CICERONIS

FRAGMENTA

ALDUS

1560

T

FRAGMENTA CICERONIS, PASSIM DISPERSA,

Caroli Sigonii diligentia collecta, & ſcholiis illuſtrata.

Quæ ſequens pagina indicat.

Secunda editio.



VENETIIS, M. D. LX.
Ex officina Iordani Zilleti.

FRAGMENTA CICERONIS

EX PHILOSOPHIA

EX ORATIONIBVS,

EX COMMENTARIIS CAVSSARVM,

EX EPISTOLIS,

EX LIBRIS TRIBVS OECONOMICORVM, CICERONIS FRAGMENTA.

HOMO *ex eo numero hominum, qui apud nos hoc nomine dignantur.* Prisc.lib.8.

Maritale coniugium ſic comparatum eſt natura, ut non ſolum iucundiſſima, uerum etiam utiliſſima uitæ ſocietas iniretur. primum, ne genus humanum temporis longinquitate occideret, propter hoc mas cum femina eſt coniunctus: deinde, ut ex hac eadem ſocietate mortalibus adiutoria ſenectutis, nec minus propugnacula præpararentur: tum etiam, cum uictus, & cultus humanus non uti feris in propatulo, ac ſilueſtribus locis, ſed domi ſub tecto accurandus erat, neceſſarium fuit, foris & ſub dio eſſe, qui labore, & induſtria compararet, intus qui tectis reconderet, atque cuſtodiret: ſiquidem uel ruſticari, uel nauigare, uel etiam alio genere negotiari neceſſe erat, ut aliquas facultates acquireremus. Cum uero paratæ res ſub tectum eſſent congeſtæ; alium eſſe oportuit, qui et illatas cuſtodiret, & cetera conficeret opera, quæ domi deberent adminiſtrari. nam & fruges, & cetera alimenta terreſtria indigebant tecto: & ouium ceterarumq. pecudum fœtus, atque fructus clauſo cuſtodienda erant, nec minus reliqua Columella lib. 12. c. 1.

utenſilia, quibus aut alitur hominum genus, aut etiam excolitur. Quare cum & operam, et diligentiam ea, quæ propoſuimus, deſiderarent; nec exigua cura foris acquirerentur, quæ domi cuſtodiri oporteret: iure, ut dixi, à natura comparata eſt opera mulieris ad domeſticam diligentiam, uiri autem ad exercitationem forenſem, & extraneam: itaque uiro calores, & frigorá perpetienda, tum etiam itinera, & labores pacis, ac belli, id eſt ruſticationis, & militarium ſtipendiorum diſtribuit. Mulieri deinceps, quòd omnibus his rebus eam fecerat inhabilem, domeſtica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc ſexum cuſtodiæ, & diligentiæ aſſignauerat, iccirco timidiorem reddidit, quàm uirilem. nam metus plurimum confert ad diligentiam cuſtodiendi. Quod autem neceſſe erat, foris, & in aperto uictum quærentibus nonnunquam iniuriam propulſare; iccirco uirum, quã mulierem, fecit audaciorem. Quia uero partis opibus æque fuit opus memoria, & diligentia, non minorem feminæ, quàm uiro, earum rerum tribuit poſſeſſionem. Tum etiam, quòd ſimplex natura non omnes res commodas amplecti uolebat, iccirco alterũ alterius indigere uoluit: quoniã quod alteri deeſt, præſto plerũque eſt alteri.

Colum. lib. 2. cap. 1. *Ego uero ipſe inſtituo. Etenim qui me abſente in meum locum ſubſtituitur, & uicarius meæ dili* 54

gentiæ

gentiæ succedit, is ea, quæ ego, scire debet.

Nullo modo facilius arbitror posse neque herbas arescere, et interfici, neque terrá ab sole percoqui. Nonius.

Cum uero affecta iam prope æstate uuas à sole mitescere tempus est. Gell. lib. 15. cap. 5.

Neque serit uitem, neque, quæ sata est, diligenter colit: oleum, ficus, poma non habet. Macr. lib. 3.

Quid igitur, pro Deum immortalium, primum eá docebas? quæso. Donat. in Ter. Phor. act. 2.

Apes in aluearium concesserant. Caris. lib. i.

Hi scrobes. Seru. 2. Georg.

Ex Protagora.

QVID *tu, unde tandem appares ò Socrate? an quidem dubium est, quin ab Alcibiade?* Donat. in Ter.

Nunc à uobis Protagora, & Socrates postulo, concedatis alter alteri, & inter uos de huiuscemodi rebus controuersemini, non concertetis. Prisc. lib. 8.

Quæ igitur potest esse indignitas uoluptatis ad molestiam, nisi in magnitudine, aut longitudine alterius utrius posita? Prisc. lib. 6.

Confirmandi genera compluria. Donat. in Ter.

Ex primo libro de Republica.

NVNTIATVM *est uenire Lælium, domoq. iam exisse.* Fronto.

Eum quoque ut salutauit, propter Tuberonem iussit assidere. Nonius.

Quare, si placet, deduc orationem tuam de cælo ad hæc cituma. 57

Expositamq. ad exemplum nostræ reip. accommodabo ad eam, si potero, omnem illam orationem, quæ est mihi habenda de optimo ciuitatis statu. 57.

Quam cum locis, manuq. sepsissent, eiusmodi coniunctionem tectorum oppidum, uel urbem appellarunt, delubris distinctum, spatijs communibus. omnis ergo populus, qui est talis cœtus multitudinis, qualem exposui, ciuitas est: omnis ciuitas, quæ est constitutio populi, respublica. ibid.

Fronto. *Vt ad eam urbem, quam incolas, possis adnare.* ibid.

Nonius. *Cognoscere mehercule, inquit, consuetudinẽ istam, & studium, sermonemq..* 58.

Tum instituti annui consules, tum demissi populo fasces. ibid

Horum seueritatem dicitur inhorruisse primum ciuitas. ibid

Cn. Flauius fastos protulit. 58.

Fronto. *Ipsa cognitio nos delectauit.* 59.

Nonius. *Quo modo enim iudicatur iste optimas? doctrina, artibus, studijs. audio. quando?* ibid.

Quæ uidelicet ille non ex agri consitura, quam cernebat, sed ex doctrinæ indicijs interpretabatur. 59.

Sed quoniam plurima beneficia continet patria, & est antiquior parens, quàm si quis, ut aiunt, creauerit: maior ei profecto, quàm parenti, 60.

debe-

debetur gratia.

Sed ut primas, & maximas nostri animi, ingenij, consilij prima ipsa sibi ad utilitatem pignoraretur.

Facillimam autem in ea rep. esse posse cócordiam, in qua idem conducat omnibus.

Habent æquabilitatem quandam, qua carere diutius non possunt liberi, deinde firmitudinem.

Nec tantum Carthago habuisset opum sexcentos fere annos sine consilijs, & disciplina.

Quid? tum cum es iratus, permittis illi iracundiæ dominatum animi tui?

Ergo non probares cósilio pulso libidines, quæ sunt innumerabiles, iracundias, quæ tenerent omnia. ego nihil isto animo, nihil ita animato homine miserius ducerem.

Denique ipsa natura non inuitaret solum, sed etiam cogeret.

Non modo integra eximi, sed etiam maior, quàm in arbore unquam pependerit de oliuitate.

Sed ut ille, qui nauigat, cum subito mare cœpit horrescere.

Populo gratificans, & aliena, & sua. Fronto.

Nec uero iam meo nomine abstinet.

Ex secundo libro de Republica.

EST *igitur quoddam turbulentum in hominibus singulis, quod uel exultat uoluptate, uel mole-* Nonius.

moleſtia frangitur.

Cupido autem, & expetenti, & lubidinoſo, & uolutabundo in uoluptatibus.

Quartaq́. anxitudo prona ad luctum, & mærens, ſemperq́. ipſa ſe ſolicitans.

Eſſe autem angores, ſi miſeria afflictas, atque abiectas timiditate, & ignauia.

Vt auriga indoctus è curru trahitur, operitur, eliditur, laniatur.

Quo auctore, & principe uocitatur ciuitas.

Statue eſſe optime conſtitutam remp. quæ ex tribus generibus illis, regali, optimo, & populari confuſa modice.

Auguſt. de ciu. lib. 12. cap.21. *Vt in fidibus, ac tibijs, atque cantu ipſo, ac uocibus concentus eſt quidam tenendus ex diſtinctis ſonis, quem immutatum, ac diſcrepantem aures eruditæ ferre non poſſunt; isq́. concentus ex diſſimillimarum uocum moderatione concors tamen efficitur, & congruens: ſic ex ſummis & medijs, et infimis interiectis ordinibus, ut ſonis, moderata ratione ciuitas, conſenſu diſſimillimorum concinit; & quæ harmonia à muſicis dicitur in cantu, ea eſt in ciuitate concordia, arctiſſimum, atque optimum omni in rep. uinculum incolumitatis, quæ ſine iuſtitia nullo pacto eſſe poteſt.*

Nonius. *Iuſtitia foras ſpectat, & proiecta tota eſt, atque eminet.*

Quæ

Quæ uirtus præter ceteras totam se ad alienas utilitates porrigit, atque explicat.

Quæ sanguine alitur, atque in omni crudelitate sic exultat, ut uix hominum acerbis funeribus satietur.

Itaque præclara illa institutio Romuli cum ducentos annos & triginta fere firma mansisset.

Ac primus agros, quos bello Romulus ceperat, diuisit uiritim ciuibus.

Cum aliud nihil domum suam deportauisset. Fronto.

Multaq. è ditione ouium, & boum, quòd tunc erat res in pecore, & in locorum possessionibus, ex quo pecuniosi, & locupletes uocabantur. Isidorus etiam lib.10

Non grauarer Læli, nisi & hos uelle putarem, & ipse cuperem, te quoque aliquam partem huius nostri sermonis attingere; præsertim cum heri ipse dixeris, te nobis etiam superfuturum. uerum, si id quidem fieri non potest, ne desis, omnes te rogamus. Gellius.

Vt Carneadi respondeatis, qui sæpe optimas caussas ingenij calumnia ludificari solebat. Nonius.

Sed imitor Architam Tarentinũ, qui cum ad uillam uenisset, & omnia aliter offendisset.

Neque enim ad mare admouit, quod ei fuit facillimum. Fronto.

Ex tertio libro de Republica.

HOMO *non ut à matre, sed ut à nouerca natura editus* Aug. lib.3. contra Pelag.

editus est in uitam, corpore nudo, & fragili, & infirmo, animo autem anxio ad molestias, humili ad timores, molli ad labores, prono ad libidines, in quo tamen inesset tanquam obrutus quidam diuinus ignis ingenij, & mentis.

Lact. lib. 5. cap. 15. & in epitome cap. 50.

Bonus uir si habeat seruum fugitiuum, uel domum insalubrem, ac pestilentem, quæ uitia solus sciat, & ideo proscribat, ut uendat, utrum ne profitebitur fugitiuum seruum, ac pestilentem domum se uẽdere, an cælabit emptorem? si profitebitur emptori fugitiuum esse, bonus quidem, quia non fallet, sed tamen stultus iudicabitur, quia uel paruo uendet, uel omnino non uendet. si cælauerit, erit quidem sapiens, quia rei consulet, sed idem malus, quia fallet. deinde si reperiat hominem, qui aut aurum pro aurichalcho, aut argentum pro plumbo uendat per errorem, atque id emere necessitas cogat; utrum dissimulabit, & emet paruo, an potius indicabit? iustus utique dicetur, quia non fefellit, sed idem stultus, qui alteri fecerit lucrum, sibi damnum. sed facile de damno est. quid si uita eius in periculum ueniet, ut eum aliquando necesse sit, aut occupare, aut mori; quid faciet? Potest hoc euenire, ut naufragio facto inueniat aliquem imbecillum tabulæ inhærentem; aut, uicto exercitu, fugiens reperiat aliquem uulneratum equo insidentem: utrum ne aut illum tabula, aut

hunc

hunc equo deturbabit, ut ipſe poſſit euadere? ſi uolet iuſtus eſſe, non faciet; ſed idem ſtultus iudicabitur, qui, dum alterius uitæ parcit, ſuam perdet: ſi faciet, ſapiens quidem uidebitur, quia ſibi conſulit, ſed & idem malus, quia nocebit.

Quæro, ſi duo ſint, quorum alter optimus uir, æquiſſimus, ſumma iuſtitia, ſingulari fide, alter inſigni ſcelere, & audacia; & ſi in eo ſit errore ciuitas, ut bonum illum uirum ſceleratum, facinoroſum, nefarium putet, contra autem, qui ſit improbiſſimus, exiſtimetur ſumma eſſe probitate, ac fide, proq́. hac opinione omnium ciuium bonus ille uir uexetur, rapiatur, manus ei denique auferantur, effodiantur oculi, damnetur, uinciatur, uratur, exterminetur, egeat, poſtremo iure etiam optimo omnibus miſerrimus eſſe uideatur: contra autem ille improbus laudetur, colatur, ab omnibus diligatur, omnes ad eum honores, omnia imperia, omnes opes, omnes denique copiæ conferantur; uir denique optimus omnium æſtimatione, & digniſſimus omni fortuna iudicetur: quis tandem erit tam demens, qui dubitet, utrum ſe eſſe malit? Lact. lib. 5. cap. 12. & lib. 15. c. 19

Eſt enim genus iniuſtæ ſeruitutis, cum ij ſunt alterius, qui ſui poſſunt eſſe; cum autem hi famulantur. Nonius.

Nam

Nonius. *Nam cum quæreretur ex eo, quo ſcelere compulſus mare haberet infeſtum uno myoparone, eodem (inquit) quo tu orbem terræ.*

Lact. lib. 6. cap. 8. *Eſt quidem uera lex recta ratio, naturæ congruẽs, diffuſa in omnes, conſtans, ſempiterna, quæ uocet ad officium iubendo, uetando à fraude deterreat, quæ tamen neque probos fruſtra iubet, aut uetat, nec improbos iubendo, aut uetando mouet. Huic legi nec obrogari fas eſt, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari poteſt. Nec uero aut per ſenatum, aut per populum ſolui hac lege poſſumus. neque eſt quærendus explanator, aut interpres eius alius. nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nũc, alia poſthac. ſed & omnes gentes, & omni tempore una lex, & ſempiterna, & immortalis continebit: unusq́. erit communis quaſi magiſter, & imperator omnium Deus. ille legis huius inuentor, diſceptator, lator; cui qui non parebit, ipſe ſe fugiet, ac naturam hominis aſpernabitur. hoc ipſo luet maximas pœnas, etiamſi cetera ſupplicia, quæ putantur, effugerit.*

Lact. lib. 5. cap. 23. *Iuſtus uero, ac ſapiens, quia illa omnia humana ſunt, ſua bona diuina iudicat: nec aliorũ quidquam concupiſcit, ne quem contra ius humanitatis lædat omnino: nec ullam potentiam, honorem ue deſiderat, ne cui faciat iniuriam.*

Lact. lib. 5. cap. 19. *Huic uero quas diuitias obijcies? quæ imperia? quæ*

regna

regna? qui ista putat humana, sua bona diuina iudicat.

Quibus assentior solicitam, & periculosam iustitiam non esse sapientis. Prisc. lib. 8.

Noster autem populus socijs defendendis terrarum iam omnium potitus est. Nonius.

Pyrrhi ridetur largitas à cos. aut Samnitum copiæ Curio defuerunt. *

Cuius etiam focum Cato ille noster, cum uenerat ad se in Sabinos, ut ex ipso audiebamus, uisere solebat; apud quem sedens, Samnitum, quondam hostium, tum iam clientium suorum, dona relegauerat.

Illa iniusta bella sunt, quæ sunt sine caussa suscepta. nam, ultra ulciscendi, aut propulsandorum hostium caussam, bellum iustũ geri nullũ potest. Isidorus lib. 17.

Nullum bellum iustum haberi uidetur, nisi denuntiatum, nisi indictum, nisi repetitis rebus. Aug. de ciuit. lib. 22. cap. 6.

Quorum non corpora sunt in cælum elata. neque enim natura pateretur, ut id, quod esset de terra, nisi in terra maneret. Aug. de ciuit. lib. 22. cap. 4.

Magis est in Romulo admirandum, quòd ceteri, qui dij ex hominibus facti esse dicuntur, minus eruditis hominum sæculis fuerunt: ut fingendi procliuior esset ratio, cum imperiti facile ad credendum impellerentur. Romuli autem ætatem minus his sexcentis annis, iam inueteratis litteris, atque doctrinis, omniq. illo antiquo ex inculta cap. 6.

ta hominum uita errore ſublato fuiſſe cernimus.

Ibidem. Ex quo intelligi poteſt, permultis annis ante Homerum fuiſſe, quàm Romulum: ut iam doctis hominibus, ac temporibus ipſis eruditis, ad fingendum uix quidquam eſſet loci. antiquitas enim recepit fabulas, fictas etiam non nunquam incondite. Hæc ætas autem, iam exculta præſertim, eludens omne, quod fieri non poteſt, reſpuit.

Lact. lib. 5. cap. 19. Apud Ennium ſic loquitur Africanus:

Si fas cædendo cæleſtia ſcandere cuiquam eſt.
Mi ſoli cæli maxima porta patet.

Eſt uero, inquit, Africane. nam & Herculi eadem ipſa porta patuit.

Aug. de ciuit. lib. 3. cap. 15. Tantum eſt conſecutus, ut, cum ſubito ſole obſcurato non comparuiſſet, deorum in numero collocatus putaretur. quam opinionem nemo unquam mortalis aſſequi potuit ſine eximia uirtutis gloria.

Ibidem. Propterea & iſtum non creditum inter deos receptum tali morte, quia fortaſſe, quod erat in Romulo probatum, Romani uulgare noluerunt, ſi hoc & alteri tribueretur.

Lact. lib. 5. cap. 19. Vult plane uirtus honorem: nec eſt uirtutis ulla alia merces: quam tamen illa accipit facile, exigit non acerbe; ſed ſi aut ingrati uniuerſi, aut inuidi multi, aut inimici potentes ſuis uirtutem præmijs ſpoliant, nec illa ſe multis ſolatijs oblectat, maximeq. ſuo decore ſe ipſam ſuſtentat.

Sed

Sed his pœnis, quas etiam ſtultiſſimi ſentiunt, egeſtate, exilio, uinculis, uerberibus elabuntur ſæpe priuati, oblata mortis celeritate. ciuitatibus autem mors ipſa pœna eſt, quæ uidetur à pœna ſingulos uindicare. debet enim conſtituta ſic eſſe ciuitas, ut æterna ſit. itaque nullus interitus eſt reip. naturalis, ut hominis, in quo mors non modo neceſſaria eſt, uerum etiam optanda perſæpe.

Ciuitas autem cum tollitur, deletur, extinguitur, ſimile eſt quodam modo, (ut magnis parua conferamus) ac ſi omnis hic mundus intereat, ac concidat.

Reſp. eſt res populi. populus autem non omnis cœtus multitudinis, ſed cœtus iuris conſenſu, & utilitatis communione ſociatus. Aug. de ciuit. lib. 2. cap. 21. & lib. 19. cap. 21.

Reſp. res populi, cum bene, ac iuſte geritur, ſiue ab uno rege, ſiue à paucis optimatibus, ſiue ab uniuerſo populo. cum uero iniuſtus eſt rex, quẽ tyrannum uoco; aut iniuſti optimates, quorum conſenſus factio eſt; aut iniuſtus ipſe populus, cui nomen uſitatum nullum reperio, niſi ut etiam ipſum tyrannum appellem: non iam uitioſa, ſed omnino nulla reſp. eſt: quoniam nõ eſt res populi, cum tyrannus eam, factio ue capeſſat: nec ipſe populus iam populus eſt, ſi ſit iniuſtus: quoniam non eſt multitudo iuris conſenſu, & utilitatis communione ſociata.

Aug. lib. 4. contra Pelag.

An non cernimus optimo cuique dominatum ab ipsa natura cum summa utilitate infimorum datum? Cur igitur Deus homini, animus imperat corpori, ratio libidini, iracundiæq., & ceteris uitiosis eiusdem animi partibus?

Sed & imperandi, & seruiendi sunt dissimilitudines cognoscendæ. nam ut animus corpori dicitur imperare, dicitur etiam libidini; sed corpori, ut rex ciuibus suis, aut parens liberis; libidini autem, ut seruis dominus, quo eam coercet, & frangit: sic regum, sic imperatorum, sic magistratuum, sic patrum, sic populorum imperia ciuibus, socijsq. præsunt, ut corporibus animus; domini autem seruos ita fatigant, ut optima pars animi, id est sapientia, eiusdem animi uitiosas, imbecillasq. partes, ut libidines, ut iracundias, ut perturbationes ceteras.

Nonius.

Phœnices primi mercaturis, & mercibus suis auaritiam, & magnificentiam, & inexplebiles cupiditates omnium rerum exportauerunt in Græciam.

Duas sibi res, quo minus in uulgus, & in foro diceret, confidentiam, & uocem defuisse.

Sapientia iubet proferre opes, amplificare diuitias.

Sed ut ipsi, nimium seu periclitentur, seu uideant, quid se putent esse facturos.

Nunquam uiri fortissimi fortitudinis, impigritatis, patientiæ.

Quid

Quid ergo illa ſibi uult abſurda exceptio, niſi quis Athonem pro monumento uult funditus efficere? quis enim eſt Athos, aut Olympus tantus? priſc. lib. 6.

Non ſunt in diſputando uafri, non ueteratores, non malitioſi. Nonius.

Ex quarto libro de Republica.

ATQVE *ipſa mens, quæ futura uidet, præterita meminit.* Nonius.

Cumq. autumno terras ad concipiendas fruges patefecerit, hieme ad concipiendas relaxarit, maturitate alia mitigauerit, alia torruerit. *

Eademq. obiectam uiuo, atque umbram noctemq. efficiat, cum numerum dierum aptum ad laborum quietem. *

Nunquam comœdiæ, niſi conſuetudo uitæ pateretur, probare ſua theatris flagitia potuiſſent. Aug. de ciuit. lib. 2. cap. 9.

Quem illa non attigit; uel potius quem non uexauit, cui pepercit? Eſto, populares homines, improbos, in rep. ſeditioſos, Cleonem, Cleophontem, Hyperbolum læſit. patiamur. etſi huiuſmodi ciues à cenſore melius eſt, quàm à poeta, notari. ſed Periclem, cum iam ciuitati maxima auctoritate plurimos annos domi, & belli præfuiſſet, uiolari uerſibus, & eos agi in ſcena, non plus decuit, quàm ſi Plautus noſter uoluiſſet, aut Næuius P. & Cn. Scipioni, aut Cæcilius M. Catoni male dicere. Ibidem.

Ibidem. *Nostræ contra* XII *tabulæ, cum perpaucas res capite sanxissent, in his hanc quoque sanciendam putauerunt, si quis actitauisset, siue carmen condidisset, quod infamiam faceret, flagitium ue alteri. præclare. Iudicijs enim, ac magistratuum disceptationibus legitimis propositam uitam, non poetarum ingenijs, habere debemus, nec probrum audire, nisi ea lege, ut respondere liceat, & iudicio defendere.*

lib.2.c.10. *Aeschines Atheniensis, uir eloquentissimus, cum adolescens tragœdias actitauisset, remp. capessiuit: & Aristodemum, tragicum item actorem, maximis de rebus pacis, ac belli legatum ad Philippum Athenienses sæpe miserunt.*

lib.2.c.12. *Probris, & iniurijs poetarum subiectam uitam, famamq. habere noluerunt, capite etiam puniri sancientes, tale carmē condere si quis auderet.*

lib.2. c.13. *Cum artem ludicram, scenamq. totam in probro ducerent, genus id hominum non modo honore ciuium reliquorum carere, sed etiam tribu moueri notatione censoria, uoluerunt.*

lib.2.c.14. *Ad quos cum accessit clamor, & approbatio populi, quasi magni cuiusdam, & sapientis magistri, quas illi obducunt tenebras? quos inuehunt metus? quas inflammant cupiditates?*

Nonius. *Ego uero eodem, quò ille Homerum redimitum coronis, & delibutum unguentis emittit ex ea urbe, quam ipse sibi fingit.*

Sed

Sed iuuentuti nostræ minime audiendus. quippe, si ita sensit, ut loquitur, est homo impurus: sin aliter, quod malo, oratio est tamen immanis.

Censoris iudicium nihil fere damnato affert, nisi ruborem. itaque, quòd omnis ea iudicatio uersatur tantummodo in nomine, animaduersio illa ignominia dicta est.

Nec uerò mulieribus præfectus reponatur, qui apud Græcos creari solet, sed sit censor, qui uiros doceat moderari uxoribus.

Magnam habet uim disciplina uerecundiæ. carent temeto omnes mulieres.

Atque etiam, si qua erat famosa, ei cognati osculum non ferebant.

Non modo ut Spartæ, rapere ubi pueri, & clepere discunt.

Apud Græcos opprobrio fuit adolescentibus, si amatores non haberent. Seruius.

Iurgare igitur lex uetat inter se uicinos, non litigare. Nonius.

Admiror non rerum solum, sed uerborum etiam elegantiam. si iurgant, inquit. beneuolorum concertatio, non lis inimicorum, iurgium dicitur.

Itaque à petendo petulantia, à procando, id est, poscendo, procacitas nominata est.

Fides enim nomen ipsum mihi uidetur habere, cum fit, quod dicitur.

In ciue excelso, atque homine nobili blanditiam, ostentationem, ambitionem nimiam esse leuitatis.

Nolo enim eundem populum imperatorem, & portitorem esse terrarum. optimum autem & in priuatis familijs, & in rep. uectigal duco esse parsimoniam.

Prisc. l. 15. *Non enim facile ualenti populo resistitur, si aut nihil impertias iuris, aut parum.*

Nonius. *Cum adhibent in pecuda pastores.*

Prisc. lib. de xii. uers. *Armentum, & ab eo armentarius.*

Nonius. *Quos insepultos reliquissent, eos, quos ex mari, propter uim tempestatis, excipere non potuissent, innocentes necauerint.*

Et noster Plato magis etiam, quàm Lycurgus, omnia qui prorsus iubet esse communia, ne quis eius propriam, aut suam rem ullá queat dicere.

Nec in hac dissensione suscepi populi caussam, sed bonorum.

* *Cui quidem utinam uere, fideliter abundante augurauerim.*

Eosdem terminos hominum curæ, atque uitæ; sic pontificio iure sanctitudo sepulturæ.

Ex libro quinto de Republica.

ENNIVS.

August. de ciu. lib. 2. cap. 21. *Moribus antiquis res stat Romana, uirisq́.*

Quem quidem ille uersum, uel breuitate, uel ueritate

tate, tanquam ex oraculo mihi quodam eſſe effatus uidetur. Nam neque uiri, niſi ita morata ciuitas fuiſſet, neque mores, niſi hi uiri præfuiſſent, aut fundare, aut tam diu tenere potuiſſent tantam, & tam iuſte, lateq. imperantem remp. itaque ante noſtram memoriam, & mos ipſe patrius præſtantes uiros adhibebat: & ueterum morem, ac maiorum inſtituta retinebant excellentes uiri. noſtra uera ætas cum rēp. ſicut picturam accepiſſet egregiam, ſed euaneſcentem uetuſtate, non modo eam coloribus iiſdem, quibus fuerat, renouare neglexit, ſed ne id quidem curauit, ut formam ſaltem eius, & extrema tanquam lineamenta ſeruaret. quid enim manet ex antiquis moribus, quibus ille dixit rem ſtare Romanam, quos ita obliuione obſoletos uidemus, ut non modo non colantur, ſed etiam ignorētur? Nam de uiris quid dicam? mores enim ipſi interierunt uirorum penuria. cuius tanti mali non modo reddenda ratio nobis, ſed etiam, tanquam reis capitis, quodam modo dicenda cauſſa eſt. noſtris enim uitiis, non caſu aliquo, remp. uerbo retinemus, re ipſa uero iampridem amiſimus.

Vt enim gubernatori curſus ſecundus, medico ſalus, imperatori uictoria, ſic huic moderatori reip. beata ciuium uita propoſita eſt, ut opibus firma, copiis locuples, gloria ampla, uir- Cicero ad Atticum libro VIII.

tute honesta sit. huius enim operis, maximi inter homines, atque optimi, illum esse effectorem uolo.

Nonius. *Tum uirtute, labore, industria quæreretur summi uiri indoles, nihil minus animose ferox natura illum nescio quo.*

Quæ uirtus fortitudo uocatur, in qua est magnitudo animi, mortis, dolorisq. magna contemptio.

Marcellus, ut acer, & pugnax: Maximus, ut considratus, & lentus.

Sed tamen ut bono patrifamilias colendi, ædificandi, ratiocinandi quidam usus opus est.

Gell.lib.12. *Menelao Laconi quædam fuit suauiloquens iucunditas.*

Breuiloquentiam in dicendo colat.

Nonius. *Quæ cum Scipio dixisset, admodum probans. nimis enim erat odio rhetorum imbutus.*

Qui comperit eius uim, & effrænatam illius ferociam.

Orbi terrarum comprehensos.

Quod molestijs senectutis suæ uestris familijs impertire posset.

Ex libro sexto de Republica.

TOTAM *igitur expectas prudentiam huius rectoris, quæ ipsum nomen hoc nacta est ex prouidendo.*

Qui numero optimatum, & principum protulit

his

his uocibus, & grauitatis suæ liquit illum tristem, & plenum dignitatis sonum.

Graues enim dominæ cogitationum libidines infinita quædam cogunt, atque imperant: quæ quia expleri, atque satiari nullo modo possunt, ad omne facinus impellunt eos, qui illecebris suis incenduntur.

Læli, quam omnes habemus in manibus, quàm simpuuia pontificum dijs immortalibus grata sint, samiæq., ut hic scribit, capedines.

Firmiter enim maiores nostri stabilita matrimonia esse uoluerunt.

Quamobrem, se cóparet hic ciuis ita, necesse est, ut sit contra hæc, quæ ciuitatis statum peruertunt, semper armatus.

Eaq. dissensio ciuium, quòd seorsum eunt alij ad alios, seditio dicitur.

Et uero in dissensione ciuili, cum boni plus, quàm multi ualent, expendendos ab his, non numerandos puto.

Quod quidem eo fuit maius, quia, cum in caussa pari collegæ essent, non modo inuidia pari non erant, sed etiam Claudij inuidiam Gracchi caritas deprecabatur. Gell.lib.6. cap.16.

Ferunt hos laudibus, mactant honoribus. Nonius.

In his, ut meministis, concursu leuissimæ multitudinis ære congesto funus desubito esset ornatum.

Vt, quemadmodum scribit ille, quotidiano in forum

rum mille hominum cum pallijs conchylio tinctis descenderent.

Macr.lib.1 de somnio.

Sed quanquam sapientibus conscientia ipsa facto- 5
rum egregiorum amplissimum uirtutis est præmium: tamen illa diuina uirtus non statuas plũbo inhærentes, nec triumphos arescentibus laureis, sed stabiliora quædam, & uiridiora præmiorum genera desiderat. Quæ tandẽ ista sunt? inquit Lælius. Tum Scipio, patimini me, inquit, quoniam tertium diem feriati sumus.

Cum in Africam uenissem M'. *Manilio consuli 9*
ad quartam legionem tribunus, ut scitis, militum, nihil mihi potius fuit, quàm ut Massanissam conuenirem, regem familiæ nostræ iustis de caussis amicissimum. ad quem ut ueni, complexus me senex collacrymauit, aliquantoq. post suspexit in cælum, &, grates, inquit, tibi ago summe Sol, uobisq. reliqui cælites, quòd antequam ex hac uita migro, conspicio in meo regno, & his tectis P. Cornelium Scipionem, cuius ego nomine ipso recreor. ita nunquam ex animo meo discedit illius optimi, atque inuictissimi uiri memoria. Deinde ego illum de suo regno, ille me de nostra rep. percunctatus est: multisq. uerbis ultro citroq. habitis, ille nobis consumptus est dies. Post autem regio apparatu accepti, sermonem in multam noctem produximus, cum senex nihil, nisi de Africano, loqueretur,

queretur, omniaq. eius non solum facta, sed etiam dicta meminisset. Deinde, ut cubitum discessimus, me, & fessum de uia, & qui ad multam noctem uigilassem, arctior, quàm solebat, somnus amplexus est. Hic mihi (credo equidem, ex hoc, quod eramus locuti: fit enim sæpe fere, ut cogitationes, sermonesq. nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo uidelicet sæpissime uigilans solebat cogitare, & loqui) Africanus se ostendit illa forma, qua mihi ex imagine eius, quàm ex ipso, erat notior. Quem ut agnoui, equidem cohorrui. Sed ille, ades, inquit, animo, & omitte timorem Scipio, et, quæ dicam, trade memoriæ. Vides ne illam urbem, quæ parere populo R. coacta per me, renouat pristina bella, nec potest quiescere? (ostendebat autem Carthaginem de excelso, & pleno stellarum, illustri & claro quodam loco) ad quam tu oppugnandam nunc uenis pene miles. hanc hoc biennio consul euertes, eritq. cognomen id tibi per te partum, quod habes ex nobis adhuc hereditarium. Cum autem Carthaginem deleueris, triumphum egeris, censorq. fueris, & obieris legatus Aegyptum, Syriam, Asiam, Græciam: delegere iterum absens consul bellumq. maximum conficies, Numantiam excindens. sed cum eris curru Capitolium inuectus,

offen-

offendes remp. perturbatam consilijs nepotis mei. Hic tu Africane ostendas oportebit patriæ lumen animi, ingenij, consilijq. tui. Sed eius temporis ancipitem uideo quasi fatorum uiam. nam cum ætas tua septenos octies solis anfractus, reditusq. conuerterit; duoq. hi numeri, quorũ uterque plenus, alter altera de caussa habetur, circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint: in te unum, atque tuum nomen se tota conuertet ciuitas: te senatus, te omnes boni, te socij, & Latini intuebuntur: tu eris unus, in quo nitatur ciuitatis salus. Ac, ne multa, dictator remp. constituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris. Hic cum exclamasset Lælius, ingemuissentq. ceteri uehementius; leniter arridens Scipio, Quæso, inquit, ne me è somno excitetis, & pax sit rebus. audite cetera. Sed, quo sis Africane alacrior ad tutandam remp. sic habeto, omnibus, qui patriam conseruauerint, adiuuerint, auxerint, certum esse in cælo, ac definitum locum, ubi beati æuo sempiterno fruantur. nihil est enim illi Principi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidẽ in terris fiat acceptius, quàm concilia, cœtusq. hominum iure sociati, quæ ciuitates appellantur. harum rectores & conseruatores hinc profecti huc reuertentur. Hic ego, etsi eram perterritus non tam metu mortis,

tis, quàm insidiarum à meis, quæsiui tamen, uiueret ne ipse pater Paullus, & alij, quos nos extinctos arbitremur. Immo uero, inquit, hi uiuunt, qui ex corporũ uinculis tanquam è carcere euolauerunt: uestra uero, quæ dicitur uita, mors est. Quin tu aspicias ad te uenientem Paullum patrem. quem ut uidi, equidem uim lacrymarum profudi. Ille autẽ me amplexus, atque osculans, flere prohibebat. Atque ego ut primũ, fletu represso, loqui posse cœpi, quæso, inquam, pater sanctissime, atque optime, quoniam hæc est uita, ut Africanum audio dicere, quid moror in terris? quin huc ad uos uenire propero? Non est ita, inquit ille. nisi enim Deus is, cuius hoc templum est omne, quod conspicis, istis te corporis custodijs liberauerit, huc tibi aditus patere non potest. homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc templo medium uides, quæ dicitur terra. hisq. animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera & stellas uocatis, quæ globosæ, et rotundæ, diuinis animatæ mẽtibus, circulos suos, orbesq. conficiunt celeritate mirabili. Quare & tibi Publi, & pijs omnibus retinendus est animus in custodia corporis, nec iniussu eius, à quo ille est nobis datus, ex hominum uita migrandum est, ne munus humanum assignatum à Deo defugisse uideamini. Sed sic

Scipio,

Scipio, ut auus hic tuus, ut ego, qui te genui, iuſtitiam cole, & pietatem: quæ cum ſit magna in parentibus, & propinquis, tum in patria maxima eſt: quia ea uita uia eſt in cælum, et in hunc cœtum eorum, qui iam uixerunt, & corpore laxati illum incolunt locum, quem uides. Erat autem is ſplendidiſſimo candore inter flammas circulus elucens, quem uos (ut à Graijs accepiſtis) orbem lacteum nuncupatis. Ex quo omnia mihi contemplanti præclara cetera & mirabilia uidebantur. Erant autem eæ ſtellæ, quas nunquam ex hoc loco uidimus, & eæ magnitudines omnium, quas eſſe nunquam ſuſpicati ſumus: ex quibus erat illa minima, quæ ultima cælo, citima terris, luce lucebat aliena. ſtellarum autem globi terrarum magnitudiné facile uincebant. Iam uero ipſa terra ita mihi parua uiſa eſt, ut me imperij noſtri, quo quaſi eius punctum attingimus, pæniteret. Quam cum magis intuerer, quæſo, inquit Africanus, quouſque humi defixa tua mens erit? Num ne aſpicis, quæ in templa ueneris? nouem tibi orbibus, uel potius globis connexa ſunt omnia. quorum unus eſt cæleſtis extimus: qui reliquos omnes complectitur, ſummus ipſe Deus arcens & continens ceteros. in quo infixi ſunt illi, qui uoluuntur ſtellarum curſus ſempiterni, cui ſubiecti ſunt ſeptem, qui uerſantur retro contrario

motu

motu atque cælum. Ex quibus unum globum possidet illa, quam in terris Saturniam nominant. deinde est hominum generi prosperus & salutaris ille fulgor, qui dicitur Iouis. tum rutilus, horribilisq. terris, quem Martem dicitis. deinde subter mediam fere regionẽ Sol obtinet, dux, & princeps, & moderator luminum reliquorum, mens mundi, et temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta sua luce lustret, & compleat. Hunc ut comites consequuntur, alter Veneris, alter Mercurij cursus. In infimoq́. orbe luna, radijs solis accensa, conuertitur. Infra autem iam nihil est, nisi mortale, et caducum, præter animos generi hominum munere deorum datos: supra lunam sunt omnia æterna. Nam ea, quæ est media et nona, tellus neque mouetur, & infima est, et in eam feruntur omnia suo nutu pondera. Quæ cum intuerer stupens, ut me recepi, quis hic, inquam, quis est, qui complet aures meas tantus, et tam dulcis sonus? Hic est, inquit, ille, qui interuallis coniunctus imparibus, sed tamen pro rata portione distinctis, impulsu, & motu ipsorum orbium efficitur, qui acuta cum grauibus temperans, æquabiliter cõcentus efficit. nec enim silentio tanti motus incitari possunt. et natura fert, ut extrema ex altera parte grauiter, ex altera autem acute sonent. Quam ob caussam summus ille cæli

stelliferi

ſtelliferi curſus, cuius conuerſio eſt concitatior, acuto & excitato mouetur ſono, grauiſſimo autem hic lunaris, atque infimus. Nam terra nona immobilis manens, ima ſede ſemper hæret, complexa medium mundi locum. Illi auté octo curſus, in quibus eadem uis eſt duorum, Mercurij, & Veneris, modorum, ſeptem efficiunt diſtinctos interuallis ſonos, qui numerus rerum omnium fere nodus eſt. Quod docti homines neruis imitati, atque cantibus, aperuere ſibi reditum ad hunc locum: ſicut alij, qui præſtantibus ingenijs in uita humana diuina ſtudia coluerunt. Hoc ſonitu cóplctæ aures obſurduerunt. nec eſt ullus hebetior ſenſus in uobis, ſicut in illis, ubi Nilus ad illa, quæ catadupa nominantur, præcipitat ex altiſſimus montibus, ea gens, quæ illum locum accolit, propter magnitudiné ſonitus ſenſu audiendi caret. Hic uero tantus eſt totius mundi incitatiſſima conuerſione ſonitas, ut eum aures hominum capere non poſſint. ſicut intueri ſolem nequitis aduerſum, eiusq. radijs acies ueſtra, ſenſusq. uincitur. Hæc ego admirans, referebam tamen oculos ad terram identidem. Tum Africanus inquit: Sentio te ſedem etiam nunc hominum contemplari, ac domum. Quæ ſi tibi parua, ut eſt, ita uidetur, hæc cæleſtia ſemper ſpectato, illa humana contemnito. Tu enim quam celebritatem ſermo-

nis

nis hominum, aut quam expetendam gloriam consequi potes? Vides habitari in terra raris, & angustis in locis, & in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, uastas solitudines interiectas: hosq., qui incolunt terram, non modo interruptos ita esse, ut nihil inter ipsos ab alijs ad alios manare possit, sed partim obliquos, partim transuersos, partim etiam aduersos stare uobis, à quibus spectare gloriam certe nullam potestis. Cernis autem terram eandem, quasi quibusdam redimitam & circumdatam cingulis, è quibus duos maxime inter se diuersos, & cæli uerticibus ipsis ex utraque parte subnixos, obriguisse pruina uides: medium autem illum, & maximum solis ardore torreri. Duo sunt habitabiles; quorum australis ille, in quo qui insistunt, aduersa uobis urgent uestigia, nihil ad uestrum genus. Hic autem alter subiectus aquiloni, quem incolitis, cerne quàm uos tenui parte contingat. Omnis enim terra, quæ colitur uobis, angusta uerticibus, lateribus latior, parua quædam insula est, circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod Magnum, quod Oceanum appellatis in terris: qui tamen tanto nomine, quàm sit paruus, uides. Ex his ipsis cultis, notisq. terris, num aut tuum, aut cuiusquam nostrum nomen uel Caucasum hunc, quem cernis, transcendere potuit, uel illum

Gangem tranſnare? Quis in reliquis orientis, aut obeuntis ſolis ultimis, aut aquilonis, auſtri ue partibus tuum nomen audiet? Quibus amputatis, cernis profecto quantis in anguſtijs ueſtra gloria ſe dilatari uelit. ipſi autem, qui de uobis loquuntur, quàm diu loquentur? Quin etiam ſi cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes unuſcuiuſque noſtrum à patribus acceptas poſteris prodere, tamen propter eluuiones, exuſtionesq́. terrarum, quas accidere tempore certo neceſſe eſt, non modo non æternam, ſed ne diuturnam quidem gloriam aſſequi poſſumus. Quid autem intereſt, ab ijs, qui poſtea naſcentur, ſermonem fore de te, cum ab ijs nullus fuerit, qui ante nati ſint? qui nec pauciores, & certe meliores fuerunt uiri: cum præſertim apud eos ipſos, à quibus nomen noſtrum poteſt audiri, nemo unius anni memoriam conſequi poſſit. Homines enim populariter annum tantummodo ſolis, id eſt unius aſtri reditu metiuntur. cum autem ad idem, unde ſemel profecta ſunt, cuncta aſtra redierint, eandemq́. totius cæli deſcriptionem longis interuallis retulerint: tum ille uere uertens annus appellari poteſt: in quo, uix dicere audeo, quàm multa ſæcula hominum teneantur. Nanque ut olim deficere ſol hominibus, extinguiq́. uiſus eſt, cum Romuli animus hæc ipſa in templa penetrauit: quan-

quandocunque eadem parte sol, eodemq. tẽpore iterum defecerit, tum, signis omnibus ad idem principium, stellisq. reuocatis, expletum annum habeto. Huius quidem anni nondum uigesimam partem scito esse conuersam. Quocirca si reditum in hunc locum desperaueris, in quo omnia sunt magnis & præstantibus uiris: quanti tandem est ista hominum gloria, quæ pertinere uix ad unius anni partem exiguam potest? Igitur, alte spectare si uoles, atque ad hanc sedem & æternam domum contueri: neque sermonibus uulgi dederis te, nec in præmijs humanis spem posueris rerum tuarum: suis te illecebris oportet ipsa uirtus trahat ad uerum decus. Quid de te alij loquantur, ipsi uideant, sed loquentur tamen. Sermo autem omnis ille & angustijs cingitur his regionum, quas uides, nec unquam de ullo perennis fuit, & obruitur hominum interitu, & obliuione posteritatis extinguitur. Quæ cum dixisset, ego uero, inquã, ò Africane, siquidem bene meritis de patria quasi limes ad cæli aditum patet: quanquam à pueritia uestigijs ingressus et patris, et tuis decori uestro non defui, nunc tamen, tanto præmio proposito, enitar multo uigilantius. Et ille. Tu uero enitere, & sic habeto, te non esse mortalem, sed corpus hoc. Nec enim is es, quem forma ista declarat, sed mens cuiusque is est

quiſque non ea figura, quæ digito demonſtrari poteſt. Deum te igitur ſcito eſſe: ſiquidem Deus eſt, qui uiget, qui ſentit, qui meminit, qui præuidet, qui tam regit, & moderatur, & mouet id corpus, cui præpoſitus eſt, quàm hunc mundum princeps ille Deus; & ut ipſum mundum ex quadam parte mortalem ipſe Deus æternus, ſic fragile corpus animus ſempiternus mouet. Nam quod ſemper mouetur, æternum eſt: quod autem motum affert alicui, quod ipſum agitatur aliunde, quando finem habet motus, uiuendi finem habeat neceſſe eſt. Solum igitur, quod ſeſe mouet, quia nunquam deſeritur à ſe, nunquam ne moueri quidem deſinit. quin etiam ceteris, quæ mouentur, hic fons, hoc principium eſt mouendi. Principio autem nulla eſt origo. Nam ex principio oriuntur omnia. Ipſum autem nulla ex re fieri poteſt. Nec enim eſſet hoc principium, quod gigneretur aliunde. Quòd ſi nunquam oritur, nec occidit quidem unquam. Nam principium extinctum nec ipſum ab alio renaſcetur, nec ex ſe aliud creabit. ſiquidem neceſſe eſt à principio omnia oriri. Ita fit, ut motus principium ex eo ſit, quod ipſum à ſe mouetur. Id autem nec naſci poteſt, nec mori: uel concidat omne cælum, omniſq. natura conſiſtat neceſſe eſt, ne uim ullam nanciſcatur, qua primo impulſu moueatur. Cum

pa-

pateat igitur æternum id esse, quod à se ipso moueatur; quis est hic, qui hanc naturam animis esse tributam neget? Inanimatum est enim omne, quod impulsu agitatur externo. Quod autem anima est, id motu cietur interiore. Nam hæc est natura propria animæ, atque uis: quæ si est una ex omnibus, quæ sese moueat, neque nata est certe, & æterna est. Hanc tu exerce in optimis rebus. Sunt autem optimæ curæ de salute patriæ: quibus agitatus & exercitatus animus, uelocius in hanc sedem, & domum suam peruolabit. idq. ocyus faciet, si iam tum, cum erit inclusus in corpore, eminebit foras, & ea, quæ extra erunt, contemplans, quammaxime se à corpore abstrahet. Nam eorum animi, qui se corporis uoluptatibus dediderunt, earumq. se quasi ministros præbuerunt, impulsuq. libidinum uoluptatibus obedientium, deorum, & hominum iura uiolauerunt, corporibus elapsi circum terram ipsam uolutantur, nec in hunc locũ, nisi multis exagitati sæculis, reuertuntur. Ille discessit. ego somno statim solutus sum.

Incerta ex libris de Republica.

QVASI *alius assimulare remp.* Diomed. lib. 1.

Quoniam sumus ab ipsa calce eius interpellatione reuocati. Seneca ep. 109.

Negotij publici expers. Fronto.

Ex libro primo de Legibus.

Lact. lib. 5. cap. 8. Patritius lib. 8. cap. V. SICVT *una, eademq. natura mundus omnibus partibus inter ſe congruentibus cohæret, ac nititur: ſic omnes homines, inter ſe natura confuſi, prauitate diſſentiunt, nec ſe intelligunt eſſe conſanguineos, & ſubiectos omnes ſub unam, eandemq. tutelam. quod ſi teneretur, deorum profecto uita omnes uiuerent.*

Ex libro ſecundo de Legibus.

Lact. lib. 1. cap. 20. MAGNVM, *audaxq. conſilium Græcia ſuſcepit, quòd Cupidinum, & Amorum ſimulacra in gymnaſiis conſecrauit.*

Ex libro quinto de Legibus.

Macr. lib. 6. VIS *ne igitur, quoniam ſol paullulum à meridie deuexus uidetur, neque dum ſatis ab his nouellis arboribus omnis hic locus opacatur, deſcendamus ad Lirim, eaq., quæ reſtant, in illis alnorum umbraculis perſequamur?*

Ex incerto libro de Legibus.

Lact. lib. 3. cap. 19. Patritius de r. P. lib. 8. cap. 1. GRATVLEMVRQ. *nobis, quoniam aut mors leuiorem, quàm qui eſt in uita, aut certe non deteriorem eſt allatura ſtatum. Nam ſine corpore anima uigente diuina eſt uita, ſenſu carenti nihil profecto eſt mali.*

Ex

Ex libro de Iure ciuili in artem redigendo.

ALIQVO *excellente, ac nobili uiro.* Caris.lib.i.

Nec uero ſcientia iuris maioribus ſuis Q. Aelius Tubero defuit, doctrina etiam ſuperfuit. Gell. lib.1. cap.22.

Ex libris de Auguriis.

AVI *incerta.* Cariſius.

Oſcinis.

Ex Hortenſio.

ET PAVLVM *Marcelli occupauiſſe.* Nonius.

Quod cum uterque noſtrum annuiſſet, omnesq́. ad id tempus, quod erat dictum, poſtero die ueniſſemus.

Lucullo quidem noſter aduentus, & gratus, et iucundus fuiſſe. Fronto.

Hic primum Catulus delectatus ipſo loco.

Nam cum omnis ſolertia admiranda eſt, tum ea quæ efficit, ut inanima quæ ſunt, uiuere, & ſpirare uideantur. Nonius.

Hunc Craſſum, qui lentus, ut ſcitis, dicere ſolebat, ad imitationem quaſi noſtri generis contendiſſe.

Quid enim aut Herodoto dulcius, aut Thucydide grauius, aut Philiſto breuius, aut Theopompo acrius, aut Theophraſto mitius inueniri poteſt?

Vnde autem facilius, quàm ex annalium monumentis aut res bellica, aut omnis reip. disciplina cognoscitur? unde ad agendum, aut dicendum copia depromi maior grauissimorum exemplorum, quasi incorruptorum testimoniorum potest?

Vt ij, qui purpuram uolunt, sufficiunt prius lanam medicamentis quibusdam: sic litteris, talibusq. doctrinis ante excoli animos, & ad sapientiam concipiendam imbui, & præparari decet.

Vt enim segetes agricolæ subigunt aratris ante, quàm serant.

Perge quæso: non enim imperite exorsus es.

Magna etiam animi contentio adhibenda est, explicando Aristotelem, si legeris.

Quæro enim, non quibus intendam rebus animũ, sed quibus relaxem, & remittam.

Solertiamq. eam posse uel in tegulis proseminare ostreas.

Lactant. *Quando philosophi esse cœperunt? Thales, ut opinor, primus. recens hæc quidem ætas.*

D. August. *Id enim est sapientis prouidere, ex quo sapientia est appellata prudentia.*

Seruius. *Epicurei plures uolunt esse cælos.*

Nonius. *Itaque tunc Democriti manus urgebatur, est enim non magna.*

His contrarius Aristo Chius, præfractus, ferreus,

reus, nihil bonum, nisi quod rectum, & honestum est.

Annum magnum esse uoluerunt omnibus planetis in eundem recurrentibus locum. quod fit post XII *millia nongentos quinquaginta quattuor annos.* Seruius.

Cæli signorum admirabilem ordinem, insatiabilemq. pulchritudinem magis spectant. Nonius.

Vt easdem tenebras efficiat, quas effecit in interitu Romuli, qui in obscuratione solis factus. D. August. lib.4. de trinitate.

Si nobis, cum ex hac uita migrauerimus, in beatorum insulis immortale æuum, ut fabulæ ferũt, degere liceret, quid opus esset eloquentia? cum iudicia nulla fierent, aut ipsis etiam uirtutibus? nec enim fortitudinis egeremus, nullo proposito aut labore, aut periculo, nec iustitiæ, cum esset nihil, quod appeteretur alieni, nec temperantiæ, quæ regeret eas, quæ nullæ essent libidines; nec prudentiæ quidem egeremus, nullo delectu proposito bonorum, & malorum. Vna igitur essemus beati cognitione naturæ, et scientia. quæ sola etiam deorum est uita laudanda. ex quo intelligi potest, cetera necessitatis esse, unum hoc uoluptatis.

Ecce autem non philosophi quidem, sed prompti tamen ad disputandum omnes aiunt esse beatos, qui uiuant, ut ipsi uelint. D. August. de beata uita.

Si Deus unus est, quæ esse beata solitudo queat. Lactantius lib.1.cap.6.

Præ-

Nonius. *Præcipiunt hoc iſti, & facit nemo.*

Quæ eſt igitur philoſophia Socrate, nec dubito, quin quæcunque ſit lautitia, qui uictum elegantem magnifice, neque minus, quàm deceret, colere inſtituiſſet.

Vidi in dolore podagræ nihilo ipſum, uel omnium maximum Stoicorum, Poſſidonium, quàm Nicomachum Tyrium, hoſpitem meum, fortioré.

Eloquentiam tueri, quam tu in cælum Hortenſi, credo, ut ipſe cum ea ſimul aſcenderes, ſuſtuliſſes.

Tu me & alias non nunquam, & paulo ante adhortatus es, aliorum facta, & euenta conquiram.

Fronto. *Qui cum hodie bellum cum mortuo gerant.*

Nonius. *Quis te aut eſt, aut fuit unquam in partiundis rebus, in definiendis, in explanandis preſſior?*

Faceſſant igitur omnes, qui docere nihil poſſunt, quo melius, ſapientiusq́. uiuamus.

Lactant. *Malo uel paruum de officio libellum, quàm longá orationem pro ſeditioſo homine Cornelio.*

Nonius. *Nam quòd uereris, ne non conueniat noſtris ætatibus iſta oratio, quæ ſpectat ad hortandum.*

Aut tibi id ipſum peruertendum fuit, quod tu ne attigiſti quidem; aut eius partes quaſi membra quædam cædendæ.

Sed ad extremum pollicetur prolaturum, quæ ſe ipſa comeſt. quod efficit dialecticorum ratio.

Quid tu, inquam, ſoles, cum rationem ab diſpenſatore,

ſatore accipis, ſi æra ſingula probaſti, ſummam, quæ ex his confecta ſit, non probare?

Itaque tibi concedo, quod in duodecim ſcriptis ſolemus, ne calculum reducas, ſi te alicuius dati pœnitet.

Quare uelim mihi Luculle iubeas indicem tragicorum; ut ſumam, qui mihi deſunt.

Quare egredere quæſo, & gratificare reip.

Nihil eſſe, in quo ſe animus excellens tollat.

Captum me fortaſſe, inquit, tu putas, &, id quidem nollem confiteri, coactum.

An cum uideat me, & meas comites, fortitudinẽ, magnitudinem animi, patientiam, conſtantiã, grauitatem, fidem, ipſa ſe ſubducat?

Itaque nec in philoſophia cuiquam ceſſit, & uitæ grauitate præſtitit.

Magnitudo animi, patientia laborum, mortis denique contemptio.

Vt ea ibi ratio uera reſtituat, quæ conſuetudo uitioſa detraxerit.

Conſolabitur eum magnitudo animi, & humanarum opinionum alta quædam deſpectio.

Hi noſtri amici uerecundantur, capti ſplendore uirtutis.

Habet enim ipſa incertam, & infinitam uiam, & ex ea multis uitijs, & erroribus deprauata deducitur.

Deinde imitator, ut ſibi quidem uidetur, naturæ

mos

mos uindicat.

Quantum inter ſe homines ſtudentes moribus, omni uitæ ratione differant.

Imbecillis autem eſt pudoris magiſter timor: qui ſi quando paullulum aberrauerit, ſtatim ſpe impunitatis exultat.

Ad iuuenilem libidinem copia uoluptatum gliſcit illa, ut ignis oleo.

D. Auguſt. de beata uita. *Oratæ, homini ditiſſimo, amœniſſimo, delicatiſſimo, neque ad uoluptatem quidquam defuit, neque ad gratiam, neque ad bonam, integramq. ualetudinem. Nam & prædijs quæſtuoſiſſimis, amicis iucundiſſimis, quantum libuit, abundauit; & illis omnibus aptiſſime ad ſalutem corporis uſus eſt.*

Nonius. *Primus balneola ſuſpendit, incluſit piſces.*

Priſcianus. *Et amœnitate ſumma perfructus eſt.*

Vixit ad ſummam ſenectutem ualetudine optima.

Nonius. *Voluptates autem nulla ad res neceſſarias inuitamenta afferunt ſenibus.*

D. Auguſt. lib. 4. contra Pelagianum. *An uero uoluptates corporis expetendæ, quæ uere, & grauiter à Platone dictæ ſunt illecebræ eſſe, atque eſcæ malorum? quæ enim confectio eſt ualetudinis, quæ deformatio coloris, & corporis, quod turpe damnum, quod dedecus, quod non euocetur, atque eliciatur uoluptate? cuius motus ut quiſque eſt maximus, ita eſt inimiciſſimus philoſophiæ. congruere enim cum*

co-

cogitatione magna uoluptas corporis non potest. quis enim cum utatur uoluptate ea, qua nulla possit maior esse, attendere animo, inire ratione, cogitare omnino quicquam potest? quis autem tantus est gurges, qui dies & noctes sine ulla minimi temporis intermissione uelit ita moueri suos sensus, ut mouentur in summis uoluptatibus? quis autem bona mente praeditus non mallet nullas omnino nobis à natura uoluptates datas?

Et qui expectat, pendet animi, quia semper, quid futurum sit, incertum est.

Et ceteris quidem in rebus, in quibus peccata non maxime differunt, noxias tamen, ni sciunt, attingunt.

Ex quibus humanae uitae erroribus, & aerumnis fit, ut interdum ueteres illi, siue uates, siue in sacris, initijsq. tradendis diuinae mentis interpretes, qui nos ob aliqua scelera suscepta in uita superiore poenarum luendarum caussa natos esse dixerunt, aliquid uidisse uideantur, uerumq. sit illud, quod est apud Aristotelem, simili nos affectos esse supplicio, atque eos, qui quondam, cum in praedonum Etruscorum manus incidissent, crudelitate excogitata necabantur, quorum corpora uiua cum mortuis, aduersa aduersis accommodata, quamaptissime colligabantur; ita nostros animos cum corporibus

D. August. lib. 4. contra Pelagianum.

ribus

ribus copulatos, ut uiuos cum mortuis esse coniunctos.

Nonius. *Vidit enim, quod uidendum fuit, appendicem animi esse corpus, nihilq. in eo esse magnum.* 111.

Vt igitur domitores equorum non uerbera solum adhibent ad domandum, sed cibum etiam sæpe subtrahunt, ut fame debilitetur equuleorum nimis effrænata uis. ibi.

Qui cum publicas iniurias lente tulisset, suam non tulit. ib.

In continentibus quidem terris uestrum nomen dilatari potest. ib.

Ea facultas nostris maioribus erat, qui confectis senatusconsultis.

* *Quorum alterius ingenium sic, ut acetum Aegyptium, alterius sic acre, ut mel Hymettium dicimus.* 11

Deinde boni mores, & modestiores, & ad capienda præcepta molliores.

Altera est nexa cum superiore, & inde apteq. pendens.

Præter ceteras nostra extulit ciuitas.

Ponendæ sunt fides, & tibiæ.

Aliud ex siluis seuerum, & triste.

Eundem enim non solum mediocri pecunia, sed etiam tenui percipere possumus.

Qui ijdem nescio quid, quod in primoribus habent, ut aiunt, labris.

Vt

Vt ait Ennius: Refugiat timido ſanguen, atque exalbeſcat metu.

Non & ſine ea cogitatione ineundis, ſubducendiſq. rationibus.

Lydus, & Tyrrhenus fratres piraticam exercuerunt. Ser.8. Aeneidos.

Ex libro primo Quæſtionum Academicarum ad M. Varronem.

QVID *autem ſtomachetur Mneſarchus, quid Antipater digladietur cum Carneade tot uoluminibus.* Nonius.

Ex libro ſecundo Academicarum quæſtionum.

QVI *enim honores adhamauerunt, uix admittuntur ad eos, nec ſatis commendati multitudini eſſe poſſunt.*

Frangere auaritiam, ſcelera ponere, uitam ſuam exponere ad imitandum iuuentuti.

Quid? lunæ quæ lineamenta ſunt. potes ne dicere, cur eius naſcentis alias hebetiora, alias acutiora uideantur cornua?

Quid? mare non ne cæruleum? at eius unda, cum eſt pulſa remis, purpuraſcit. & quidem aqua tinctum quodam, & infectum? *

Quid tam planum, quàm mare, è quo & æquor illud poetæ uocant.

Quibus

Quibus etiam alabaſter plenus unguenti putere ui deatur.

Alius adultis, alius ſenibus, alius ægris, alius ſic- cis, alius uinolentis. 113

Si quando enim nos demiſimus, ut qui urinantur, aut nihil ſuperum, aut obſcure admodum cernimus.

Atqui, ſi id crederemus, non egeremus perpendiculis, non normis, non regulis.

Cum ouum inſpexerant, quæ gallina peperiſſet, dicere ſolebant. 113

Diomedes. *Opera affixa.*

Ex libro tertio Academicarum quæſtionum.

Nonius. I N *tanta animalium uarietate homini ut ſoli cupiditas ingeneraretur cognitionis, et ſcientiæ.*

Aliqua poteſtas ſi ſit, uendicet ſe in libertatem.

Digladiari autem ſemper, depugnare cum facinoroſis, & audacibus, quis non cum miſerrimũ, tum etiam ſtultiſſimum dixerit?

Et ut nos nunc ſedemus ad Lucrinum, piſciculosq. exultantes uidemus. 11

Lactantius. *Quod ſi liceret iis, qui in itinere deerraſſent, ſic uitam deuiam ſecutos corrigere errorem pænitendo, facilior eſſet emendatio temeritatis.*

Ex

Ex incerto libro Academicarum quæstionum.

MIHI *autem non modo ad sapientiam cæci uidemur, sed ad ea ipsa, quæ aliqua ex parte cerni uideantur, hebetes, & obtusi.* Lact. lib. 3. cap. 15.

Latent ista omnia Varro, magnis obscurata, & circunfusa tenebris. Marcianus lib. 5.

Fac enim uerbi caussa Stoicum adesse sapientem. nam contra eos potissimum Academicorum exarsit ingenium. Ergo Zeno, uel Chrysippus si interrogentur, quid sit sapiens, respondebit eũ esse, quem ipse descripserit. Contra Epicurus, uel quis alius aduersariorum negabit, suumq. potius peritissimum uoluptatum aucupem sapientem esse contendet. Inde ad iurgium. Clamat Zeno, & tota illa porticus tumultuatur, hominem natum ad nihil esse aliud, quàm honestatem: ipsam suo splendore in se animos ducere, nullo prorsus commodo extrinsecus posito, & quasi lenocinante mercede: uoluptatemq. illam Epicuri solis inter se pecoribus esse communem; in quorum societatem & hominem, & sapientem trudere nefas esse. Contra ille, conuocata de hortulis in auxilium quasi libera turba temulentorum, quærentium tamen, quem incomptis unguibus bacchantes, asperoq. ore discerpant, uoluptatis nomen, suauitatem, quie D.Aug. contra Acad.

tem teste populo exaggerans. instat acriter, ut sine ea beatus nemo esse posse uideatur. In quorũ rixam si Academicus incurrit, utrosque audiet trahentes se ad suas partes: sed, si in illos, aut in istos concesserit; ab eis, quos deserit, insanus, imperitus, temerariusq́. clamabitur. Itaque cum & hac, & illac aurem diligenter admouerit, interrogatus quid ei uideatur, dubitare se dicet. Roga nunc Stoicum, qui sit melior, Epicurus ne, qui delirare illum clamat, an Academicus, qui sibi adhuc de re tanta deliberandum esse pronuntiat? nemo dubitat Academicum prælatum iri. Rursus te ad illum cõuerte, & quære, quem magis amet, Zenonem, à quo bestia nominatur, an Arcesilam, à quo audit; tu fortasse uerum dicis, sed requiram diligentius: non ne apertum est, totam illam porticum insanam, Academicos autem præ illis modestos, cautosq́. homines uideri Epicuro?

D. Aug. contra Acad. *Talia mihi uidentur omnia, quæ probabilia, uel uerisimilia putaui nominanda. quæ tu si alio nomine uis uocare, nihil repugno. satis enim mihi est, te iam bene accepisse, quid dicam, id est, quibus rebus hæc nomina imponam. non enim uocabulorum opificem, sed rerum inquisitorem decet esse sapientem.*

Ex libro tertio de Natura Deorum.

PRIMVM *igitur non est probabile, eam materiam rerum, unde orta sunt omnia, esse diuina prouidentia effectam, sed habere, & habuisse uim, & naturam suam. Vt igitur faber, cum quid ædificaturus est, non ipse facit materiam, sed ea utitur, quæ sit parata, fictorq. cera: sic isti prouidentiæ diuinæ materiam præsto esse oportuit, non quam ipse faceret, sed quam haberet paratam. quòd si non est à Deo materia facta: ne terra quidem, & aqua, & aer, & ignis à Deo factus est.*

Ex libro de Fato.

CHRYSIPPVS *æstuans, laboransq. quonam pacto explicet, & fato omnia fieri, & esse aliquid in nobis, intricatur hoc modo.*

Nam cum esset apud se ad Lauernium Scipio, unaq. Pontius, allatus est forte Scipioni acipenser, qui admodum raro capitur: sed est piscis, ut ferunt, in primis nobilis. Cum autem Scipio unum, & alterum ex ijs, qui eum salutatum uenerant, inuitasset, pluresq. etiam inuitaturus uideretur: in aurem Pontius, Scipio, inquit, uide quid agas: acipenser iste paucorum hominum est.

Ex laude M. Catonis.

C O N T I N G E B A T *in eo, quod pleriſque contra ſolet, ut maiora omnia re, quàm fama, uiderentur: id quod non ſæpe euenit: ut expectatio cognitione, aures ab oculis uincerentur.*

Ex libro primo de Gloria.

Cariſius. I N T V S C V L A N V M *mihi nuntiabantur gladiatorij ſibili.*

Ex libro ſecundo de Gloria.

Gell.lib.15 cap.6. A P V D *eundem poetam Aiax cum Hectore congrediens depugnandi cauſſa agit, ut ſepeliatur, ſi ſit forte uictus; declaratq́. ſe uelle, ut ſuum tumulum multis etiam poſt ſæculis prætereuntes ſic loquantur.*

Hic ſitus eſt uitæ iampridem lumina linquens,
Qui quondam Hectoreo perculſus concidit enſe.
Fabitur hoc aliquis: mea ſemper gloria uiuet.
Caris.lib.i. *Quo ſtante, & incolume.*

Ex Conſolatione.

L V E N D O R V M *ſcelerum cauſſa homines naſcuntur.*

Contra Do. apud Joseph Betuss. in dialogo de amore 196. *Non naſci, longe optimum, nec in hos ſcopulos incidere uitæ. proximum autem, ſi natus ſis, quamprimum mori, & tanquam ex incendio effuge-*

effugere uiolentiam fortunæ.

Sed nescio, qui nos teneat error, aut miserabilis ignoratio ueri.

Animorum nulla in terris origo inueniri potest.

Nihil enim est in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse uideatur: nihil enim ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod uim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura præuideat, & complecti possit præsentia. quæ sola diuina sunt; nec inuenietur unquam, unde ad hominem uenire possint, nisi à Deo. singularis est igitur quædam natura, atque uis animi, seiuncta ab his usitatis, notisq. naturis. Ita quidquid est illud, quod sapit, quod uult, quod uiget, cæleste, & diuinum est, ob eamq. rem æternum sit necesse est. nec uero Deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam, & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & mouens, ipsaq. prædita motu sempiterno.

Deus quid sit
Patritius de [illegible]
Principatu. 82

Cum uero mares, & feminas complures ex hominibus in deorum numero esse uideamus; & in eorum urbibus, atque agris augustissima tépla ueneremur: assentiam eorum sapientiæ, quorum ingenijs, & inuentis omnem uitam legi-

bus, & institutis excultam, constitutamq; habemus. Quod si ullum unquam animal consecrandum fuit, illud profecto fuit. si Cadmi, aut Amphytrionis progenies, aut Tyndari in cælum tollenda fama fuit: huic idem honos certe dicandus est. quod quidem faciam; teq. omniũ optimam, doctissimamq., approbãtibus dijs immortalibus ipsis, in eorum cœtu locatam, ad opinionem omnium mortalium consecrabo.

Nec enim omnibus ijdem illi sapientes arbitrati 12
sunt, inde cursum in cælum patere. nam uitijs, et sceleribus contaminatos deprimi in tenebras, atque in cœno iacere docuerunt; castos autem, puros, integros, incorruptos, bonis etiam studijs, atque artibus expolitos, leni quodam, ac facili lapsu ad Deos, id est ad naturam sui similem, peruolare.

Cedo, en manum tollo.

Ex Timæo.

Nonius. RATIONE *igitur, & mente diuina ad originem temporis curriculum inuentum est Solis, & Lunæ.*

Priscianus. *Defenstrix.*

Ex libro de Consiliis suis.

Boet. de musica lib. 1. cap. 1. SED *ut aliqua similitudine adductus maximis minima conferam. cum uinolenti adolescentes tibia-*

tibiarum etiam cantu, ut fit, instincti, mulieris pudicæ fores frangerent, admonuisse tibicinam, ut spondæum caneret, Pythagoras dicitur: quod cum illa fecisset, tarditate modorum, & grauitate canentis, illorum furentem petulantiam consedasse.

Ex libro de Virtutibus.

ILLVD *neutiquam probares.* — Carisius lib. 2.

Ex oratione pro M. Tullio.

HOC *iudicium sic expectatur, ut non unæ rei statui, sed omnibus constitui putetur.* — Priscianus lib. 6.

Fundum habet in agro Tigurino M. Tullius paternum. — Quinctilianus lib. 4.

Dico, uim factam à P. Fabij familia: aduersarij non negant. damnum datum esse M. Tullio concedis. uici unam rem. ui, hominibus armatis: non negas. uici alteram. dolo malo: factum negas. de hoc iudicium est. — Victorin. 1. de inuent.

Damnum passum esse M. Tullium, conuenit mihi cum aduersario. hominibus armatis rem esse gestam, non inficiantur. à familia P. Fabij commissam, negare non audent. iam dolo malo factum ambigitur. — Marcianus Capella lib. 5.

Quis hoc statuit unquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo potest, ut eum iure potuerit occidere, à quo metuisse se dicat, ne ipse po- — Quinctil. lib. 4.

sterius occideretur?

Aquila. *Si quis furem occiderit, haud iniuria occiderit. quamobrem? quia ius constitutum nullum est. quid si se telo defenderit? iniuria. quid ita? quia constitutum est.*

Ex oratione pro L. Vareno.

Seuerian. AMICI *deficiunt, cognati deserunt.*

In inimicissima ciuitate urgent, instant, insequuntur studio, multitudine, pecunia, periurio pugnant.

Prisc. lib. 7. *C. Ancharius fuit è municipio Fulginate.*

In præfectura Fulginate.

Quinctil. lib. 5. c. 13. *Cum iter per agros, & loca sola faceret, cum Populeno in familiam Anchariana m incidisse dixerunt: deinde Populenum occisum esse: ilico Varenum uinctum, adseruatum, dum hic ostéderet, quid de eo fieri uellet.*

lib. 7. c. 1. *Nam L. Varenum occidendo, & Cnæum uulnerando, & Salarium item occidendo cadit.*

lib. 4. c. 1. lib. 9. cap. 2. *Tum C. Varenus is, qui à familia Anchariana occisus est. Hoc, quæso iudices, diligenter attendite.*

Prisc. l. 3. *L. ille Septimius diceret. etenim est ad L. Crassi eloquentiam grauis, & uehemens, & uolubilis. Erucius hic noster Antoniaster est.*

lib. 12. *Ea cædes si crimini datur, detur ei, cuia nihil intersit.*

Optio

Optio uobis datur, utrũ uelitis, casu illo itinere Varenum esse usum, an huius persuasu, & inductu. Quinctil. lib.5.c.10.

Ex oratione pro P. Oppio.

VTRVM *cum Cottam appetisset, aut cum ipse sese conaretur occidere, telum ei è manibus ereptum est?*

Quos educere iunctos in prouinciam non potuit, eos inuitos retinere qui potuit. Quinctil. lib.5.

At enim non uerisimile est, tantum scelus M. Cottam esse commentum. quid? hoc uerisimile est, tantum scelus Oppium esse conatum?

Questusq. mecum est. Fronto.

O amorem mirum, ò beneuolentiam singularem. Quinctil. lib.9.

Ex oratione pro M. Fonteio.

GALLI *posthac dilutius potabunt, quod illi uenenum esse arbitrabantur.* Marcellin.

Mater tua, dum uixit, ludum, postquam mortua est, magistros habuit. Quinctil. lib.6.c.4.

Frumenti maximus numerus è Gallia, peditatus amplissimæ copiæ è Gallia, equites numero plurimi è Gallia. Aquila.

Ex oratione pro M. Fundanio.

NON *modò ab hoc Villio Annale, sed uix mehercule à Q. Mathone factum probari potest.* Priscian.

Esset ne id, quod Meno nuntiasset.

De-

Boetius de definit. *Descripsisti ne eius necessarium, nostrum competitorem? istum ipsum, cuius nunc studio, & gratia tota accusatio ista munita est.*

Ex oratione pro Q. Gallio.

VIDEBAR *mihi uidere alios intrantes, alios autem exeuntes, partim ex uino uacillantes, partim hesterna potione oscitantes. uersabatur inter hos Gallius unguentis oblitus, redimitus coronis, humus erat immunda, lutulenta uino, coronis languidulis, & spinis cooperta piscium.*

Cicero in Bruto. *Tu istuc M. Calidi nisi fingeres, sic ageres? praesertim cum ista eloquentia alienorum hominum pericula defendere acerrime soleas, tuum negliges? ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingenijs elicere uoces, & querelas solet. nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur, pedis (quod minimum est) nulla supplosio. Itaque (tantum abfuit, ut inflammares nostros animos) somnū isto loco uix tenebamus.*

Nonius. *Ego te certo scio, omnes logos, qui ludis dicti sunt, animaduertisse.*

Carisius. *Poematorum.*

Ex oratione prima pro C. Cornelio.

Priscianus lib. 6. VT *ab Ioue optimo maximo, ceterisq. dijs deabusq.*

busq́. omnibus opem & auxilium petamus.

Ex promulgatione trinundinum dies ad ferendum, poteſtasq́. ueniſſet. Priſcianus lib. 2.

Verſu à primo circiter CLXI.

Poſtulatur apud me prætorem primum de pecunijs repetundis. proſpectat uidelicet Cominius, quid agatur. uidelicet homines fœneos in medium ad tentandum periculum proiectos. Aſconius.

Quid Metellus ſumma nobilitate, ac uirtute? cum bis iuraſſet, ſemel priuatim, iterum publice lege, deiectus eſt ratione, an uero? ſuſpicionem enim tollit C. Curionis uirtus, ac dignitas, & Q. Metelli adoleſcentia, ad ſummam laudem omnibus rebus ornata.

Legem, inquit, de libertinorum ſuffragijs Cornelius C. Manilio dedit. quid eſt hoc? dedit, an tulit, an rogauit, an hortatus eſt? nam dediſſe ridiculum eſt, quaſi legem aliquam aut ad ſcribendum difficilem, aut ad excogitandum reconditam: quæ lex paucis his annis non modo ſcripta, ſed etiam lata eſſet.

In quo cum multa reprehenſa ſunt, tum in primis celeritas actionis.

Petiuit tamen à me prætore maxima conteſtatione, ut cauſſam Manilij defenderem.

Verſu à primo DCCCCL.

Nam cum hic tribunus pl. duas leges tuliſſet in eo magiſtratu, unam pernicioſam, alteram egregiam

gregiam, quod ſumma rep. non hæſit, id ab illo ipſo tribuno abiectum eſt. bonum autem, quod ſumma rep. manet, id extra ordinem fuit.

Alijs ille in illum furorem magnis hominibus auctoribus impulſus eſt, qui aliquod inſtitui exemplum diſturbandorum iudiciorum periculoſiſſimum, temporibus ſuis acommodatiſſimum, meis alieniſſimum rationibus cupierunt.

Ver.cir. ∞xi.

Poſſum dicere, hominé ſumma prudentia clarum, C. Cottam de ſuis legibus abrogandis ipſum ad ſenatum rettuliſſe. Poſſum & eiuſdem Cottæ legem de iudicijs priuatis anno poſt, quàm lata ſit, à fratre eius (abrogatam). Legem Liciniam & Muciam de ciuibus regundis, uideo conſtare inter omnes, quam duo conſules omnium, quos uidimus, ſapientiſſimi tuliſſent, non modo inutilem, ſed pernicioſam reip. fuiſſe.

Quattuor omnino genera ſunt, iudices, in quibus per ſenatum more maiorum ſtatuatur aliquid de legibus. unum eſt eiuſmodi, placere legem abrogari, ut Q. Cæcilio, M. Iunio cos. quæ leges rem militarem impedirent, ut abrogarentur. Alterum, quæ lex lata eſſe dicatur, ea non uideri populum teneri, ut L. Marcio, Sex. Iulio cos. de legibus Liuijs. Tertium eſt de legum dero-

derogationibus. quo de genere persæpe S. C. fiunt, ut nuper de ipsa lege Calpurnia, quæ derogaretur.

Nihil senatui detraxisse Cornelium. Fronto.

P. Africanus ille superior, ut dicitur, non solum à sapientissimis hominibus, qui tum erant, uerum etiam à se ipso sæpe accusatus est, quòd, cum consul esset cum Ti. Longo, passus esset tum primum à populari consessu senatoria subsellia separari. Asconius.

Circa medium.

*Est utique uis uetandi, cum ea feratur, quàm diu ferundi * transferuntur dum priuati dicunt, dum sitella defertur, dum æquantur sortes, dum sortitio fit, & si qua sunt huius generis alia.*

Paulo post.

Vnum tamen, quod hoc ipso tribuno pl. factum est, prætermittendum non uidetur. neque enim maius est, legere codicem, cum intercedatur, quàm sitellam ipsam cum ipso intercessore deferre: nec grauius, incipere ferre, quàm perferre: nec uehementius, ostendere, se laturum, inuito collega, quàm ipsi collegæ magistratum abrogare: nec criminosius, tribus ad legem accipiendam, quàm ad collegam reddendum priuatum introuocare. quæ uir fortis, huius collega, A. Gabinius in re optima fecit omnia: neque, cum salutem populo R. atque omnibus gentibus finem

nem diuturnæ captiuitatis, turpitudinis, & seruitutis afferret, passus est, plus unius collegæ sui, quàm uniuersæ ciuitatis uocem ualere, & uoluntatem.

At enim de corrigenda lege rettulerunt.

Idem, nisi hæc ipsa lex, quam C. Cornelius tulit, obstitisset, decreuissem id, quod palam iam isti defensores iudiciorum pugnauerunt: senatui non placere, id iudicium de Syllæ bonis fieri. quam ego caussam longe aliter prætor in concione defendi, cum id dicerem, quod ijdem iudices postea statuerunt, iudicium æquiore tempore fieri oportere. antea uero quàm multarum rerum iudicia sublata sint, & quia scitis, prætereo, & ne quem in iudicium oratio mea reuocare uideatur.

Paulo post.

Non Cn. Dolabella C. Volcatium, honestissimum uirum, communi, & quotidiano iure priuasset, non denique homo illorum & uita, & prudentia longe dissimilis, sed tamen nimis in gratificando iure liber, L. Sisenna bonorum Cn. Cornelij possessionem ex edicto suo P. Scipioni adolescenti summa nobilitate, eximia uirtute prædito, dedisset. Quare cum ambitum populus Rom. uideret, & cum à tribunis pl. doceretur, nisi pœna accessisset in diuisores, extingui nullo modo posse, legem hanc Cornelij flagitabat,

illam,

illam, quæ ex S. C. ferebatur, repudiabat.

Paulo poſt.

Vt ſpectaculum illud, duorum deſignatorum conſulum calamitate, re, & tempore ſalubre, ac neceſſarium, genere, & exemplo miſerum, ac funeſtum, uideremus.

Quid ego nunc argumentis tibi reſpondeam, poſſe fieri, ut alius aliquis Cornelius ſit, qui habeat Philerotem; res uulgare nomen eſſe Philerotis, Cornelios uero ita multos, ut iam etiam collegium conſtitutum ſit? *

At enim extremi, ac difficillimi temporis uocem illam, C. Corneli, conſulem mittere coegiſti; qui remp. ſaluam eſſe uellent, ut ad legem accipiendam adeſſent.

Ante ueſtros annos propter illius tribuni pl. temeritatem poſſe adduci, ut omnino ne illius poteſtate abalienemur. Qui reſtituerunt eam poteſtatem, alterum nihil unum poſſe contra multos, alterum longe abeſſe. *

Tanta igitur in illis uirtus fuit, ut anno XVI poſt reges exactos propter nimiam dominationem potentium ſecederent, leges Sacratas ſibi ipſi reſtituerent, duos tribunos crearent, montem illum trans Anienem, qui hodie mons Sacer nominatur, in quo armati conſederant, æternæ memoriæ cauſſa conſecrarent. itaque auſpicato poſtero anno decem tribuni pl. comitiis curiatis

riatis creati sunt.

Tum, interposita fide per tres legatos amplissimos uiros, Romam armati reuertuntur: in Auentino consederunt: inde armati in Capitolium uenerunt: decem tribunos pl. per pontificem, quòd magistratus nullus erat, creauerunt. Etiam hæc recentiora prætereo. ponam principium iustissimæ libertatis Cassiam, qua lege suffragiorum ius, potestasq. conualuit: alteram Cassiam, quæ populi iudicia firmauit.

Qui non modo cum Sylla, uerũ etiam, illo mortuo, semper hoc per se summis opibus retinendum putauerunt, inimicissimi C. Cottæ fuerunt, quòd is consul paullum tribunis pl. non potestatis, sed dignitatis addidit.

Quàm diu quidem hoc animo erga uos illa plebs erit, quo se ostendit esse cum legem Aureliam, cum Rosciam non modo accepit, sed etiam efflagitauit?

Memoria teneo, cum primum senatores cum equitibus Romanis lege Plotia iudicarent, hominem dijs, ac nobilitati perinuisum, Cn. Pompeium caussam lege Varia de maiestate dixisse.

Prisc.lib.8. Quæ intermissa complures annos.

Num alicui gratificabatur aut homini, aut ordini?

lib.10. Cæptum igitur per eos, qui agi uolebant, desitum est

est per hunc, qui decessit.

Circuitis rostris eijcerentur lapidibus homines. lib. 8.

Refertum tribunicijs legibus, exhaustum à quibus sit, ipsi sciunt. Aquila.

Qui eloquentia ceteris excellit. Priscianus lib. 10.

Demi medius fidius de his tormentis aliquantum malim. Fronto.

Ad miserrimum, crudelissimumq. dominatum dedi patiamini.

Cur nunc redeant, si tunc gratiæ concesserint.

Quid quod ne cum ijs quidem expertus es, quos duces operarum fuisse dixisti?

Eius modi mihi duos laqueos in caussa esse propositos, ut, si me altero expedissem, tenerer altero.

Aperuit fores scalarum. Acro 1. serm.

Ex oratione secunda pro C. Cornelio.

PVGNEM *aperte contra nobilissimorum hominum uoluntates? studia, consilia, cogitationesq. eorum aperiam?* Aquila. Marcianus lib. 5.

O callidos homines, ò rem excogitatam, ò ingenia metuenda. testes dare uolumus. quem, quæso, nostrum fefellit, ita uos esse facturos? Cicero in oratore. Rufin. de metris.

Num in eo, qui sint hi testes, hæsitatis? ego uobis edam duos. reliqui sunt de consularibus, inimici tribuniciæ potestatis. pauci præterea, assentatores eorum, atque assectæ, subsequuntur. Asconius.

Sed, ſi familiariter ex Q. Catulo, ſapientiſſimo uiro, atque humaniſſimo, uelim quærere, utrius tandem tibi tribunatus minus probari poteſt, C. Cornelij, an non dicam P. Sulpicij, non L. Saturnini, non C. Gracchi, non Tiberij: neminem, quem iſti ſeditioſum exiſtimant, nominabo, ſed auunculi tui Q. Catuli, clariſſimi, patriæq. amantiſſimi uiri: quid mihi tandem reſponſurum putatis?

Quid? auunculus tuus, clariſſimus uir, clariſſimo patre, auo, maioribus, credo, ſilentio, fauente nobilitate, nullo interceſſore comparato, populo R. dedit, & potentiſſimorum hominum collegijs eripuit cooptandorum ſacerdotum poteſtatem? Quid? idem Domitius M. Silanum, conſularem hominem, quemadmodum tribunus pl. uexauit?

Hæc eſt controuerſia eiuſmodi, ut mihi trib. pl. * Cn. Domitius, Catulo M. Terpolius contemptiſſimum nomen eiectum eſſe ex ijs, qui tribuni pl. fuerunt.

Cicero in oratore.

Neque me diuitiæ mouent, quibus omnes Africanos, & Lælios multi uenalicij, mercatoresq. ſuperarunt: neque ueſtis, aut cælatum aurum, & argentum, quo noſtros ueteres Marcellos, Maximosq. multi eunuchi è Syria, Aegyptoq. uicerunt. neque uero mouent me ornamenta iſta uillarum, quibus L. Paullum, & L. Mu-

Priſcianus lib. 10.

L. Mummium, qui rebus his urbem, Italiamq. omnem referſerunt, ab aliquo uideo perfacile Deliaco, aut Syro potuiſſe ſuperari.

Quis tam abundans copijs? Priſc. l. 18.

Da enim mihi poteſtatem eos, qui tum affuerunt Cornelio, nominandi. Fronto.

Facite, ut facitis, qui ad cauſſam adeſtis.

Quid enim mihi certamen eſt cum accuſatore, aut contentio?

Qui commodis populi R. lingua duntaxat, ac uoluntate conſuluit.

Expelleret à diſpenſantibus.

Sed ad urbem dierum tres fuerunt complurium.

Quam diligentes libertatis uos oporteat eſſe.

Si uos huius fortunas paucorum, odio adiudicaueritis.

Ex oratione in Toga Candida contra C. Antonium & L. Catilinam competitores, in ſenatu.

D*ICO P. C. ſuperiore nocte cuiuſdam hominis nobilis, & ualde in hoc largitionis quæſtu noti, & cogniti, domum Catilinam, & Antonium cum ſequeſtribus ſuis conueniſſe.* Aſconius.

Quem enim aut amicum habere poteſt is, qui tot ciues trucidauit, aut clientem, qui in ſua ciuitate cum peregrino negauit ſe iudicio æquo cer

tare posse?

Ne se iam tum respexit, cum grauissimis uestris decretis absens notatus est.

In iudicijs quanta uis esset, didicit, cum est absolutus, si aut illud iudicium, aut illa absolutio nominanda est.

Populum uero, cum, inspectante populo, collum secuit hominis maxime popularis, quanti faceret, ostendit. me, qua amentia inductus est, ut contemneret, constituere non possum. utrum æquiore animo laturum putauit, an in suo familiarissimo non uiderat, me ne aliorum quidem iniurias mediocriter posse ferre? Alter, pecore omni uendito, & saltibus prope addictis, pastores retinet: ex quibus ait se, cum uelit, subito fugitiuorum bellum excitaturum. Alter induxit eum, quem potuit, ut repente gladiatores populo non debitos polliceretur: quos ipse consularis candidatus perspexit, & legit, & emit. præsente populo Romano factum est.

Quamobrem augere etiam mercedes si uultis, Q. * *Mucium peruerti legem impedire, ut cœpit, senten. cos. sed ego ea lege contentus sum, qua duos consules designatos uno tempore damnari uidimus.*

Te tamen Q. Muci tam male de rep. existimare, moleste fero, qui hesterno die me esse dignum consulatu negabas. quid? populus R. minus diligenter

ligenter ſcit ſibi conſtituere defenſorem, quàm tu tibi? qui, cum te furti L. Calenus ageret, me potiſſimum fortunarum tuarum patronum eſſe uoluiſti. & , cuius tu conſilium in tua turpiſſima cauſſa delegiſti, hunc honeſtiſſimarum rerum defenſorem populus R. auctore te repudiare poteſt? niſi forte hoc dicturus es, quo tempore a L. Caleno furti delatus ſis, eo tempore in me tibi parum auxilij eſſe uidiſſe.

Atque, ut iſtum omittam in exercitu Syllano prædonem, in introitu gladiatorem, in uictoria quadrigarium.

Te uero Catilina conſulatum ſperare, aut cogitare, non prodigium, atque portentum eſt? à quibus enim petis? à principibus ciuitatis? qui tibi, cum L. Volcatius conſul in conſilio fuiſſet, ne petendi quidem poteſtatem eſſe uoluerunt? à ſenatoribus? qui te, auctoritate ſua ſpoliatum ornamentis omnibus, uinctum pene Africanis oratoribus tradiderunt? ab equeſtri ordine? quem trucidaſti. à plebe? cui ſpectaculum eiuſmodi tua crudelitas præbuit, ut nemo ſine luctu aſpicere, ſine gemitu recordari poſſet.

Quid? tu potes in defenſione tua dicere, quod illi ne dixerunt? quæ tibi dicere non licebit.

Denique illi negare potuerunt, & negauerunt: tu tibi ne inficiandi quidem impudentiæ locum reliquiſti. quare præclara dicentur iudicia tuliſſe,

ſi qui inficiantem Luſcium condemnarunt, Catilinam abſoluerint confitentem.

Is ergo negat ignarum eſſe, cum etiam illi, imperitos ſe homines eſſe, &, ſi quem etiam interfeciſſent, imperatori, ac dictatori paruiſſe dicerent, ac negare quenquam poſſe: Catilinam uero inficiari non poſſe.

Hanc tu habes dignitatem, qua fretus me contemnis, ac deſpicis? an eam, quam reliqua uita es conſecutus? cum ita uixiſti, ut non eſſet locus tam ſanctus, quò non aduentus tuus, etiam cum culpa nulla ſubeſſet, crimen afferret.

Cum deprehendebare in adulterijs, cum deprehendebas adulteros ipſe, cum ex eodem ſtupro tibi & uxorem, & filiam inueniſti.

Stupris ſe omnibus, ac flagitijs contaminauit, cæde nefaria cruentauit: diripuit ſocios: leges, quæſtiones, iudicia uiolauit.

Quid ego, ut uiolaueris prouinciam, prædicem? nam ut te illic geſſeris, non audeo dicere, quoniam abſolutus es. mentitos eſſe equites Romanos, falſas fuiſſe tabellas honeſtiſſimæ ciuitatis exiſtimo. mentitum Q. Metellum Pium, mentitam Africam, uidiſſe puto neſcio quid illos iudices, qui te innocentem iudicarunt. O miſer, qui non ſentias, illo iudicio te non abſolutum, uerum ad aliquod ſeuerius iudicium, ac maius ſupplicium reſeruatum. Prætereo illum nefarium

nefarium conatum tuum, & pene acerbum, & luctuosum populo R. diem, cum, Cn. Pisone socio, neque alio nemine, cædem optimatum facere uoluisti.

An oblitus es, te ex me, cum præturam peteremus, petisse, ut tibi primum locum concederem? quod cum sæpius ageres, & impudentius à me contenderes, meministi, me tibi respondere, impudenter te facere, qui id à me peteres, quod à te Boculus nunquam impetrasset. Nescis me prætorem primum esse factum, te concessione competitorum, & collatione centuriarum, & meo maxime beneficio è postremo in tertium locum esse subiectum?

Qui postea quàm illo, ut conati erant, Hispaniensi pugiunculo neruos incidere ciuium Ro. non potuerunt, duas uno tempore conantur in rep. sicas distringere.

Nunc uos scitote Licinium gladiatorem iam immisisse, cupidum Catilinæ iudices, Quintumq. Curium, hominem quæstorium.

Ex oratione de lege Agraria kal. Ian.

PRAEDAM, *manubias, sectionem, castra denique Cn. Pompeij, sedente imperatore, Xuiri uendent.* Gell.lib.13 cap.24.

Ex præda, ex manubijs, ex auro coronario.

Aquila. *Veniet igitur ſub præconem tota Propontis, atque Helleſpontus: addicetur communis ora Lyciorum, atque Cilicum: Myſia, & Phrygia item conditioni, legiq. parebunt.*

Cariſius lib. 1. *Imberba iuuentute.*

Ex oratione de proſcriptorum liberis. 157.

QVID *enim crudelius, quàm homines honeſtis parentibus ac maioribus natos à rep. ſubmoueri?* 157.

Ex oratione pro Othone. 157.

Fronto. HIC *ſi ſe iſtius uiæ dediſſet.* ibid.

Ex oratione contra concionem Q. Metelli. ibid.

Fortunatian. SIC *enim, ut opinor, inſequar fugientem, quoniam congredi non licet cum reſiſtente.* 158

Priſc. lib. 9. *Permulſa, atque recreata eſt.*

lib. 10. *Niſi eorum exitio non requieturam.*

Gell. lib. 18. cap. 17. *Aſcendi in concionem: cõcurſus eſt populi factus.*

Quinctil. lib. 9. c. 3. *Qui indicabantur, eos uocari, cuſtodiri, ad ſenatum adduci iuſſi: in ſenatu ſunt poſiti.*

Ex oratione pro M. Scauro. 158.

Fortunatian. D. Auguſt. rhetor. MAXIME *fuit optandum M. Scauro iud. ut, nullo ſuſcepto cuiuſquam odio, ſine offenſione ac mo-*

ac moleſtia.

Nihil Sardos Appio gratius eſſe facturos, quàm ſi de Scauri fama detraxerint. Fronto.

Subit etiam populi iudicium, inquirente Cn. Domitio tribuno pl. reus factus eſt à Q. Seruilio Cæpione lege Seruìlia, cum iudicia penes equeſtrem ordinem eſſent, & P. Rutilio damnato, nemo tam innocens uideretur, ut non timeret illa. ab eodem etiam lege Varia cuſtos ille reip. proditionis eſt in crimen uocatus. uexatus eſt à Q. Vario tribuno pl. non multo ante. Aſconius.

Non enim tantum admiratus ſum ego illum uirũ, ſicut omnes, ſed etiam præcipue dilexi. primus enim me, flagrantem ſtudio laudis, in ſpem impulit, poſſe uirtutem ſine præſidio fortunæ, quo contendiſſet, labore, & conſtantia peruenire.

Et quoniam cõgeſta eſt accuſatio magis aceruo quodam criminum, quàm diſtinctione aliqua generum, & uarietate.

Boſtarem igitur quendam dixit Norenſem, fugientem è Sardinia Scauri aduentum.

Prius illum ſepultũ, quàm huic cenam eſſe ſublatã.

Si mehercule iudices pro L. Tubulo dicerem, quem unum ex omni memoria ſceleratiſſimum, & audaciſſimum fuiſſe accepimus, tamen non timerem, uenenum hoſpiti, aut conuiuæ ſi diceretur cenanti ab illo datum, cui neque heres, neque iratus fuiſſet.

Quæ

Quæ quidem ſuſpicio ualuit etiam ob hác cauſſam, quòd, cum agerent parentalia Norenſes.

Porphyrio 2.ſat. lib.2. *Libertus patronum non occidit, ſed duobus digitulis gulam obliſit.*

Fronto. *Copijs inops, gente fallax.*

Aſconius.

Circa tertiam partem à primo.

Sic inquam ſeſe iudices res habet, neque hoc à me nouum diſputatur, ſed quæſitum ab alijs eſt.

Illa audiuimus, hoc uero meminimus, ac pene uidimus, eiuſdem ſtirpis, & nominis P. Craſſum, ne in manus incideret inimicorum, ſe ipſum interemiſſe. Ac neque illius Craſſi factum ſuperioris, ijſdem honoribus uſus, qui fortiſſimus in bellis fuiſſet, M. Aquillius potuit imitari.

Quid uero? alterum Craſſum temporibus eiſdem non aut clariſſimi uiri Iulij, aut ſummo ingenio præditus M. Antonius potuit imitari?

Priſcianus. *Cum dare nollet Aris, clam ex Sardinia eſt fugere coactus.*

Arinis uxorem pellicatus dolo concitatam.

Circa medium.

Aſconius. *Neque uero hæc ipſa quotidiana res Ap. Claudium, illa humanitate, & ſapientia præditum, per ſe ipſa mouiſſet, niſi hunc Claudij fratris ſui competitorem fore putaſſet. qui ſiue patricius, ſiue plebeius eſſet, (nondum enim certum conſtitutum erat) cum illo ſibi contentionem fore putabat.*

Quem

Quem purpura regalis non commouit, eum Sardorum maſtrucca tentauit? Iſidor. lib. 19. cap. 3.

Poſt duas partes orationis.

Nam cum ex multis unus ei reſtaret Dolabella paternus inimicus, qui cum Q. Cæpione propinquo ſuo contra Scaurum patrem ſuum obſignauerat ſtateras, eas ſibi inimicitias non ſuſceptas, ſed relatas. Aſconius.

Poſt tres partes orationis.

Præſertim cum propinquitas, & celebritas loci ſuſpicionem deſidiæ tollat, aut cupiditatis.

Ego uero, qui Albanas habeo columnas, clitellis eas apportaui. Quinctil.

Domus tibi deerat, at habebas: pecunia ſuperabat, at egebas. Cicero in oratore.

Incurriſti amens in columnas: in alienos inſanus inſaniſti: depreſſam, cæcam, iacentẽ domum pluris, quàm te, et quàm fortunas tuas, æſtimaſti.

Redimunt ſe ea parte corporis, propter quam maxime expetuntur. Iſidor. lib. 12. cap. 1.

Ab ipſa ſtiua mecum homines loquebantur. Seruius in Georg.

Retineret id, quod præcipue ſemper ſtuduit. Fronto.

Hæc cum tu effugere non potuiſſes; concedes tamen, & poſtulabis, ut M. Aemilius cum ſua dignitate omni, cum patris memoria, cum aui gloria, ſordidiſſimæ, leuiſſimæ, uaniſſimæ genti, ac prope dicam pellitis teſtibus condonetur. Aſconius.

Verſ. à nouiſsimo CLX.

Vndique mihi ſuppeditat, quod pro M. Scauro dicam, quocunque non modo mens, uerum etiam oculi inciderint. curia illa de grauiſſimo principatu patris fortiſſimoq. teſtatur. L. ipſe Metellus, auus huius, ſanctiſſimos deos illo conſtituiſſe in templo uidetur, in ueſtro, conſpectu iudices, ut ſalutem à uobis nepotis ſui deprecarentur.

Fronto. *A dij cauſſas oratorum.*

De te recordor.

Hoc nomine audito, quod per omnes gentes peruagatum eſt.

In illa bona inuadere nullo modo potuiſſet.

Ex oratione in L. Piſonem.

Diomedes. PRO *dij immortales, qui hic illuxit dies.*

Seruius 8. Aeneid. *Quæ te belluam ex utero, non hominem, fudit.*

Circa uer. à primo. *

Quod minimum ſpecimen in te ingenij; ingenij autem? immo ingenui hominis, ac liberi, qui colore ipſo patriam aſpernaris, oratione genus, moribus nomen.

Inſuber quidam fuit, id eſt mercator, & præco. is cum Romam cum filia ueniſſet, adoleſcentem nobilem Cæſoninum, hominis fortiſſimi filium, auſus eſt appellare: filiam collocauit.

Cum tibi tota cognatio in ſerraco aduehatur.

Hoc non ad contemnendam Placentiam pertinet,

unde

unde se is ortum gloriari solet. neque enim hæc mea natura fert, nec municipij, præsertim de me optime meriti, dignitas patitur.

Hic cum ad Padum forte consedisset, paucis post annis in eam ciuitatem (nam tum erat ciuitas) ascendit. prius enim Gallus, dein Gallicanus, extremo semiplacentinus haberi cœptus est.

Lautiorem pater tuus socerum, quàm C. Piso in illo luctu non ei filiam meam collocaui, quem ego, potestas cum omnium fuisset, unum potissimum delegissem. *

Ex oratione in Clodium, & Curionem.

TV *uero festiuus, tu elegans, tu solus urbanus; quem decet muliebris ornatus, quem incessus psaltriæ; qui leuare uultum, mollire uocem potes.* Nonius. Rufinian⁹.

Credo, postquam tibi speculum allatum est, longe à pulchris abesse sensisti.

Ac uide, an facile tu fieri potueris, cum is factus non sit, cui tu concessisti. Quinctilianus lib. 5. Nonius.

Tum cum uincirentur pedes fasceis, cum calanticam capiti accommodares, cum strophio accurate præcingerere.

Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, uita anteacta seruauit. Quinctil. l. 8. c. 6.

Quibus iste, qui omnia sacrificia nosset, facile à se lib. 9. cap. 2.

deos

deos placari poſſe arbitrabatur.

Ex oratione de rege Ptolemæo.

Aquila, Marcianus. DIFFICILIS *ratio belli gerendi, at plena fidei, plena pietatis.*

Ex oratione pro A. Gabinio, ex commentariis cauſſarum.

D. Hieron. contra Rufinum. EGO *cum omnes amicitias tuendas ſemper putaui ſumma religione, & fide, tum eas maxime, quæ eſſent ex inimicitijs reuocatæ in gratiam: propterea quòd integris amicitijs officium prætermiſſum, imprudentiæ, uel, ut grauius interpretemur, neglıgentiæ excuſatione defenditur: poſt reditum in gratiam, ſi quid eſt commiſſum, id non neglectum, ſed uiolatũ putatur, nec imprudentiæ, ſed perfidiæ aſſignari ſolet.*

Ex commentariorum lib. XIII.

Diomedes. RE *uendita, iterum empta.*

Ex epiſtola ad M. Titinium.

Suetonius. EQVIDEM *memoria teneo, pueris nobis primum latine docere cœpiſſe L. Plotium quendã: ad quem cum fieret concurſus, quòd ſtudioſiſſimus quiſque apud eum exerceretur, dolebam mihi idem non licere. continebar autem doctiſſimorum hominum auctoritate, qui exiſtimabant*

bant, Græcis exercitationibus ali melius ingenia posse.

Ex secundo libro epistolarum ad Cornelium Nepotem.

ITAQVE *nostri cum omnia, quæ dixissemus, dicta essent; quæ facete, & breuiter, & acute locuti essemus, ea proprio nomine appellari dicteria uoluerunt.* Macrobius.

Ex incerto libro epistolarum ad eundem.

QVID? *oratorum quem huic antepones eorũ, qui nihil aliud egerunt? quis sententijs aut acutior, aut crebrior? quis uerbis aut ornatior, aut elegantior?* Suetonius in Cæsare, & de Cæsare.

Hoc restiterat etiã, ut à te fictis aggrederer donis. Priscianus.

Qui habet, ultro appetitur: qui est pauper, aspernatur.

Ex libro primo epistolarum ad C. Cæsarem.

BALBVM *quanti faciam, quamq. ei me totum dicauerim, ex ipso scies.* Nonius.

Tum cum ea, quæ es ab senatu summo cum honore consecutus, honor, gratia, & pulchritudo.

Debes odisse improbitatem eius, quia impudentissimum nomen delegerit.

Vt sciret maiore cura tuenda esse, quæ parta sunt.

Ex libro secundo epistolarum ad C. Cæsarem.

V E L *quòd locatio ipsa pretiosa.*

Quod sapientes homines, ac boni putant.

Carisius lib. 1. *Neque pro cauto, ac diligente se castris continuit.*

Ex libro tertio epistolarum ad C. Cæsarem.

Nonius. Q V A E *si uideres, non de exercitu retinendo tueri, sed eo tradito, aut dimisso.*

Amici non nulli te contemni, ac despici, ac pro nihilo haberi senatum, uelint.

Ex libro incerto epistolarum ad C. Cæsarem.

I A M *amplitudinem, gloriamq. tuam magno mihi ornamento fore existimo, quòd me leuas cura.*

Extrema uero nec quanta, nec qualia sunt, uerbis consequi possum.

Sed ego, quæ monumenti ratio sit, nomine ipso admoneor. ad memoriam magis spectare debet posteritatis, quàm ad præsentis temporis gratiam.

Sed ita locutus insulse est, ut mirum senatus conuicium exceperit.

Ex libro primo epiſtolarum ad
C. Panſam.

De Antiocho feciſti humaniter. quem quidem ego ſemper dilexi, meq́. ab eo diligi ſenſi. Priſc. l. 15. Nonius.

Quorum erupit illa uox, de qua ex te primum quiddam inaudieram.

Ex libro tertio epiſtolarum ad
C. Panſam.

Nos Ventidianis rumoribus concalfecimus.

Ex libro ſecundo epiſtolarum ad
A. Hirtium.

Qua in re ſi mediocriter lapſus ſum, defendas meum intolerabile erratum.

Ex libro quinto epiſtolarum ad
A. Hirtium.

Et quoniam, ut hoc tempus eſt, nihil habeo, patriæ quod impertiam.

Ex libro nono epiſtolarum ad
A. Hirtium.

Dicis, quid quæſo iſtuc intererat? neſcio. niſi tamen erat mihi iucundum, ſed ueritus, ne qui caſum perimeret ſuperioris. *

Ex libro incerto epiſtolarum ad A. Hirtium.

Cvm *enim nobilitas ſit nihil aliud, quàm cognita uirtus, quis in eo, quem ueteraſcentem uidet ad gloriam, generis antiquitatem deſideret?*

Ex libro primo epiſtolarum ad Cæſarem iuniorem.

Prid. *non. Febr. cum ad te litteras mane dediſſem, deſcendi ad forum togatus, cum reliqui conſulares ſagati uellent deſcendere.*

Et aut ad conſules, aut ad te, aut ad Brutum adiſſent, his fraudi ne eſſet, quòd cum Antonio fuiſſent.

Sed hæc uiderimus, cum legati reſponſa retulerint.

Quaſi ſi me ad id beneficium accerſeres, quo per te me una cum rep. in libertatem uindicaſſem.

Roga ipſum, quemadmodum ego eum Arimini acceperim.

Sed cito pænituit, domum rediјt, ceteri cunctabantur.

Erat opinio bona de Planco, bona de Lepido.

Neminem tibi profecto hominem ex omnibus aut antepoſuiſſem unquam, aut etiam cõparaſſem.

Ex ceteris autem generibus tunc pecunia expedietur, cum legionibus uictricibus erunt, quæ ſpopondimus, perſoluenda.

In singulis tegulis impositis sexcentis sexcenties confici posse.

Ne res duceretur, fecimus, ut Hercules Antianus in alium locum transferretur.

Sed quòd uideret nomine pacis bellum inuolutum fore.

Quod mihi, & Philippo uacationem das, bis gaudeo. Nam & præteritis ignoscis, & concedis futura.

Itaque uereor, ne ferociorem faciant tua præclara iudicia.

Ex libro secundo epistolarum ad Cæsarem iuniorem.

IN *quo tua me prouocauit oratio, mea consecuta est segnis.*

Bellum, ut opinio mea fert, & consensu ciuitatis confectum iam haberemus.

Cum constet Cæsarem Lupercis id uectigal dedisse, qui ante poterat id constare?

Adest Alba nescio quis Clodius, quem cum restitui iussisset, Ancone cum eo deiectus est ex senatus consulto.

Insolens, arrogans, iactans.

Scriptum erat equestre prœlium ualde secundum, in his potius aduersum.

Quem perisse ita de rep. merentem consulem, uehementer doleo.

Tu ſi meam fidem præſtiteris, quod confido te eſſe factu rum.

Cum iter facerem Claternam tempeſtate ſpurciſſima.

Nihil omnino certi, nec locupletem ad hoc auctorem habebamus.

Antonius demens ante lucem paludatus.

Ex libro tertio epiſtolarum ad Cæſarem iuniorem.

ITAQVE *in eum palá uehementer eſt inuectus.*

Ex libro incerto epiſtolarum ad Cæſarem iuniorem.

POSTHAC, *quod uoles à me fieri, ſcribito. uincam opinionem tuam.*

Promiſſa tua memoria teneas.

Ex libro primo epiſtolarum ad Caluum.

TVLI *moleſte, quòd litteræ delitæ ſunt mihi à te redditæ.*

Præſentit animus, atque augurat quodam modo, quæ futura ſit ſuauitas.

Ex libro primo epiſtolarum ad Marcum filium.

Priſcianus lib. 8. QVARE *effice, & elabora, ut excelleas.*

Ex

Ex libro ſecundo epiſtolarum ad M. filium.

CVI *ego, quibuſcunque rebus potero, libentiſſime commodabo.* Nonius.

Ex incerto libro ad filium.

CETERIS *delitus.* Diomedes lib. 1.

Ex epiſtolarum ad Q. Axium libro primo.

AD *M. Bibulum adierunt.* Fronto.

Si tu nos aliquid adiutare potes.

Cæſar in conſulatu confirmauit regnum, de quo ædilis cogitarat. Suetonius in Cæſare.

Ex epiſtola ad Cerelliam.

HAEC *aut animo Catonis ferenda ſunt, aut ſtomacho Ciceronis.* Quinctil. lib. 6.

Ex libro epiſtolarum ad M. Brutum.

Cicero Bruto s.

CVM *hæc ſcribebam, res exiſtimabatur in extremum adducta diſcrimen: triſtes enim de Bruto noſtro litteræ, nuntijq. afferebantur. me quidem non maxime conturbabant. his*

enim exercitibus ducibusq. quos habemus, nullo modo poteram diffidere. Neque assentiebar maiori parti hominum: fidem enim consulum 17 non condemnabam, quæ suspecta uehementer erat. desiderabam non nullis in rebus prudentiam, & celeritatem: qua si essent usi, iam pridem rem recuperassemus. non enim ignoras, quanta momenta sint in rep. temporum; & quid intersit, idem illud utrum ante, an post decernatur, suscipiatur, agatur. Omnia, quæ seuere decreta sunt hoc tumultu, si, aut quo die dixi sententiam, perfecta essent, & non in diẽ ex die dilata, aut quo ex tẽpore suscepta sunt ut agerentur, non tardata, & procrastinata; bellum iam nullum haberemus. Omnia Brute præstiti reip. quæ præstare debuit is, qui esset eo, quo ego sum, gradu senatus populiq. iudicio collocatus: nec illa modo, quæ nimirum sola ab homine sunt postulanda, fidem, uigilantiam, patriæ caritatem: ea sunt enim, quæ, nemo est, qui non præstare debeat. ego autem ei, qui sententiam dicat in principibus de rep. puto etiam prudentiam esse præstandam. Nec me, cum mihi tantum sumpserim ut gubernacula reip. prenderem, minus putarim reprehendendum, si inutiliter aliquid senatui suaserim, quàm si infideliter. Acta quæ sint, quæq. agantur, scio perscribi ad te diligenter. Ex me autem illud

lud est quod te uelim habere cognitum, meum quidem animum in aciem esse, neque respectum ullum quærere, nisi me utilitas ciuitatis forte conuerterit: maiores autem partes animi te, Cassiumq. respiciunt. Quamobrem ita te para Brute, ut intelligas, aut, si hoc tempore bene res gesta sit, tibi meliorem remp. esse faciendam, aut, si quid offensum sit, per te esse eandem recuperandam.

Cicero Bruto s.

PLANCI *animum in remp. egregium, legiones, auxilia, copias ex litteris eius, quarum exemplum tibi missum arbitror, perspicere potuisti. Lepidi tui necessarij (qui secundum fratrem affines habet, quos oderit, proximos) leuitatem, & inconstantiam, animumq. semper inimicum reip. iam credo tibi ex tuorum litteris esse perspectum. Nos expectatio solicitat, quæ est omnis iam in extremum adducta discrimen. est enim spes omnis in Bruto expediendo, de quo uehementer timebamus. Ego hic cum homine furioso satis habeo negotij Seruilio: quem tuli diutius, quàm dignitas mea patiebatur; sed tuli reip. caussa, ne darem perditis ciuibus hominem parum sanum illum quidem, sed tamen nobilem, quò concurrerent: quod faciunt nihilo minus: sed eum alienandum à rep. non putabam.*

 bam.

bam. finem feci eius ferendi. cœperat enim esse tanta insolentia, ut neminem liberum duceret. In Planci uero caussa exarsit incredibili dolore, mecumq. per biduum ita contendit, & à me ita fractus est, ut eum in perpetuum modestiorem sperem fore. Atque in hac contentione ipsa, cum maxime res ageretur ad V. *id. April. litteræ mihi in senatu redditæ sunt à Lentulo nostro, de Cassio, de legionibus, de Syria: quas statim cum recitauissem, cecidit Seruilius, complures præterea. sunt enim insignes aliquot, qui improbissime sentiunt. sed acerbissime tulit Seruilius, assensum esse mihi de* 17 *Planco. Magnum illud monstrum in rep. est, sed quo* *

Brutus Ciceroni s.

LITERAS *tuas ualde expecto, quas scripsisti post nuntios nostrarum rerum, & de morte Trebonij. non enim dubito, quin mihi consilium tuum explices. Indigno scelere & ciuem optimum amisimus, & prouinciæ possessione pulsi sumus, quam recuperari facile est. neque minus turpe aut flagitiosum erit, post recuperari. Antonius adhuc est nobiscum: sed mediusfidius & moueor hominis precibus, & timeo, ne illum aliquorum furor excipiat. plane æstuo. Quòd si scirem, quid tibi placeret, sine solicitu*

dine

dine essem. id enim optimum esse, persuasum esset mihi. Quare quamprimum fac me certiorem, quid tibi placeat. Cassius noster Syriam, legiones Syriacas habet, ultro quidem à Murco, & à Marcio, & ab exercitu ipso accersitus. Ego scripsi ad Tertiam sororem, & ad matrem, ne prius ederent hoc, quod optime ac felicissime gessit Cassius, quàm tuum consilium cognouissent, tibiq. uisum esset. Legi orationes duas tuas, quarum altera Kalendis Ian. usus es, altera de litteris meis, quæ habita est abs te contra Calenum. Nunc scilicet hoc expectas dum eas laudem. Nescio, animi, an ingenij tui maior in his libellis laus contineatur. Iam concedo, ut uel Philippici uocentur, quod tu quadam epistola iocans scripsisti. Duabus rebus egemus Cicero, pecunia, & supplemento: quarum altera potest abs te expediri, ut aliqua pars militum istinc mittatur nobis, uel secreto consilio aduersus Pansam, uel actione in senatu; altera, quæ magis, quàm reliquorum. Hoc magis doleo, Asiam nos amisisse: quam sic uexari à Dolabella audio, ut iam non uideatur crudelissimum eius facinus interfectio Trebonij. Vetus Antistius me tamen pecunia subleuauit. Cicero filius tuus sic mihi se probat industria, patientia, labore, animi magnitudine, omni denique officio, ut prorsus nunquam dimit-

dimittere uideatur cogitationem, cuius ſit filius. Quare, quoniam efficere non poſſum, ut pluris facias eum, qui tibi eſt cariſſimus, illud tribue iudicio meo, ut tibi perſuadeas non fore illi abutendum gloria tua, ut adipiſcatur honores paternos. Kal. April. Dyrrhachio.

Cicero Bruto s.

DATIS *mane ad* III. *id. April. Scaptio litteris, eodem die tuas accepi kal. April. Dyrrhachio datas ueſperi. itaque mane prid. id. April. cum à Scaptio certior factus eſſem, non eſſe eos profectos, quibus pridie dederam, & ſtatim ire, hoc paullulum exaraui ipſa in turba matutinæ ſalutationis. De Caſſio lætor, & reip. gratulor; mihi etiam, qui, repugnante & iraſcente Panſa, ſententiam dixerim, ut Dolabellam bello Caſſius perſequeretur. et quidem audacter dicebam, ſine noſtro* S. C. *iam illud eũ bellum gerere. De te etiam dixi tum, quæ dicenda putaui. Hæc ad te oratio perferetur, quoniam te uideo delectari Philippicis noſtris. Quòd me de Antonio conſulis: quoad Bruti exitum cognorimus, cuſtodiendum puto. Ex his litteris, quas mihi miſiſti, Dolabella Aſiam uexare uidetur, & in ea ſe gerere teterrime. Compluribus autem ſcripſiſti, Dolabellam à Rhodijs eſſe excluſum: qui ſi ad Rhodum acceſſit, uidetur*

tur mihi Asiam reliquisse. id si ita est, istic tibi censeo commorandum: sin eam semel cepit; mihi crede, non erit, at in Asiam censèo persequendum. Nihil mihi uideris hoc tempore melius acturus. Quòd egere te duabus necessarijs rebus scribis, supplemento, et pecunia: difficile consilium est: non enim mihi occurrunt facultates, quibus uti te posse uideam, præter illas, quas senatus decreuit, ut pecunias à ciuitatibus mutuas sumeres. De supplemento autē non uideo quid fieri possit. tantum enim abest, ut Pansa de exercitu suo, aut delectu tibi aliquid tribuat, ut etiam moleste ferat tam multos ad te ire uoluntarios. quo modo equidem credo, quòd his rebus, quæ in Italia decernuntur, nullas copias nimis magnas esse arbitretur. quo modo autem multi suspicantur, ne te quidem nimis firmum esse uelit: quod ego non suspicor. Quòd scribis te ad Tertiam sororem scripsisse, ut ne prius ederent ea, quæ gesta à Cassio essent, quàm mihi uisum esset: uideo te ueritum esse id quod uerendum fuit, ne animi partium Cæsaris, quo modo etiam nunc partes appellantur, uehementer commouerentur. sed ante quàm tuas literas accepimus, audita res erat, & peruulgata. tui etiam tabellarij ad multos familiares tuos litteras attulerant. Quare neque supprimenda res erat, præsertim cum id fieri non

non posset, neque, si posset, non diuulgandum potius, quàm occultandum putaremus. De Cicerone meo, &, si tantum est in eo quantum, scribis, tantum scilicet, quantum debeo, gaudeo, et, si, quòd amas eum, eo maiora facis; id ipsum incredibiliter gaudeo, à te eum diligi.

Cicero Bruto s.

QVAE *litteræ tuo nomine recitatæ sunt id. April. in senatu, eodemq. tempore Antonij, credo ad te scripsisse tuos, quorum ego nemini concedo. sed nihil necesse erat eadem omnes. illud necesse, me ad te scribere, quid sentirem de tota constitutione huius belli, & quo iudicio essem, quaq. sententia. Voluntas mea Brute de summa rep. semper eadem fuit, quæ tua; ratio quibusdam in rebus, non omnibus, paulo fortasse uehementior. Scis mihi semper placuisse, non rege solum, sed regno liberari remp. tu lenius, immortali omnino cum tua laude: sed, quid melius fuerit, magno dolore sensimus, magno periculo sentimus. Recenti illo tempore, tu omnia ad pacem, quæ oratione confici non poterant: ego omnia ad libertatem, quæ sine pace nulla est: pacem ipsam bello, atque armis effici posse arbitrabar. Studia non deerant arma poscentium, quorum repressimus impetum, ardoremq. restinximus. Itaque res in*

17

in eum locum uenerat, ut, nisi Cæsari Octauiano deus quidam illam mentem dedisset, in potestatem perditissimi hominis, & turpissimi M. Antonij ueniendum fuerit; quo cum, uides, hoc tempore ipso quod sit, quantumq. certamen. id profecto nullum esset, nisi tum conseruatus esset Antonius. Sed hæc omitto. res enim à te gesta memorabilis, & pæne cælestis repellit omnes reprehensiones; quippe, quæ ne laude quidem satis idonea affici possit. Extitisti nuper uultu seuero; exercitum, copias, legiones idoneas per te breui tempore comparasti. Dij immortales, qui ille nuntius, quæ illæ litteræ, quæ lætitia senatus, quæ alacritas ciuitatis erat? nihil unquam uidi tam omnium consensione laudatum. Erat expectatio reliquiarum Antonij, quem equitatu, legionibusq. magna ex parte spoliaras. ea quoque habuit exitum optabilem. Nam tuæ litteræ, quæ recitatæ in senatu sunt, & imperatoris, & militum uirtutem, & industriam tuorum, in quibus Ciceronis mei, declarant. Quod si tuis placuisset de his litteris referri, & nisi in tempus turbulentissimum post discessum Pansæ consulis incidissent: honos quoque iustus & debitus dijs immortalibus decretus esset. Ecce tibi id. April. aduolat mane celer Pilus, qui uir, dij boni, quam grauis, quàm constans, quàm bonarum

narum

narum in rep. partium? Hic epiſtolas affert duas, unam tuo nomine, alteram Antonij. dat Seruilio tribuno pl. ille Cornuto: recitantur in ſenatu. Antonius pro cos. magna admiratio, ut ſi eſſet recitatum, Dolabella Imperator, à quo quidem uenerant tabellarij; ſed nemo Pili ſimilis, qui proferre litteras auderet, aut magiſtratibus reddere. Tuæ recitantur, breues illæ quidem, ſed in Antonium admodum lenes. uehementer admiratus ſenatus. mihi autem non erat explicatum, quid agerem. falſas dicerem? quid, ſi tu eas approbaſſes? confirmarem? non erat dignitatis tuæ. itaque ille dies ſilentio. Poſtridie autem cum ſermo increbuiſſet, Piluſq. oculos uehementius hominum offendiſſet, natum omnino eſt principium à me. de pro cos. Antonio multa. Sextius cauſſæ non defuit poſt me, cum, quanto ſuum filium, quanto meum in periculo futurum, diceret, ſi contra pro cos. arma tuliſſent. Noſti hominem: cauſſæ non defuit. Dixerunt etiam alij. Labeo uero noſter, nec ſignum tuum in epiſtola, nec diem appoſitum, nec te ſcripſiſſe ad tuos, ut ſoleres. Hoc cogere uolebat, falſas litteras eſſe, et, ſi quæris, probabat. Nunc tuum eſt conſilium Brute de toto genere belli. uideo te lenitate delectari, & eum putare fructum eſſe maximum. præclare quidem, ſed alijs rebus, alijs temporibus lo-

locus esse solet, debetq. clementiæ. nunc quid agitur Brute? templis deorum immortalium imminet hominum egentium & perditorum spes, nec quidquam aliud decernitur hoc bello, nisi utrum simus, necne. cui parcimus? aut quid agimus? his ergo consulimus, quibus uictoribus uestigium nostrum nullum relinquetur. Nam quid interest inter Dolabellam, & quemuis Antoniorum trium? quorum si cui parcimus, duri fuimus in Dolabella. Hæc ut ita sentiret senatus, populusq. Rom. & si res ipsa cogebat, tamen maxima ex parte nostro consilio, atque auctoritate perfectum est. Tu si hanc rationem non probas, tuam sententiam defendam, non relinquam meam. neque dissolutum à te quidquam homines expectant, nec crudele. huius rei moderatio facilis est, ut in duces uehemens sis, in milites liberalis. Ciceronem meum mi Brute uelim quamplurimum tecum habeas. uirtutis disciplinam meliorem reperiet nullam, quàm contemplationem, atque imitationem tui. X V I. *kal. Mai.*

Ex libro septimo epistolarum ad Brutum.

HIS *contraria, atque parata, ut esse solent, expertus sum.*

Ex

Ex libro octauo epiſtolarum ad Brutum.

Nonius. E T *quòd te tantum amat, ut uel me audeat pro uocare.*

Ex libro epiſtolarum ad Brutum incerto.

S I C *igitur facies, & me aut amabis, aut, quo contentus ſum, diliges.*

Quinctil. *Veritus fortaſſe, ne nos in Catonem noſtrum tranſ feramus illinc mali quid. etſi argumentum ſimile non erat.*

Nam eloquentiam, quæ admirationem non habet, nullam iudico.

Et eum amorem, & eum, ut hoc uerbo utar, fauorem in conſilium aduocabo.

Ego cum in gratiam redierim cum Ap. Claudio, & redierim per Cn. Pompeium; ego ergo cum redierim.

Sermo nullus ſcilicet, niſi de te. quid enim potius? Tum Flauius, erras, inquit, tabellarie: & ego ibidem orans inter cenam exoraui.

Præſtat enim, nemini imperare, quã alicui ſeruire.

Incerta.

C V M Q. *nihil tam incorruptum eſſe debeat in rep. quàm ſuffragium, quàm ſententia. non intelligi*

telligi, cur, qui ea pecunia corruperit, pæna dignus sit; qui eloquentia, laudem etiam ferat. Mihi quidem hoc plus mali facere uidetur, qui oratione, quàm qui pretio iudicem corrumpit, quòd pecunia corrumpere prudentem nemo potest, dicendo potest.

Neque enim quidquam aliud est felicitas, nisi honestarum rerum prosperitas, uel, ut alio modo definiam, felicitas est fortuna adiutrix consiliorum bonorum, quibus qui non utitur, felix nullo pacto esse potest. Ergo in perditis impijsq. consilijs, quibus Cæsar usus erat, nulla potuit esse felicitas, feliciorq. meo iudicio Camillus exulans, quàm temporibus ijsdem Manlius, etiam si, id quod cupierat, regnare potuisset.

Vt remiges sine gubernatore, ita milites sine imperatore nihil ualent. Quinctil. lib. v. c. xi.

Profecto omnis istorum disputatio quanquam uberrimos fontes uirtutis, & scientiæ contineat, tamen collata cum horũ actis, perfectisq. rebus, uereor, ne tantum uideatur attulisse negotijs hominum, quantum oblectationem otij. Lact. lib. 3. cap. 16.

Quoniam utraque earum sententiarum doctissimos habuit amatores, nec quid certi sit, diuinari potest. lib. 7. c. 8.

Illius quippe uerba sunt auctoritate dignissima, qui nullum uerbum, non quod reuocare uellet, sed quod reuocare deberet, emisit. D. August. epist 7.

D. Hieron. super obitu Paullinæ. *Cæsar cum quosdam ornare uoluit, non illos honestauit, sed ornamenta ipsa turpauit.*

Lact. lib. v. cap. xi. *Etenim si nemo est, qui non mori malit, quàm conuerti in aliquam figuram bestiæ, quamuis mentem hominis habiturus: quanto est miserius, in hominis figura animo esse efferato? mihi quidem tanto uidetur, quanto est præstabilior animus corpore?*

lib. 7. c. xi. *Nihil est, quod sit manibus humanis laboratum, quod non aliquando ad interitum redigatur, uel iniuria hominum, uel ipsa confectrice omnium uetustate.*

Quinctil. lib. 8. cap. 6. *Hoc miror enim, querorq. hominem ita pessundare uerbis alterum uelle, ut etiam nauem perforet, in qua ipse nauiget.*

Seneca de tranquillitate uitæ. *Gladiatores inuisos habemus, si omni modo uitam impetrare cupiunt: fauemus, si contemptum eius præseferunt.*

Marcellin. lib. 15. *Et quanquam optatissimum est, perpetim fortunam quamflorentissimam permanere: illa tamen æqualitas uitæ non tantum habet sensum, quantum cum ex sæuis, & perditis rebus ad meliorem statum fortuna reuocatur.*

Donat. in Andr. *Non solum uideam, sed etiam audiam, plenéq. sentiam.*

Seruius in 6 Aeneid. Cicero in dialogo. *Est autem caussa difficilis, laudare puerum. non enim res laudanda, sed spes est.*

Lact. lib. 3. cap. 16. *Recteq. Tullius ciuiles uiros, qui remp. gubernent, qui*

qui urbes aut nouas constituant, aut constitutas æquitate tueantur, qui salutem, libertatemq́. ciuium uel bonis legibus, uel salubribus consilijs, uel iudicijs grauibus conseruent, philosophiæ doctoribus præfert.

Eorum quippe opinioni conuenienter ait quodam loco Tullius, se non putare idem esse arietis, & P. Africani bonum. D. August. de beata uita.

Comœdiam esse Cicero ait imitationem uitæ, speculum consuetudinis, imaginem ueritatis. Donat. in uita Terẽt.

Cicero in admirandis posuit, Reatinis tantum paludibus ungulas iumentorum indurari. Plin. lib. 31. cap. 2.

Quædam terræ imbribus sicciores fiunt, ueluti in Narniensi agro, quod admirandis suis inseruit M. Cicero, siccitate lutum fieri prodens, imbre puluerem. Plin. lib. 31 cap. 4.

CAROLI SIGONII SCHOLIA IN LIBROS TRES OECONOMICORVM CICERONIS.

LIBROS Ciceronis de philosophia quos, & quàm multos amiserimus, perpulchra hæc, quæ à me collecta fragmenta sunt, satis magno esse documento possunt. Qui quando nobis à uetustate, rerum omniũ confectrice, restitui non uidentur posse, demus operam, ne pulcherrimæ illorum reliquiæ, dignitatis, atque honoris expertes, diuersissimis in locis, & quasi obscurissimis in tenebris diutius iaceant, sed in unum redactæ, & in lucem, atque in aspectum hominum productæ nobis alicui esse usui, & ornamento possint. Initium autem sumamus à primis, id est ab Oeconomico, quem ille adolescens admodum de Xenophonte conuertit, quemadmodum ipse testatur in libris de officijs ad filiũ, cum ait: Xenophontis Oeconomicum nos ista fere ætate, qua es tu nunc, è Græco in Latinum conuertimus. Hic est autem unicus liber apud Xenophontem, de tuenda re familiari. quem tamen Cicero pro arbitratu suo in tres diuisit. quorum primus præcepta habuit, quemadmodum deberet mater familias domi agere; secundus, quemadmodum foris pater familias; ter-

tius agri colendi rationem est complexus, teste in primum Georgicorum Seruio. cuius testimonium Macrobij etiam auctoritate uideo comprobari, qui libro tertio Saturnalium profert uerba è tertio Oeconomicorum Ciceronis, quæ sunt in extremo fere dialogo Xenophontis. Itaque perinde citatur Cicero in Oeconomico, atque si ipse auctor eius præceptionis esset, non interpres. Nam quod ait idem Seruius, Ciceronem in Oeconomicis latifundia laudare, eundemq., quid ubique ponendum sit, ne omnia confundantur, docere, id totum est è Xenophonte. Vt autem maximam in eo libro uertendo licentiam ipsum sibi uindicasse, ex ijs, quæ coegimus, fragmentis possumus intelligere: sic non parem nomini sua eloquentiam eundem adhibuisse, ex eo suspicari licet, quod apud diuum Hieronymum, Ciceronis maxime studiosum, scriptum est. Noster, inquit, Tullius Platonis integros libros ad uerbum interpretatus est. et cũ Aratum iam Romanum exametris uersibus edidisset, in Xenophontis Oeconomico lusit. in quo opere ita sæpe aureum illud flumen eloquentiæ quibusdam scabris, & turbulentis obicibus retardatur, ut, qui interpretatum nesciunt, à Cicerone dicta non credant. et alio loco: Nisi forte putandus est Tullius Oeconomicum Xenophōtis, & Platonis Protagoram, & Demosthenis

nis pro Ctesiphonte orationem afflatus rhetorico spiritu transtulisse. Extat etiam apud Plinium huius libri non obscurum testimonium, cū ita libro XVIII, cap. XXV scriptum reliquerit: Xenophon non ante, quàm Deus signum dederit, serendum ait. hoc Cicero Nouembris imbre fieri interpretatus est. Quæ autem fragmenta huius libri, & apud quos reperiantur, in fragmentis ipsis ostendimus. Nunc uero ne ulla in re harum artium cupidis nostra opera deessemus, placuit etiam, locum alium eiusdem Oeconomici Xenophontis, à Cicerone in Catone maiore conuersum, his scholijs adiungere. est autem hic: Multas ad res perutiles Xenophontis libri sunt, quos legite quæso studiosè, ut facitis. quàm copiosè ab eo agricultura laudatur in eo libro, qui est de tuenda re familiari, qui Oeconomicus inscribitur? Atque ut intelligatis, nihil ei tam regale uideri, quàm studium agri colendi, Socrates in eo libro loquitur cum Critobulo, Cyrum minorem, regem Persarum, præstantem ingenio, atque imperij gloria, cum Lysander Lacedæmonius, uir summæ uirtutis, uenisset ad eum Sardis, eiq. dona à socijs attulisset; & ceteris in rebus comem erga Lysandrum, atque humanum fuisse, & ei quendam conseptum agrum diligenter consitum ostendisse. Cum autem admiraretur Lysander & pro-

ceritates arborũ, & directos in quincuncem ordines, & humum subactam, atque puram, & suauitatem odorum, qui afflarentur è floribus, tum eum dixisse: Mirari se non modo diligentiam, sed etiam solertiam eius, à quo essent illa dimensa, atque descripta: & ei Cyrum respondisse: Atqui ego ista sum dimensus, mei sunt ordines, mea descriptio. multæ etiam istarum arborum mea manu sunt satæ. Tum Lysandrum intuentem eius purpuram, & nitorem, ornatumq. Persicum multo auro, multisq. gemmis dixisse: Recte uero te Cyre beatum ferunt, quoniam uirtuti tuæ fortuna coniuncta est. Ita Cicero: at Xenophon hoc modo: οὗτος τοίνυν ὁ Κῦρος λέγεται Λυσάνδρῳ, ὅτε ἦλθεν ἄγων αὐτῷ τὰ παρὰ τῶν συμμάχων δῶρα, ἄλλα τε φιλοφρονεῖσθαι, ὥς αὐτὸς ἔφη ὁ Λύσανδρος ξένῳ ποτέ τινι ἐν μεγάροις διηγούμενος, καὶ τὸν ἐν σάρδεσι παράδεισον ἐπιδεικνύναι αὐτὸν ἔφη. ἐπεὶ δ' ἐθαύμαζεν αὐτὸν ὁ Λύσανδρος, ὡς καλὰ μὲν τὰ δένδρα εἴη, δι' ἴσου δὲ τὰ πεφυτευμένα, ὀρθοὶ δὲ οἱ στίχοι τῶν δένδρων, εὐγώνια δὲ τὰ πάντα καλῶς εἴη, ὀσμαὶ δὲ πολλαὶ, καὶ ἡδεῖαι συμπαρομαρτυροῦσι αὐτοῖς περιπατοῦσι: καὶ ταῦτα θαυμάζων εἶπεν: ἀλλ' ἐγώ τοι ὦ Κῦρε πάντα μὲν θαυμάζω ἐπὶ τῷ κάλλει, πολὺ δὲ μᾶλλον ἄγαμαι τοῦ καταμετρήσαντός σοι, καὶ διατάξαντος ἕκαστα τούτων. ἀκούσαντα δὲ ταῦτα τὸν Κῦρον, ἡσθῆναί τε, καὶ εἰπεῖν. ταῦτα τοίνυν ὦ

Λύλανδρε

Λύσανδρε ἐγὼ πάντα καὶ διεμέτρησα, καὶ διέταξα. ἔστι δ' αὐτῶν φάναι, ἃ καὶ ἐφύτευσα αὐτός. καὶ ὁ Λύσανδρος ἔφη ἀποβλέψας εἰς αὐτὸν, καὶ ἰδὼν τῶν τε ἱματίων τὸ κάλλος, ὧν εἶχε, καὶ τῆς ὀσμῆς αἰσθόμενος, καὶ τῶν στρεπτῶν, καὶ τῶν ψελλίων τὸ κάλλος, καὶ τοῦ ἄλλου κόσμου, οὗ εἶχεν, εἰπεῖν: τί λέγεις φάναι ὦ Κῦρε; ἦ γὰρ σὺ ταῖς σαῖς χερσὶ τούτων τι ἐφύτευσας; καὶ τὸν Κῦρον ἀποκρίνασθαι. θαυμάζεις τοῦτο, ἔφη, ὦ Λύσανδρε, ὄμνυμί σοι τὸν μίθρην, ὅταν περ ὑγιαίνω, μὴ πώποτε δειπνῆσαι, πρὶν ἱδρῶσαι, ἢ τῶν πολεμικῶν τι, ἢ τῶν γεωργικῶν ἔργων μελετῶν, ἢ ἀεὶ ἕν γέ τι φιλοτιμέμενος. καὶ αὐτὸς μέν τοι ἔφη ὁ Λύσανδρος ἀκούσας ταῦτα, δεξιώσασθαί τε αὐτὸν, καὶ εἰπεῖν, δικαίως μοι δοκεῖς ὦ Κῦρε εὐδαίμων εἶναι. ἀγαθὸς γὰρ ἀνὴρ εὐδαιμονεῖς.

Homo ex eo numero.] *Persequamur nunc reliqua, ac, quo modo ipse singula uerterit, collatione locorum ipsorum aperiamus. sic igitur Xenophon hoc:* ὅς ἐμοὶ ἐδόκει εἶναι τῷ ὄντι τούτων τῶν ἀνδρῶν, ἐφ' οἷς τοῦτο τὸ ὄνομα δικαίως ἐστὶν, ὃ καλεῖται καλός τε κἀγαθὸς ἀνήρ.

Maritale coniugium.] *Columella lib.* XII, *cap.* I, *ita scribit: Xenophon eo libro, qui Oeconomicus inscribitur, prodidit, maritale coniugium sic comparatum esse natura, ut non solum etc. quibus uerbis hæc respondet Xenophontis:* Εμοὶ γάρ τοι ἔφη φάναι. καὶ οἱ θεοὶ ὦ γύναι δοκοῦσι, πολὺ διεσκεμμένως μάλιστα τὸ ζεῦγος τοῦτο συν-

συντεθεικέναι, ὃ καλεῖται θῆλυ, καὶ ἄῤῥεν. ὅπως ἔτι ὠφελιμώτατον ᾖ αὐτῷ εἰς τὴν κοινωνίαν. πρῶτον μὲν γὰρ τὸ μὴ ἐκλιπεῖν ζώων γένη, τοῦτο τὸ ζεῦγος κεῖται μετ' ἀλλήλων τεκνοποιούμενον. ἔπειτα τὸ γηροβοσκοὺς κεκτῆσθαι ἑαυτοῖς, ἐκ τούτου τοῦ ζεύγους τοῖς γοῦν ἀνθρώποις πορίζεται. ἔπειτα δὲ καὶ ἡ δίαιτα τοῖς ἀνθρώποις, οὐχ ὥσπερ τοῖς κτήνεσίν ἐστιν ἐν ὑπαίθρῳ, ἀλλὰ στεγῶν δεῖται δηλονότι. δεῖ μέντοι τοῖς μέλλουσιν ἀνθρώποις ἕξειν ὅτι εἰσφέρωσιν εἰς τὸ στεγνὸν τοὺς ἐργαζομένους τὰς ἐν τῷ ὑπαίθρῳ ἐργασίας. καὶ γὰρ νεατὸς καὶ σπόρος, καὶ φυτεία, καὶ νομαὶ, ὑπαίθρια ταῦτα πάντα ἔργα ἐστίν. ἐκ τούτων δὲ τὰ ἐπιτήδεια γίγνεται. δεῖ δ' αὖ, ἐπειδὰν ταῦτα εἰσενεχθῇ εἰς τὸ στεγνὸν, καὶ τοῦ σώσοντος ταῦτα, καὶ τοῦ ἐργασομένου τὰ τῶν στεγνῶν ἔργα δεόμενά ἐστι. στεγνῶν δὲ δεῖται καὶ ἡ τῶν νεογνῶν τέκνων παιδοτροφία. στεγνῶν δὲ καὶ αἱ ἐκ τοῦ καρποῦ σιτοποιΐαι δέονται, ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ τῆς ἐσθῆτος ἐκ τῶν ἐρίων ἐργασία. ἐπεὶ δ' ἀμφότερα ταῦτα καὶ ἔργων ἐπιμελείας δεῖται, τά τε ἔνδον καὶ τὰ ἔξω, καὶ τὴν φύσιν φάναι εὐθὺς παρεσκεύασεν ὁ θεὸς, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τὰ μὲν τῆς γυναικὸς ἐπὶ τὰ ἔνδον ἔργα, καὶ ἐπιμελήματα. ῥίγη μὲν γὰρ καὶ θάλπη, καὶ ὁδοιπορίας, καὶ στρατείας, τοῦ ἀνδρὸς τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν μᾶλλον δύνασθαι καρτερεῖν κατεσκεύασεν. ὥστε τὰ ἔξω ἐπέταξεν αὐτῷ ἔργα. τῇ δὲ γυναικὶ, ἧσσον τὸ σῶμα δυνατὸν πρὸς ταῦτα φύσας, τὰ ἔνδον ἔργα αὐτῇ φάναι ἔφη προστάξαι

μοὶ

μοὶ δοκεῖ ὁ θεός. εἰδὼς δὲ ὅτι τῇ γυναικὶ καὶ ἐνέφυσε καὶ προσέταξε τὴν τῶν νεογνῶν τέκνων τροφήν. καὶ τοῦ στέργειν τὰ νεογνὰ βρέφη, πλείων ἐδάσατο αὐταῖς ἢ τῷ ἀνδρί. ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ φυλάττειν τὰ εἰσαχθέντα τῇ γυναικὶ προσέταξε. γινώσκων ὁ θεὸς, ὅτι πρὸς τὸ φυλάσσειν οὐ κάκιόν ἐστι φοβερὰν εἶναι τὴν ψυχὴν, πλεῖον μέρος καὶ τοῦ φόβου ἐδάσατο τῇ γυναικὶ, ἢ τῷ ἀνδρί. εἰδὼς δὲ ὅτι καὶ ἀρήγειν αὖ δεήσει ἐάν τις ἀδικῇ τὸν τὰ ἔξω ἔργα ἔχοντα, τούτῳ αὖ πλεῖον μέρος τοῦ θράσους ἐδάσατο. ὅτι δ' ἀμφοτέροις δεῖ καὶ διδόναι, καὶ λαμβάνειν, τὴν μνήμην, καὶ τὴν ἐπιμέλειαν εἰς τὸ μέσον ἀμφοτέροις κατέθηκεν. ὥστε οὐκ ἂν ἔχοις διελεῖν, πότερα τὸ ἔθνος τὸ θῆλυ, ἢ τὸ ἄῤῥεν τούτων πλεονεκτεῖ. καὶ τὸ ἐγκρατεῖς δὲ εἶναι ὧν δεῖ, εἰς τὸ μέσον ἀμφοτέρους καθέθηκε, καὶ ἐξουσίαν ἐποίησεν ὁ θεός. ὁ πότερος ἂν ᾖ βελτίων, εἴτ' ἀνὴρ, εἴθ' ἡ γυνὴ, τοῦτον καὶ πλεῖον φέρεσθαι τούτου τοῦ ἀγαθοῦ. διὰ δὲ τὴν φύσιν μὴ πρὸς πάντα ταῦτα ἀμφοτέρων εὖ πεφυκέναι, διὰ τοῦτο καὶ δέονται μᾶλλον ἀλλήλων. καὶ τὸ ζεῦγος ὠφελιμώτερον ἑαυτῷ γεγένηται, ἃ τὸ ἕτερον ἐκλείπεται, τὸ ἕτερον δυνάμενον. *Hinc ergo Columella ita concludit: Hæc in Oeconomico Xenophon, & deinde Cicero, qui eum Latinæ consuetudini tradidit, non inutiliter disseruerunt.*

Ego uero ipse institiuo.] *Hæc ex Columella lib.* 11, *cap.* 1. *apud quem ita scriptum est: Præstat*

Præstat uillicum magistrum esse operariorum, non discipulum, cum etiam de patre familias, prisci moris exemplum, Cato dixerit: Male agitur cum domino, quem uillicus docet. Itaque in Oeconomico Xenophontis, quem M. Cicero Latino sermoni tradidit, uir egregius ille Ischomachus Atheniensis rogatus à Socrate, utrum ne, si res familiaris desiderasset, mercari uillicum tanquam fabrum, an à se instituere consueuerit; Ego uero, inquit, ipse instituo, &c. Hæc autem hoc pacto Xenophon: αὐτὸς μὲν νὴ δία ὦ Σώκρατες πειρῶμαι παιδεύειν, καὶ γὰρ ὅστις μέλλει ἀρκέσειν, ὅταν ἐγὼ ἀπῶ, ἀντ' ἐμοῦ ἐπιμελούμενόν τι αὐτὸν καὶ δεῖ ἄλλο ἐπίςασθαι, ἢ ἅπερ ἐγὼ;

Nullo modo facilius.] *Xenophon ita:* οἶδα μὲν, ἔφην, ἀκριβῶς, ὅτι οὐδαμῶς ἂν μᾶλλον ἡ μὲν ὕλη ἐπιπολάζοι, ἢ αὐαίνοιτο ὑπὸ τοῦ καύματος, ἡ δὲ γῆ ὁπτῷτο ὑπὸ τοῦ ἡλίου.

Cum uero affecta æstate.] *Apud Xenophontem ita est:* ὅταν δὲ καιρὸς ᾖ ὑπὸ τοῦ ὑλίου ἤδη γλυκαίνεσθαι τὰς ςαφυλάς.

Neque serit uitem.] *Hæc libro tertio Macrobius citat ex tertio libro Oeconomicorum Ciceronis. sunt autem apud Xenophontē eiusmodi:* οὐδ' οἶνον ἔχει ἀνήρ. οὐ γὰρ ἐπιμελεῖται, ὡς φυτεύσῃ ἀμπέλους, οὐδὲ αἱ οὖσαι ὅπως φέρωσιν αὐτῷ. οὐδὲ ἔλαιον, οὐδὲ σῦκα ἔχει ἀνήρ.

Quid

Quid igitur, pro Deum.] *Xenophon:* Πρὸς θεῶν, ἔφην ἐγὼ, ὦ ἰχόμαχε, τί πρῶτον διδάσκειν ἤρχου; διηγοῦ μοι.

In Protagoram.

VTINAM, *quemadmodum extat Platonis dialogus, qui Protagoras inſcribitur, ſic Latinam eius interpretationem, quam Cicero adoleſcens inſtituit, haberemus. cuius D. Hieronymus, Priſcianus, & Donatus meminerunt. quod quia non poſſumus, interea his exiguis eius reliquijs oblectabimur.*

Quid tu, unde tandem.] *Hæc uerba ſunt prima dialogi. quod ex Græcis, quæ his reſpondét, cognoſcitur.* Πόθεν ὦ Σώκρατες βαίνῃ, ἢ δῆλα δὴ ὅτι ἀπὸ κυνηγεσίου, τοῦ περὶ τὴν ἀλκιβιάδου ὥραν; *cum autem Cicero, Appares, uerterit, ſatis perſpicuum eſſe poteſt, eum non,* βαίνῃ, *ſed* φαίνῃ *apud Platonem legiſſe: quod uidetur multo etiam rectius.*

Nunc à uobis Protagora.] *Plato:* Εγὼ μὲν καὶ αὐτὸς ὦ Προταγόρα, καὶ Σώκρατες, ἀξιῶ ὑμᾶς συγχωρεῖν, καὶ ἀλλήλοις περὶ τῶν λόγων ἀμφισβητεῖν μὲν, ἐρίζειν δὲ μή. *ex quo apparet* ἀμφισβητεῖν *controuerſari eſſe. quod uerbum apud Ciceronem eſt ſingulare.*

Quæ igitur poteſt eſſe.] *Plato:* Καὶ τὶς ἄλλη ἀναξία ἡδονῆς πρὸς λύπην ἐστὶν, ἀλλ᾽ ὑπερβολὴ ἀλλήλων,

λήλων, καὶ ἔλλειψις. His autem uerbis Cicero ὑπερβολὴν καὶ ἔλλειψιν uertit magnitudinem, et longitudinem, nescio an durius, quàm ut ab eiusmodi scriptore possis expectare.

In libros VI. de Rep.

MARCVS *Cicero cum in patriam reuocatus, unde iniuste lege Clodia fuerat pulsus, non magis se sibi, quàm reip. in qua tum dignitate, atque auctoritate florebat, restitutum existimaret, animum ad præcepta de rep. danda, Platonis potissimum, quem unum ab ineunte ætate fuerat imitatus, exemplo conuertit. itaque sex libros scripsit hos, quibus nihil eruditius, nihil ornatius esse potuit, in quibus optimam remp. siue optimum ciuitatis statum, quàm copiosissime, atque ingeniosissime potuit, informauit. cum autem rempublicam rem populi esse constituisset, cum bene, ac iuste regitur siue ab uno rege, siue à paucis optimatibus, siue ab uniuerso populo; tum uero optimam esse rempublicam, quæ ex his tribus generibus, regio, optimatum, & populari, modice esset confusa, conclusit. Hoc autem ipse non in his solum libris, sed etiam in secundo de diuinatione scriptum reliquit, his uerbis: Atque his libris annumerandi sunt sex de rep. quos tunc scripsimus, cum gubernacula reip. tenebamus. magnus*

gnus locus, philosophiæq. proprius, à Platone, Aristotele, Theophrasto, totaq. Peripateticorum familia tractatus uberrime. & in primo de legibus. Etenim cum eo ita loquitur Atticus: Atqui, si quæris, quoniam à te scriptum est de optimo ciuitatis statu, consequens esse uidetur, ut scribas tu idem de legibus. Optimam uero ille remp. ueterem Romanam fuisse iudicauit, eam fere, quam Scipio Africanus Aemilianus, quem in his libris loquentem fecit, administrauit. unde in primo de legibus ita scriptum reliquit: An censes, cum in ijs libris de rep. persuadere uideatur Africanus, omnium rerumpublicarum nostram ueterem fuisse optimam, non necesse esse optimæ reip. dare leges consentaneas? & in quarta Tusculana: Nec uero locus est, ut de moribus, institutisq. maiorum, & disciplina, & temperatione ciuitatis loquamur. alijs hæc locis satis accurate à nobis dicta sunt, maximeq. in ijs sex libris, quos de rep. conscripsimus. Hoc autem uidetur ille accepisse à Polybio, optimo in primis rerum Romanarum auctore. qui libro VI historiarum, cum de generibus rerumpublicarum, & de optima ciuitatis forma disseruisset, Romanæ reip. statum optimum esse eo argumento constituit, quòd ex tribus rectis generibus reip. temperata esset, regio, optima-

tum

tum, & populari; nam consules regiæ, senatum optimatum, populum popularis potestatis speciem rettulisse. Hæc autem resp. si optima fuit, certe non fuit admodum diuturna. præsertim uero cum tantum inter secundum, & tertium Punicum bellum usque ad Ti. Gracchi tribunatum, Sallustio auctore, quod proditũ est à D. Augustino in libris de ciuitate Dei, floruerit. Vnde etiam ipse in Lucullo dixit: Exortus est tanquam in optima rep. Ti. Gracchus, qui otium perturbaret. Hoc autem ijs uerbis uoluisse uidetur Sallustius, temperationem in rep. Romana neque ante Punica bella, neque postea ullam fuisse; quòd primum, dominantibus optimatibus, plebis opes exiguæ fuerint, post autem legibus agrarijs, frumentarijs, ac iudiciarijs per Gracchos, & reliquos plebis patronos, ad plebis commoda latis, optimatum potentia imminuta, plebis amplificata sit. quousque Marius, ac Sylla, & postremo Cæsar, ac Pompeius, cum alteri plebis, alteri optimatum se defensores professi, de iure utriusque factionis inter se contendere armis cœpissent, rem publicam ipsam, iam pridem per se labantem, funditus euerterunt. sed de hac re alio loco pluribus. Cum igitur de optima Romanorum republica Cicero uellet disserere, quæ cum Scipione Africano extincta est, propterea Scipionem ipsum

ipsum, tum ciuitatis sine ulla controuersia & consilio, & rerum gestarum magnitudine principem, & qui cum eo uixerunt, loquentes fecit, M'. Manilium, C. Lælium Sapientem, P. Furium Philum, uiros consulares, atque homines summa dignitate præditos, & in reip. rebus maximis uersatos, præterea uero adolescentes Q. Tuberonem, P. Rutilium, & Q. Scæuolam. Id quod ipse docet libro epistolarum ad Atticum quarto, cum ait: Disputationem, quam ego institui de rep. in Africani personam, in Phili, & Lælij, & Manilij contuli. adiunxi adolescentes Q. Tuberouem, P. Rutilium, duos Lælij generos, Scæuolam, & Fannium. Et in epistolarum ad Quintum fratrem libro tertio: Quod quæris, quid de illis libris egerim, quos, cum essem in Cumano, scribere institui, non cessaui, neque cesso: sed sæpe iam scribendi totum consilium, rationemq. mutaui. nam, iam duobus factis libris, in quibus nouendialibus ijs ferijs, quæ fuerunt Tuditano, & Aquillio consulibus, sermo est à me institutus Africani, paulo ante mortem, & Lælij, Phili, Manilij, Q. Tuberonis, & Lælij generorum, Fannij, & Scæuolæ. sermo autem in nouem & dies, & libros distributus de optimo statu ciuitatis, & de optimo ciue. Et in dialogo de amicitia, in quo ita Lælius loquitur: Quod idem Scipioni uide-

batur, qui idem quasi præsagiret, perpaucis ante mortem diebus, cum & Philus, & Manilius adessent, & alij plures, tuq. etiam Scæuola me conuenisses, disseruit triduum de rep. cuius disputationis fuit extremum fere de immortalitate animorum, quæ se in quiete per uisum ex Africano audisse narrabat. Ex quibus locis patet, Ciceronem, quam disputationem in nouem primum & dies, & libros contulerat, eandem post in tres dies, & sex libros redegisse. nam Scipionis somnium sexti libri extremi fuit, quod & ipsemet, et ueteres quoque grammatici testantur, &, quod caput est, ipse in tertio de legibus ait, se, quid de optima rep. sentiret, in sex libris ante dixisse. Cur autem antiquiores homines de rep. loquentes induxerit, se uero ipsum ab eo sermone remouerit, rationem Quincto fratri in ea, de qua dixi, epistola reddit: Sane texebatur, inquit, opus luculenter, hominumq. dignitas aliquantum orationi ponderis afferebat. Hi libri cum in Tusculano mihi legerentur, audiente Sallustio, admonitus sum ab illo, multo maiore auctoritate illis de rebus dici posse, si ipse loquerer de rep. præsertim cum essem non Heraclides Ponticus, sed consularis, & is, qui in maximis uersatus in rep. rebus essem; quæ tam antiquis hominibus attribuerem, ea uisum iri ficta esse: oratorum ser-

ſermonem in illis noſtris libris, quòd eſſet de ratione dicendi, belle à me remouiſſe, ad eos tamen rettuliſſe, quos ipſe uidiſſem: Ariſtotelem denique, quæ de rep. & præſtante uiro ſcribat, ipſum loqui. commouit me, & eo magis, quòd maximos motus noſtræ ciuitatis attingere non poteram, quòd erant inferiores, quàm illorum ætas, qui loquebantur. ego autem id ipſum tum eram ſecutus, ne, in noſtra tempora incurrens, offenderem quempiam. nunc & id uitabo, & loquar ipſe tecum, & tamen illa, quæ inſtitueram, ad te, ſi Romam uenero, mittam. Hæc ille. Nihil tamen ex eo mutaſſe, ſatis conſtat. nam & à Scipione, & in hortis Scipionis rem actam, ijs, quos paulo ante nominaui, præſentibus, perſpicuum eſt, uno tantum de ſermone remoto C. Fannio: quod à Scæuola ſignificatur in dialogo de amicitia. Tum magis, inquit, id diceres Fanni, ſi nuper in hortis Scipionis, cum de rep. diſputatum eſt, affuiſſes. Atque hactenus quidem in uniuerſum de horum librorum argumento ſit dictum. nunc ſingulorum ſententiam diligentius exquiramus.

In primum librum de Rep.

QVANQVAM *intelligo, difficile eſſe, ex tam minutis huius libri fragmentis certum ullum eius argumentum elicere: conabor tamen, con-*

iecturis paulo firmioribus insistens, quàm uerissimam potero, eius sententiam indagare. sic igitur sentio, Ciceronem in hoc libro, quoniam de rep. erat acturus, quæ ciuitatis esse constitutio definitur, primum de ciuitate proposuisse; deinde uero, quoniam ciuitas urbe contineretur, quid urbs esset, et quid ciuitas, ostendisse: cumq. ex ciuibus constet ciuitas, ciuem, & ciuem eum, quem potissimum in his libris informat, optimum, siue optimatem circunscripsisse: eundemq. doctrina, artibus, studio, ac patriæ caritate institui: præterea diuturnam ciuitatis potentiam concordia retineri, concordiam consilio, & disciplina conseruari docuisse: & quoniam recto consilio nihil est inimicius, quàm iracundia, & libido, postremo, ut illæ frænandæ essent, etiam subiecisse. Cur autem ita sentiam, deinceps singulis fragmentis considerandis exponam.

Nuntiatum est.] *Hoc ad dialogi præparationem pertinet, qua docetur, unde interlocutorum quisque, & qua de caussa conuenerit, & ut de rebus illis disseruerit, aut audierit. Hoc autem fragmentum, ut multa post alia, ex Cornelij Frontonis grammatici ueteris libro quodam, qui Elocutionum exempla inscriptus est, mutuatus sum. quem librum ex intimis Rainutij Farnesii, Cardinalis illustrissimi, thesauris,*

domino

domino ipſo concedente ſumptum ad me Roma iuuenis ornatiſſimus, atque doctiſſimus Fuluius Vrſinus, amicus meus, miſit. hic autem, cum præclara multa, eaque incognita Ciceronis ad antiqui latini ſermonis formulas demonſtrandas exempla contineat, adeo mihi ad hæc concinnãda fragmenta fuit commodus, ut, quidquid ijs ornamenti hac noua editione acceſſerit, id omne humaniſſimi principis liberalitati, & ad bonarũ litterarũ ſtudia fouenda, et ueterẽ earum laudem renouandam nati, acceptũ referendum ſit.

Eum quoque ut ſalutauit.] *Et hæc ex præparatione dialogi ſumpta ſunt. Quod autem fecit in libris oratorijs, ut alios induxerit ſenes, qui diſputarent, Scæuolam, Craſſum, & Antonium, alios adoleſcentes Cottam, & Sulpicium, quorum rogatu ſenes illi ad eam diſputationem adducerentur, idem etiam uidetur feciſſe in libris his, ut ſupra oſtendi, politicis. ex adoleſcentibus autem unus fuit Q. Tubero, alter Q. Scæuola, quem, ut opinor, Scipio propter Tuberonem iuſſit aſſidere.*

Quare, ſi placet] *Videtur conſentaneum eſſe, Scipionem, cum de ciuitate eſſet diſputaturus, altius ſermonem repetiſſe, id eſt à Deo, cuius numine, ac conſilio humana omnia gubernantur, ut inde aut homines etiam Deorum prouidentia inter ſe ſociatos eſſe concluderet, aut,*

quod fecit in primo de Legibus, homines, & deos eidem legi obedientes, & eiusdem quasi ciuitatis esse ostenderet. Quare rogatur nunc Scipio, ut à rebus cælestibus ad humanas, quæ nobis propiores sunt, orationem deducat.

Expositamq. ad exemplum.] *Consilium suum patefacit Scipio, quod in hac disputatione sequetur. se enim omnem doctrinam, quam in uniuersum de optima rep. traditurus est, ad Romanam remp. accommodaturum profitetur. & hic autem locus à Frontone citatur, non solum à Nonio.*

Quam cum locis.] *His uerbis docuit Scipio, quid inter urbem interesset, & ciuitatem, auctore Nonio, atque urbem ædificia esse, ciuitatem ciuium multitudinem statuit. Aristoteles quidem etiam libro tertio Politicorum, ciuitatem scribit non ex mœnibus æstimandam. atque omnino definit* τὴν πόλιν πλῆθος τῶν πολιτῶν, τὴν πολιτείαν τάξιν τῆς πόλεως. *quò spectasse, cum hæc dixit, etiam Cicero uidetur. Addam illud etiam, putare me, Scipionem de situ urbis in hoc libro egisse, quoniam in hoc libro de urbe disputauit. Etenim Seruius exponens illum uersum poetæ: Fluminaq. antiquos subter labentia muros, id etiam à Cicerone in libris de rep. laudatum scribit. quò illa quoque referenda uidentur: Vt ad eam urbem, quam incolas, possis*

ſis adnare. Ariſtoteles autem ne hoc quidem in ſuis de rep. præceptionibus prætermiſit.

Cognoſcere mehercule, inquit.] *Verba uidentur alicuius eorum, qui Scipionem audiebant, qui ſe cupere ait, ueterem cognoſcere conſuetudinem illam reip. Romanæ, de qua ille ſe dicturum eſſe oſtenderat.*

Tum annui conſules.] *Primum admoneo, uideri hoc in loco deeſſe uocem, inſtituti. ut ſit: tum inſtituti annui conſules, tum dimiſſi populo faſces; deinde addo, uideri mihi legẽdum eſſe demiſſi, non dimiſſi. eſt enim demittere ſummittere. loquitur autem de liberata regio dominatu rep. cum pro uno perpetuo rege conſules duo, & quidem annui creari, & populo faſces à P. Valerio Poplicola primum conſule ſummitti, ad populi libertatem ſtabiliendam, cœpti. Liuius lib. II: Conſul uocato ad concilium populo, ſummiſſis faſcibus in concionem aſcendit. gratum id multitudini ſpectaculum fuit. ſummiſſa ſibi eſſe imperij inſignia, confeſſionemq́. factam, populi, quàm conſulis maieſtatẽ, uimq́. maiorem eſſe. Credo autem Scipionem, cum, quemadmodum optimus Romæ reip. ſtatus eſſet conſtitutus, docere uellet, à primordio urbis nobiliſſimum quodque inſtitutum, quo eiuſmodi imperij temperatio in remp. Romanam ſit inuecta, repetiſſe. Siquidem ipſe in Tuſcu-*

lanis Cicero se maiorum instituta in his libris, moresq. esse persecutum tradit. Accedit etiam quod Seneca libro XIX *epistolarum ait, in libris de rep. Ciceronem, quem in historijs dictatorem dici legimus, magistrum populi appellare. unde qui ab eo nominatur, magister equitum. Quod idē tamen fecit quoque in epistola ad Gallum: Sed heus tu, inquit, manum de tabula. magister adest citius, quàm putabamus. magistrum autem intelligit Cæsarem dictatorem.*

Horum seueritatem dicitur inhorruisse primum ciuitas.] *Pergit inde Scipio longius, id est ad decemuiros, ut opinor, consulares, quorum nimia seueritate ciuitatem primo aspectu perculsam inquit fuisse. Etenim sine prouocatione creati, consulari imperio, & tribunicia potestate sublata, cum centum lictoribus secures nouo exemplo cum fascibus alligatas ferentibus, cum in forum prodijssent, ac collegarum intercessionem sustulissent, terrore, ac formidine omnia compleuerunt. auctor lib.* II. *Liuius, & Dionysius.*

Cn. Flauius fastos protulit.] *De Cn. Flauio fastos proferente locutum esse in libris de rep. Scipionem, Cicero in epistolis ad Atticum missis affirmat ille quidem, sed tamen librum occultat. Mihi uero maxime probatur, cum Scipio hoc libro de ueteribus Romanæ reip. institu*

tis

tis agere instituisset, eum ne de Flauio quidem fastos publicante reticuisse. sic autem ille de hac rescribit lib. VI: Sex libros de rep. tibi tam ual de probari gaudeo, è quibus unum ἱστορικὸν requiris de Cn. Flauio C. F. Ille uero ante decem uiros non fuit. quippe qui ædilis curulis non fuerit. qui magistratus multis annis post decem uiros institutus est. quid ergo profecit, quòd protulit fastos? occultatam putant quodam tempore istam tabulam, ut dies agendi peterentur à paucis. nec uero pauci sunt auctores, Cn. Flauium scribam fastos protulisse, actionesq. composuisse. ne me hoc, uel potius Africanum, (is enim loquitur) commentum putes. et post: Nam illud de Flauio, & fastis, si secus est, commune erratum est. Ad summum, Scipioné uetera omnia reip. instituta persecutum esse existimo, quòd apud Platonem legisset: τὰ ἄγραφα νόμιμα δεσμοὺς εἶναι πάσης τῆς πολιτείας. nam leges scriptas Cicero in libris de legibus attigit.

Ipsa cognitio.] *Videntur uerba alicuius eorum, qui Scipionem Romana instituta persecutum laudet, seq. ea cognitione delectatum dicat.*

Iudicatur iste optimas.] *In uulgatis Nonij libris, unde hoc sumptum est, legitur, optimus; at ego legendũ existimo, optimas, ut etiam in Sextiana, Paulli Manutij commentario non erudite minus, quàm eloquenter, explicata: Qui ita se ge-*

gerebant, ut ſua conſilia optimo cuique probarentur, optimates habebantur. quis eſt ergo optimas iſte? Expoſitis autem memorabilibus omnibus reip. Romanæ inſtitutis, credo tandem Scipionem, ut æquatis plebis, & patriciorum opibus reſp. conſtituta, ac temperata ſit, docuiſſe: tum uero ciuem eius etiam reip. quem uere optimatem, quòd optimam tractet remp. poſſumus appellare, quodam modo depinxiſſe, atque eum à populari ſeparaſſe. ex qua deſcriptione hæc ſunt, ut opinor, quibus ait optimatem ex doctrina, artibus, & ſtudijs iudicari. Præclare. ſcribit enim etiam Ariſtoteles ἀριςοκρατικὸν *eſſe illum, cui propoſita ſit legum, & ueteris diſciplinæ tutela.*

Quæ uidelicet ille non ex agri conſitura.] *Neſcio, an de Lyſandro loquatur, hortos Cyri regis manu conſitos admirante. quem ſic Xenophon in Oeconomico fecit loquentem:* πάντα μὲν θαυμάζω ἐπὶ τῷ κάλλει: πολὺ δὲ μᾶλλον ἄγαμαι τοῦ καταμετρήσαντός σοι, καὶ διατάξαντος ἕκαστα τούτων. *quæ ita expreſſit in Catone Cicero: Mirari ſe non modo diligentiam, ſed etiam ſolertiam eius, à quo eſſent illa dimenſa, atque deſcripta. Quorſum autem hæc ſpectent, ne diuinari quidem licet. fortaſſe autem de ſtudio patrio, atque auito agri colendi, quem optimati etiam conuenire cenſebat, Scipio dicere erat aggreſſus.*

greſſus. nam Cicero quidem in Sextiana inter optimates libertinos etiam, & ruſticos municipales rettulit.

Sed quoniam plurima beneficia.] *Docet, quantum ſuæ quiſque patriæ debeat; & ut optimus ciuis ſe erga eam gerere debeat. Idem autē prope Plato in v de Legibus:* πατρίδος δὲ οὔσης τῆς χώρας θεραπεύειν αὐτὴν δεῖ μειζόνως, ἢ μητέρα παῖδας. *neque uero ſolum in Legibus, ſed multo etiam illuſtrius in Critone, ubi ſcriptum eſt:* ἢ οὕτως εἶ σοφὸς, ὥστε λέληθέ σε, ὅτι μητρός τε, καὶ πατρὸς, καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἁπάντων τιμιώτερόν ἐστιν πατρὶς, καὶ σεμνότερον, καὶ ἁγιώτερον, καὶ ἐν μείζονι μοίρᾳ καὶ παρὰ θεοῖς, καὶ παρὰ ἀνθρώποις τοῖς νοῦν ἔχουσι. καὶ σέβεσθαι δεῖ, καὶ μᾶλλον ὑπείκειν, καὶ θωπεύειν πατρίδα χαλεπαίνουσαν, ἢ πατέρα, καὶ ἢ πείθειν, ἢ ποιεῖν ἂν κωλεύοι, καὶ πάσχειν, ἐάν τι προστάττῃ παθεῖν, ἡσυχίαν ἄγοντα, ἐάντε τύπτεσθαι, ἐάντε δεῖσθαι, ἐάντε εἰς πόλεμον ἄγῃ τρωθησόμενον, ἢ ἀποθανούμενον, ποιητέα ταῦτα. καὶ τὸ δίκαιον οὕτως ἔχῃ. καὶ οὐχ ὑπεικτέον οὐδ' ἀναχωρητέον, οὐδὲ λειπτέον τὴν τάξιν, ἀλλὰ καὶ ἐν πολέμῳ, καὶ ἐν δικαστηρίῳ, καὶ πανταχοῦ ποιητέον, ὃ ἂν κελεύοι ἡ πόλις τε, καὶ ἡ πατρὶς, ἢ πείθειν αὐτὴν, ᾗ τὸ δίκαιον πέφυκε. βιάζεσθαι οὐχ ὅσιον οὔτε μητέρα, οὔτε πατέρα, πολὺ δὲ τούτων ἔτι ἧττον τὴν πατρίδα. *Quem locum æquales duo, uiri ſumma ingenij, & iudicij laude excellentes,*

lentes sunt æmulati, Cicero, ac Sallustius. Cicero quidem in epistola illa nobili ad P. Lentulum, hoc modo: Itaque tota iam sapientum ciuium, qualem me & esse, & numerari uolo, & sententia, & uoluntas mutata esse debet. id enim iubet idem ille Plato: Tantum contendere in rep. quantum probare tuis ciuibus possis, uim neque parenti, neque patriæ afferre oportere. Sallustius uero in procemio Iugurthini ita: Nam ui quidem regere patriam, aut parentes, quanquam & possis, & delicta corrigas, tamé importunum est.

Sed ut primas.] *Loquitur item, ut opinor, de patria.*

Facillimam autem in ea rep. esse posse concordiam.] *Concordiam ex æquabilitate oriri significat. ut enim seditio excitatur, auctore in Politicis Aristotele, cum ciuium alij se deteriore, quàm alios, premi conditione, neque æqualem habere reip. partem existimant: sic concordiam, quæ temperatione ciuitatis maxime continetur, ciuium ipsorum æquabilitas tuetur. qua de re in his, & in proximis uerbis agitur. unde etiam dixit Plato in IX de legibus:* τὸ κοινὸν ξυνδεῖ, τὸ δὲ ἴδιον διασπᾷ τὰς πόλεις.

Nec tantum Carthago.] *Exemplo Carthaginiensium docet, necessaria esse ad imperij magnitudinem, & diuturnitatem consilia, & disciplinae*

ſciplinam. Ceterum Vell. lib. I *ait: Carthago diruta eſt, cum ſtetiſſet annos* CCCCLXVII.

Quid? tu cum es iratus.] *Poſtremo Scipio de frænanda ira inimica conſilio, et libidine coercenda, qua mens impeditur in deliberando, agit. Atque ita hæc duo fragmenta huius diſputationis partem attingunt.*

Denique ipſa natura.] *Fortaſſe etiam de cupiditatibus hoc dictum eſt. apud Nonium autē cū legeretur: Cicero de rep. I demq. ipſa natura; repoſui: Cicero de rep.* I. *Denique ipſa natura.*

In ſecundum librum de Republica.

IN SECVNDO *libro, quantum ego iudicare poſſum, Scipio ſermonem, quem priore libro de coercendis animorum cupiditatibus orſus erat, aut retexuit, aut continuauit, aut certe uberius explicuit. Ciue autem, quem ipſe quærebat, inſtituto, iterum ad ciuitatis quæſtionem deſcendit. & quoniam ciuitatis conſtitutio nihil eſt aliud, quàm reſp. reip. etiam definitionem, ac diuiſionem breuiſſimam attulit, cum remp. rem populi eſſe diceret, bonam quidem, cum iuſte regeretur uel ab uno, uel à paucis, uel à multis; uitioſam autem, cum iniuſte; optimam uero, cum ex tribus rectis conſtaret. atque hæc quidem pluribus, ut uideo, uerbis diſſeruit, adeo ut maximam huius libri partem*

in

in eo sermone consumpserit. Docet autem hoc D. Augustinus, cum in lib. de Ciuitate Dei XII, *cap.* XXI, *quid in extremo secundo libro Scipio disputarit, his uerbis exponit: Inducit Cicero Scipionem eum ipsum, qui Carthaginem extinxerat, de rep. disputantem, quando præsentiebatur ea corruptione, quam describit Sallustius, iam iamq. peritura. eo quippe tempore disputabatur, quo iam unus Gracchorum occisus fuit. è quo scribit seditiones graues cœpisse Sallustius. nam mortis eius fit in eisdem libris commemoratio. Cum autem Scipio in secundi libri fine dixisset, ut in fidibus, ac neruis, atque cantu ipso, ac uocibus concentus ex dissimillimarum uocum moderatione concors tamen efficitur, & congruens, sic ex summis, & mediis, & infimis interiectis ordinibus, ut sonis, moderata ratione ciuitatem consensu dissimillimorum concinere. & quæ harmonia à musicis dicitur in cantu, eam esse in ciuitate concordiam, arctissimum, atque optimum uinculum incolumitatis, eamq. sine iustitia nullo pacto esse posse. ac deinde cum aliquanto latius, atque uberius disseruisset, quantum prodesset iustitia ciuitati, quantumq. obesset, si abfuisset, suscepit deinde Philus, unus eorum, qui in disputatione aderant, & poposcit, ut hæc ipsa quæstio diligentius tractaretur, ac de iustitia*

plura

plura dicerentur, propter illud, quod iam uulgo ferebatur, remp. regi ſine iniuria non poſſe. Hanc proinde quæſtionem diſcutiendam, & enodandam eſſe aſſenſus eſt Scipio, reſponditq́. nihil eſſe, quod adhuc de rep. putaret dictum, niſi eſſet confirmatum, non modo falſum eſſe illud, ſine iniuria non poſſe, ſed ueriſſimum eſſe, ſine ſumma iuſtitia remp. regi non poſſe. Cuius quæſtionis explicatio cum in diem ſequentem dilata eſſet, in tertio libro magna conflictione acta res eſt. Hæc ille. Ex quibus apparet, Scipionem, poſtea quàm optimam remp. breuiter circunſcripſit, de concordia ſermonem iterum intuliſſe, eamq́. æquabilitate cuſtodiri, allata concentuum ſimilitudine, docuiſſe, extremo autem de iuſtitia, ſine qua æquabilitas, atque concordia eſſe non poſſet, dubitante maxime de ea re Philo diſſeruiſſe.

Eſt igitur quoddam turbulentum.] *Latius in hoc libro, ut dixi, de perturbationibus animorum diſputatum eſſe, quàm priore extremo factum fuerat, puto. quare eò ſine dubio referendum hoc eſt, quod profert Nonius ex lib. Ciceronis de Rep. quanquam enim libri numerus apud eum interijt, tamen è ſecundo fuiſſe, ipſius argumenti ſimilitudo mihi perſuadet. Significat autem, duobus quaſi morbis homines conflictari, uoluptate, & moleſtia. ſic enim apud*

apud Nonium lego, non, ut uulgo, modestia, uexatur enim æque animus uoluptate, ac dolore, quamuis illa exultet, hac frangatur. Quare Plato in tertio de rep. dixit: ἡ ἡδονὴ οὐχ ἧττον, ἢ λύπη, ἔκφρονα ποιεῖ. his autem uerbis Cicero expressit lætitiam, & ægritudinem, quarum alteram ex Stoicorum sententia oriri dixit in quarta Tusculana, ex opinione præsentium bonorum, alteram ex opinione præsentium malorum.

Cupido autem, & expetenti.] *Libidinem his uerbis, quam Græci ἐπιθυμίαν uocant, expressit, quam ipse in Tusculana quarta cum lætitia copulauit. Quæ uero, inquit, aduersa ratione incitata est uehementius, ea libido est, uel cupiditas effrænata, quæ in omnibus stultis inuenitur.*

Quartaq. anxitudo.] *Anxitudinem quartam ægritudinis speciem uidetur intelligere, quam in Tusculana quarta uocauit Angorem, eamq. definiuit, ægritudinem prementem: in quo illud Stoicorum uertit, de quo Laertius in Zenone: ἄχθος ἐστὶ λύπη βαρύνουσα.*

Esse autem angores.] *Et hoc ad anxitudinis explicationem uidetur referendum.*

Vt auriga indoctus.] *Nescio an hæc similitudo eò adhibita sit, ut rationem, quæ est inter appetitum, & animum, demonstraret, atque an*

mentem

mentem ſenſibus obedientem cum rudi, atque indocto auriga, qui ſe trahi ab equis patiatur, compararit. Quod ſi ita eſt, Platonem certe ſecutus eſt, qui in Phædro de duobus equis, bono & malo, & eorum auriga ratione diſſeruit.

Quo auctore, & principe uocitatur ciuitas.] *Hæc uerba eius partis ſunt, in qua ſermonem renouauit de ciuitate, id quod etiam priore libro tetigerat. Intercidit autem reip. definitio, quam hoc loco breuiter attulit, aucto re, ut poſt oſtendam, Auguſtino.*

Statue eſſe optime conſtitutam.] *Verba, quibus Scipio concludit, quæ ſit optime conſtituta reſp. hanc autem fuiſſe multorum opinionem, ut optima eſſet, quæ ex omnibus eſſet miſta, tradidit etiam in* II *Politicorum Ariſtoteles:* ἔνιοι μὲν οὖν λέγουσιν, ὡς δεῖ τὴν ἀρίστην πολιτείαν ἐξ ἁπασῶν εἶναι τῶν πολιτειῶν μεμιγμένην.

Vt in fidibus, ac tibiis.] *Similitudo, qua, ut docet Auguſtinus, Scipio ciuitatis temperationem confirmauit. quam mihi uidetur de quarto Platonis de rep. libro expreſſiſſe. in eo enim ita eſt:* ὁρᾷς οὖν, ἦν δ᾽ ἐγὼ, ὅτι ἐπιεικῶς ἐμαντευόμεθα ἄρτι, ὡς ἁρμονίᾳ τινὶ ἡ σωφροσύνη ὁμοίωται; τὶ δή; ὅτι οὐχ ὥσπερ ἡ ἀνδρεία, καὶ ἡ σοφία ἐν μέρει τινὶ ἑκατέρα ἐνοῦσα ἡ μὲν σοφὴν, ἡ δὲ ἀνδρείαν τὴν πόλιν παρείχετο, οὐχ οὕτω τὴν πόλιν ποιεῖ αὕτη, ἀλλὰ δι᾽ ὅλης ἀτεχνῶς τέταται διὰ πασῶν παρεχο-

μένη ξυνάδοντας τούς τε ἀσθενεστάτους ταυτὸν, καὶ τοὺς ἰσχυροτάτους, καὶ τοὺς μέσους, εἰ μὲν βούλει, φρονήσει, εἰ δὲ βούλει, ἰσχύει, εἰ δὲ πλήθει, ἢ χρήμασιν, ἢ ἄλλῳ ὁτῳοῦν τῶν τοιούτων. ὥστε ὀρθότατ' ἂν φαῖμεν ταύτην τὴν ὁμόνοιαν σωφροσύνην εἶναι χείρονός τε καὶ ἀμείνονος κατὰ φύσιν ξυμφωνίαν, ὁπότερον δεῖ ἄρχειν, καὶ ἐν πόλει, καὶ ἐν ἑνὶ ἑκάστῳ. *De hac autem temperatione reip. ſic agit in tertio de legibus: Hæc eſt, quam Scipio laudat in libris, et quam maxime probat, temperatio reip. quæ effici non poſſet, niſi tali deſcriptione magiſtratuũ.*

Iuſtitia foras ſpectat.] *Hoc è diſputatione Scipionis de iuſtitia ſumptum eſt. Eſt autem ea iuſtitiæ uis, ut omnino aliena cõmoda intueatur, ſua contemnat. unde ſcripſit Euripides:*

ὁ μὲν δίκαιος τοῖς πέλας πέφυκ' ἀνήρ.

& Cicero in Partitionibus: In commune quæ poſita pars eſt, Iuſtitia dicitur.

Quæ uirtus.] *Item in iuſtitiæ laudem hoc dictũ.*

Quæ ſanguine alitur.] *Iniuſtitiam his uerbis uidetur inſectari, qua armata tetrius nihil eſſe poſſe ſcripſit Ariſtoteles in primo Politicorum:* χαλεπωτάτη γὰρ ἡ ἀδικία ἔχουσα ὅπλα. *adeo uero Platoni etiam improbatur, ut eam in primo de Republica cum tyranno comparauerit, cum dixit:* πάντων δὲ ῥᾷστα μαθήσῃ, ἐὰν ἐπὶ τὴν τελεωτάτην ἀδικίαν ἔλθῃς, ἣ τὸν μὲν ἀδικήσαντα εὐδαιμονέστατον ποιεῖ, τοὺς δ' ἀδικηθέντας, καὶ ἀδικῆσαι

κῆσαι οὐκ ἂν ἐθέλοντας, ἀθλιωτάτους. ἐστὶ δὲ τοῦτο τυραννὶς, ἣ οὐ κατὰ σμικρὸν τἀλλότρια, καὶ λάθρα, καὶ βίᾳ ἀφαιρεῖται, καὶ ἱερὰ, καὶ ὅσια, καὶ ἴδια, καὶ δημόσια, ἀλλὰ ξυλλήβδην.

Itaque præclara illa institutio Romuli.] *De iustitia Romuli uidetur dictum, quæ per omnes deinceps reges usque ad Tarquinium Superbum, quem urbe, & regno propter iniustitiam pepulerunt, permanauit.*

Ac primus agros, quos bello Romulus.] *Numam Pompilium, qui secundus à Romulo regnauit, uidetur significare. qui agros, ut ait Dionysius, à Romulo bello partos, nec cuiquam diuisos, uiritim pauperibus distribuit. quod est incredibilis regis eius iustitiæ certissimum argumentum.*

Cum nihil aliud.] *Exemplum iustissimi imperatoris, ut Paulli Aemilij, qui prædæ nihil in domum suam intulerit.*

Multaq. è ditione ouium, & pecudum.] *Hoc quibus in rebus multa consisteret, ostendit, nempe in ouium, & boum æstimatione. quare non licebat quondam pluribus triginta bobus, & duabus ouibus quenquam multare. Festus in uoce Multa, & Ouibus. Gellius lib.* XI, *cap.* I.

Non grauarer Læli.] *Verba sunt Scipionis, quibus longiorē à se hodierni diei disputationem*

repellit, ſeq́. Lælium differentem, quemadmodum pridie pollicitus fuerat, uelle audire ait.

Vt Carneadi reſpondeatis.] *Hæc ſunt uerba Furij petentis, ut de iuſtitia latius diſputetur, quo argumentis Carneadis, quæ ipſe contra iuſtitiam allaturus eſt, reſpondeant, eaq́., ſi poſſint, conuellant. Carneadem autem ea dicendi, ac differendi facultate inſtructum fuiſſe, inquit in* II *de orat. Cicero, ut nullam unquam rem oppugnarit, quam non expugnarit.*

In tertium librum de Rep.

ARGVMENTVM *huius libri minime dubiũ eſt. ſiquidem D. Auguſtinus accurate illud eodem in loco aperuit, ubi deinceps in tertio libro magna contentione rem actam ſcribit. ſuſcepit enim, inquit, Philus ipſe defenſionem eorum, qui ſentirent, ſine iniuſtitia regi nõ poſſe remp. purgans ſe præcipue, ne hoc ipſe ſentire crederetur: egitq́. ſedulo pro iniuſtitia contra iuſtitiam, ut hanc eſſe utilem reip. illam uero inutilem ueriſimilibus rationibus, & exemplis uelut conaretur oſtendere. Tum Lælius, rogantibus omnibus, iuſtitiam defendere aggreſſus, aſſeruit, quantum potuit, nihil tam inimicum, quàm iniuſtitiam ciuitati, nec omnino niſi magna iuſtitia geri, aut ſtare remp. poſſe. Qua quæſtione, quantum ſatis uiſum eſt, pertractata,*

ta, Scipio ad intermissa reuertitur, recolitq. suam, atque commendat breuem reip. definitionem, qua dixerat, eam esse rem populi. populum autem non omnem cœtum multitudinis, sed cœtum iuris consensu, & utilitatis communione sociatum esse determinat. Docet deinde, quanta sit in disputando definitionis utilitas, atque ex illis suis definitionibus colligit, tunc esse remp. id est rem populi, cum bene, ac iuste geritur, siue ab uno rege, siue à paucis optimatibus, siue ab uniuerso populo. cum uero iniustus est rex, quem tyrãnum more græco appellauit, aut iniusti optimates, quorum consensum dixit esse factionem, aut iniustus ipse populus, cui nomen usitatum non repperit, nisi ut etiam ipsum tyrannum uocaret, non iam uitiosam, sicut pridie fuerat disputatum, sed, sicut ratio ex illis definitionibus connexa docuisset, omnino nullam esse rempublicam: quoniam non esset res populi, cum tyrannus eam factio ue capesseret; nec ipse populus iam populus esset, si esset iniustus, quoniam non esset multitudo iuris consensu, & utilitatis communione sociata, sicut populus definitur. Idem post etiam lib. XIX, *cap.* XXI, *profitetur, se demonstraturum secundum definitiones, quibus apud Ciceronem utitur Scipio in libris de Rep. nunquam remp. fuisse Romanam. Breuiter enim ille, inquit, remp. definit*

esse rem populi. quæ definitio si uera est, nunquam fuit Romana resp. quia nunquam fuit res populi. quam definitionem uoluit esse reip. populum enim esse definiuit, cœtum multitudinis iuris consensu, & utilitatis communione sociatum. quid autem dicat iuris consensum, disputando explicat, per hoc ostendens, geri sine iustitia non posse remp. Vbi ergo iustitia uera non est, nec ius potest esse. quod enim iure fit, profecto iuste fit. quod autem fit iniuste, nec iure fieri potest. non enim iura dicenda sunt, uel putanda iniqua hominum constituta, cum illud etiam ipsi ius esse dicant, quod de iniustitiæ fonte manauerit: falsumq. esse, quod à quibusdam non recte sentientibus dici solet, id esse ius, quod ei, qui plus potest, utile est. Quocirca ubi non est uera iustitia, iuris consensu sociatus cœtus hominum non potest esse, & ideo nec populus iuxta illam Scipionis, uel Ciceronis definitionem. et paulo post: Et quoniam, cum prius ageretur pro iustitiæ partibus contra iustitiam, & diceretur, nisi per iniustitiam remp. stare, atque augeri non posse, hoc ueluti ualidissimum positum erat, iniustum esse, ut homines hominibus dominantibus seruiant, quam tamen iniustitiam nisi sequatur imperiossa ciuitas, cuius est magna resp. non eam posse prouincijs imperare: responsum est à parte iustitiæ, ideo iustum esse,

quòd talibus hominibus ſit utilis ſeruitus, & pro utilitate eorum fieri, cum recte fit, id eſt cum improbis aufertur iniuriarum licentia, & domiti ſe melius habebunt, quia indomiti deterius ſe habuerunt, &c. Hæc D. Auguſtinus. Diſputationem autem hanc Philus à Carneade philoſopho ſe accepiſſe profeſſus eſt, ut tradit Lactantius lib. V, *cap.* XV. *cuius etiam uerba non grauabor apponere, ut res ſit illuſtrior. Carneades, inquit, Academicæ ſectæ philoſophus, cuius in diſſerendo quæ uis fuerit, quæ eloquentia, quod acumen, qui neſcit, is ex prædicatione Ciceronis intelliget. Is cum legatus ab Athenienſibus Romam miſſus eſſet, diſputauit de iuſtitia copioſe audiente Galba, & Catone cenſorio, maximis tunc oratoribus. ſed diſputationem ſuam poſtridie contraria diſputatione ſubuertit, & iuſtitiam, quam pridie laudauerat, ſuſtulit. Eam diſputationem, qua iuſtitia ſubuertitur, apud Ciceronem L. Furius recordatur. credo quoniam de rep. diſſerebat, ut defenſionem, laudationemq́. eius induceret, ſine qua non putabat regi poſſe rempublicam. Carneades autem, ut Ariſtotelem refelleret, ac Platonem, iuſtitiæ patronos, prima illa diſputatione collegit ea omnia, quæ pro iuſtitia dicebantur, ut poſſet illa, ſicut fecit, euertere. Hæc ibi Lactantius. at uero capite* XVII

Carneadis ipsius etiam argumenta contra iusti-tiam hæc ponit. Carneades, inquit, quoniam erant infirma quæ à philosophis disserebantur, sumpsit audaciam refellendi, quia refelli posse intellexit. eius disputationis summa hæc fuit. Iura sibi homines pro utilitate sanxisse, scilicet uaria pro moribus, & apud eos pro temporibus sæpe mutata: ius autem naturale esse nullum: omnes & homines, & animantes alias ad utilitates suas natura ducente ferri: proinde autem nullam esse iustitiam, aut, si sit aliqua, summam esse stultitiam, quoniam sibi noceret alienis commodis consulens. & inferebat hæc argumenta: omnibus populis, qui florerent imperio, & Romanis quoque ipsis, qui totius orbis potirentur dominio, si iusti uelint esse, hoc est si aliena restituant, ad casas esse redeundum & in necessitate, ac miserijs uiuendum. tum omissis communibus ad propria ueniebat. Bonus uir, inquit, si habeat seruum fugitiuum, uel domum insalubrem, ac pestilentem, quæ uitia solus sciat, & ideo proscribat, ut uendat, utrum ne profitebitur fugitiuum seruum, ac pestilentem domum se uendere, an cælabit emptorem? si profitebitur emptori fugitiuum esse, bonus quidem, quia non fallet, sed tamen stultus iudicabitur, quia uel paruo uendet, uel omnino non uendet. si cælauerit, erit quidem sa

piens

piens, quia rei consulet, sed idem malus, quia fallet. Rursus si reperiat aliquem, qui aurichalchum se putet uendere, cum sit illud aurum, aut plumbum, cum sit argentum, tacebit ne, ut id paruo emat, an id indicabit, ut magno? stultum plane uidetur emere uelle magno. Vnde intelligi uolebat, & eum, qui sit iustus, ac bonus, stultum esse, & eum, qui sapiens, malum: et tamen sine pernicie fieri posse, ut sint homines paupertate contenti. Transibat ergo ad maiora, in quibus nemo potest sine periculo uitæ iustus esse. Dicebat enim: nempe iustitia est, hominem non occidere, alienum prorsus non attingere. Quid ergo iustus faciet, si forte naufragium fecerit, & aliquis imbecillior uiribus tabulam exceperit, non ne illum à tabula deturbabit, ut ipse conscendat, eaq. nisus euadat? cum maxime sit nullus medio mari testis; si sapiens est, faciet. ipsi enim pereundum est, nisi fecerit. si autem mori maluerit, quàm manus inferre alteri, iam uero iustus est, sed stultus, qui uitæ suæ non parcat, dum parcit alienæ. Item si acie suorum fusa hostes insequi cœperint, & iustus ille nactus fuerit aliquem saucium equo insidentem, ei ne parcet, ut ipse occidatur, an deijciet ex equo, ut ipse possit hostem effugere? Quod si fecerit, sapiens, sed idem malus; si non fecerit, iustus, sed idem stultus sit necesse est. Ita ergo iustitiam

cum

cum in duas partes diuisisset, alteram ciuilem esse dicens, alteram naturalem, utranque subuertit, quòd illa ciuilis sapientia sit quidem, iustitia non sit; naturalis autem illa iustitia sit quidem, sed non sit sapientia. Arguta hæc plane, & uenenata sunt, & quæ M. Tullius non potuerit refellere. Nam cum facit Lælium Furio respondentem, proq. iustitia dicentem, irrefutata hæc, tanquam foueam, est prætergressus: ut uideatur idem Lælius non naturalem, quæ in stultitiæ crimen uenerat, sed illam ciuilem defendisse iustitiam, quam Furius sapientiam quidem esse concesserat, sed iniustam. Hactenus Lactantius. Eadem uero etiam ab eodem repetuntur in epitome diuinarum institutionum his uerbis: Nescierũt ergo iustitiam philosophi, & ideo refelli potuerunt à Carneade, cuius hæc fuit disputatio, nullum esse ius naturale. itaque omnes animantes, ipsa duce natura, commoda sua defendere, & ideo iustitiam, si alienis utilitatibus consulet, suas negliget, stultitiam esse dicendam. Quòd si omnes populi, penes quos sit imperium, ipsiq. Romani, qui orbem totum possiderent, iustitiam sequi uelint, ac suum cuique restituere, quod ui, & armis occupauerunt, ad casas, & egestatem reuertentur. quod si fecerint, iustos dicemus quidem, sed tamen stultos iudicari necesse est, qui, ut aliis

pro-

prosint, sibi nocere contendant. Deinde si reperiat aliquis hominem, qui aut aurum pro aurichalcho, aut argentum pro plumbo uendat per errorem, atque id emere necessitas cogat, utrum dissimulabit, & emet paruo, an potius indicabit? iustus utique dicetur, quia non fefellit, sed idem stultus, qui alteri fecerit lucrum, sibi damnum. sed facile de damno est. Quòd si uita eius in periculum ueniet, ut eum aliquando necesse sit aut occupare, aut mori, quid faciet? potest hoc euenire, ut, naufragio facto, inueniat aliquem imbecillem tabulæ inhærentem: aut uicto exercitu fugiens reperiat aliquem uulneratum equo insidentem: utrum ne illum tabula, aut hunc equo deturbabit, ut ipse possit euadere? si uolet iustus esse, non faciet: sed idem stultus indicabitur, qui dum alterius uitæ parcit, suam perdet. si faciet, sapiens quidem uidebitur, quia sibi consulet, sed & idem malus, quia nocebit. Acuta ista sane, sed respondere ad ea facile possumus. Hinc Seneca epistolarum lib. XIX ait, philosophum legentem libros Ciceronis de rep. admirari, tam multa dici contra iustitiam potuisse. De hac autem inter Lælium, & Philum pro iustitia contentione mentio est in dialogo de amicitia, hoc modo. SCAEVOLA: tum magis id diceres Fanni, si nuper in hortis Scipionis, cum de rep. disputatum

tatum est, affuisses. qualis tum patronus iustitiæ Lælius fuit contra accuratam orationem Phili.

Homo non ut à matre] *Hæc uerba profert D. Augustinus libro* IIII *contra Iulianum Pelagianum ex lib.* III *Ciceronis de rep. Vide enim nunc, inquit, utrum ista, quæ dicam, non euertant assertionem tuam. In libro tertio de rep. idem Tullius hominem dicit, non ut à matre, sed ut à nouerca natura editum in uitam, corpore & nudo, & fragili, & infirmo, &c. Vnde autem hæc uerba accepta sint, ex disputatione Furij ne, an Lælij, an Scipionis, quos omnes in hoc libro perpetua uti oratione supra ostendimus, an, quod malim, ex libri proœmio, in quo ipse Cicero hominis infelicitatem, ac miseriam deplorauerit, haud satis compertum est.*

Bonus uir si habeat] *Vt hæc uerba Furij fuerint, contra iustitiam pro iniustitia disputantis, satis supra demonstratum est. nunc illud addo, Ciceronem, se hæc exempla ex sexto* Hecatonis *de officijs libello sumpsisse, fateri in tertio de officijs, in quo eandem fere exequitur quæstionem. Quæstio autem eadem de iustitia, & iniustitia attingitur in primo, & secundo de rep. Platonis: ubi Trasymachus uocat iustitiam* πάνυ γενναίαν εὐήθειαν, *iniustitiam* εὐβουλίαν: *quod cum argumento Carneadis congruit.*

Quæro,

Quæro, si duo sint.] *Hæc etiam uerba sunt è disputatione Furij contra iustitiam. auctor est Lactantius, qui libro* V, *cap.* XII *ita scriptum reliquit: Est apud Ciceronem non abhorrens à uero locus in ea disputatione, quæ habetur à Furio contra iustitiam. Quæro, inquit, si duo sint &c. Tractat autem hanc quæstionem; omnino præstantius esse, iustum haberi, quàm iustum esse: de qua etiam Plato disseruit in secundo de rep. quem locum uideo à Cicerone non solú adumbratum, sed multis etiam in partibus illustratum. proferam autem uerba eius aliquot insigniora:* ἀφαιρεταῖον δὴ τὸ δοκεῖν. εἰ γὰρ δόξει δίκαιος εἶναι, ἔσονται αὐτῷ τιμαὶ, καὶ δωρεαὶ δοκοῦντι τοιούτῳ εἶναι. ἄδηλον οὖν εἴτε τοῦ δικαίου, εἴτε τῶν δωρεῶν τε, καὶ τιμῶν ἕνεκα τοιοῦτος εἴη. γυμνωτέος δὴ πάντων πλὴν δικαιοσύνης, καὶ ποιητέος ἐναντίως διακείμενος τῷ προτέρῳ. μηδὲν γὰρ ἀδικῶν δόξαν ἐχέτω τὴν μεγίστην ἀδικίας, ἵν᾽ ᾖ βεβανισμένος εἰς δικαιοσύνην, τῷ μὴ τέγγεσθαι ὑπὸ κακοδοξίας, καὶ τῶν ὑπ᾽ αὐτῆς γιγνομένων. ἀλλ᾽ ἴτω ἀμετάστατος μέχρι θανάτου, δοκῶν μὲν εἶναι ἄδικος διὰ βίου, ὢν δὲ δίκαιος, ἵν᾽ ἀμφότεροι εἰς τὸ ἔσχατον ἐληλυθότες, ὁ μὲν δικαιοσύνης, ὁ δὲ ἀδικίας, κρίνωνται ὁπότερος αὐτοῖν εὐδαιμονέστερος. *& post.* ἐροῦσι δὲ τάδε, ὅτι οὕτω διακείμενος ὁ δίκαιος μαστιγώσεται, στρεβλώσεται, δεδήσεται, ἐκκαυθήσεται τὼ ὀφθαλμώ. τελευτῶν πάντα κακὰ παθὼν

παθὼν ἀναχινδιλδθήσεται, καὶ γνώσεται, ὅτι οὐκ εἶναι δίκαιον, ἀλλὰ δοκεῖν δεῖ ἐθέλειν.

Eſt enim genus iniuſtæ ſeruitutis.] *Hoc citatur à Nonio. Eſt autem à Furio prolatum, cum, teſte Auguſtino, oſtendere uellet, remp. regi ſine iniuſtitia non poſſe. iuſtum enim eſſe, populum illis imperare, qui ſui iuris eſſe poſſint. Hoc autem totum eſt Ariſtotelis, qui in primo Politicorum ſcripſit:* ἐστὶ γὰρ φύσει δοῦλος ὁ δυνάμενος ἄλλου εἶναι. διὸ καὶ ἄλλου ἐστί.

Nam cum quæreretur ex eo.] *Hoc citat Nonius. Eſt autem ſummi cuiuſdam regis, ut Alexandri Magni percontatio, qua de archipirata quæſiuit, qua libidine compulſus, uno myoparone infeſtum totum mare haberet, cui ille reſpondit, eadem, quo tu orbem terrarum. Ex quo intelligitur, eodem pacto iniuſtum eſſe regem bellatorem, ac priuatum hominem prædonem; cum uterque immenſa habendi cupiditate ad iniuſtitiam impellatur.*

Eſt quidem uera lex.] *Hucuſque pertinent ea, quæ ex Furiana diſputatione pro iniuſtitia fuiſſe opinor. nunc ſubſcribam ea, quæ Lælium pro iuſtitia arbitror attuliſſe. primum ergo naturalem, quam Furius ſuſtulerat, intuliſſe iuſtitiam eum exiſtimo, quæ nihil aliud eſt, niſi recta ratio, quæ eſt in Deo. de qua cum diſſereret, in hæc uerba delapſus eſt, quemadmodum teſtatur*

La-

Lactantius lib. VI, *cap.* VIII. *Suscipienda igitur, inquit, Dei lex est, quæ nos ad hoc iter dirigat, illa sancta, illa cælestis, quam M. Tullius in libro de rep. tertio prope diuina uoce depinxit: cuius ego, ne plura dicerem, uerba subieci. Est quidem uera lex &c. Huius autem legis definitionem Cicero accepit siue ab Aristotele, siue à Sophocle. Aristoteles enim primo libro de arte rhetorica eam hoc pacto descripsit.* λέγω δὲ νόμον κοινὸν, τὸ κατὰ φύσιν. ἐστὶ γὰρ ὃ μαντεύονταί τι πάντες φύσει κοινὸν δίκαιον, καὶ ἄδικον, κἂν μηδεμία κοινωνία πρὸς ἀλλήλους ᾖ, μηδὲ συνθήκη. οἷον καὶ ἡ σοφοκλέους ἀντιγόνη φαίνεται λέγουσα, ὅτι δίκαιον ἀπειρημένον θάψαι τὸν πολυνείκην, ὡς φύσει ὂν τοῦτο δίκαιον. οὐ γάρ τι νῦν τε κἀχθὲς, ἀλλ' αἰεί ποτε ζῇ τοῦτο, κοὐδεὶς οἶδεν ἐξ ὅτου φάνη. καὶ ὡς Εμπεδοκλῆς λέγει περὶ τοῦ μὴ κτείνειν τὸ ἔμψυχον. τοῦτο γὰρ οὐ τισὶ μὲν δίκαιον, τισὶ δὲ οὐ δίκαιον, ἀλλὰ τὸ μὲν πάντων νόμιμον διά τ' εὐρυμέδοντος αἰθέρος ἠνεκέως τέταται, διά τ' ἀπλέτου αὐγῆς. *Hæc Aristoteles. uersus autem, quos memorat, ex Antigone Sophoclis integri hi sunt:*

Οὐ γάρ τί μοι Ζεὺς ἦν ὁ κυρήξας τάδε,
Οὐδ' ἡ ξυνοίκος τῶν κάτω θεῶν δίκη,
Οἳ τοὺς δ' ἐν ἀνθρώποισιν ὥρισαν νόμους.
Οὐδὲ σθένειν τοσοῦτον ᾠόμην τὰ σὰ
Κηρύγμαθ', ὥστ' ἄγραπτα κἀσφαλῆ θεῶν

Νόμιμα δυνάσθαι θνητὸν ὄνθ' ὑπερδραμεῖν.
Οὐ γάρ τι νῦν γε κ' ἄχθες, ἀλλ' αἰεί ποτε
Ζῇ ταῦτα, κ' οὐδεὶς οἶδεν ἐξ ὅτου φάνη.

In uerbis autem Ciceronis apud Lactãtium uulgo legitur: Huic legi nec propagari fas est. Quo loco pro propagari legit obrogari Andreas Patritius Polonus, uir & ingenij, et doctrinæ laude præstãtissimus. recte. sequitur enim derogari, et abrogari. quibus uerbis tria genera labefactandæ legis expressa sunt.

Iustus uero, ac sapiens.] *Lactantius lib. v, cap. XXIII hoc item à Lælio dictum prodit.*

Quibus assentior.] *Et hæc uerba Lælij uidentur assentientis ijs, qui dicerent, periculosam, & solicitam iustitiam non esse sapientis. Citantur autem à Prisciano lib. VIII ita: Cicero de rep. In quibus assentior, &c. puto autem legendum esse: Cicero de rep. III. Quibus assentior.*

Noster autem populus sociis defendendis terrarum iam omnium potitus est.] *Hoc idem comprobat locus ille, qui est in Maniliana: quare si propter socios nulla ipsi iniuria lacessiti maiores uestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Aetolis, cum Pœnis bella gesserunt, quanto uos studio conuenit, iniurijs prouocatos, sociorum salutem una cum imperij uestri dignitate defendere? Recte. etenim cum Antio-*

cho

cho, & Aetolis pro Græcia liberanda pugnarunt, cum Philippo pro salute Athenienſium: cum Pœnis pro Mamertinis, Saguntinis, & Maſſaniſa Numidiæ rege bellum ſuſceperunt. Mithridati uero, Ponti regi, quòd Aſiam inuaſiſſet, poſtremo etiam arma intulerunt, atque eius belli occaſione longius imperium protulerunt.

Pyrrhi ridetur largitas à cos. aut Samnitium copiæ Curio defuerunt.] *Quanquam in his uerbis eſt mendi aliquid, tamen apparet, quid Cicero uelit; nimirum, & Pyrrhi liberalitatem à conſulibus Fabricio, & Aemilio eſſe repudiatam, neque Samnitium opes Curio defuiſſe. Vt autem Pyrrhus rex conſules donis tentarit, Samnites Curium muneribus ampliſſimis onerare uoluerint, liquet ex annalibus. unde illa ſunt Ciceronis in Paradoxis: Vtrum pluris æſtimabimus pecuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabat, an continentiam Fabricij, qui illam pecuniam repudiabat? utrum aurum Samnitium, an reſponſum M. Curij?*

Cuius focum.] *Idem inquit in dialogo de ſenectute Cato ipſe: Curij uillam ego contemplans, (abeſt enim non longe à me) admirari ſatis non poſſum uel ipſius hominis continentiam, uel temporum diſciplinam. Curio ad focum ſedenti magnum auri pondus Samnites cum attuliſſent, re*

pudiati ab eo ſunt. quem locum Plutarchus mihi prope totidem uertiſſe uerbis in Catone uidetur: ἦν δὲ πλησίον αὐτοῦ τῶν ἀγρῶν ἡ γενομένη μανίου τοῦ θριαμβεύσαντος ἔπαυλις, ἐπὶ ταύτην συνεχῶς βαδίζων, καὶ θεώμενος τοῦ τε χορίου τὴν μικρότητα, καὶ τῆς οἰκήσεως τὸ λιτὸν, ἔννοιαν ἐλάμβανε τοῦ ἀνδρὸς, ὅτι ῥωμαίων μέγιστος γενόμενος, καὶ τὰ μαχιμώτατα τῶν ἐθνῶν ὑπαγαγόμενος, καὶ πύῤῥον ἐξελάσας τῆς ἰταλίας, τοῦτο τὸ χωρίδιον αὐτὸς ἔσκαπτε, καὶ ταύτην τὴν ἔπαυλιν ᾤκει. μετὰ τρεῖς θριάμβους ἐνταῦθα πρὸς ἐσκάρα καθήμενον αὐτὸν ἕψοντα γογγυλίδας εὑρόντες οἱ σαννίτων πρέσβεις, ἐδίδοσαν πολὺ χρυσίον, ὁ δ᾽ ἀπέμψατο φήσας, οὐδὲν χρυσίου δεῖν.

Illa iniuſta bella.] *D. Auguſtinus lib.* XXII, *cap.* VI *de ciuitate Dei refert, Ciceronem in tertio de rep. diſputaſſe, nullum bellum ſuſcipi à ciuitate optima, niſi aut pro fide, aut pro ſalute. ad quam nimirum diſputationem hæc etiam ab Iſidoro prolata pertinent. quod è Lælij fuiſſe oratione puto, cum de iuſtis bellis diſputaret.*

Quorum non corpora.] *Quoniam D. Auguſtinus Ciceronem in Scipionis ſermone de Romuli conſecratione egiſſe ait, ut infra oſtendam, ea re adducor, ut credam uel à Lælio, poſtquam de præclaris iuſtitiæ laudibus perorauit, uel à Scipione mentionem de præmijs eorum, qui iuſtitiam, & uirtutem in uita coluiſſent, eſſe illatam.*

tam : quæ autem nunc de Hercule, & Romulo in cælum relatis narrantur, ex ea disputatione esse, qua iustos homines ab hominibus inter Deos referri alter eorum confirmauerit. siquidem D. Augustinus lib. XXII, *cap.* IIII *de ciuitate Dei sic agit: Cum Cicero in tertio de rep. libro Herculem, & Romulum ex hominibus Deos factos esse asseuerat, quorum non corpora, inquit, sunt in cælum elata &c. Confirmat hanc quæstionem Lactantius, qui libro primo, cap.* XV *scriptum reliquit, Ciceronem in libris de rep. tradidisse, Deos, qui publice colerentur, homines fuisse.*

Magis est in Romulo.] *Eiusdem sententiæ uerba sunt. inquit enim magis admirandum esse de Romulo, quàm de Hercule, nimirum creditum inter Deos esse receptum, præsertim uero eruditis iam sæculis, nec temere fabulis omnibus assentientibus. D. Augustinus eodem libro, cap.* V, *Recolamus etiam, inquit, hoc loco illud, quod de Romuli credita diuinitate Tullius admiratur. uerba eius, ut scripta sunt, inseram. Magis est, inquit, in Romulo admirandum &c.*

Ex quo intelligi posset.] *Hæc uerba apud Ciceronem superioribus proximis esse consequentia prodit eodem in loco D. Augustinus.*

Est uero, inquit, Africane.] *Lactantius libro primo, cap.* XVIII: *Apud Ennium sic loquitur*

quitur Africanus : Si fas cædendo cæléstia scandere cuiquam est, Mi soli cæli maxima porta patet. Cui uanitati & Cicero assentitur. Est uero, inquit, Africane. nam & Herculi eadem ipsa porta patuit. Loquitur autem Lælius de ijs, quos ardens euexit ad æthera uirtus, ut inquit poeta, nescio an melior aliquanto, quàm Ennius. Alloquitur autem Africanum maiorem Lælius, quem Ennius loquentem fecit, hoc modo: Si fas est cuiquam in cælum cædendo peruenire, mihi soli maxima cæli porta patet. Est uero, inquit Lælius, fas: siquidem & hæc porta patuit Herculi. Horum uerborum meminit etiam Seneca epistolarum libro XIX, *cum ait: Felicem deinde se grammaticus putat, quòd inuenerit, unde uisum sit Virgilio dicere, Quem super ingens porta tonat cæli. Ennius hoc ait, Homero se surripuisse, Homero Virgilium: esse enim apud Ciceronem in his ipsis de rep. hoc epigramma. Si fas cædendo cælestia scandere cuiquam est, Mi soli cæli maxima porta patet.*

Tantum est consecutus.] *Loquitur de Romulo item Scipio. sic enim D. Augustinus lib.* III, *cap.* XV: *Satis & Cicero illam inter Deos Romuli receptionem putatam magis significat esse, quàm factam: quando & laudans eum in libris de rep. Scipionisq. sermone, Tantum est, inquit, consecutus &c. Hoc autem loco uidetur de*

morte

morte Romuli egisse. quem locum intellexit eadem in epistola Seneca, cum dixit, Historicum apud Ciceronem in libris de rep. notare, Romulum periisse solis defectione.

Propterea & istum non creditum.] *De Tullo Hostilio, Romanorum rege, uerba facit. quod ostendit D. Augustinus ibidem: De Tullo quippe etiam Hostilio, qui & ipse fulmine absumptus est, dicit in eisdem libris idem Cicero: Propterea & istum non creditum &c. De hominibus autem ob uirtutem consecrandis sic idem Cicero etiam in libris de natura Deorum: Suscepit uita hominum, consuetudoq́. communis, ut beneficiis excellentes uiros in cælum fama, ac u oluntate tolleret. Hinc Hercules, hinc Castor, hinc Pollux, hinc Aesculapius, hinc Liber. Et alio loco, atque alio in plerisque ciuitatibus intelligi potest, acuendæ uirtutis gratia, quo libentius reip. caussa periculum adiret optimus quisque, uirorum fortium memoriam honore debrum immortalium consecratam.*

Vult plane uirtus honorem.] *Oratio est Lælii, qua hunc locum, ut puto, conclusit, nimirum omnino uirtuti honorem deberi à ciuibus. qui si, uel quòd inuidi, uel ingrati, uel inimici sint, denegetur, ipsam se suo decore sustentare. Quod cum ita sit, satis patet, cur Cicero honorem definierit in Bruto, præmium uirtutis, iu*

dicio, studioq. ciuium ad aliquem delatum. Fuisse autem hæc uerba Lælij iustitiæ defensoris, scripsit Lactantius lib. V, cap. XIX.

Sed his pænis.] *Vt paulo ante Lælius de præmijs iustorum disseruit, sic hoc in loco de pænis iniustorum agit, maxime autem de pæna, quæ maxima iniustam ciuitatem consequitur, id est ipsius ciuitatis euersio. D. autem Augustinus libro de ciuitate Dei XXII, cap. VI, Scio, inquit, in libro tertio, ni fallor, de rep. disputari, nullum bellum suscipi à ciuitate optima, nisi aut pro fide, aut pro salute. quid autem intelligat pro salute, uel intelligi quam salutem uelit, alio loco demonstrans, Sed his pænis, inquit, quas etiam stultissimi sentiunt &c.*

Respublica est res populi.] *Transacta de iustitia, atque iniustitia controuersia, Scipio, ut scripsit D. Augustinus, interruptam suam disputationem repetijt. cœperat autem definire rempublicam, ac recta, & deprauata eius genera distinguere, & optimum statum ciuitatis instituere, tum cum de iustitia incidit quæstio. Cum autem ibi breuiter agere cœpisset, hoc loco uberius omnia, ut dixit D. Augustinus, ac copiosius retractauit.*

An non cernimus.] *His uerbis Scipio imperiorum inter se differentiam, ac rationem expressit, quod ad diuisionem rerumpublicarum est referen-*

ferendum. D. autem Augustinus huius praeceptionis est auctor, qui libro XIIII, *cap.* XXIII *de ciuitate Dei loquitur in haec uerba: Nonne Cicero in libris de rep. cũ de imperiorum differentia disputaret, & huius rei similitudinem ex natura hominis assumeret, ut filijs dixit imperari corporis membris propter obediendi facilitatem, uitiosas uero animi partes, ut seruos asperiore imperio coerceri? Haec autem uerba quae, & quo in libro fuerint, aperit libro quarto contra Iulianum Pelagianum. Audi, inquit, quae dicat in tertio de rep. libro Cicero, cum ageret de caussa imperandi. An non, inquit, cernimus optimo cuique dominatum ab ipsa natura cum summa utilitate infimorum datum? cur igitur Deus homini, animus imperat corpori, ratio libidini, iracundiaeq., & ceteris uitiosis eiusdem animi partibus? Iam ne potes saltem docente isto has, quas bonas esse defendis, uitiosas animi partes confiteri? Adhuc audi. paulo post enim: Sed & imperandi, & seruiendi, inquit, sunt dissimilitudines cognoscendae &c.*

Phoenices primi.] *Exemplum hoc de Phoenicibus quò spectauerit, plane diuinare non possum. Accepit autem hunc locum Cicero ex quarto libro reip. Platonis, ubi ille docet, Phoenices à natura factos ad pecuniam coacernandam, & mercaturam exercendam, cum ostendere uelet,*

let mores totius ciuitatis ſæpe priuatorum moribus commutari. uerba Platonis ſunt hæc : ἢ τὸ φιλοχρήματον, ὃ περὶ τοὺς τε φοίνικας εἶναι, καὶ τοὺς κατ᾽ αἴγυπτον φαίη τις ἂν οὐχ ἥκιστα.

Duas ſibi res.] *Loquitur ſine dubio de Iſocrate oratore, cui ad laudem forenſem uox, & audacia defuit, ut ipſe de ſe fatetur in Panathenaico :* οὕτω γὰρ ἐνδεὴς ἀμφοτέρων ἐγενόμην τῶν μεγίστην δύναμιν ἐχόντων παρ᾽ ἡμῖν, φωνῆς ἱκανῆς, καὶ τόλμης, ὡς οὐκ οἶδ᾽ εἴ τις ἄλλος τῶν πολιτῶν.

Quæ eſt igitur.] *Athonem, Thraciæ promontorium, quod Xerſes perfodit, intelligit.*

Non ſunt in diſputando uafri.] *Neſcio an de Epicureis loquatur, de quibus in tertia Tuſculana dixit: Et queruntur quidam Epicurei, uiri optimi, (nam nullum genus eſt minus malitioſum) me ſtudioſe dicere contra Epicurum.*

In quartum librum de Rep.

P. SCIPIO, *cum propoſitam reip. definitionem, & partium eius, priore libro executus eſſet; atque optimum illum, quem ſibi ab initio quærendum propoſuerat, ſtatum ciuitatis informaſſet; in hoc libro magiſtratuum deſcriptionem eorum, quibus eiuſmodi reſp. niteretur, ac ciuium huius reip. mores ad beatam uitam conformarentur, adhibuit. cumq. ad mores ciuitatis corrumpendos magnam uim ſcenam habere,*

re, cui tum populus Romanus studiose operam dabat, intelligeret; omnino scenicos sibi poetas omnes aut ciuitate pellendos, aut certe à tã ta licentia cohibendos putauit. In quo potissimum Platonem suum, præclarũ reip. instituendæ magistrum, est secutus. qui poetas ex diuina illa sua, quam nemo unquam nisi mente uidit, rep. emisit. id quod ex fragmentis ipsis facile cognoscetur. Quin etiam idem corporis, atque animi, & rerum, quæ à natura gignuntur, oportunitates innumerabiles, Deorum concessu humano generi traditas, uidetur persecutus, si ipsum in primo de Legibus, & Lactantium in libro de Opificio Dei loquentes audiemus. uerba Ciceronis hæc sunt: Omitto oportunitates, habilitatesq́. reliqui corporis, moderationem uocis, orationis uim, quæ conciliatrix est huius maxime societatis. neque enim omnia sunt huius disputationis, & temporis: & hunc locum satis, ut mihi uidetur, in ijs libris, quos legistis, expressit Scipio. Id autem à Scipione factum esse in quarto libro de rep. testatur Lactantius in capite primo eius libri, quem de Opificio, ut dixi, inscripsit, hoc modo: Tentabo, quoniam corporis, & animi facta mentio est, utriusque rationem explicare. quod officium hac de caussa maxime suscipiendum puto, quòd M. Tullius in quarto de rep. libro, cum id facere ten-

tasset,

tasset, nihil prorsus fecit, materiam late patentem, angustis finibus terminauit, leuiter summa quæque decerpens. Ac ne ulla esset excusatio, cur eum locum non fuerit executus, ipse testatus est, nec uoluntatem sibi defuisse, nec curam. in libro enim de legibus primo, cum hoc idem summatim stringeret, sic ait: Hunc locũ satis, ut mihi uidetur, in ijs libris, quos legistis, expressit Scipio. postea tamen in libro de natura Deorum secundo, hoc idem latius exequi conatus. Quorsum autem spectauerit hæc tam alte repetita Scipionis in hoc libro oratio, explorati nihil habeo: nisi forte, cum de ciuili societate acturus esset, magna hominibus ad eam à natura subsidia subministrata esse, docuit, cum omnia, quæ è terra gignerentur, cũ pecudes, ac belluas omnes hominum caussa à natura procreatas ostenderet, cum denique innumerabilibus corporis, atque animi oportunitatibus homines à natura ipsa ornatos, cum uocem, cum mentem, cum orationem unam maxime ad conciliandam societatem accommodatam illis datam exponeret. Nam & hi loci in primo Politicorum ab Aristotele sunt tractati, maxime autem is, in quo uocem ceteris animantibus ait, ad uoluptatis, & doloris significationem tributam, orationem uero hominibus ad ius, & iniuriam demonstrandam, ex cuius com

munione

munione domus, ac ciuitas constituta sit. sic autem ille agit: διότι δὲ πολιτικὸν ὁ ἄνθρωπος ζῶον πάσης μελίττης, καὶ παντὸς ἀγελαίου ζώου μᾶλλον. οὐδὲν γὰρ, ὡς φαμὲν, μάτην ἡ φύσις ποιεῖ. λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει ζώων. ἡ μὲν οὖν φωνὴ τοῦ λυπηροῦ, καὶ ἡδέος ἐστὶ σημεῖον. διὸ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει ζώοις. μέχρι γὰρ τούτου ἡ φύσις αὐτῶν ἐλήλυθεν, ὥστε αἰσθάνεσθαι τοῦ λυπηροῦ, καὶ ἡδέος, καὶ ταῦτα σημαίνειν ἀλλήλους. ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῷ δηλοῦν ἐστὶ τὸ συμφέρον, καὶ τὸ βλαβερὸν, ὥστε καὶ τὸ δίκαιον, καὶ τὸ ἄδικον. τοῦτο γὰρ πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ, καὶ κακοῦ, καὶ δικαίου, καὶ ἀδίκου, καὶ τῶν ἄλλων αἴσθησιν ἔχειν. ἡ δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν, καὶ πόλιν. *Praeterea uero de moderanda mulierum licentia, de pueris educandis, de ratione litigandi in hoc libro siue à Scipione, siue ab alio quo ex ijs, qui aderant, disputatum, satis ex fragmentis ipsis apparebit. Praeterea cum Cicero in tertio de legibus scribat, Scipionem pro se satis multa dixisse in his libris, cur legem tabellariam Cassiam de populi iudicio suaserit, existimo id in hoc libro esse factum, praesertim cum haec uerba à Prisciano ex libro quarto proferantur: Non facile ualenti populo resistitur, si aut nihil impertias iuris, aut parum.*

Atque ipsa mens.] *Haec uerba ex ea disputatione excidisse opinor, quam de uoce, de oratione,*

tione, & mente hominibus à natura donatis Scipio, ut dixi, instituit.

Cumq́. autumno terras.] *Inter cetera admirabilia naturæ munera etiam sol ipse numeratur: à quo cum alia prope infinita homines commoda consequuntur, tum unum illud, de quo nunc agi uidetur, insigne, quòd ab eo autumno terræ ad concipiendas fruges patefiant, hieme relaxentur. Hæc autem certe pars fuit eius sermonis, quem Scipio de commoditatibus, quas natura hominibus est largita, suscepit, quas pluribus uerbis in secundo de natura Deorum Cicero persecutus est.*

Eademq́. obiectam uiuo.] *His uerbis, quanquam mendosis, satis certum est de terra disseri: quæ obiecta soli, diem, noctemq́. ad humanorum laborum requietem efficiat. sic enim etiam locutus est de Natura deorum: Vmbra terræ, soli officiens, noctem effecit.*

Nunquam comœdiam.] *Cum de moribus per magistratus emendandis Scipio esset dicturus, poetarum scenicorum licentiam, qui apud Græcos cuique palam maledicere soliti erant, improbauit, maiorum suorum institutum, qui eá correctionem melius notatione censoria, quàm poetarum petulantia fieri existimauerint, commendauit. Hac uero de re sic scribit D. Augustinus lib. II, cap. IX de ciuitate Dei: Quid autem*

tem de poetica licentia ueteres Romani senserint, Cicero testatur in libris, quos de rep. scripsit, ubi Scipio disputans ait: Nunquam comœdiæ, nisi consuetudo uitæ pateretur, probare sua theatris flagitia potuissent. Et Græci quidem antiquiores uitiosæ suæ opinionis quandam conuenientiam seruauerunt; apud quos fuit etiam lege concessum, ut, quod uellet comœdia nominatim, uel de quo uellet, diceret. itaque, sicut in eisdem libris loquitur Africanus; Quẽ illa non attigit, uel potius quem non uexauit, cui pepercit? esto. populares homines, improbos, in rep. seditiosos, Cleonem, Cleophontem, Hyperbolum: patiamur, inquit. & si eiusmodi ciues à censore melius est, quàm à poeta notari: sed Periclem, cum iam suæ ciuitati maxima auctoritate plurimos annos domi, & belli præfuisset, uiolari uersibus, & eos agi in scena, non plus decuit, quàm si Plautus, inquit, noster uoluisset, aut Næuius P. & Cn. Scipioni, aut Cæcilius M. Catoni maledicere. Deinde paulo post: Nostræ, inquit, contra XII tabulæ, cum perpaucas res capite sanxissent, in his hanc quoque senciẽdam putauerunt, si quis actitauisset, siue carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumue alteri. præclare. iudicijs enim, ac magistratuum disceptationibus legitimis propositam uitam, non poetarum ingenijs, habere debemus,

bemus, nec probrum audire, nisi ea lege, ut respondere liceat, & iudicio defendere. Hæc ex Ciceronis quarto de Republica libro ad uerbum excerpenda arbitratus sum, non nullis, propter faciliorem intellectum, uel prætermissis, uel paullum commutatis. Hactenus D. Augustinus. Idem autem scriptum Cicero reliquit in quarta etiam Tusculana in hunc modũ: Quanquam id quidem etiam XII *tabulæ declarant, condi iam tum solitum esse carmen, quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam, leges sanxerũt. Vnde factum est etiam, ut in rhetoricis ad Herennium sic scriptum sit: Mimus quidam nominatim Attium poetam compellauit in scena. cum eo Attius iniuriarum agit.*

Aeschines Athenienſis.] *D. Augustinus eodem libro, cap.* X: *Ad hanc conuenientiam pertinet, quòd etiam scenicos auctores earundem fabularum non paruo ciuitatis suæ honore dignos existimant. siquidem quod in eo quoque de Republica libro commemoratur, Aeschines Atheniensis, uir eloquentissimus, cum adolescens tragœdias actitauisset, remp. capessiuit. Recte. hoc enim ei sæpe obiecit inimicus eius Demosthenes, maxime autem in oratione de ementita legatione.* ἴςε γὰρ δήπου τοῦθ᾽ ὅτι ἐν πᾶσι τοῖς δράμασι τοῖς τραγικοῖς ἐξαίρετον ἐςὶν, ὥσπερ γέρας τι, τοῖς τριταγωνιςαῖς, τὸ τοὺς τυράν-

νους,

νους, καὶ τοὺς τὰ σκῆπτρα ἔχοντας εἰσιέναι. & pro Ctesiphonte. ἐτριταγωνίστεις, ἐγὼ δ' ἐθεώρουν. Quibus in locis τριταγωνιστὴν eum uocat Demosthenes, id est leuissimum, quippe tertiarum partium, histrionem.

Probris, & iniuriis poetarum.] *Eandem tractat, quam supra, sententiam, ueteres Romanos cauisse, ne uita ciuium poetarum iniuriis esset proposita. Hoc autem etiam ex eodem libro D. Augustini, cap.* XXII: *At Romani, inquit, sicut in illa de rep. disputatione gloriatur Scipio, probris, & iniuriis poetarum subiectam uitam, famamq. habere noluerunt.*

Cum artem ludicram.] *Adeo, inquit, Romani licentiam hanc poetarum uituperant, ut scenicos ipsos etiam actores ignominiis notauerint; siquidem notatione censoria omnes histriones, præter actores Atellanarum tribu mouebantur. Et hoc autem est apud eundem eodem libro, capite sequenti, scriptum his uerbis: Romani, quamuis iam superstitione noxia premerentur, ut illos Deos colerent, quos uidebant sibi uoluisse scenicas turpitudines consecrari, suæ tamen dignitatis memores, ac pudoris, actores talium fabularum nequaquam honorauerunt more Græcorum, sed sicut apud Ciceronem Scipio loquitur: Cum artem ludicram &c. Quod autem histriones ait à censoribus tribu moueri solitos*

litos, id etiam Liuij confirmatur auctoritate, qui libro VII *scribit: Eò institutum manet, ut actores Atellanarum nec tribu moueantur, & stipendia, tanquam expertes artis ludicræ, faciant.*

Ad quos cum accessit.] *De poetis item loquitur, ut idem scribit eodem libro, cap.* XIIII. *Quando igitur, inquit, tanta animi, & morum mala bonis præceptis, & legibus uel imminentia probiberent, uel insita extirpanda curarent dij tales, qui etiam seminanda, & augenda flagitia curauerunt, talia uel sua, uel quasi sua facta per theatricas celebritates populi innotescere cupientes, ut tanquam auctoritate diuina sua sponte nequissima libido accenderetur humana; frustra hoc exclamante Cicerone: qui cum de poetis ageret, Ad quos cum accessit, inquit, clamor &c.*

Ego uero eodem.] *De Platone loquitur, qui Homerum poetarum principem redimitum coronis, & delibutum unguentis emisit ex ea ciuitate, quam sibi in libris de rep. finxit. cui Platoni & ipse hoc loco uidetur assentiri Scipio, atque poetas eodem emissurus, quò Plato Homerum emisit. Quòd autem dixit, coronis redimitum, & unguentis delibutum, Platonis uerba illa, quæ sunt de hac re scripta in tertio de rep. expressit.* ἀποπεμποιμέντε ἂν εἰς ἄλ

λην πόλιν μύρους κατὰ κεφαλῆς κἀχέαντες, καὶ ἐρίῳ ϛέψαντες.

Sed iuuentuti noſtræ minime audiendus.]

De Epicuro philoſopho uidetur dictum, qui ſummum bonum in uoluptate poſuit: cui qui ſe addixerant, uoluptatem corporis ab eo intelligi negabant. Et hunc autem, ut etiam poetas uidetur Scipio ex optima ciuitate emittere, utrocunque modo ſenſerit. nam ſi ita ſenſit, ut loquitur, eſt homo impurus. ſin autem, ut defenſores eius affirmant, oratio eſt tamen, inquit, immanis. Imitatus eſt autem C. Fabricium illum, qui cum Pyrrho pugnauit: qui cum apud Pyrrhum in conuiuio audiret, quæ de dijs colendis, de capeſſenda rep. de ſummo bono in uoluptate conſtituendo Epicurus diſſereret, exclamauit, Vtinam hanc mentem Pyrrho, & Samnitibus, hoſtibus noſtris, dij dediſſent. Hoc autem extat apud Plutarchum in Pyrrho, ſcriptum his uerbis: ἐν δὲ τῷ δείπνῳ λόγων παντοδαπῶν γενομένων, πλείϛων δὲ περὶ τῆς ἑλλάδος, καὶ τῶν φιλοσοφούντων, ἔτυχέ πως ὁ κινέας ἐπιμνησθεὶς τοῦ ἐπικούρου, καὶ διῆλθεν, ἃ λέγουσι περὶ θεῶν καὶ πολιτείας. καὶ τέλος τὸ μὲν ἐν ἡδονῇ τιθέμενοι, πολιτείαν δὲ φεύγοντες ὡς βλάβην, καὶ σύγχυσιν τοῦ μακαρίου. τὸ δὲ θεῖον ἀποτάτω χάριτος, καὶ ὀργῆς, καὶ τοῦ μέλλειν ἡμῶν εἰς ἀπράγμονα βίον, καὶ μεϛὸν ἀπαθειῶν ἀποικίζοντες. ἔτι δὲ αὐτοῦ λέγοντος

ἀνακραγὼν ὁ φαβρίκιος, ὦ ἡράκλεις εἶπε, πύῤῥῳ τὰ δόγματα μέλλοι ταυτὰ, καὶ σαμνίταις, ἕως πολεμοῦσι πρὸς ἡμᾶς.

Cenſoris iudicium.] *Probat maxime in rep. Cenſorem, qui ſit magiſter morum, & notet infamia ciues, ſi probrum ineſſe dignum notatione cenſoria cenſuerit. Quod autem ſcribit, iudicium cenſoris nihil afferre, niſi ruborem damnato, idem ſcripſit etiam in Cluentiana. Sequitur, inquit, id, quod illi iudicium appellant, maiores autem noſtri nunquam ueque iudicium nominarunt, neque perinde ut rem iudicatam obſeruauerunt, animaduerſio, atque auctoritas cenſoria &c.*

Nec uero mulieribus præfectus reponatur.] *De moderandis mulieribus loquitur. improbat autem magiſtratum, qui erat apud Græcos:* γυναικοκόσμον, *id eſt præfectum mulieribus. hanc enim curam ſtatuit eſſe cenſoriam, qua mulieres in officio facile contineantur. Hunc in Aſinaria Plautus uocat moribus præfectum mulierum.*

Ita magnam habet uim diſciplina.] *Laudat uetus inſtitutum, quo mulieribus Romanis uino eſt interdictum. de quo ſcribit Dionyſius in Romulo, & Polybius libro* VI, *teſte Athenæo, cuius hæc uerba ſunt lib.* X, παρὰ ῥωμαίοις δὲ, ὥς φησι πολύβιος ἐν τῇ ἕκτῃ, ἀπείρηται γυναιξὶ

πιεῖν

πιεῖν οἶνον, τὸν δὲ καλούμενον πάσσον πίνουσιν. τοῦτο δὲ ποιεῖται μὲν ἐκ τῆς ἀσταφίδος, καὶ ἐστὶ παραπλήσιος πινόμενος τῷ αἰγοσθενεῖ τῷ γλυκεῖ, καὶ τῷ κρητικῷ. διὸ καὶ πρὸς τὸ κατεπεῖγον τοῦ δείψους χρῶνται αὐτῷ. *Quem locum expreſſit his uerbis Gellius lib.* x, *cap.* XIIII: *Qui de uictu atque cultu populi Romani ſcripſerunt, mulieres Romæ, atque in Latio ætatem abſtemias egiſſe, hoc eſt uino ſemper, quod temetum priſca lingua appellabatur, abſtinuiſſe dicunt. Bibere autem ſolitas ferunt, loream, paſſum, murinam, & quæ id genus epotant, potu dulcia. atque hæc quidem in ijs, de quibus dixi, libris promulgata ſunt. Sed M. Cato non ſolum exiſtimatas, ſed multatas quoque à iudice mulieres refert non minus, ſi uinum bibiſſent, quàm ſi probrum, & adulterium admiſiſſent. Adijcit Aelianus lib.* II, *Variæ hiſtoriæ: Neque liberam, neque ſeruam Romæ bibiſſe uinum, neque ex ijs, qui bono loco eſſent nati, à pubertate uſque ad annos quinque & triginta.* οὔτ' ἐλευθέρα γυνὴ ἔπιεν ἂν οἶνον, οὔτε οἰκέτις, οὐδὲ μὴν τῶν εὖ γεγονότων οἱ ἀφ' ἥβης μέχρι πέντε, καὶ τριάκοντα ἐτῶν. *Eandem autem fere ſententiam protulit in eadem re Dionyſius, cum dixit Romulum mulieribus uinum prohibuiſſe,* φθορὰν μὲν ἀπονοίας ἀρχὴν νομίσας, μεθὴν δὲ φθορᾶς. *Eadem Plinius lib.* XIIII, *cap.* XIII.

Atque etiam ſi qua.] *Coniuncta hæc eſt ſententia cum ſuperiore. inquit enim eodem in loco Gellius, & apud Plinium Cato, inſtitutum fuiſſe, ut mulieres cognatis oſculum ferrent, reprehendendi cauſſa, ut odor indicium faceret, ſi uinum bibiſſent. quod idem his uerbis eſt eodem etiam in loco apud Athenæum:* λαθεῖν δ᾽ ἐστὶν ἀδυνατον τὴν γυναῖκα πιοῦσαν οἶνον. πρῶτον μὲν γὰρ οὐδ᾽ ἔχει οἴνου κυρίαν ἡ γυνή. πρὸς δὲ τούτοις φιλεῖν δεῖ τοὺς συγγενεῖς τοὺς ἑαυτῆς, καὶ τοὺς τοῦ ἀνδρὸς ἕως ἐξανεψίων, καὶ τοῦτο ποιεῖν καθ᾽ ἡμέραν, ὁπόταν ἴδῃ πρῶτον. λοιπὸν ἀδήλου τῆς ἐντυχίας οὔσης τισιν ἀπαντήσῃ, φυλάσσεται. τὸ γὰρ πρᾶγμα κἂν γεύσηται μόνον, οὐ προσδεῖ διαβολῆς.

Non modo ut Spartæ, rapere ubi pueri, & clepere diſcunt.] *Hoc ad eam partem pertinere uidetur, in qua de liberis educandis, & ad ſtudia, & labores inſtituendis docuit. Quæ ratio ab eo, qui remp. informat, nullo modo prætermittenda eſt; quippe cum ſit diligentiſſime à Platone ſeptimo libro de legibus, & ab Ariſtotele octauo lib. Politicorum tractata. Quòd autem ait, Spartæ pueros rapere, & clepere didiciſſe, id ipſum inuenio etiam apud Heraclidem in libello de rebus publicis; ubi hoc Lacedæmoniorum inſtitutum exponit his uerbis.* τρέφουσι δὲ τὰ τέκνα, ὥστε μηδέποτε πληροῦν, ἵνα ἐθίζωνται δύνασθαι πεινῆν. ἐθίζουσι δὲ αὐτοὺς καὶ

κλέπτειν

κλέπτειν, καὶ τὸν ἁλόντα κολάζουσι πληγαῖς, ἵν' ἐκ τούτου πονεῖν, καὶ ἀγρυπνεῖν δύνωνται.
De studio autem Laconum in pueris ad labores exercendis meminit etiam Aristoteles in VIII *Politicorum, & Iustinus, ubi leges Lycurgi enumerat.*

Apud Græcos opprobrio fuit adolescentibus, si amatores non haberent.] *Hæc uerba adducit ex libris Ciceronis de rep. Seruius in* X *Aeneidos. suspicor autem ex quarto libro sumpta esse, in quo de moribus disputatum est, ut puerorum, sic etiam adolescentum. improbasse autem hūc morem Græcorum eum, qui in hoc libro loquitur, Scipionem, ac pudicitiam more maiorum custodiendam docuisse opinor. De eiusmodi autem amoribus, quæ illi* παιδικὰ *uocarunt, Aelianus in Varia historia, et Athenæus lib.* XIII: καὶ γὰρ τὸ παλαιὸν παίδων ἤρων, ὡς καὶ ἀριστοφῶν ἔφη, ὅθεν καὶ καλεῖσθαι τοὺς ἐρωμένους συνέβη παιδικά.

Iurgare igitur.] *Hæc, & proxima uerba seruata sunt ex ea parte, in qua de iurgandi, & litigandi inter uicinos ciues ratione disseruit. quod & morum præceptionem attingit. Statuit autem ex lege iurgare non licere, litigare licere. legem autem intelligit duodecim tabularum.*

Admiror non rerum.] *Se admirari ait non rerum solum elegantiam, quæ erant in lege* XII

tabularum, ſed uerborum. dixit enim iurgant. quam uocem deinde ipſe interpretatur.

Itaque à petendo petulantia.] *Quæſtio de petulantia cum iurgandi, aut litigandi ratione coniuncta eſt. declarat autem, unde petulantia, unde procacitas dicta ſit.*

Fides enim.] *Iurgijs reprehenſis, fidem infert, religionis & officij omnis cuſtodem, eamq. dictam ait ex eo, quòd fiat, quod dicitur. quod idem ſenſit etiam in libris de officijs: Credamusq. inquit, quia fiat, quod dictum eſt, eſſe appellatam fidem. Vnde etiam ſcribens ad Tironem dixit: Noſtra ad diem dictam fient. docui enim te, fides* ἔτυμον *quod haberet.*

In ciue excelſo.] *Nobilis ciuis mores informat, atque ab eo abeſſe oportere ait blanditiam, oſtentationem, ambitionem nimiam, quòd ea ſint leuitatis. unde in dialogo de amicitia dixit Lælius, Beneuolentiam ciuium blanditijs, & aſſentationibus colligere turpe eſſe, uirtutem, quam ſequitur caritas, minime repudiandam eſſe.*

Nolo eundem populum.] *De publica parſimonia, & frugalitate, quæ uirtutes magnæ à ueteribus habitæ ſunt, loquitur. quas in rep. gerenda qui negligunt, uectigalia noua, atque intoleranda ſocijs imponant, neceſſe eſt. Eſt autem, inquit, turpe, eundem populum imperatorem,*

rem, & portitorem esse terrarum. Hinc autem in Paradoxis exclamauit: O dij immortales, non intelligunt homines, quàm magnum uectigal sit parsimonia.

Non enim facile.] *Videntur hæc ad eam, ut dixi, disputationem pertinere, quam de populi iudicijs tabellaria lege constitutis habuit.*

Quos insepultos.] *Hi Athenienses fuerunt, qui dum religioni seruire, pietatiq. erga mortuos uoluerunt, rem iniustam, atque ab omni pietate alienam commiserunt, ut exponit Petrus Victorius, uir & ingenio, & doctrina præstanti, in uarijs lectionibus, ex primo libro Græcarum rerum Xenophontis.*

Et noster Plato.] *Hoc scriptum est apud Platonem in quarto, & quinto de rep. item apud Aristotelem in* II *Politicorum, quo in loco hoc institutum refellit. Platonis uerba hæc sunt in* V. ἆρ᾽ οὖν ἐκ τοῦδε τὸ τοιόνδε γίγνεται, ὅταν μὴ ἅμα φθέγγωνται ἐν τῇ πόλει τὰ τοιάδε ῥήματα, τότε ἐμὸν, καὶ τὸ οὐκ ἐμόν. γὰρ περὶ τοῦ ἀλλοτρίου κατὰ ταυτὰ τοῦτο λέγωσι, τὸ ἐμὸν, καὶ τὸ οὐκ ἐμὸν, αὐτὴ ἄριστα διοικεῖται. *Aristoteles autem hæc:* ἀλλὰ μὴν οὐδὲ εἰ τοῦτο ἄριστόν ἐστι, τὸ μίαν ὅτι μάλιστα εἶναι τὴν κοινωνίαν, οὐδὲ τοῦτο ἀποδείκνυσθαι φαίνεται κατὰ τὸν λόγον, ἐὰν πάντες ἅμα λέγωσι τὸ ἐμὸν, καὶ τὸ μὴ ἐμόν. τοῦτο γὰρ οἴεται ὁ Σωκράτης σημεῖον εἶναι τοῦ τὴν πόλιν τελέως εἶναι μίαν. *In*

 uer-

uerbis autẽ Ciceronis his à Nonio citatis illud est uitij, quòd ne quis eius, pro ne quis ciuis legitur.

Eoſdem terminos hominum curæ, atque uitæ.] *Obſcura uerba, nec ſatis, quid ſignificent, aperientia, niſi fortaſſe illud, de quo in dialogo de Amicitia ſcriptũ eſt: Plus apud me antiquorum auctoritas ualet, uel noſtrorum maiorum, qui mortuis tam religioſa iura tribuerunt: quod non feciſſent profecto, ſi nihil ad eos pertinere arbitrarentur, id eſt ſi idem eſſet terminus hominum curæ, & uitæ.*

In quintum librum de Rep.

P. SCIPIO *cum ſatis ſuperioribus diebus de ciuitate, de rep. & partibus eius, præterea uero de ciuium moribus, quibus optimus ille, quem deſcripſiſſet, reip. ſtatus contineretur, egiſſet, eò tandem orationem ſuam adduxit, ut de principe, & moderatore huius reip. diſputaret. itaque quintum, ac ſextum librum in hac, ut uideo, tractanda quæſtione conſumpſit: in quibus primum finem huius rectoris reip. indagauit, deinde uirtutes, quibus ille quaſi armis quibuſdam inſtructus ad eam capeſſendam accederet, poſtremo præmia, quæ ijs, qui remp. ipſam auxiſſent, ampliſſima propoſita eſſent, numerauit. Quæ cauſſa fecit, ut Cicero his libris procemium illud præfixerit, quod eſſet huic, de*

quo dixi, argumento maxime consentaneum, de excellentibus, inquam, uirtute uiris, à quibus cum mores, ac instituta maiorum, tum tanta præsertim, ac tam potens resp. seruaretur.

Ennius: Moribus antiquis.] *Hæc sunt ex proœmio libri quinti de rep. teste D. Augustino libro* II, *cap.* XXI *de ciuitate Dei: cuius hæc uerba sunt: Nullam fuisse Romanam remp. ipse Tullius non Scipionis, nec cuiusdam alterius, sed suo sermone loquens, in principio quinti libri demonstrauit, commemorato prius Ennij poetæ uersu, quo dixerat, Moribus antiquis res stat Romana, uirisq. &c.*

Vt enim gubernatori cursus secundus.] *Hæc profert Cicero lib.* VIII *epist. ad Atticũ: Tenes ne, inquit, moderatorem illum reip. quò referre uelimus omnia? nam sic quinto, ut opinor, in libro loquitur Scipio: Vt enim gubernatori cursus secundus &c. His autem uerbis finẽ inuestigauit rectoris reip. eumq. esse constituit, beatam ciuium uitam, ut opibus firma, copijs locuples, gloria ampla, uirtute honesta sit. Hũc autem finem similitudine artium aliarum demonstrauit, medici, cui salus, gubernatoris, cui secunda nauigatio, imperatoris, cui uictoria proposita sit. De quarum artium fine sic disputauit in Eutyphrone Plato:* Εχοις ἂν οὖν εἰπεῖν ἡ ἰατροῖς ὑπηρετικὴ εἰς τινὸς ἔργου ἀπεργασίαν τυγχάνει

τυγχάνει οὖσα ὑπηρετική. οὐκ εἰς ὑγείας οἴει; τί δε ἡ ναυπηγοῖς ὑπηρετικὴ εἰς τινὸς ἔργου ἀπεργασίαν ὑπηρετική ἐςί; δηλονότι εἰς πλοίου: καὶ γὰρ οἱ ϛρατηγοὶ ὦ φίλε. ἀλλ᾽ ὅμως τὸ κεφάλαιον αὐτῶν ῥαδίως ἂν εἴποις, ὅτι νίκην ἐν τῷ πολέμῳ ἀπεργάζονται. *Quod autem ait Cicero, moderatori ciuitatis propoſitam eſſe beatam ciuium uitam, opibus firmam, copijs locupletem, id eſt, quod ſæpe repetijt Ariſtoteles, et maxime in* VII *Politicorum*, αὐταρκία: *inquit enim:* ἡ δὲ πόλις κοινωνία τὶς ἐςὶ τῶν ὁμοίων, ἕνεκεν δὲ ζωῆς τῆς ἐνδεχομένης ἀρίϛης. *Item:* ἡ πόλις πλῆθος ἐςὶν ὐ τυχὸν, ἀλλὰ πρὸς ζωὴν αὔταρκες.

Tum uirtute.] *Hæc eam diſputationem olent, quam Scipio de uirtutibus rectoris ciuitatis inſtituit. quæſiſſe enim ille uidetur principis, & ſummi uiri indolem, eamq. uirtute, labore, atque induſtria conformaſſe: uirtutes autem cum alias omnes, tum maxime fortitudinem in eo deſideraſſe, qua mortem pro ſalute reip. ſi res ita ferret, non dubitaret oppetere. de qua uirtute præclare in Ethicis Ariſtoteles, egregie in Officijs multa Cicero.*

Marcellus, ut acer.] *Diuerſas principum uirtutes inter ſe cōparat, atque, ambas utiles reip. eſſe, uidetur innuere, ferocitatem nimirum, & lentitudinem. id quod M. Marcelli, & Q. Maximi exemplo confirmat. quorum Punico bello periculo-*

periculosissimo alter audacia, alter cunctatione, unde etiam Cunctatoris cognomen inuenit, plurimum oppressæ reip. profuit. Itaque de Marcello in Bruto dixit Cicero, post Cannensem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolam prœlio populum se Romanum erexisse: in Catone uero, Maximum, Annibalem iuueniliter exultantem, patientia sua molliuisse.

Sed tamen, ut bono patrifamilias.] *Principem ciuitatis boni patrisfamilias similem esse oportere significat, cui opus est colendi, ædificandi, & ratiocinandi quidam usus. Addo hoc etiam, Scipionem de liberalitate principis in his libris esse locutum, teste in secundo de Officijs Cicerone, ubi differens de pecunia in publicos sumptus ad famæ immortalitatem conijcienda, & de toto eiusmodi liberalitatis genere suscipiendo, concludit, de eo in libris, quos de rep. scripsit, diligenter disputatum esse. credo autem id aut in quinto, aut in sexto fecisse, sed maxime in quinto.*

Menelao.] *Vt Plutarchus de principis uiri eloquentia egit in Politicis, sic de eadem in hoc libro fortasse Scipio disputauit.*

Breuiloquentiam.] *Puto dictum de senatore, quem breuem esse in sententia dicenda iubet. unde in legibus præcepit, ut modo diceret, id est breui.*

Qui

Qui comperit eius uim.] *Quid si legas, compescit, et de populo dictum accipias, cuius uis incitata à principe ciuitatis cohibeatur?*

Quæ cum Scipio.] *Suspicor, ne oratores eos insectatus sit, qui, lenociniis quæsitis orationis, qualia multa à Græcis tradebantur rhetoribus, populi auribus, non reip. rationibus inseruirēt: quòd id à grauitate summi senatoris, & moderatoris urbis longe abesset. Confirmat coniecturam meam, quòd Diomedes refert, Ciceronem in dialogis de Rep. scribere, Asianos oratores ditrochæo clausulas terminasse, quo numero scimus nostris auribus accidere nihil posse iucundius. itaque hac opinione adductū L. Crassum, uirum eloquentissimum, in censura dicendi magistros urbe edicto uidemus exterminasse, Cicerone ipso, & Gellio, & Suetonio testibus. Concludit ergo Cicero, Scipionem, quòd erat odio rhetorum imbutus, contra eos perorasse.*

In sextum librum de Repub.

RELIQVVM, *quod erat de principis uirtutibus exponendum, in hoc libro Scipio, ut opinor, est executus. qua disputatione confecta, usum earum uirtutum necessarium demonstrauit, nimirum ut ad perpetuam salutis & dignitatis reip. custodiam referrentur. solere enim ciuitatem sæpe non externis solum bellis, sed domesticis*

ſticis etiam diſcordijs perturbari, atque conuelli, quibus malis omnibus à principe eſſe fortiſſime obſiſtendum. Quod quidem ſi fecerit, tum præmia illum ampliſſima conſecuturum eſſe concluſit, honorem, ac gloriam; quorum ille in ſtatuis, monumentis, ac triumphis, hæc uero in optima hominum de ſuis uirtutibus opinione conſiſteret. Adiecit etiam, quo animos ciuium ad reip. defenſionem uehementius inflammaret, omnibus ijs, qui patriam ornarint, auxerint, conſeruarint, locum poſt mortem in cælo eſſe conſtitutum, ubi beati æuo ſempiterno fruantur. cui orationi ut auctoritatem adderet grauiorem, narrauit, quid ipſe ea de re in quiete per uiſum ab auo Africano acceperit. atque ita omnem de rep. & ciuitate optima diſputationem abſoluit.

Totam igitur expectas.] *Prudentiam principis, & rectoris huius exequitur.*

Qui numero.] *Obſcurum, de quo loquatur; non ita uero, qua de re loquatur. uerba enim facit de grauitate principis.*

Graues enim dominæ.] *Libidines prudentiæ, immo uero omni uirtuti, atque officio inimicas, frænandas uidetur ſignificare. Hanc etiam quæſtionem tractauit in Politicis Plutarchus, qua docuit, neminem perturbatione adduci ad remp. adminiſtrandam debere.. quod exemplo*

C.Gracchi

C. Gracchi perniciosum esse & reip. & rectori eius confirmat.

Læli, quam omnes habemus in manibus.] *Truncata hæc ab omni parte uerba illud tamen satis uidentur ostendere, de colenda paupertate sermonem fuisse. declarat hoc Cicero in eo Paradoxo, in quo docet in sola honestate inesse bonum: Quæro, inquit, à uobis, num ullam cogitationem habuisse uideantur ij, qui hanc remp. tam præclare fundatam nobis reliquerunt, aut auri, atque argenti ad auaritiam, aut amœnitatum ad delectationem, aut supellectilis ad delicias, aut epularum ad uoluptates? Ponite ante oculos unumquenque regum. uultis incipiam à Romulo? uultis post liberam ciuitatem ab ijs ipsis, qui liberauerunt eam? quibus tandem Romulus gradibus ascendit in cælum? ijs ne, quæ isti bona appellant, an rebus gestis, atque uirtutibus? Quid autem Numa Pompilius? minus ne gratas dijs immortalibus capedines, ac fictiles urnulas fuisse, quàm delicatas aliorum pateras, arbitramur? Vocat ibi fictiles urnulas, quæ hic Samias capedines. quarum meminit etiam pro Murena: Q. Tubero, cum, inquit, epulum Q. Maximus Africani patrui sui nomine populo R. daret, rogatus est à Maximo, ut triclinium sterneret. atque ille Stoicus strauit pelliculis hœdinis lectulos Punicanos,*

canos, & exposuit uasa samia, quasi uero esset Diogenes Cynicus mortuus. & Appuleius apologia prima: Eadem paupertas imperium populi Rom. fundauit, proq. eo in hodiernum dijs immortalibus simpulo, & catino fictili sacrificat. Sermo autem hic cum Lælio uidetur esse potissimum institutus. uidetur autem hæc fuisse sententia. Catonis oratio docet, Læli, quam omnes in manibus habemus, quàm simpuuia pontificum dijs immortalibus grata sint, Samiæq., ut is scribit, capedines.

Firmiter enim maiores nostri.) *Hoc loco nescio quo modo de iure uxorio colendo uidetur egisse, ac maiorum prudentiam extulisse, qui firmiter matrimonia stabiliuerint, quòd à Romulo fuisse institutum docet in secundo libro Historiarum Dionysius. adeo enim firmata inter uirum & uxorem connubij iura esse ab eo scribit, ut per quingentos, ac uiginti annos diuortium nullum Romæ auditum sit; qui autem primus uxori nuntium remiserit, is se liberorum quærendorum caussa id facere, sterilitatem uxoris caussatus, apud censores iurauerit.*

Eaq. dissensio.] *De seditione ciuili est oratio, eiusq. uis aperitur, quòd sit dicta, quia in ciuitate seorsum alij ad alios eant.*

Et uero in dissensione.] *Seditionem, quæ est inter optimates, & populum, describit. in qua eam*

eam haberi rationem à rectore uult ciuitatis, ut bonos, qui plus ualent, quanquam pauciores ſunt, expendat potius, quàm numeret.

Quod quidem eo fuit.] *Loquitur de Ti. Graccho, Gracchorum patre, & C. Claudio, qui cum cenſores inter ſe de libertinorum ſuffragijs contendiſſent, poſt à tribuno pl. ad populum accuſati ſunt, ut auctor eſt Liuius lib.* XLII. *& Valerius lib.* VI, *cap.* V, *his uerbis: Cum Ti. Gracchus, & C. Claudius ob nimis ſeuere geſtam cenſuram maiorem partem ciuitatis exaſperaſſent, diem his M. Popillius tribunus pl. ad populum dixit. quo iudicio primæ claſſis centuriæ Claudium aperte damnabant, de Gracchi abſolutione uniuerſæ conſentire uidebantur. qui clam uoce iurauit, ſi de collega ſuo grauius eſſet iudicatum, in factis ſe paribus eandem cum illo pœnam exilij ſubiturum. eaq́. iuſtitia tota illa tempeſtas ab utriuſque fortunis, & capite depulſa eſt: Claudium enim populus abſoluit. Graccho cauſſæ dictionem M. Popillius remiſit. Hoc eſt ergo, quod inquit, ſiue Scipio, ſiue alius quis, ex ijs, qui ſermoni intererant, eò fuiſſe maius, quòd, cum in cauſſa pari collegæ eſſent, non modo inuidia pari non erant, ſed etiam Claudij inuidiam Gracchi caritas deprecabatur.*

Ferunt hos laudibus, mactãt honoribus.]

Nonius hæc uerba profert ex libris de rep. puto autem ex sexto libro esse sumpta, ubi de honoribus longa oratio est.

In his, ut meministis.] *Exemplum hoc est honoris habiti præstanti in rep. uiro mortuo, quòd ab eo sancte remp. administratam esse populus intelligeret. Est autem honor ei similis, quo P. Valerium Poplicolam, & Agrippam Menenium, & Q. Fabium Rullianum, uiros reip. studiosissimos, & eo nomine populo iucundissimos, esse affectos accepimus. mortuis enim illis æs populi liberalitate ad funeris magnificentiam est congestum. De cuius autem hic funere intelligat, nihil habeo comperti: de recenti quidem re loqui uidetur, si quidem ait: Vt meministis. de illis autem cum alij, tum Appuleius apologia prima: Poplicola regum exactor, & Agrippa populi reconciliator, quorum funus ob tenues opes à populo Ro. collatis sextantibus adornatum est.*

Vt quemadmodum scribit ille.] *Et hoc honoris exemplum est, in præstantem, & egregiũ ciuem à ciuibus suis collati. exemplum autem externum esse reor, non domesticum: si quidem de pallijs uerba facit. Hæc de honoribus. De gloria uero auctor est D. Augustinus, qui lib.* V, *cap.* XIII *de ciuitate Dei tradidit, Ciceronem in libris de rep. principem ciuitatis alẽdum*

esse gloria præcepisse. Quam sententiam D. Thomas lib. I de regimine principum his uerbis exposuit: Oportet considerare, quale sit boni regis conueniens præmium. quibusdam igitur uisum est, non esse aliud, nisi honorem, & gloriam. unde & Tullius de rep. diffinit principem ciuitatis esse alendum gloria, cuius rei rationes Aristoteles in Ethicis reddere uidetur, quia princeps, cui non sufficit honor, & gloria, tyrannus efficitur. inest enim animis omnium, ut bonum proprium quærant. si ergo non contentus fuerit princeps gloria, & honore, quæret uoluptates, diuitias, & sic ad diuitias, & subditorum rapinas conuertetur. Vnde illa sunt Ciceronis in tertio etiam de legibus: Pauci honore, & gloria amplificati, uel corrumpere mores ciuitatis, uel corrigere possunt. sed hæc in alijs libris tractata sunt diligentius.

Sed quanquam sapientibus.] *Qua occasione hæc uerba à Scipione dicta sint, docet Macrobius in Somnium Scipionis, hoc modo: Scipionem hæc occasio ad narrandum somnium prouocauit, quod longo tempore testatus est se condidisse. cum enim Lælius quereretur, nullas Nasicæ statuas in publico in interfecti tyranni remuneratione locatas, respondit Scipio post alia in hæc uerba: Sed quanquã sapientibus &c. quibus uerbis ad narrationem somnij uenit, do*

cens

cens illa esse stabiliora, & uiridiora præmiorum genera, quæ ipse uidisset in cælo bonis rerum publicarum rectoribus seruata. Ex quo intelligi potest, paulo ante de statuis, & de triumphis, & eiusmodi alijs honorum generibus mentionem esse factam, his autem uerbis somnij illius pulcherrimi narrationem, paucis uerbis additis, fuisse agglutinatam. quam narrationem, ne qua pars horum ornatissimorum librorum, quæ quidem extaret, in hoc uolumine quæreretur, his etiam fragmentis attexendam existimauimus. in qua Platonem ipse etiam suum est æmulatus, quanquam non in omnibus secutus. Etenim, ut ait idem huius somnij interpres Macrobius, postquam in omni reip. otio, ac negotio palmam iustitiæ disputando dedit, sacras immortalium animarum sedes, & cælestium arcana regionum in ipso consumati operis fastigio collocauit, indicans, quò his perueniendum, uel potius reuertendum sit, qui remp. cum prudentia, iustitia, fortitudine, atque moderatione tractauerint. sed Platonicus secretorum relator Er quidam nomine fuit, natione Pamphylius, miles officio, qui cum uulneribus in prælio acceptis uitam effudisse uisus, duodecimo demum die inter ceteros unà peremptos ultimo esset honorandus igne, subito seu recepta anima, seu retenta, quicquid emensis

inter utranque uitam diebus egerat, uiderat ue, tanquam publicum professus indicium, humano generi nunciauit. Hanc fabulam Cicero licet ab indoctis quasi ipse ueri conscius doleat irrisam, exemplum tamen stolidæ reprehensionis uitans, excitari narraturum, quàm reuiuiscere maluit. D. etiam Augustinus lib. XXII, *cap.* XXVIII *de ciuitate dei ita hunc locum tractat: Nonnulli amantes Platonem dicunt, eum aliquid simile nobis etiam de mortuorum resurrectione sensisse. quod quidem sic tangit in libris de rep. Tullius, ut eum lusisse potius, quàm quòd id uerum esse affirmet, dicere uoluisse.*

Cum in Africam ueniſſem.] *Fingit Cicero Scipionem, quo tempore* M'. *Manilio consuli tribunus militū in Africam initio belli Punici tertij uenit, se ad Massanisam Numidiæ regem contulisse, atque à rege, ut P. Scipionis Africani nepotem, quamliberalissime, & quamhonorificentissime esse acceptum. Quod autem dubitationem affert, perinde loquentem Scipionem inducit, quasi ille tum primum ad regem uenerit, cum tamen, si Appianum in Iberico audiamus, biennio etiam ante eundem regem Scipio conuenisset, à L. Lucullo cos. cuius tum legatus erat, ex Hispania, in qua tum bellum cum Celtiberis gerebatur, elephantorum petendorum caussa missus. Accedit, quòd Manilio*

consule

consule eundem ad Massanisam uenisse scribit ille quidem, sed ab eo ægrotante accersitum, ut regni sui inter filios diuidendi arbiter esset. Quo tempore ne à semimortuo quidem rege hoc, quo scribit Cicero, apparatu accipi potuit. Quare aut falsus est Appianus, aut uerba hæc Scipionis parum cum re ipsa congruentia sunt: Cum in Africam uenissem M'. Manilio consuli tribunus militum, nihil mihi potius fuit, quàm ut Massanisam conuenirem, & illa: Rex me complexus collacrymauit, aliquantoq́. post suspexit in cælum, & grates tibi, inquit, ago summe sol, quòd antequam ex hac uita migro, conspicio in meo regno, & his tectis P. Cornelium Scipionem &c. neque enim in eum conueniunt, qui eundem Scipionem paucis ante mensibus in ijsdem tectis recepisset.

Anitio Manilio consule.] *Alij Marcio, & Manilio. ego uero legi oportere censeo: Manio Manilio consuli. primum enim eiusmodi hic consul prænomine usus est, ut in fastorum commentarijs ostendi, deinde Scipio tribunus fuit Manilij consulis, teste Appiano in Libyco, non eius collegæ Marcij. postremo mos etiam Latinus postulat, ut consuli, non consule scribatur. Nam & legatus, & tribunus consuli dicebatur non consule.*

Regem familiæ nostræ iustis de caussis amicissi-

cissimum.] *Ex his uerbis apparet Scipionem priuato, non publico officio, sponte, non regis uocatu eũ conuenisse, contra quàm scripsit Appianus. ex quo labare apparet hoc totum Ciceronis figmentum. Amicissimus porro Scipionum erat Massanisa, quòd per P. Scipionem auum huius in societatem populi R. peruenerat, quòd patrium regnum non solum recuperauerat, sed etiam auxerat, quòd denique Rex à senatu appellatus fuerat. Liuius auctor.*

Illius optimi.] *Scipionem auum intelligit.*

Fit enim sæpe fere.] *Huius rei caussam reddit in secundo de diuinatione his uerbis: Animus cum languore corporis, nec membris uti, nec sensibus potest, incidit in uisa uaria, & incerta ex reliquijs, ut ait Aristoteles, inhærentibus earum rerum, quas uigilans gesserit, aut cogitarit. quarum perturbatione mirabiles interdum existunt species somniorum.*

Quale de Homero scribit Ennius.] *Qui Ennius dixit: Mihi uisus Homerus adesse poeta. Quin etiam idem se Homeri animam dixit habere.*

Ex imagine eius, quàm ex ipso, erat notior.] *Recte. nam quo anno Scipio auus diem suum obijt, eodem hic nepos natus est, Ap. Claudio Pulchro, M. Sempronio Tuditano cos. anno ab V. C.* DLXXVI.

Quæ

Quæ parere populo R. coacta per me, renouat priſtina bella.] *Carthago bello Punico ſecundo, uicto à P. Scipione acie in Africa Annibale, pacis conditiones accepit, & tributi impoſiti onus pertulit. Iis autem tertio arma illata ſunt, quòd contra fœdus naues haberent, & cum ſocio Maſſaniſa armis de finibus contenderent. Appianus, alij.*

Hanc hoc biennio conſul euertes.] *Conſulem accipio, pro eo, qui conſulare imperium habeat. nam Scipio conſul fuit biennio poſt ille quidem, ſed non biennio poſt Carthaginem euertit, uerum triennio, & quidem proconſule, ut in Commentarijs faſtorum demonſtratum eſt.*

Triumphum egeris.] *Triumphauit de Pœnis Scipio, Lentulo, & Mummio cos. eodem anno, quo Corinthus deleta eſt, ut in eodem libro oſtendimus.*

Cenſor fueris.] *Cenſuram geſſit cum L. Mummio in conſulatu L. Metelli, & Q. Maximi. anno* V. C. DCXI. *ut eo in libro docuimus.*

Obieris legatus Aegyptum.] *Satis conſtat, P. Scipionem legatum cum Sp. Mummio, & L. Metello ad regum, & ciuitatum, & gentium animos perſpiciendos eſſe miſſum. ut ſcriptum reliquit Iuſtinus libro* XXXVIII. *Obijſſe autem hanc eum legationem exiſtimo ante*

censuram, duabus rationibus adducor, ut credam; primum Ciceronis ipsius auctoritate, qui in Lucullo ait: P. Africani historiæ loquuntur, in legatione illa nobili, quam ante censurá obijt, Panætium unum omnino comitem fuisse; deinde uerisimili coniectura. non enim L. Metellum uirum consularem ei adiunxissent, cúm moris esset, uni consulari legato duos non consulares adiungere. at si post censuram misissent, L. Metellum iam consularem non addidissent. Hoc autem iccirco dico, ne quis temere Valerio assentiatur, qui lib. IIII, *cap.* III, *Scipionem scribit, post duos consulatus, & duos triumphos hoc legationis officio esse functum. Nam quòd hoc in loco Cicero censuram legationi præferat, id orationis commoditas uidetur uel defendere posse, uel excusare.*

Delegere iterum abſens conſul.] *Expone absentem, id est non petentem. sic enim sæpe Dionysium, & Liuium locutum esse ostendi in scholijs Liuianis. Qui enim dici potest Scipio tum abfuisse, cum certú sit ex Valerij lib.* VIII, *cap.* X, *quæstorijs comitijs, cum Quinti fratris filium in campum deduxisset, consulem eum esse factum? Lælius quidem etiam apud Ciceronem in dialogo de amicitia, Scipionem nunquam petijsse confirmat.*

Bellumq. maximum conficies, Numantiã excin-

excindens.] *Bellum in Hispania gestum est grauissimum per annos uiginti cum Celtiberis, neque ante confectum, quàm per Scipionem Numantia, quæ sola fere eius demum regionis arma retinebat, euersa est. de quo bello nos multa in commentarijs fastorum.*

Sed cum eris curru.] *P. Scipio de Numantinis triumphauit P. Popillio, P. Rupilio cos. anno.* V.C. DCXXI.*anno postquam Ti. Gracchus uxoris suæ frater, cum tribunatum, quem seditiose gesserat, in alterum annum continuare uellet, ab optimatibus est occisus.*

Offendes remp. perturbatam consiliis nepotis mei.] *Ti. Gracchum intelligit, ex Cornelia filia sua nepotem. qui optimatum statum iam Romæ inueteratum lege agraria de quingentis iugeribus referenda perturbauit. Non est hoc loco testibus opus. satis enim est eorum in commentarijs.*

Hic tu Africane.] *Significat fortasse tempus illud, quo, auctore Valerio, Scipio à C. Carbone tribuno pl. in Rostra perductus est, &, quid de Tiberij nece sentiret, dicere iussus, respondit, eum sibi iure cæsum uideri. aut, nisi hoc præcipue uelis, patrocinium, quod ab eo Itali contra legem Semproniam petierunt, intellige.*

Nam cum ætas tua septenos octies.] *Significat, Scipionem annos natum* L V I *diem suum obiturum.*

obiturum. obiȷt autem M'. Aquillio, & C. Tuditano cos. eodem anno, quo hæc dicta esse finxit Cicero.

In te unum, atque tuum nomen se tota conuertet ciuitas, te senatus, te omnes boni, te socii, et Latini intuebuntur.] *Quid hoc loco significet, pluribus aperiam. Cum consulatum inissent M'. Aquillius, & C. Sempronius Tuditanus, seditiones de agris diuidendis, quæ paulo post necem Ti. Gracchi, obitumq́. Ap. Claudiȷ, qui una cum C. Graccho ad eorum distributionem triumuiri fuerant designati, consederant, iterum uehementius excitatæ sunt, C. Graccho, C. Carbone, & M. Fuluio triumuiris agros omnium Italicorum ex lege Tiberiȷ seuerius diuidentibus. Quam partitionem moleste ferentes omnes Latini nomini sociȷ, ad P. Africanum uniuersi confugiunt, eumq́. orant, ne se, miseris suis temporibus, deserat, aut iniuria affici patiatur. Quorum uoluntati non obsequi Scipio iniquum esse ratus, quòd eorum præclara usus opera difficillimis in bellis fuisset, caussam illorum studiose suscepit. Itaque cum ea de re in senatum uenisset, legem quidem agrariam improbare non est ausus, ne forte populi uoluntatem offenderet, eumq́. à se alienaret, uerum cum de agrorum ex lege diuidendorum difficultate dissereret, æquum sibi uideri*

deri dixit, non à triumuiris caussas, qui suspecti facile esse possent ijs, quorum res diuiderentur, sed ab alijs cognosci. Ea de caussa Tuditanus cõsul, iudex lectus, cum caussam aggressus, rei difficultatem intueretur, oblata sibi Illyrici belli occasione, re infecta paludatus egressus est. Plebs autem cum Scipionem eum pro commodis sociorum contra sua pugnare animaduerteret, cui bis ipsa consulatum ante tempus mandasset, & duo bella grauissima detulisset, ab eo uehementer alienata est. Quæ omnia C. Graccho, ceterisq., qui plebis partes aduersus Scipionem susceperant, minime obscura cum essent, eum occasione data palam eo nomine criminabantur ad populum, quòd agrariam ipse Tiberij legem abrogare contenderet. Quare eorum oratione incensa plebs in eum furorem adducta est, ut Scipionem hanc caussam pro rostris agentem clamoribus, & sibilis interpellauerit. Quibus grauius Scipio lacessitus, me hostium, inquit, uociferatio nunquam perturbauit, multo nunc minus aduersa eorum hominum acclamatio, quibus Italiam scio nouercam esse, non matrem. Cum autem operæ Gracchanæ sublato clamore tyrannum tollendum esse dicerent; Præclare patriæ oppugnatores, inquit, me ante de medio tollere cupiunt, quòd nec, Scipione uiuente, Romam interituram, nec, Roma intereunte, Scipionem

nem uicturum esse confidant. Itaque aut eodem die, aut certe non ita multo post, cum M. Fuluius in eũ acerbissime inuectus esset, pro concione de periculo salutis suæ populum contestatus est, quod sibi pro patria laboranti parari ab improbis hominibus comperisset. eodemq́. die cum in senatum uenisset, eo dimisso domum reductus est ad uesperam à patribus conscriptis, à socijs, atque Latinis. Atque hic quidem pulcherrimus ultimus dies P. Scipioni illuxit. Nam cum tabula apud se posita, in qua scripturus nocte uidebatur ea, quæ ad populum postridie essent agenda, ualidus uespere cubitum discessisset, postridie mane mortuus in lectulo est inuentus, ita tamen, ut illatæ uis non obscura quædam in faucibus signa insiderent. Sunt, qui tradant ueneno à Cornelia socru fuisse necatum, uerita, ne Tiberij filij lex auctoritate eius abrogaretur. idq́. factum esse filia Sempronia eiusdem uxore adiuuante, uel fratrum ipsorum caussa, quos uir suus Africanus caussa reip. oppugnabat, uel diuturno, & inueterato odio, quo alter in alterum incensus erat. Fuerunt etiam, qui eius necis caussam in C. Gracchum, & C. Carbonem ceterosq́. inimicos Scipionis conferrent, ab ijsq́. suffocatum fuisse dicerent. Illud quidem cõstare scribit Appianus, seruos Scipionis in tormentis habitos dixisse, ab exteris eum quibusdam

dam noctu domi latentibus oppressum interiisse, sed eorum nomina diuulgare plebis gratia adhuc iratæ, et necis eius non ignaræ nunquam ausos fuisse. Hæc ex Appiani libro primo de bellis ciuilibus, Plutarcho in Apothegmatis, & in Gracchis, Velleio libro II, *Cicerone in Lælio, epitome Liuiana, libro* II *epistolarum ad Q. fratrem.*

Dictator remp. constituas oportet.] *Significat seditionem ob diuisionem agrorum futuram tantam, ut eius sedandæ caussa, ut quondam, opus sit dictatore, & ipsum sine dubio dictum iri, nisi ante à propinquis sublatus per insidias fuerit.*

Viueret ne ipse pater Paullus.] *Satis constat P. Scipionem hunc nostrum L. Aemilii Paulli, qui Persem Macedoniæ regem deuicit, natura fuisse filium, adoptione uero P. Scipionis, qui fuit Africani superioris filius.*

Qui ex corporum uinculis.] *Animum cum corpore ipso colligatum, & nexum scripsit his uerbis Plato in Phædone:* γιγνώσκουσι οἱ φιλομαθεῖς, ὅτι παραλαβοῦσα αὐτῶν τὴν ψυχὴν ἡ φιλοσοφία ἀτεχνῶς διαδεμένην ἐν τῷ σώματι. καὶ προσκεκολλημένην δὲ ὥσπερ δι᾽ εἰργμοῦ διὰ τούτου σκοπεῖσθαι τὰ ὄντα.

Vestra uero, quæ dicitur uita, mors est.] *Hic totus locus ex Gorgia Platonis fere ad uerbum*

bum expreſſus eſt. In quo ita Socrates : Καὶ γάρ-τοι θαυμάζοιμ' ἂν, εἰ εὐριπίδης ἀληθῆ ἐν τοῖσδε λέγει, λέγων, τίς δ' οἶδεν, εἰ τὸ ζῆν μὲν ἐςὶ κατθανεῖν, τὸ κατθανεῖν δὲ ζῆν; καὶ ἡμεῖς τῷ ὄντι ἴσως τεθνᾶμεν. ἤδη γὰρ ἔγωγε ἤκουσα τῶν σοφῶν, ὡς νῦν ἡμεῖς τεθνᾶμεν, καὶ τὸ σῶμα ἐςὶν ἡμῶν σῆμα.

Citima terris.] *Hæc uerba citantur à Nonio ex* VI *de rep. Ciceronis.*

Hominum generi proſper, & ſalutaris.] *Manuſcripti libri habent, proſperus, quod probo. Etenim & Priſcianus lib.* VI, *hæc uerba ex* VI *de rep. proferens, legit proſperus.*

Hoc ſonitu completæ aures obſurduerunt.] *Idem Ariſtoteles in libro de ſomnijs.* γίνονται δὲ καὶ ἀπὸ τῶν μεγάλων ψόφων δύσκωφοι.

Nec enim is es, quem forma iſta declarat, ſed mens cuiuſque is eſt.] *Talis ſententia eſt in Dialogo, qui inſcribitur Axiochus.* ἡμεῖς γὰρ ἐσμὲν ψυχὴ ζῶον ἀθάνατον τὸ ἐν θνητῷ καθειργμένον φρουρίῳ.

Nam quod ſemper mouetur.] *Hæc uerba Macrobius è Phædone ſumpta ſcribit, cum ſint è Phædro. Hoc cum res ipſa docet, tum ipſe Cicero in prima Tuſculana, cum ait: Ex quo illa ratio nata eſt Platonis, quæ à Socrate eſt in Phædro explicata, à me autem poſita in* VI *de rep. Quod ſemper mouetur, id æternum eſt. uerba autem Socratis, quæ prætermiſſa ſunt à Ma-*

crobio

crobio, hæc sunt: πᾶσα ψυχὴ ἀθάνατος. τὸ γὰρ ἀεικίνητον, ἀθάνατον. τὸ δὲ ἄλλο κινοῦν, καὶ ὑπ' ἄλλου κινούμενον, παῦλαν ἔχον κινήσεως, παῦλαν ἔχει ζωῆς. μόνον δὴ τὸ αὐτὸ κινοῦν, ἅτε οὐκ ἀπολεῖπον ἑαυτὸ, οὔποτε λήγει κινούμενον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις, ὅσα κινεῖται, τοῦτο πηγὴ, καὶ ἀρχὴ κινήσεως. ἀρχὴ δὲ ἀγέννητον. ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἀνάγκη πᾶν τὸ γιγνόμενον γίγνεσθαι. αὐτὴν δὲ μὴ δ' ἐξ ἑνός. εἰ γὰρ ἔκ του ἀρχὴ γίγνοιτο, οὐκ ἂν ἐξ ἀρχῆς γίγνοιτο. ἐπειδὴ ἀγέννητον ἐστὶ, καὶ ἀδιάφθορον αὐτὸ ἀνάγκη εἶναι. ἀρχῆς γὰρ δὴ ἀπολλυμένης, οὔτε αὐτή ποτε ἔκ του, οὔτε ἄλλο ἐξ ἐκείνης γενήσεται, εἴπερ ἐξ ἀρχῆς δεῖ τὰ πάντα γίγνεσθαι. οὕτω δὴ κινήσεως μὲν ἀρχὴ τὸ αὐτὸ κινοῦν, τοῦτο δὲ οὔτ' ἀπόλλυσθαι, οὔτε γίγνεσθαι δυνατὸν, ἢ πάντα τε οὐρανὸν, πᾶσαν τε γῆν συμπεσοῦσαν στῆναι, καὶ μή ποτε αὖθις ἔχειν στῆναι, ὅθεν κινηθέντα γενήσεται. ἀθανάτου δὲ πεφασμένου τοῦ ὑφ' ἑαυτοῦ κινουμένου, ψυχῆς οὐσίαν τε, καὶ λόγον τοῦτο αὐτὸ δὴ λέγων, οὐκ αἰσχυνεῖται. πᾶν γὰρ σῶμα, ᾧ μὲν ἔξω ἔχει τὸ κινεῖσθαι, ἄψυχον, ᾧ δὲ ἔνδοθεν αὐτὸ ἐξ αὐτοῦ ἔμψυχον, ὡς ταύτης οὔσης φύσεως ψυχῆς. εἰ δ' ἔστι τοῦτο οὕτως ἔχον, μὴ ἄλλο εἶναι τὸ αὐτὸ κινοῦν, ἢ ψυχὴν, ἐξ ἀνάγκης ἀγέννητόν τε, καὶ ἀθάνατον ψυχὴ ἂν εἴη. *Atque hæc quidem pauca in somnium Scipionis, quæ consulto, ut uideo, Macrobius, cum ad maiora spectaret, præteriјt, dixisse satis erit. Vtinam autem præclaros hos de rep. libros integros*

gros haberemus. neque enim dubium est, quin eorum ope plurimum & linguæ Latinæ splendoris, & Romanæ antiquitati claritatis afferre possemus. Nunc ad reliqua pergamus.

In fragmenta librorum de Legibus.

LIBRORVM *de Legibus argumentum cum eorum, qui de rep. scripti sunt, argumento coniunctum est. docet hoc Cicero in primo de Legibus, in quo Atticum ita loquentem inducit: Atqui si quæris, ego quid expectem, quoniam scriptum est à te satis de optimo reip. statu, consequens esse uidetur, ut scribas tu idem de Legibus. Vt autem in præceptis de rep. dandis, sic in scribendis etiam legibus unum potissimum Platonem est imitatus. quod & ipse eodem in loco docet, cum Atticus subdit: Sic enim fecisse uideo Platonem illum tuum. Cui ipse respondet: Vis ne igitur, ut ille Crete cum Clinia, & cum Lacedæmonio Megillo, æstiuo, quemadmodum describit, die, in cupressetis Gnossiorum, & spatijs siluestribus, crebro insistens, interdum acquiescens de institutis rerumpublicarum, ac de optimis legibus disputat, sic nos inter has procerissimas populos, in uiridi, opacaq́. ripa inambulantes, tum autem residentes, quæramus ijsdé de rebus aliquid uberius, quàm*

forensis

forensis usus desiderat? Quanquam autem Platonem est secutus, non tamen omnino est assecutus. Plato enim duas duobus in libris instituit resp. unam in libris de rep. alteram in libris de legibus, atque utrasque ex suo ingenio informauit. Cicero autem unam tantum remp. descripsit in sex libris, eamq. non qualis esse deberet, ut Plato fecit, sed qualis demum uetus Romana fuisset; eiq. reip. quas leges consentaneas esse existimauit, in libris de legibus tradidit. ex quibus, cum multi essent, ad nos tres tantum peruenerunt, unus, in quo de iure disputat uniuerso, idq. multis rationibus è natura profectum esse ostendit; alter, in quo religionem, & sacra constituit; tertius, in quo magistratus. quartus autem, quod ex tertio extremo intelligitur, de iudicijs fuit; quæ iuncta sunt magistratibus. reliquorum parum comperta ratio est. Hi uero libri multis in locis truncati nos non magna sólum uoluptate, sed etiam incredibili, quæ ea disputatione continebatur, utilitate priuarunt. ex quibus hæc fragmenta collegimus.

Sicut una, eademq..] *Hæc uerba citat Lactantius lib.* III, *cap.* VIII *in hunc modum: Nunc autem mali homines sunt ignorantia recti, ac boni, quod quidem Cicero uidit. disputans enim de legibus, Sicut una, inquit, eadéq. natura &c. Quanquam autem, quo in libro*

hoc Cicero ſcripſerit, non affert; tamen ex primo hæc uerba uidetur ſumpſiſſe; quòd cum argumento primi libri ea mire cõueniant; in quo de naturali hominum inter ſe conſenſione diſputatur. ex eo uero libro duobus in locis paginas aliquot excidiſſe ſatis conſtat.

Magnum, audaxq́. conſilium.] *Lactantius libro primo, cap.* XX: *Eadem uanitate Mentē quoque inter deos collocauit ſenatus. magnum Cicero, audaxq́. conſilium ſuſcepiſſe Græciam dicit, quòd Cupidinum, & Amorum ſimulacra in gymnaſiis conſecraſſet. adulatus eſt uide licet Attico. Hæc cum Lactantius hoc modo ſcribit, profecto declarat, hæc in libris de legibus à Cicerone eſſe diſputata, in quibus loquitur Atticus. Quod ſi ita eſt, profecto hæc uerba ex ſecundo exciderunt, ex ea parte, in qua Cicero de nouorum deorum conſecratione diſſerit, quæ labem aliquam paſſa eſt. Sed hæc opinantes dicimus.*

Vis ne igitur.] *Macrobius lib.* VI: *Sunt qui exiſtiment, hoc uerbum Vmbracula Virgilio auctore compoſitum, cum Cicero in* V *de legibus dixerit: Vis ne igitur (quoniam ſol &c.*

Gratulemurq́. nobis.] *Lactantius lib.* III, *cap.* XIX: *At illi, qui de mortis bono diſputãt, quia nihil ueri ſciunt, ſic argumentantur: ſi nihil eſt poſt mortem, non eſt malum mors: aufert*

fert enim ſenſum mali. ſi autem ſemper ſunt animæ, eſt etiam bonum, quia immortalitas ſequitur. quam ſententiam Cicero de legibus ſic explicauit: Gratulemurq́. nobis &c. & lib. I, cap. VI: *Platonem Cicero ſecutus, Deum frequenter confitetur, ac ſupremum uocat in iis libris, quos de legibus ſcripſit.*

In libros de Iure ciuili.

NEQVE *uero Cicero libros ſolum de legibus, ſed etiam de iure ciuili in artem redigendo librũ ſcripſit. ſiquidem eius meminit Gellius lib. I, his uerbis: Cicero in libro, qui inſcriptus eſt de iure ciuili in artem redigendo: Nec uero ſcientia iuris &c. & Cariſius, qui lib.* I *teſtimonio utitur Ciceronis de iure ciuili. Quin etiam Quinctilianus auctor eſt, Ciceronem de iure ciuili cõponere cœpiſſe. quaſi uero uelit, opus ei imperfectum, & rude excidiſſe. Habuiſſe etiam eum in animo hoc argumenti litteris prodere, ipſe in primo de oratore teſtis eſt, cum rationem exponit, qua facile ius ciuile redigi ad artem poſſit. Sunt tamen qui exiſtiment, libros de iure ciuili eoſdem fuiſſe, atque de legibus, de quibus modo diximus. in quo uehementer errant.*

In libros de Auguriis.

QVID, *quod libros etiam augurales Ciceronem*

ſcripſiſſe teſtimonio eiuſdem Cariſii certum eſt? qui in confirmandis decretis de re grammatica ſuis, inquit: Cicero de augurijs: Aui incerta. item: Oſcinis. neque uero ſolum Cariſii, ſed etiá Seruij, qui in quintum Aeneidos ſcribit in hæc uerba: Secundum Romanos dies incipit à media nocte, quod Cicero exequitur in auguralibus. Hi uero libri fortaſſe ſunt, quos ille pro conſule Ciliciæ ad Ap. Pulchrum adornauit, libris Appij eiuſdem argumenti ad ſe miſſis commotus. de quibus ipſe ita in epiſtolis: Et uelim, reliquú quod eſt promiſſi, ac muneris tui, mihi perſolvas. cum ipſam cognitionem iuris auguralis conſequi cupio, tum mehercule tuis incredibiliter ſtudijs erga me, muneribusq́. delector. Quod autem à me tale quiddam deſideras, ſane mihi conſiderandum eſt, quonam te remunerer potiſſimum genere.

In Hortenſium.

QVOS *libros de rep. & de legibus Cicero ſcripſit, eos fere ſtante rep. cum & ipſe inter principes ciuitatis numeraretur, compoſuit. inde uero ciuili tumultu otio perturbato, cum non ſolum Italia, ſed uniuerſus etiam terrarum orbis funeſto, ac miſero arderet bello, neque poſt bellum ipſe, ut Pompeianarum partium fautor, tuto eſſe in urbe poſſet, diu à ſcribendo uacauit.*

cauit. Vbi uero Cæſaris uictoris permiſſu uictus in urbem rediјt, cum à forenſium defenſionum laboribus aliquando eſſet liberatus, animum ad philoſophiæ ſtudia, quæ adoleſcens coluerat, neque poſtea unquam intermiſerat, ita rettulit, ut, quæ à Græcis ſummis auctoribus memoriæ prodita fuerant, ea Latinis litteris, quod maxime deſiderari uidebatur, illuſtranda ſuſceperit. quod ipſe cum aliјs in locis, tum maxime in prima Tuſculana, & in ſecundo de Officiјs eſt teſtatus: in Tuſculana quidem in hunc modum: Philoſophia iacuit uſque ad hanc ætatem, nec ullum habuit lumen litterarum Latinarum: quæ illuſtranda, & excitanda nobis eſt: ut, ſi occupati profuimus aliquid ciuibus noſtris, proſimus etiam, ſi poſſimus, otioſi. In libro autẽ de Officiјs ita: Ego, quàm diu reſp. per eos regebatur, quibus ſe ipſa commiſerat, omnes meas curas, cogitationesq́. in eam conferebam. cum autem dominatu unius omnia tenerentur; neque eſſet uſquam conſilio, atque auctoritati locus; ſocios denique tuendæ reip. ſummos uiros amiſiſſem; nec me angoribus dedi, quibus eſſem confectus, niſi his reſtitiſſem; nec rurſum indignis homine docto uoluptatibus. Atque utinam reſp. ſtetiſſet, quo cœperat, ſtatu, nec in homines non tam commutandarum rerum, quàm euertendarum cupidos incidiſſet.

primum enim, ut ſtante rep. facere ſolebamus, in agendo plus, quàm in ſcribendo, operæ poneremus. cum autem reſp. in qua omnis mea cura, cogitatio, opera poni ſolebat, nulla eſſet omnino, illæ ſcilicet litteræ conticuerunt, forenſes, & ſenatoriæ. nihil autem agere cum animus non poſſet, in ijs ſtudijs ab initio uerſatus ætatis, exiſtimaui honeſtiſſime moleſtias deponi poſſe, ſi me ad philoſophiam rettuliſſem: cui cum multum adoleſcens diſcendi cauſſa temporis tribuiſſem, poſtea quàm honoribus inſeruire cœpi, meq́. totum reip. tradidi, tantum erat philoſophiæ loci, quantum ſuperfuerat amicorum, & reip. temporis. id autem omne conſumebatur in legendo: ſcribendi otium non erat. Maximis igitur in malis hoc tamen boni aſſecuti uidemur, ut ea litteris mandaremus, quæ nec ſatis erant nota noſtris, & erant cognitione digniſſima. Hoc igitur ille conſilio adductus, antequam aliquid è philoſophia ederet, librum ſcripſit, in quo, ut ait Marcianus, philoſophandum ne eſſet, quæſiuit: & cum philoſophiam ipſam quàm maximis, & quàm ueriſſimis potuit laudibus illuſtrauit, tum ad eius ſtudium Romanam iuuentutem uehementiſſime inflammauit. Hunc autem librum Hortenſium inſcripſit: nimirum, quòd in ea diſputatione primas partes uituperandæ philoſophiæ,

&

& laudandæ eloquentiæ Q. Hortensio, uiro consulari, atque oratori summo, concesserit. Hoc autem ipse demonstrat lib. II de Diuinatione, cum ait: Cohortati sumus, ut maxime potuimus, ad philosophiæ studium in eo libro, qui est inscriptus Hortensius. & in tertia Tusculana: De uniuersa philosophia, quantopere & expetenda, & colenda esset, satis, ut arbitror, dictum est in Hortensio. & in primo de Finibus: Quanquam philosophiæ quidem uituperatoribus satis responsum est eo libro, quo à nobis philosophia defensa, & collaudata est, cum esset accusata, & uituperata ab Hortensio. qui liber cum & tibi probatus uideretur, & ijs, quos ego posse iudicare arbitrarer; plura suscepi, ueritus, ne mouere hominum studia uiderer, retinere non posse. Lactantius etiam lib. III, cap. VI idem confirmat, cum ait: Ciceronis Hortensius, contra philosophiam disserens, circumuenitur arguta conclusione: qui cum diceret, philosophandum non esse, nihilo minus philosophari uidebatur: quoniam philosophi est, quid in uita faciendum, uel non faciendum sit, disputare. Interfuisse porro huic sermoni Q. Catulum, L. Lucullum, & M. ipsum Ciceronem inuenio, dum uestigia antiquitatis studiosius persequor. Catulum autem, & Ciceronem cum Hortensio contendisse opinor. Lucullus utram partem de-

fenderit, pro certo affirmare non ausim. De Catulo certum est ex eo, quod scriptum est apud Lactantium lib. VI, *cap.* II. *Apud Ciceroné, inquit, Catulus in Hortensio philosophiam rebus omnibus præferens, malle se dicit uel unum paruum de officio libellum, quàm longam orationem pro seditioso homine Cornelio. De Cicerone illud est indicio, quod est in Academicorum libro eo, qui Lucullus inscribitur: in quo Lucullus ad Ciceronem conuersus ait: Tu ne cum tantis laudibus philosophiam extuleris, Hortensiumq. nostrum dissentientem commoueris. & illud in fragmentis Hortensii: Quid tu, inquam, soles, cum rationem ab dispensatore accipis. Etenim, cum dixit: Inquam, suam personam indicauit. item illa: Omnesq. ad id tempus, quod erat dictum, postridie uenissemus. De Lucullo uero illud etiam ex iisdem fragmentis ostendit. Quare uelim mi Luculle iubeas indicem tragicorum: ut sumam, qui mihi desunt. item: Lucullo quidem gratus, & iucundus noster aduentus fuisse. Hunc autem librum pulcherrimum omnium, & grauissimum fuisse, cum honestissimum rei ipsius argumentum, tú ueterum, qui illum legerunt, testimonia multa confirmant. D. quidem Augustinus in tantam eius admirationem adductus est, ut eius potissimum lectione se ad ueræ philosophiæ, id est*

Chri-

Christianæ contemplationem incensum esse sæpe profiteatur. Nostra uero ætate Iacobus Sadoletus Cardinalis, uir cum ipsa sacerdotij dignitate amplissimus, tum omnium litterarum cognitione clarissimus, cum argumenti huius præstantiam animo agitaret, dedit operam, ut, quantum in se fuit, eo tractando Hortensii Ciceroniani desiderium æquiore animo perferremus. scripsit enim libros duos, unum, in quo philosophiæ studium accusauit, alterum, in quo defendit. quorum utrunque tanta cum ingenij, ac iudicij laude, tanta demum uerborum, ac sententiarum copia est assecutus, ut, acrius ne ab eo reprehensa, an ornatius laudata philosophia sit, haud facile iudicare possis. Cuius libri non iccirco feci mentionem, ut Sadoleti laudes egregias obscuro hoc in loco attingerem; quas ne iusto quidem uolumine complecti pro dignitate omnes possem; sed ut ijs, qui, Hortensii argumentum quale fuerit, illustrius cognoscere cupiunt, unde expressam eius similitudinem peterent, demonstrarem. cuius & nos ciuis optimi uestigia præclarissima hoc tempore persecuti conemur, ut quàm uerissime, ac quàm planissime possumus, singulis fragmentis cõsiderandis, germanam huius libri sententiam ostendamus.

Et Paullum Marcelli.] *Vt ceteris libris, sic etiam huic uerisimile est Ciceronem proœmiũ præ-*

præfixisse. in quo, si, quid ego sentiam, aperiendum est, Hortensium ab eo laudatum esse opinor: quo modo etiam Catulum, & Lucullũ in ijs libris ornatos esse inuenio, quos eorum nomine Catulum, & Lucullum, ut hunc Hortensii Hortensium, appellauit, quòd in ijs primæ disputationis partes Catulo, & Lucullo essent tributæ. Quoniam autem inquit, Paullum Marcelli occupauisse, id est, ut exponit Nonius, inuenisse: Paullum Marcelli consulis collegá interpretor. Quare quoniam Q. Hortensius, ut idem scribit in Bruto, L. Paullo, & C. Marcello cos. obijt, Hortẽsium his consulibus paulo ante, quàm ex hac uita decederet, hæc disseruisse dicemus: quo modo Scipionem etiam, & Catonem alterum de rep. alterum de senectute paucis ante mortem diebus ne, an mensibus disputantes induxit.

Quod cum uterque nostrum annuisset.] *Hæc, & sequentia ex dialogi præparatione uidentur esse, in quibus, ut inter se illi conuenerint, planum facit.*

Nam cum omnis solertia.] *Duas quidem fuisse Hortensianæ disputationis partes inuenio, unam, in qua eloquentiæ studium, in quo ipse excelluit, extulit, alteram, iu qua philosophiá accusauit. Itaque hoc ab eo ad eloquentiæ laudem dictum puto: cuius uim tantam esse ait, ut effi-*

efficiat, ut, quæ inanima ſint, uiuere, & ſpirare uideantur. quibus uerbis uirtutes illas dicendi expreſſit, quas ἐνάργειαν, & ἐνέργειαν Græci rhetores nominant. quarum altera fit, ut non intelligere, ſed prope uidere rem uideamur: altera uero actio etiam quædam rerum inanimatarum exprimitur.

Hunc Craſſum] *Craſſi exemplum, quem ait ad imitationem ſui in dicendo contendiſſe, ad eũdem de eloquentia ſermonem pertinet. M. autem Craſſum, Cn. Pompeij Magni æmulum, intelligit: quem idem in Bruto Q. Hortenſii æqualem uocat. Quòd autem hic ait, eum lente dicere ſolitum, conuenit cum uerbis eius, quæ ſunt in Bruto de ipſo Craſſo: Animi magna, uocis parua contentio: omnia fere ut ſimiliter, atque uno modo dicerentur.*

Quid enim aut Herodoto.] *Q. Hortenſius cum de eloquentia diceret, non oratorum ſolum, ſed etiam hiſtoricorũ laudes, ut opinor, eſt perſecutus: quas, ut uideo, uarijs Græcorum hiſtoriæ ſcriptorum ingenijs illuſtrauit, Herodoti, Thucydidis, Philiſti, Theopompi, & Theophraſti. de quorum oratione præclarum ſiue Hortenſii, ſiue Ciceronis iudicium exciderat, niſi hæc ſententia membris tribus, diuerſis in locis, apud Nonium, prout teſtimonij uſus poſtulauit, diuulſa in unum corpus fuiſſet redacta. Ut antè in*

hoc loco de Græcis ſcriptoribus Cicero iudicauit, ſic in 1 de legibus de Latinis, cum ſcripſit: Ná poſt annales pontificum maximorum, ſi aut ad Fabium, aut ad Catonem, aut ad Piſonem, aut ad Fannium, aut ad Vennonium uenias, quanquam ex his alius alio plus habet uirium, tamé quid tam exile, quàm iſti omnes? Fannij autem ætate cōiunctus Antipater paulo inflauit uehemētius, habuitq́. uires agreſtes ille quidé, atque horridas, ſine nitore, ac palæſtra, ſed tamen admonere reliquos potuit, ut accuratius ſcriberent. ecce autem ſucceſſere huic bello Clodius, Aſellio. nihil ad Cœlium, ſed potius ad antiquorum languorem, atque inſcitiam. nam quid Accium memorem? cuius loquacitas habet aliquid argutiarum. in orationibus autem multus, & ineptus, elatio ſummam impudentiam. Siſenna omnes noſtros ſcriptores facile ſuperauit. In his autem uerbis, ut aliud agens hoc doceá, duæ fœdiſſimæ maculæ, quibus totius huius loci pulcherrima ſententia deturpatur, inſident, quas ab interpretibus huius libri non ſolum non deletas, ſed ne animaduerſas quidem eſſe demiror. Numerant enim Accium poetam inter Latinos, quos Cicero quærit, annalium, hiſtoriæ ue ſcriptores. nec uident Atticum, & Quintum id agere, ut Ciceronem ad hiſtoriæ ſcriptionem accendant, et quòd ſit opus maxime oratorium,

&

& quòd litteris Latinis absit historia, idque enumeratione omnium fere, qui eousque Latine scripserant, neque munus id expleuerant, comprobare. Quòd si eos etiam, qui uersibus res Romanorum mandassent, intellexissent; cur non Ennium etiam, & Næuium, quorum uterque uersibus scripsit annales, nominassent? Non est igitur, cur legamus Accium, sed Macrum, ut sit C. Licinius Macer, is, cuius sæpe meminit Liuius. primum enim in manuscriptis, quos ego legi, libris est, Acrum: deinde temporum ratio, ut Macrum probat, sic Accium respuit. uixit enim Accius cum D. Bruto eo, qui de Callæcis triumphauit, ex quo Sisennæ amicus esse non potuit. etenim, ut est scriptum in Bruto, fuit æqualis Sisenna Hortensii. Vt autem hoc illi non uiderunt, sic ne illa quidem uerba mendose esse perspicere potuerunt: Elatio summam impudentiam. Ego autem cum in manuscriptis libris inueniam: In orationibus multus, & ineptus, dacio summa impudentia; ex quibus uerbis non intellectis illa eorum lectio fluxit; facile adducor ad suspicandum, legendum esse; In orationibus multus, & ineptus, in mendacio summa impudentia. Nam si recte attenderimus, & impudentiam cum mendacio conuenire, & Macrum mendacij nomine à Liuio accusatum inueniemus. sic enim scribit lib. VII: Macer Li-

Licinius comitiorum habendorum caussa, & ab Licinio consule dictatorem dictum scribit. Quæsita ea proprie familiæ laus leuiorem auctorem Licinium facit; cum mentionem eius rei in uetustioribus annalibus nullam inueniam. Neque uero ijsdem etiam in Fabio assentior, quem intelligi à Cicerone aiunt, cum scribit in Bruto: Ser. Fabius Pictor & iuris, & litterarum, & antiquitatis bene peritus. Fabium enim nunc quærimus Catone maiorem: at ille est Catone inferior, ut ex eodem loco perspicitur. qui tamen Ser. Pictor hic fuerit, ne Corradus quidem Bruti explanator exponit. quamobrem, & de hoc quod sentimus, aperiamus. Fuerunt igitur tres Pictores, qui litterarum, & quidem antiquitatis cognitione floruerint, Q. Fabius Pictor, N. Fabius Pictor, & Ser. Fabius Pictor. Q. Fabius omnium antiquissimus bello Gallico Cisalpino, ut ait Orosius, & post Punico secundo, ut inquit Liuius, interfuit. ex eius annalibus Latinis Gellius lib. V, cap. IIII testimonium protulit. Iccirco autem, Latinis, addidi; ut eos redarguerem, qui hunc Q. Fabium Græce scripsisse existimarunt. in quo alterius Fabij Pictoris, prænomine Numerij, similitudine, ut credo, decepti sunt: cuius meminit Cicero in primo de Diuinatione. Hisq. adiungatur, inquit, etiam Aeneæ somnium, quod in Numerij Fabij Pictoris

ctoris Græcis annalibus est. quanquá uulgo legitur uitio librorum: Quod in numerum Fabij. Ser. autem Fabius Pictor, quem iuris, & antiquitatis bene peritum uocat Cicero, is est, cuius meminit Macrobius lib. III. *Primo, inquit, pontificij iuris libro apud Pictorem hoc uerbum positum est, Vitulari. & Nonius: Fabius Pictor rerum gestarum librorum primo: Et simul uidebant Picum Martium. Idem iuris pontifex libro tertio: Pilumnum, & Picum. Quibus in uerbis illud esse peccati puto, quòd, pontifex, pro pontificij scriptum sit. Quare cum dixit Cicero, eum antiquitatis bene peritum esse, libros eius rerum gestarum intellexit; cum iuris, de iure pontificio. Atque hæc quidem extra rem: nunc ad rem redeamus.*

Vnde autem facilius.] *Nonius horum uerborum meminit in explicandis uocibus, Cognoscere, & Graue, duabus longe inter se distractis, separatisq. sententijs: quæ & ipsæ ad laudes historiæ, unde pulcherrima emanat cognitio, & fructus percipitur multiplex, pertinent.*

Vt ii, qui purpuram uolunt.] *Hanc similitudinem nescio an Hortensius attulerit, an ex ijs unus, qui Hortensio repugnabant. ea uero docetur, ante animos nostros elegantibus eloquentiæ studijs imbuendos, quàm ad grauiora ulla sapientiæ studia accedamus.*

Vt

Vt enim ſegetes.] *Hæc ſimilitudo eodem fortaſſe, quò ſuperior, referenda eſt: ut ſegetes ante ſubiguntur aratris, quàm ſemen eis committatur; ſic animos hominum ante eſſe eloquentia, quàm ſapientia excolendos. cuius ſimilitudinis non oblitus dixit etiam in libris de oratore: Subacto mihi ingenio opus eſt, ut agro non ſemel arato, ſed nouato, & iterato.*

Perge quæſo.] *Hæc ſunt uel Catuli, uel Ciceronis Hortenſium ad interruptum ſermonem repetendum hortantis.*

Magna etiam animi contentio.] *Hoc uidetur Hortenſii argumentum, homines à philoſophiæ ſtudio auocantis; quòd nimiam animi contentionem philoſophorum explicatio deſideraret, quippe quos incredibilis quædam in dicendo obſcuritas delectaret: ſe autem ſolere quærere, cum à negotijs publicis diſceſſiſſet, non ea, quibus intenderet animum, ſed quibus relaxaret.*

Solertiamq́. eam.] *Neſcio an hæc eò pertineant, ut dicat, homines, ſi ſolertiam eam, quam philoſophiæ ſtudium poſtulat, adhibeant, poſſe etiam res difficillimas exequi, ut proſeminare oſtreas in tegulis.*

Quando philoſophi.] *Et hoc fuit argumentum Hortenſii contra philoſophos, ut ait Lactantius lib.* III *cap.* XV. *Præterea illud quoque, inquit,*

argumentum contra philoſophiam ualet plurimum, quo idem eſt uſus Hortenſius: ex eo poſſe intelligi philoſophiam non eſſe ſapientiam, quòd principium, & origo eius appareat. Quando, inquit, philoſophi eſſe cœperunt? Thales, ut opinor, primus. Recte: hic enim primus è ſeptem numeratur à Laertio.

Id enim eſt ſapientis.] *Hæc uerba ex ea diſputatione interciderunt, in qua Hortenſius ſapientiam quærebat, eamq. ſe inuenire negabat: ſiquidem lib.* III *contra Academicos ita ſcribit D. Auguſtinus: Clamat Cicero, ſe ipſum magnum eſſe opinatorem, ſed de ſapiente ſe quærere. quod ſi adhuc uos adoleſcentes ignotum habetis, certe in Hortenſio legiſtis.*

Epicurei plures.] *Hoc eò pertinet, ut uarietate & nouitate opinionum, quas philoſophi de rebus habuerunt, inanem, ac ridiculam eſſe philoſophiam doceat. Vt autem Epicurus infinitos mundos, atque intermundia innumerabilia eſſe cenſuerit, extat apud Ciceronem in libris de natura Deorum, & apud Laertium in Epicuro. Democriti autem opinio eadem eſt, atque Epicuri. Hæc uerba citat Seruius in Comm. primi Aeneidos.*

His contrarius Ariſto Chius.] *Epicureis, ut puto, contrarium uocat Ariſtonem. illi enim ſolam uoluptatem in bonis poſuerunt, hic in ſo*

la uirtute. de quo ſic ſcripſit Cicero in v. *de Finibus: Hoc unum Ariſto tenuit: præter uitia, atque uirtutes negauit eſſe rem ullam aut fugiẽdam, aut expetendam. & in primo de legibus: Ariſto Chius dixit, ſolum bonum eſſe, quod honeſtum eſſet, malumq., quod turpe, ceteras res omnes plane pares, ac ne minimum quidem, utrum adeſſent, an abeſſent, intereſſe. Vnde Laertius etiam prodidit, Ariſtonem, cuius ille uitam literis mandauit, cenſuiſſe, finem hominum eſſe, τὸ ἀδιαφόρως ἔχοντα ζῆν πρὸς τὰ μεταξὺ ἀρετῆς, καὶ κακίας.*

Annum magnum.] *Et hoc Hortenſii uidetur, anxiam nimis rerum obſcuriſſimarum inquiſitionem irridentis. Ceterum de anno magno Cicero in* VI *de rep. cum Cenſorino loquitur, & Seruius in commentario* III *Aeneidos, unde hæc ſumpta ſunt.*

Cæli ſignorum.] *Et hoc eodem ſpectare uidetur. de cæleſti enim deſcriptione ſignorum agit.*

Vt eaſdem tenebras.] *Defectiones ſolis prædicere, leuiſſimum eſſe cenſet Hortenſius, quippe cum ſint ſtatæ. Hæc uero ſunt de ſolis defectione, quæ in Romuli morte facta eſt: de qua D. Auguſtinus lib.* III, *cap.* XV *de ciuitate Dei in hunc modum ſcribit: In Hortenſio dialogo cum de ſolis canonicis defectionibus loqueretur, Vt eaſdem, inquit, tenebras &c. De eadem autem*

tem

tem re etiam in libris de rep. ſed maxime in ſexto ita ſcriptum eſt: Olim deficere ſol hominibus, extinguiq. uiſus eſt, cum Romuli animus in hæc ipſa templa penetrauit.

Si nobis cum ex hac uita.] *Cum contra naturæ contemplationem Hortenſius ageret, eiuſmodi rhetorica hypotheſi reliqua omnia ſtudia neceſſitatis eſſe, hoc unum uoluptatis concluſit. Hæc autẽ uerba citat D. Auguſtinus lib.* IIII *de Trinitate. De omnibus, inquit, uirtutibus quattuor magnus auctor eloquentiæ Tullius in Hortenſio dialogo diſputans, Si nobis, inquit, cum ex hac uita migrauerimus, immortale æuum, ut fabulæ ferunt &c. Quæ uero, et ubi inſulæ ſint beatorum, cum alij, tum maxime Plutarchus docet in Sertorio: quas ubi copioſe deſcripſit, eam etiam opinionem barbarorum mentes imbuiſſe ait, ibi eſſe campos Elyſios, & fortunatorum ſedes, quas Homerus, cecinit.* ὥστε, *inquit,* μέχρι τῶν βαρβάρων διΐχθαι πίστιν ἰσχυρὰν, αὐτόθι τὸ ἠλύσιον εἶναι πεδίον, καὶ τὴν τῶν εὐδαιμόνων οἴκησιν, ἣν ὅμηρος ὕμνησεν.

Ecce autem non philoſophi.] *Vituperat philoſophandi rationem, cum in eo, in quo ſumma uitæ conſiſtit, tam uehementer inter ſe diſſentiant. i. in quo beatitudo contineatur; præſertim uero cum nihil ſit facilius intellectu. eſſe enim ex omnium ſententia nihil aliud, quàm uiuere,*

ut uelis. De his uerbis sic D. Augustinus in libro de uita beata: Cicero in Hortensio, quem de laude, ac defensione philosophiæ librum fecit, Ecce autem, ait, non philosophi quidem, sed prompti tamen &c. Hanc sententiam Persius satyra V *sic expressit: An quisquam est alius liber, nisi ducere uitam, Cui licet ut uoluit?*

Si Deus.] *Beatitudinem, quam philosophi in Deo statuebant, ab eo remouet, si solus sit. Lactantius libro* I *cap.* VII: *Sed fortasse quærat aliquis à nobis illud idem, quod apud Ciceronem quærit Hortensius; si Deus unus est, quæ esse beata solitudo queat.*

Quæ est igitur philosophia?] *Philosophos, qui elegantius, quàm philosophiæ pudor postularet, uiuerent, reprehendit.*

Vidi in dolore podagræ.] *In Possidoniũ Stoicum agit, qui imbecillo animo dolorem podagræ pertulerit, cum de doloris patientia magnifice, ut Stoicus, disputare solitus esset.*

Eloquentiam tueri.] *Hæc sunt uel Catuli respondentis, uel Ciceronis. ex quibus apparet, superiore sermone eloquentiam ab Hortensio nimis anxie esse laudatam, quòd artem suam commendaret.*

Tu me & alias non nunquam.] *Respondet ei parti, in qua Hortensius se ad historiæ studium, quòd eo sapientia, & eloquentia excoleretur,* hor-

hortatus est.

Qui cum hodie bellum cum mortuo gerant.] *Hæc uerba contra historiæ studium uidentur prolata: quòd sit periculosum historiam scribere, cum etiam posteri cum historicis mortuis, si quid in maioribus suis uituperarint, bellum gerant. quam sententiam ne ipse somniasse uidear, unde acceperim, ostendam. Docet hoc Trebellius Pollio in Salonino, cum ait: Huc accedit, quòd quædam etiam studiose prætermisi, ne eius posteri multis rebus editis læderentur. scis enim ipse, quales homines cum ijs, qui aliqua de maioribus eorum scripserint, quantum gerant bellum. nec ignota esse arbitror, quæ dixit M. Tullius in Hortensio, quem ad exemplũ Protreptici scripsit.*

Tum pseudomenos.] *In Hortensium, qui totam dialecticam increpuit, & eius instrumenta irrisit, quæ sunt apud Stoicos soritæ, & pseudomeni. Cicero in Acad. Posthac de obscuritate naturæ potius disseremus, quàm de sorite, & pseudomeno: quas plagas ipsi contra se Stoici texuerunt. Eodem autem pertinent ea, quæ scribit D. Augustinus in libro de principijs dialecticæ. Itaque rectissime, inquit, à dialecticis dictum est, ambiguum esse omne uerbum. nec moueat, quòd apud Ciceronem calumniator Hortensius eiusmodi ambigua se audere*

explicare dilucide dixit, ex quibus apparet artificium omne dialecticorum in demonstrandis ambiguis ab Hortensio esse delusum.

Quis te aut est.] *Ad Hortensium dicuntur. cuius summa in diuidendo laus fuit: de qua sic in Bruto: Attulerat minime uulgare dicendi genus, duas quidem res, quas nemo alius, partitiones, de quibus rebus dicturus esset, & collectiones. item: Diuidebat acute, nec prætermittebat fere quicquam, quod esset in caussa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum. & in Diuinatione, ubi loquitur de Hortensio: Quid, cú accusationis suæ membra diuidere cœperit, & in digitis suis singulas partes constituere? quid, cum unumquodque transigere, expedire, absoluere?*

Facessant igitur omnes.] *Nimirum in Hortensium & hæc dicta sunt, qui uituperabat philosophiam uitæ magistram. in eádem autem sententiam est illud Catuli etiam, de quo supra ex Lactantio diximus: qui in Hortensio dixit, malle se paruum unum de officio libellum, quàm longam pro seditioso homine Cornelio orationé.*

Nam quòd uereris.] *Catuli sunt, uel Ciceronis hortantis ad philosophiæ studium, atque id ætatibus suis conuenire ostendentis.*

Aut tibi id ipsum.] *Catuli sunt, uel Ciceronis Hortensium refellentis. uictum certe ait Hortensium*

tensiũ Lactantius arguta hac conclusione, quòd cum diceret, philosophandum non esse, nihilo minus philosophari uideretur. Est etiam apud Seuerinum libro secũdo de differentijs Topicis Tullianum pro philosophiæ studio argumentum tale: Sunt etiam, inquit ille, definitiones, quæ non à rei substantia, sed à nominis significatione ducuntur, atque ita rei, de qua quæritur, applicantur. ut si quæratur, utrum philosophiæ studendum sit, erit argumẽtatio talis. philosophia amor sapientiæ est, huic studendum nemo dubitat. studendum est igitur philosophiæ. hic enim non definitio rei, sed nominis interpretatio argumentum dedit: quo & Tullius in Hortensio in eiusdem philosophiæ usus est defensione.

Quid tu, inquam, soles.] *Acuta similitudine ostendit, si partes argumentationis approbauit, totam etiam approbare debere.*

Itaque tibi concedo.] *In Hortensium & hoc uidetur. concedit autem Catulus, ut reuocet, si quid se dixisse pænitet, quod similitudine è ludo* XII *scriptorum sumpta lepide effert. Huic autem loco similis est ille Quintiliani lib.* XI: *An uero Scæuola in lusu* XII *scruporum, cũ prior calculum promouisset, essetq. uictus, dum rus tendit, repetito totius certaminis ordine, quo dato errasset recordatus, redijt ad eum, qui cum luserat, isque ita esse confessus est. sic in primo*

de oratore: XII *ſcriptis ludere.*

An cum uideat.] *Loquentem iuſtitiam uidetur inducere, quæ dicat, ſi ipſa cum ceteris uirtutibus rotam tormentorum aſcendat, ne beatam quidem ipſam uitam ſe debere ſubducere. Quod ex quinta Tuſculana colligitur, ubi ait: Quid igitur? ſola ne beata uita, quæſo, relinquitur extra oſtium, limenq́. carceris, cum conſtantia, grauitas, fortitudo, ſapientia, reliquæq́. uirtutes rapiantur ad tortorem, nullumq́. recuſent nec ſupplicium, nec dolorem? Item: Dabit, dabit, inquam, ſe in tormenta uita beata, nec iuſtitiam, temperantiam, in primisq́. fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam proſecuta, cum tortoris os uiderit, conſiſtet, uirtutibusq́. omnibus ſine ullo animi terrore ad cruciatum profectis, reſiſtet extra fores, ut ante dixi, limenq́. carceris.*

Quare uelim mi Luculle.] *Apparet hinc, Lucullum poetarum ſtudia collaudaſſe, & maxime tragicorum. Reliqua, quæ ſequuntur, uidentur mihi eam diſputationem olere, quæ pro philoſophia ſuſcepta ſit. quanquam pro certo non affirmo, neque enim poſſum. eſt quidem magna uirtutum mentio: quarum quia præcepta in philoſophia traduntur, fortaſſe earum inſtituta eſt ab aduerſarijs Hortenſii diſputatio.*

Imbecillis autem eſt pudoris magiſter timor.]

mor.] *Sic* II *de Off. Malus diuturnitatis custos metus.*

Ad iuuenilem libidinem.] *Vt uirtutum colendarum præcepta philosophiæ sunt, sic etiam cupiditatum moderandarum. Hanc ob rem de uoluptate sermonem institutum esse arbitror.*

Oratæ, homini ditissimo.] *De hoc loco sic D. August. in libro de uita beata: Sed fingamus aliquem talem, qualem Tullius fuisse dicit Oratam. Quis enim facile dicat, Oratam egestate laborasse, hominem ditissimum, amœnissimum, delicatissimum, cui neque ad uoluptatem quidquam defuit, neque ad gratiam, neque ad bonam, integramq. ualetudinem? nam & prædijs &c. Quanquam autem D. Augustinus libri nomen, unde hoc sumpserit, reticet, tamen ex Hortensio suspicatus sum eum hausisse. illa enim sine dubio sunt ex Hortensio, teste Nonio: Primus balneola suspendit, inclusit pisces; & quidem de Sergio Orata dicta. Hic enim, ut inquit Macrobius lib.* III, *Primus balneas pensiles habuit, primus ostrearia in Baiano locauit, primus optimum saporem ostreis Lucrinis adiudicauit. fuit autem ætate L. Crassi illius diserti.*

An uero uoluptates.] *De his uerbis in hunc modum scribit D. Augustinus in lib.* IIII *aduersus Iulianum Pelagianum: Vide quid in Hortensio*

tensio dialogo dicat Tullius. quæ magis uerba te delectare debuerunt, quàm Balbi, Stoicorum partes agentis. quæ licet uera, tamen de parte hominis inferiore, hoc est de corpore fuerunt, & te nihil adiuuare potuerunt. Vide quid iste pro uiuacitate mentis contra uoluptatem corporis dicat. An uero, inquit, uoluptates corporis, quæ uere, et grauiter à Platone dictæ sunt illecebræ esse, atque escæ malorum &c. Quod autem inquit uoluptates escas malorum à Platone esse dictas, locum, qui est in Timæo significat, ubi ait ille: πρῶτον μὲν ἡδονὴ δέλεαρ μέγιστον κακῶν. *quam sententiam transtulit quoque in dialogum de senectute. Diuinus, inquit, Plato escam malorum uoluptatem appellat, quòd ea uidelicet homines capiantur, ut hamo pisces. & in primum de legibus: Nam & uoluptate capiuntur omnes, quæ est illecebra turpitudinis. Quod autem addit in Hortensio, nihil esse inimicius philosophiæ, quàm uoluptatem, id totum ab Archita Tarentino accepit, de quo sic loquitur Cato in eodem dialogo de senectute: Cumq. homini siue natura, siue quis Deus nihil mente præstabilius dedisset, huic diuino muneri, ac dono nihil tam esse inimicum, quàm uoluptatem: nec enim libidine dominante temperantiæ locum esse, nec omnino in uoluptatis regno uirtutem posse cósistere. Quod quo*

magis

magis intelligi posset, fingere animo aliquem iubebat tanta incitatum uoluptate corporis, quanta percipi posset maxima. nemini censebat fore dubium, quin tam diu, dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi posset. neque uero solum Architas, sed Plato etiam in III *de rep. idem censuit:* ἀλλὰ τόδε μοι εἰπὲ, *inquit,* σωφροσύνῃ, καὶ ἡδονῇ ὑπερβαλλούσῃ ἐστί τις κοινωνία; καὶ πῶς ἔφη; ἥ γε ἔκφρονα ποιεῖ οὐχ ἧττον, ἢ λύπη, ἀλλὰ τῇ ἄλλῃ ἀρετῇ οὐδαμῶς. *Hæc autem uerba uere esse ex Hortensio, declarat etiam Nonius, qui aliquot ex his profert in explicanda significatione uerbi conficere. sunt autem hæc: Quæ est enim confectio ualetudinis, quæ deformatio corporis.*

Et qui expectat.] *Hoc ad infelicitatem humanæ uitæ pertinet, de qua in extremo Hortensio disputatum est, teste D. Augustino. Quod idem nescio an possit de sequentibus uerbis dubitari.*

Ex quibus humanæ uitæ.] *Hæc uerba de miserijs hominum ex partibus Hortensii extremis fuisse, certum est ex D. Augustino, cuius hæc uerba sunt lib.* IIII *aduersus Iulianum Pelagianum: Quanto ergo te melius, ueritatiq. uicinius de hominum generatione senserunt, quos Cicero extremis partibus Hortensii dialogi, uelut ipsa rerum euidentia ductus, compulsusq. commemorat? Nam cum multa, quæ uidemus,*

&

& gemimus, de hominum uanitate, atque infelicitate dixiſſet, Ex quibus humanæ, inquit, uitæ erroribus, & ærumnis fit, ut interdum ueteres illi ſiue uates, ſiue in ſacris, initijsq. tradendis, diuinæ mentis interpretes &c. Vatem autem Orpheum intelligit, qui corpus animæ ſepulcrum eſſe dixit, ut quaſi carcere incluſus ſupplicio quodam afficeretur. id quod ſcriptum eſt apud Platonem in Cratylo, unde hæc Cicero ſumpſit. σῶμα σῆμα τινὲς φασὶν εἶναι τῆς ψυχῆς, ὡς τεθαμμένης ἐν τῷ νῦν παρόντι, καὶ διότι αὖ τούτῳ σημαίνει ἃ ἂν σημήνῃ ἡ ψυχὴ, καὶ ταύτῃ σῆμα ὀρθῶς καλεῖσθαι. δοκοῦσι μέντοι μάλιστα θέσθαι οἱ ἀμφὶ ὀρφέα τοῦτο τὸ ὄνομα, ὡς δίκην διδούσης τῆς ψυχῆς, ὧν δὴ ἕνεκα δίδωσι, τοῦτον δὲ περίβολον ἔχειν, ἵνα σώζηται, δεσμωτηρίου ἕνεκα: εἶναι οὖν τῆς ψυχῆς τοῦτο αὐτὸ, ὥσπερ ὀνομάζεται, ἕως ἂν ἐκτίσῃ τὰ ὀφειλόμενα, τὸ σῶμα. *Vt autem Cicero à Platone hoc ſumpſit, ſic Virgilius illud uel à Cicerone, uel ab Ariſtotele, qui nunc à Cicerone nominatur, accepit, quòd Mezentium, Etruſcorum regem, ea immanitate finxerit, ut hoſtes ſuos excogitata crudelitate necauerit, cum corpora uiua cum mortuis, aduerſa aduerſis accommodaret. quod enim de prædonibus Etruſcis legerat, id ad regem Etruſcorum tranſtulit: ne forte illud ipſe ſibi finxiſſe putes, cum cecinit:* Mortua quin etiam

iun-

iungebat corpora uiuis, Componens manibusq. manus, atque oribus ora, (Tormenti genus) et sanie, taboq. fluentes, Cóplexu in misero, longa sic morte necabat. Neque uero hoc solum, sed multa etiam alia admirabilia ex historia trá stulit in poema, ne quid diceret, quod omnino, si à ueritate, at à uerisimilitudine abhorreret. quorum ego aliquot exempla hoc loco afferam ex Romana historia sumpta. Etenim cum facit Turnum in oppidum Troianorum irrumpenté, atque incolumem exeuntem, Claudij Aselli Romani factum expressit, de quo Liuius libro XXIIII: *Huic pugnæ equestri rem, quam satis certam, communis existimatio est, mirabilem certe, adijciunt quidam annales. cum refugientem ad urbem Tauream Claudius sequeretur, patenti hostium portæ inuectum per alteram stupentibus miraculo hostibus, intactum euasisse. Præterea uero, cum eundem Turnum ex mœnibus se in Tiberim deijcientem, atque ad suos incolumem redeuntem finxit, similem Horatij Coclitis fortitudinem effinxit: cum Nisum per medios hostes erumpentem, P. Decij bello Samnitico pari in re uirtutem est imitatus: cum auem infaustam Turni pugnantis clypeum uerberantem, Coruum, qui Gallo cum Valerio congresso os, & faciem lacerauit: cum Amatam reginam capta urbe se suspendentem,*

Asdrubalis

Aſdrubalis uxorem, quæ capta Carthagine ex arce ſe in ignem medium intulit; cum ſpolia Mezentij hoſtis ad quercum affigi, Romuli in ſimili re factum æmulatus eſt.

Vidit enim, id quod uidendum fuit.] *Vt paulo ante dixit, animos cum corporibus, ut uiuos cum mortuis colligatos, ſic hoc loco animi appendicem corpus appellat.*

Vt igitur domitores equorum.] *Præclara comparatio, qua uſus eſt fortaſſe, dum de domandis corporis cupiditatibus ageret.*

Qui cum publicas.] *Hoc de Ariſtogitone dictum acutiſſime oſtendit Petrus Victorius in Varijs lectionibus.*

In continentibus quidem terris ueſtrum nomen dilatari poteſt.] *Tale illud in* VI *de rep. Quibus amputatis cernis profecto, quantis in anguſtijs ueſtra gloria ſe dilatari uelit.*

Quorum alterius ingenium.] *Hic locus apud Nonium ita uulgo legitur: Quorum alterius ingenium, ſicut actum Aegyptium, alterius ſic acrius mel Hymettium dicimus. in manuſcriptis uero ita: Quorum alterius ingenium, ſicut acceptum Aegyptium, alterius ſic acre, ut mel Hymettium dicimus. Ex quo coniectura ductus ſum ad hanc lectionem. Quorum alterius ingenium ſic dulce, ut acetum Aegyptium, alterius ſic acre, ut mel Hymettium dicimus*

cimus. Neque uero de uerbo, Aceto, dubitandum eſt, cum acetum Aegyptium perinde celebretur, ac mel Hymettium: cuius meminit Martialis: Amphora Niliaci non ſit tibi uilis aceti, Eſſet cum uinum, uilior illa fuit. & Iuuenalis Satyra XIII: *Pharioq́. medentis aceto. Opponit autem Cicero mel aceto, acrimoniam dulcedini, eaq́. ad duorum inter ſe diuerſa ingenia transfert: qualia erant Ephori, & Theopompi, quorum alter calcaribus, alter fræno egebat.*

In fragmenta quæſtionum Academicarum.

POSTEA *quàm in Hortenſio philoſophiam ueriſſimis, atque ampliſſimis ornauit laudibus, ſtatuit, cum multa philoſophandi tum genera colerentur, Platonicorum, Peripateticorum, Stoicorum, Academicorum, Epicureorum, quod ipſe maxime omnium approbaret, oſtendere. ea uero fuit Academiæ nouæ ratio, in qua magna cum laude Arceſilas, Cleantes, & Carneades quondam erant uerſati. Hoc autẽ fecit ſcriptis primum libris duobus Academicis, quorum unum Catulum, Lucullum alterum appellauit. poſt mutato conſilio, ac ea re, ac quæſtione copioſius, atque accuratius tractata, libris Academicis alteris quattuor, quos ad*

ad Varronem misit. ex priore scriptione Lucullum habemus, ex posteriore duntaxat primi libri particulam. reliqua uis uetustatis consumsit. De Catulo & Lucullo ipse in epistolis ad Atticum sic agit: Catulum, & Lucullum, ut opinor, antea. his libris noua procemia sunt addita, quibus eorum uterque laudatur. et hoc modo Quinctilianus lib. III, cap. VIII: M.Tullius non dubitauit aliquos suos iam editos libros alijs postea scriptis damnare, sicut Catulum, atque Lucullum. Quattuor autem certe Academicorum tantum meminit libro II de Diuinatione, cum libros à se de philosophia conscriptos recenseret, in hunc modum: Et quod genus philosophandi minime arrogans, maximeq. & constans, & elegans arbitraremur, quattuor Academicis libris ostendimus. de quibus sic scripsit ad Atticum lib. XIII: Sic constituebam, neminem includere in dialogos eorum, qui uiuerent: sed quia scribis & desiderari à Varrone, & magni illum æstimare, eos confici, & absolui: nescio quàm bene, sed ita accurate, ut nihil posset supra, Academicam omnem quæstionem libris quattuor, in eis, quæ erant contra ἀκαταληψίαν præclare collecta ab Antiocho, Varroni dedi. ad ea ipse respondeo. tu es tertius in sermone nostro. Academiæ autem huius hæc fuit ratio, ut de omnibus rebus se

ſe opinari dicerent, nihil ſcire, & contra omnium decreta probabiliter diſputantes nihil affirmarent. Qua de ratione multa præclare D. Auguſtinus in libris, quos inſcripſit cõtra Academicos, ſed illud præclariſſimum, cum inquit: Quiſquis autem putat hoc ſenſiſſe Academicos, ipſum Ciceronem audiat. Ait enim, illis morem fuiſſe occultandi ſententiam ſuam, nec eã cuiquam, niſi qui ſecum ad ſenectutem uſque uixiſſent, aperire conſueuiſſe. Quæ ſit tamen iſta, Deus uiderit, eam tamen arbitror Platonis fuiſſe. Quæ autem in his exemplis de lunæ lineamentis, de maris colore, unguentorum odore, de ijs, qui urinantur, dicuntur, ea pertinent ad eam quæſtionem, in qua diſſeritur, multa ſenſibus uideri, quæ omnino nulla ſint, unde opinatio confirmatur, ſcientia tollitur.

Cum ouum inſpexerant.] *Hæc uerba leguntur etiam in Lucullo. credo quòd Cicero, cum priorem lucubrationem improbaret, magnam partem eius in poſteriorem ijſdem etiam uerbis, ut hoc ipſum, tranſtulerit. Sic autem ibi ſcriptum eſt: Accepimus Deli fuiſſe complures, ſaluis rebus illis, qui gallinas alere permultas quæſtus cauſſa ſolerent. hi cum ouum inſpexerant, quæ id gallina peperiſſet, dicere ſolebant.*

Alius adultis, alius ſenibus.] *Eadem ſententia eſt in Lucullo hoc modo: Ea ſunt eiuſmo-*

di, quæ à te diligentissime tractata sunt, dormientium, & uinolentorum, & furiosorum ui sa imbecilliora esse dicebas, quàm uigilantium, siccorum, sanorum.

Quid mare? non ne cæruleum?] *In Lucullo item: Mare illud quidem nunc fauonio nascente purpureum uidetur, idem huic nostro uidebitur, nec tamen assentietur, quia nobismet ipsis modo cæruleum uidebatur, mane flauum.*

Et ut nos nunc sedemus.] *Olet hæc sententia disputationem, quæ haberi solet de infinitate mundorum, quæ tractatur etiam in Lucullo: Cur in reliquis mundis, & his quidem innumerabilibus innumerabiles Q. Lutatij Catuli non modo possint esse, sed etiam sint, in hoc tanto mundo Catulus alter non possit effici?*

Fac enim uerbi caussa.] *Hæc D. Augustino debemus, qui libro tertio contra Academicos ita scriptum reliquit: Sed primo illud uideamus, quale sit, unde amatores Academicorum gloriari nimium solent. nam est in libris Ciceronis, quos in huius caussæ patrocinium scripsit, locus quidam, ut mihi uidetur, mira urbanitate conditus, ut non nullis autem, etiam firmitate roboratus. difficile est prorsus, ut quanquam non moueat, quod ibi dictum est, Academicos sapienti ab omnibus ceterarum sectarum, qui sibi sapientes uiderentur, secundas partes dari,*

cum

cum primas ſibi quenque uindicare neceſſe ſit. ex quo poſſe probabiliter confici, eum recte primum eſſe iudicio ſuo, qui omnium ceterorum iudicio ſit ſecundus. Fac enim uerbi cauſſa &c. poſtremo ita concludit: Ita peræque prope de omnibus ſectis copioſiſſime Cicero iucundiſſimū legentibus quaſi ſpectaculum præbet, uelut oſtēdens nullum illorum eſſe, qui non, cum ſibi primas partes dederit, quod neceſſe eſt, ſecundas ei dicat dare, quem non repugnare, ſed dubitare conſpexerit. Teſtimonia porro, quæ à Nonio ex quarto libro Academico proferuntur, ea ſunt in Lucullo. quem ille falſo quartum Academicorum librum putat fuiſſe, cum ſit ſecundus, ex ijs, quos primum conſcripſerat.

Mihi autem.] *Hæc etiam uerba ex Academicis libris eſſe, ſuſpicor ex uerbis Lactantij lib.* III, *cap.* XIIII: *Cedo Cicero qua in ſecta ueritatem deprehenderis. in Academia ſcilicet, quam ſecutus es. at hæc nihil docet, niſi ut ſcias, te nihil ſcire. Tui ergo te libri arguunt, quod nihil à philoſophia diſci poſſit ad uitam. Hæc tua uerba ſunt: Mihi autem non modo ad ſapientiam cæci uidemur, ſed ad ea ipſa, quæ aliqua ex parte cerni uideantur, hebetes, & obtuſi.*

In fragmentum libri tertii de natura Deorum.

LIBRI *tres de natura Deorum, qui, & quales sint, nemo ignorat. In medio autem tertio labes insignis facta est, paginis aliquot amissis. desideratur enim disputatio Cottæ contra ea, quibus Balbus de Deorum prouidentia, & eos hominum consulere generi disseruerat. ex illa uero parte, qua quærit Cotta, Deorum ne prouidentia mundus administretur, credo excidisse uerba, quæ citantur à Lactantio lib.* II, *cap.* IX *in hunc modum: Nec audiendi sunt poetæ, qui aiunt Chaos in principio fuisse, id est confusionem rerum, atque elementorum, postea uero Deum diremisse omnem illam congeriem, singulisq. rebus ex confuso aceruo separatis, in ordinemq. descriptis instruxisse mundum pariter, & ornasse. quibus facile est respondere, potestatem Dei non intelligentibus, quem credunt, nihil efficere posse, nisi ex materia subijciente, ac parata. in quo errore etiam philosophi fuerunt. Nam Cicero de natura Deorum disputans sic ait: Primum igitur non est probabile &c. Tandem sic subdit: O quam multa sunt uitia in his decem uersibus: primum, quòd is, qui in alijs disputationibus, & libris fere omnibus prouidentiæ fuerit assertor, & qui acerrimis argumentis*

mentis impugnauerit eos, qui prouidentiam nó esse dixerunt, idem nunc quasi proditor aliquis, aut transfuga prouidentiam conatus est tollere. Sed concedamus hoc mori, & instituto Academicorum, & post: Verum hæc non Ciceronis est culpa, sed sectæ. cum enim suscepisset disputationem, qua Deorum naturam tolleret, de qua philosophi garriebant, omnem diuinitatem ignorantia ueri putauit esse tollendam. et post: Hic ego illum teneo hærentem, quo Lucilius, qui contra differebat, obmutuit. explicet se Cotta, si potest, ex hac uoragine. proferat argumenta, quibus doceat, semper fuisse materiam, quam nulla prouidentia effecerit.

In fragmenta libri de Fato.

LIBRVM *unum de Fato habemus nos quidem, sed multis in locis mutilatum, ac debilem. inter cetera autem, quæ interciderunt, sententia hæc, de qua Macrobius lib. tertio refert, desideratur. uerba eius hæc sunt: Et ne uilior sit teste his poeta, accipite assertore Cicerone, in quo honore fuerit hic piscis (de acipensere loquitur) apud P. Scipionem Africanum illum, & Numantinum: Hæc sunt in dialogo de Fato uerba Ciceronis: Nam cum esset apud se ad Lauernium Scipio &c.*

Chrysippus.] *Gellius lib.* VI, *cap.* III, *M. Ci*

cero, inquit, in libro, quem de Fato conscripsit, cum quæstionem istam diceret obscurissimam esse, Chrysippum quoque philosophũ non expedisse se in ea refert his uerbis: Chrysippus &c. Hoc autem fragmentum ei fragmento, quod habemus, est præferẽdum, quia hic inquit, Chrysippũ intricari. in eo uero ait: sed ad Chrysippi laqueos reuertamur.

In laudem M. Catonis.

CATONES *duos Ciceronem scripsisse omnes sciunt, unum, in quo M. Catonem, censorium illum, de senectute disputantem cum Scipione induxit, alterum, in quo Catonem, uirum prætorium, Cæsaris inimicum, qui se, ne uictori Cæsari traderetur, Vticæ interfecit, laudauit. priorem illum integrum habemus, hunc uero integrum amisimus: de quo sic ipse Cicero in Oratore locutus est: Hoc sum aggressus statim Catone absoluto: quem ipse nunquam attigissem, tẽpora timens inimica uirtuti, nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas esse duxissem. & lib.* XIII *ad Atticum: Legi Cæsaris epistolam: multa de meo Catone: quem sæpissime legendo se dicit copiosiorem factum. Bruti Catone lecto, se sibi uisum disertum. & lib.* II. *de Diuin. Quoniam philosophia uir bonus efficitur, & fortis, Cato*

noster

noſter in horum librorum numero ponendus eſt. & Gellius lib. XIII, cap. XIX: M. Cato, uir prætorius, qui bello ciuili Vticæ necem ſibi gladio manu ſua conſciuit. de cuius uita liber eſt M. Ciceronis, qui inſcribitur laus M. Catonis. Huic autem laudationi, quoniam Cæſaris animum offendebat, Cæſar ipſe reſpondit libro, quem Anticatonem nominauit; cuius meminit quoque Cicero lib. XII epiſt. ad Attic. hoc modo: Qualis futura ſit Cæſaris uituperatio contra laudationẽ meam, perſpexi ex eo libro, quẽ Hirtius ad me miſit, in quo colligit uitia Catonis, ſed cum maximis laudibus meis. Item: Hirtij epiſtolam ſi legeris, quæ mihi quaſi πρόπλασμα uidetur eius uituperationis, quam Cæſar ſcripſit de Catone, facies me, quid tibi uiſum ſit, certiorem. Ex Catone Ciceronis hæc adducit Macrobius lib. VI. ubi agit de Virgilio: Nec Tullio compilando abſtinuit. O fama ingens, ingentior armis uir Troiane. Nempe hoc ait: Aeneam famam ſuam factis fortibus ſupergreſſum, cum plerunque fama ſit maior rebus. ſenſus hic in Catone Ciceronis his uerbis: Contingebat in eo, quod pleriſque contra ſolet, ut maiora omnia re, quàm fama uiderentur, id quod non ſæpe euenit, ut expectatio cognitione, aures ab oculis uincerentur. Hanc autem fere ſententiam in Liciniana etiam uſurpauit: Sic

eius aduentus celebrabatur, ut famam ingenij expectatio hominis, expectationem ipsius aduentus, admiratioq. superaret. De Anticatone Cæsaris hoc pacto scribit Plinius lib. III epistolarum: Erunt officia antelucana, in quæ incidere impune ne Catoni quidem licuit, quem tamen C. Cæsar ita reprehendit, ut laudet. describit enim eos, quibus obuius fuerit, cum caput ebrij retexissent, erubuisse. deinde adijcit: putares non ab illis Catonem, sed illos à Catone deprehensos. potuit ne plus auctoritatis tribui Catoni, quàm si ebrius quoque tam uenerabilis erat? Postremo tribus statibus usum esse Cæsaré in uituperando Catone prodidit Cicero.

In libros de Gloria.

LIBROS *item de Gloria duos se scripsisse testatur libro II de Officijs, cum ait: Nunc dicamus de Gloria, quanquam de ea quoque re duo sunt nostri libri. Eorum uero etiam meminit in epistolis ad Atticum ita, ut facile significet, eos aliquot se post Cæsaris interitum mensibus confecisse. cum autem alias de ijs uerba fecit, tum maxime quodam in loco, hoc modo: De Gloria librum ad te misi, & in eo proœmium id est, quod in Academico tertio. Id euenit ob eam rem, quòd habeo uolumen proœmiorum. ex eo eligere soleo, cum aliquod σύγγραμμα instituí.*

tui. Itaque iam in Tuſculano, qui non meminiſſem, me abuſum iſto procœmio, conieci id in eum librum, quem tibi miſi. cum autem in naui legerem Academicos, agnoui erratum meũ. itaque ſtatim nouum procœmium exaraui, & tibi miſi. ita illud deſecabis, & hoc agglutinabis. & alio loco: De Gloria miſi tibi. cuſtodies igitur, ut ſoles; ſed notentur eclogarij. quos Saluius, bonos auditores nactus, in conuiuio duntaxat legat. mihi ualde placent. mallem tibi.

In Tuſculanum mihi nuntiabantur gladiatorii ſibili.] *Hoc ex libri procœmio ſumptum opinor, ex ea parte, qua occaſionem aperuit, cur ſe ad ſcribendum de Gloria contulerit. Quos autem gladiatorios ſibilos ait, eos intelligit, qui gladiatorum conſeſſu excitarentur. Etenim, ut ſcripſit in Sextiana, tribus locis ſignificari maxime populi R. iudicium, ac uoluntas poteſt, concione, comitijs, ludorum, gladiatorumq́. conſeſſu. unde poſt etiam addit; Theatrales gladiatorijq́. conſeſſus dicuntur omnino ſolere leuitatem non nullorum emptos plauſus, & exiles, & raros excitare. attamen facile eſt, cum id fit, quemadmodum, & à quibus fiat, & quid integra multitudo faciat, uidere. Ex his ergo intelligi poteſt, gladiatorias populi ſignificationes ualere ad gloriam. apponam etiam uerba Feſti quædam, ubi de oppidis agit. Oppidorum,*

in-

inquit, originem optime refert Cicero libro primo de Gloria, eamq. usurpatam appellationem esse existimat, quòd opem darent, adijciens, ut imitetur ineptias Stoicorum.

Apud eundem poetam.] *De his sic Gellius lib.* XV, *cap.* VI: *In libro M. Tullij, qui est secundus de gloria, manifestus error est, non magnæ rei, quem errorem esse, possit cognoscere non aliquis eruditorum, sed, qui tantum legerit* ὁμήρου τὸ ή. *Quamobrem non tam id mirabamur, errasse in eam rem M. Tullium, quàm non esse animaduersum hoc postea, correctumq. uel ab ipso, uel à Tirone liberto eius, diligentissimo homine, & librorum patroni sui studiosissimo. Ita enim scriptum in eo libro est: Apud eundem poetam, Aiax cum Hectore congrediens de pugnandi caussa agit, ut sepeliatur, si sit forte uictus: declaratq., se uelle ut suum tumulum multis etiam post sæculis prætereuntes, sic loquantur:*

Hic situs est uitæ iampridem lumina linquens,
Qui quondam Hectoreo perculsus concidit ense.
Fabitur hoc aliquis, mea semper gloria uiuet.

Huius autem sententiæ uersus, quos Cicero in linguam latinam uertit, non Aiax apud Homerum dicit, sed Hector dicit, & Hector de sepultura agit, prius quàm sciat, an secum depugnandi caussa congressurus sit Aiax.

ἀνδρὸς μὲν τόδε σῆμα πάλαι κατὰ τεθνειῶτος
ὅν ποτ᾽ ἀριστεύοντα κατέκτανε φαίδιμος ἕκτωρ
ὥς ποτέ τις ἐρέει, τὸ δ᾽ ἐμὸν κλέος οὔποτ᾽ ὀλεῖται.

In hoc etiam libro Ciceronem eam quæstionem executum esse docet Lactantius lib. I, *cap.* XV, *quam in libris de rep. & in Cconsolatione tractauit; Deos, qui publice colerentur, homines fuisse.*

In Consolationem.

CVM *Cicero iucundissimam filiam amisisset, incredibile auditu est, quanto propterea dolore exarserit. ut autem sapiens, cum alia remedia multa ad mitigandam animi acerbitatem sui quæsiuit, tum uero librum etiam scripsit, in quo, ut philosophus, semet ipsum, quantum potuit, consolatus est. quem librum Consolationem, uel de luctu minuendo, inscripsit. huius autem rei testem ipsum habemus in Tusculanis ita loquentem: Aegritudinis sedatio & hesterna disputatione explicata est, & in Consolationis libro, quem in medio (non enim sapientes eramus) mærore, & dolore conscripsimus. quãquàm uetat Chrysippus ad recentes quasi tumores animi remedium adhibere. id nos fecimus, naturæq. uim attulimus, ut magnitudini medicinæ doloris magnitudo concederet. Item alio loco: Sed quid necesse est, cum id agam, ne post*

mortem

mortem miseros nos putemus fore, uitam etiam efficere deplorando miseriorem, fecimus hoc in eo libro, in quo nosmetipsos, quantum potuimus, consolati sumus. Item in epistolis ad Atticum: Quòd si me ipse per litteras consolatus sum, non pænitet me, quantum profecerim. mærorem minui, dolorem nec potui, nec, si possem, uellem. & in secundo de Diuinatione. Quid ego de consolatione dicam, quæ mihi quidem ipsi sane aliquantum medetur. ceteris item non multum illam profuturam puto. & Augustin. lib. XIX, *cap.* IIII *de ciuitate dei: Vitæ huius miserias lamentatus est Cicero in consolane de morte filiæ, sicut potuit. Huius autem libri, quantum ego assequi iudicio, & coniectura possum, tale fuit argumentum, atque adeo etiam artificium. Primum miserias hominum mihi uidetur deplorasse, qui quasi luendorum scelerum caussa in hanc uitam prodierint. Sed tamen leuissime omnia esse ferenda adiecisse, cum his nos calamitatibus uno mortis subsidio facile perfungamur, deinde casum suum acerbissimum multorum clarissimorum uirorum, quos collegerit, exemplo mitigasse. Tum uero, de æternitate animorum, & de filia inter Deos ad immortalitatis famam consecranda, quo modo multi homines sunt consecrati, disputasse. Crantorem autem philosophum in primis est secutus.*

cutus. Quas res ſigillatum, fragmentis ipſis explicandis, non erit fortaſſe inutile demonſtrare.

Luendorum ſcelerum cauſſa.] *Hæc ex principio conſolationis fuiſſe docet Lactantius his uerbis, lib.* III, *cap.* XIX: *Quid Ciceroni faciemus, qui cum in principio conſolationis ſuæ dixiſſet, luendorum ſcelerum cauſſa naſci homines, iterauit id ipſum poſtea, quaſi obiurgans eum, qui uitam non eſſe malis plenam putet.*

Non naſci longe optimum.] *Hæc ad leniendam miſeriam, in quam homines naſcendo incidere dixerat, ſubiecta ſunt. de quibus eodem loco Lactantius, ita:* Ita *primum bonum eſſe non naſci, ſecundum citius mori. Quæ ſententia ut maioris ſit auctoritatis, Sileno attribuitur. Cicero in conſolatione, Non naſci, inquit, longe optimum, nec in hos ſcopulos incidere uitæ, proximum autem, ſi natus ſis, quàm primum mori. Expreſſit autem hos uerſus Euripidis.*

Αρχὴ μὲν μὴ φῦναι ἐπιχθονίοισιν ἄριϛον,
Φύντα δ᾽ ὅπως ὤκιϛα πύλας ἀΐδαο περῆσαι.

cuius ſententiæ meminit quoque Sophocles in Coloneo.

Sed neſcio qui nos.] *Lactantius lib.* III *cap.* XIIII *contra Ciceronem loquens ſic ait:* I*dem in Conſolatione, ideſt opere non ioculari, hanc*

de

de philosophia sententiam tulisti: Sed nescio qui nos teneat error, aut miserabilis ignoratio ueri. Vbi ergo est philosophiæ magisterium? aut quid te docuit illa uitæ parens, si uerum miserabile ignoras? Quod autem ad eam partem attinet, in qua exempla clarissimorum uirorum collegisse eum dixi, qui acerbissimos casus amissorum filiorum æquissimo animo tolerassent, hæc affero satis grauia, ut arbitror, testimonia. Ipse in tertia Tusculana sic ait: Quid? qui non putant lugendum uiris? qualis fuit Q. Maximus, efferens filium consularem, qualis L. Paullus, duobus paucis diebus amissis filijs, qualis M. Cato, prætore designato, mortuo filio, quales reliqui, quos in Consolatione collegimus. & in II de diuinatione ita: Clarissimorum hominum nostræ ciuitatis grauissimos exitus in Cōsolatione collegimus. Vnde illa sunt etiam eiusdem scripta ad Atticum, tum cum hunc librum in manibus haberet: Velim me facias certiorem Cn. Cæpio Seruiliæ Claudij pater uiuo ne patre suo naufragio perierit, an mortuo. item Rutilia uiuo ne C. Cotta filio suo mortua sit. pertinet ad eum librum, quem de luctu minuendo scripsimus. Item: Velim me certiorem facias, Vinuliæ filius, uiuo ne P. Crasso, consulari, patre suo mortuus, an post. Item: Quæro de Regillo Lepidi filio, recte ne meminerim, patre uiuo mortuum:

tuum. Neque uero ſolum ipſe Cicero, ſed D. etiam Hieronymus, Ciceronis maxime ſtudioſus, quid in eo libro ſpectauerit, quemq. ſit ſecutus, expreſſit: ſiquidem hoc pacto ſcripſit in Epitaphio Nepotiani: Legimus Crantorem, cuius uolumen ad confouendum dolorem ſuum ſecutus eſt Cicero; Platonis, Diogenis, Clitomachi, Carneadis, Poſſidonij ad ſedandos luctus opuſcula percurrimus, qui diuerſis ætatibus diuerſorum luctum uel libris, uel epiſtolis minuere ſunt conati, ut etiam ſi noſtrum areret ingenium, de illorum poſſet fontibus irrigari. Proponunt innumerabiles uiros, & maxime Periclem, & Xenophontem Socraticum, quorum alter amiſſis duobus filijs, coronatus in concione diſſeruit, alter cum ſacrificans filium audiſſet occiſum, depoſuiſſe coronam dicitur, & eandem capiti repoſuiſſe, poſtquam fortiter in acie dimicantem repperit concidiſſe. quid memorem Romanos duces, quorum uirtutibus quaſi quibuſdam ſtellis Latinæ micant hiſtoriæ? Puluillus Capitolium dedicans, mortuum, ut nunciabatur, ſubito filium, ſe iuſſit abſente ſepeliri. L. Paullus ſeptem diebus inter duorum exequias filiorum triumphans urbem ingreſſus eſt. Prætermitto Maximos, Catones, Gallos, Piſones, Brutos, Scæuolas, Metellos, Marcios, Craſſos, Marcellos, atque Aufidios, quorum non

non minor in luctu, quàm in bellis, uirtus fuit. & quorum orbitates in Consolationis libro Tullius explicauit, ne uidear potius aliena, quàm nostra quæsisse. Quibus ex uerbis satis intelligi potest, idem fere fuisse Consolationis argumentum, atque eius epistolæ, qua rescripsit ad Ser. Sulpicij consolationem, in qua ita egit: Sed opprimor interdum, & uix resisto dolori; quòd ea me solatia deficiunt, quæ ceteris, quorum mihi exempla propono, simili in fortuna non defuerunt. Nam & Q. Maximus, qui filium consularem, clarum uirum amisit, & L. Paullus, qui duos septem diebus, & uester Gallus, & M. Cato, qui summo ingenio, summa uirtute filium perdidit, ijs temporibus fuerunt, ut eos tum ipsorum dignitas consolaretur ea, quam ex rep. consequebantur.

Animorum nulla in terris origo.] *Iam de immortalitate agit animorum. hæc autem posuit in prima Tusculana, his uerbis: Sin autem est quinta quædam natura ab Aristotele inducta, primum hæc & deorum est, & animorum. hanc enim nos sententiam secuti his ipsis uerbis in Consolatione hæc expressimus. Animorum nulla in terris origo &c. Lactantius etiam libro primo, cap. v. postrema huius loci uerba ex Ciceronis Consolatione profert.*

Nec enim omnibus iidem illi.] *Ad eandem dispu-*

disputationem de immortalitate animorum hic locus pertinet, in quo non easdem sedes ab impijs, atque à pijs post mortem incoli ait. si quidem Lactantius lib. III, *cap.* XIX *scribit ita: Non est fas eum, qui sceleratus in uita feliciter fuerit, effugere quod meretur, aut eum, qui ob iustitiam miserrimus fuerit, sua mercede fraudari. Quod adeo uerum est, ut idem Tullius in Consolatione nō easdem sedes incolere iustos, atque impios prædicauerit. Nec enim omnibus, inquit, ijdem illi sapientes arbitrati sunt inde cursum in cælum &c.*

Cum uero, & mares.] *Iam de consecranda filia ad immortalitatem disserit, cuius loci sententiam Lactantio, ut alia multa, debemus, qui libro* I, *cap.* XV *sic agit: M. Tullius in eo libro, quo se ipsum de morte filiæ consolatus est, non dubitauit dicere, deos, qui publice colerentur, homines fuisse. quod ipsius testimonium eò debet grauissimum iudicari, quòd & augurale habuit sacerdotium, & eosdem se colere, uenerariq. testatur. Itaque intra paucos uersiculos duas res nobis dedit. nam dum imaginem filiæ eodem se modo consecraturum esse profitetur quo illi à ueteribus sunt consecrati, & illos mortuos esse docuit, originem uanæ superstitionis ostendit. Cum uero, inquit, & mares, & feminas &c. Quibus uerbis recitatis, subdit: For*

tasse dicat aliquis præ nimio luctu eũ delirasse. atqui omnis illa oratio, & doctrina, & exemplis, & ipso loquendi genere perfecta, non ægri, sed constantis animi, ac iudicij fuit. neque enim puto illum tam uarie, tam copiose, tam ornate scribere potuisse, nisi luctum eius & ratio ipsa, & consolatio amicorum, & temporis longitudo mitigasset. De consecranda autem filia sæpe itẽ Cicero Atticum in epistolis consuluit, ut tum cum dixit: Insula Arpinas habere potest germanam ἀποθέωσιν. et alibi: Fanum fieri uolo. neque hoc mihi erui potest. sepulcri similitudinem effugere non tam propter pœnam legis studeo, quàm ut maxime assequar ἀποθέωσιν: quod poteram, si in ipsa uilla facerem. sed, ut sæpe locuti sumus, commutationes dominorum refor mido. in agro ubicunque fecero, mihi uideor assequi posse, ut posteritas habeat religionẽ. hæ meæ ineptiæ (fatebor enim) ferendæ tibi sunt. non habeo ne me quidem ipsum, qui cum tam audacter communicem, quàm te. si tibi res, si locus, si institutum placet; lege quæso legem, mihiq. eam mitte. & alibi: Ego, quantum his temporibus tam eruditis fieri poterit, profecto illam consecrabo omni genere monumentorum ab omnium ingenijs scriptorum, & Græcorum & Latinorum.

Cedo, en manum tollo.] *Lactantius lib.* IIII *cap.*

cap. XXVIII *: Iam quicunque alios consolati sunt ob interitum, amissionemq. carorum, fortunæ nomen acerrimis accusationibus prosciderunt: nec omnino ulla eorum disputatio de uirtute est, in qua non fortuna uexetur. M. Tullius in sua Consolatione pugnasse se semper contra fortunam loquitur, eamq. à se esse superatam, nec tum quidem se ab ea fractum, cum domo pulsus patria caruit: tum autem, cum amiserit carissimam filiam, uictum se à fortuna turpiter confitetur. Cedo, inquit, en manum tollo. Quid hoc homine miserius, qui sic iaceat?*

In librum de consiliis suis.

CITATVR *à Boetio liber Ciceronis de consilijs suis, cum ijs uerbis, quæ inter fragmenta rettuli. Quem librum eundem esse sine dubio arbitror, atque eum, quem Asconius in commentario orationis in toga candida uocat, expositionem suorum consiliorum: nec fortasse alius est, quàm is, quem Dio appellat* ἀπόῤῥητον βίβλιον*, in quo rationem rerum à se in rep. actarum rationem reddebat.*

In Timæum.

QVI *liber Ciceronis uulgo de Vniuersitate inscriptus est, is Timæus appellari debet. est enim*

de Timæo Platonis conuersus. itaque grammatici ueteres cum eius libri meminerunt, ubique Ciceronem Timæo citarunt. Videtur autem ab huius memoriæ hominibus de uniuersitate inscriptus, quòd in extremo eo, quod habemus, fragmento hæc uerba legerint: Nam hæc, quæ est habita de uniuersitate oratio, à nobis haud unquam esset inuenta. Vniuersitatem autem Cicero uertit ex Platone τὸ πᾶν, *D. quidem Hieronymus, ut de Oeconomici, & Protagoræ, sic de Timæi Ciceroniana translatione iudicauit, cum in Amos cap.* v *ita scripsit: Obscurissimus Platonis Timæus ne Ciceronis quidem aureo ore sit planior. Scriptum autem esse hunc librum post Academicos, declarat ipse Cicero, cum in proœmio huius libri scribit: Multa sunt à nobis in Academicis conscripta contra physicos. Ciceronem Timæo commemorant Boetius in Topica, Nonius, Priscianus, D. Augustinus, sed ea fere proferunt loca, quæ habemus. illud unum adducitur à Nonio, quo caremus. Rationem igitur & mente diuina ad originem temporis curriculum inuentum est Solis, & Lunæ. Quibus uerbis hæc respondent apud Platonem.* ἐξ οὖν λόγου καὶ διανοίας θεοῦ τοιαύτης πρὸς χρόνου γένεσιν ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ πέντε ἄλλα ἄστρα ἐπίκλην ἔχοντα πλάνητες εἰς διορισμὸν καὶ φυλακὴν ἀριθμῶν χρόνου γέγονε.

In orationem pro M. Tullio.

PLVRES *etiam orationum, earumq. pulcherrimarum, quàm qui nunc extant, à Cicerone esse editos libros, non est dubium. docent cum alia multa, tum maxime hæc fragmenta, & harum orationum crebra apud scriptores testimonia. de quibus hæc pauca, tanti resarciendi damni caussa, mihi putaui esse scribenda. Primum oratio quædam pro M. Tullio celebratur. Hanc ego pro M. Tullio Decula, qui cõsulatum, Cicerone adolescente, ad eloquentiæ laudem uirescente, cum Cn. Dolabella gessit, dictam suspicor. defendit autem eum de ui, quantum ex orationis fragmentis intelligere possum. Artificiũ huius defensionis his uerbis expressit Fortunatianus in Rhetorica: Voluntas legis tertio consideratur, cum exemplo multarum legum probamus, præsentem quoque legem ita sentire, sicut M. Tullius fecit pro M. Tullio.*

Hoc iudicium.] *Hæc proœmij sentẽtia uidetur, qua, ut sæpe solet, priuatam caussam ad communem traducit.*

Fundum habet.] *Hoc est narrationis principiũ. Quintilianus lib. IIII, cap. II, frequenter, inquit, à re initium narrationis faciendum est: sicut pro M. Tullio Cicero: Fundum habet in agro Tigurino M. Tullius paternum.*

Quis hoc ſtatuit.] *Quintilianus lib.* v, *capite de refutatione: Fortiſſime inuaſeris, quod eſt omnibus periculoſum, ut dicit Cicero pro Tullio: Quis hoc ſtatuit unquam &c.*

Dico uim factam.] *Hoc ex ea parte ſumptū eſt, in qua re narrata, quid ſibi cum aduerſario conueniat, quid ſecus, conſtituit.*

Damnum.] *Repetitio prioris ſententiæ mutatis uerbis. Quod ait de dolo malo, id eiuſmodi eſſe tradit Seuerinus in libro de definitionibus. Hoc etiam pro M. Tullio tenet Cicero, ubi per enumerationem malorum, per quos fit dolus malus, definitio ita fit, ut ſingulis ſpeciebus dolus malus poſſit agnoſci.*

In orationem pro L. Vareno.

L. *etiam Varenum uidetur iiſdem prope temporibus inter ſicarios defendiſſe, cum ei obiiceretur, quòd C. Vareno necem attuliſſet. quod crimen Cicero negauit, atque in Anchariį familiam auertit. quod ipſum, etſi ex fragmentis collectis uideo facile intelligi poſſe, tamen, rhetorum etiam grauiſſimorum teſtimoniis, uiſum eſt faciendum, ut confirmarem. Quintilianus lib.* VIII, *cap.* II, *Interdum, inquit, in certam, aut in extrariam, aut in eius ipſius, qui periit, uoluntatem crimen transfertur, in quibus ſimilis, atque in* ἀντικατηγορίᾳ *perſonarum, cauſarum,*

caussarum, ceterorum comparatio est: ut Cicero pro Vareno in familiam Ancharianam auertens crimen facit. & paulo post: Cicero singula pro Vareno cōparat in primo crimine.et lib. VI, *cap.* II: *Egregie Cicero contra iuuenem, cuius subinde uulnus in iudicio resoluebatur, pro Vareno multa dixit urbane. & libro* VII, *cap.* I: *Anteactæ uitæ crimina plerūque prima purganda sunt: ut id, de quo laturus est sententiam iudex, audire propitius incipiat. sed hoc quoque pro Vareno in ultimum distulit, non quid frequentissime, sed quid tum expediret, intuitus. & lib.* IIII, *cap.* II: *Ergo hæ quoque quæstiones uim procemij obtinebunt, cum omnes iudicem præparauerint. sed aliter pro Vareno reo postea quoque narrauit, quàm obiecta diluit. Quod fiet utiliter, quoties crimen non repellendum tantum, sed etiam transferendum erit, ut ut prius his defensis uelut initium sit alium culpandi narratio. Huius etiam orationis meminit Plinius epistolarum libro primo, ad Tacitum: Testes sunt multæ multorum orationes, & Ciceronis pro Murena, pro Vareno, in quibus breuis, & nuda quasi subscriptio quorundam criminum solis titulis indicatur. ex his apparet, illum permulta dixisse, cum ederet, omisisse. Damnatum autem eum esse tradit Quintilianus libro* XII, *his uerbis: Quod Cicero ue*

hementissimo multis orationibus tractat, præcipue tamen pro Vareno, qui omnibus malis premebatur. nam & est damnatus.

Amici deficiunt.] *Hæc & sequentia ex proœmio uidentur sumpta. Seuerianus id ostendit, cum ait: Sunt etiam alij loci cōmunes, qui principijs aptantur, ut misericordiam captent, cum aut aduersariorum calumnias, factiones, solitudinem suscepti, uel cetera eius infortunia memoramus. Sic pro Vareno: Amici deficiunt, cognati deserunt. & rei, aut accusatorum calumniam prodimus, ut in eodem loco: In inimicissima ciuitate urgent, instant. &c.*

C. Ancharius.] *Narratio uidetur.*

Cum iter per agros.] *Quintilianus lib.* v, *cap.* XIII: *Præterea in contradictionibus interim totum crimen exponitur, ut Cicero pro Scauro contra Bostarem facit, uelut orationem diuersæ partis imitatus, aut pluribus propositionibus iunctis, ut pro Vareno: Cum iter per agros &c. Quod est utique faciendum, si erit incredibilis rei ordo, & ipsa expositione fidem perditurus. Quod scriptum est autem: Cum iter per loca sola faceret, simile est, atque illud Sallustij in Iugurtino: Cum parte equitatus proficiscitur in loca sola, obsessum turrim regiam. Loca enim sola ueteres pro solitudine posuerunt.*

Nam L. Varenum.] *Quintilianus lib.* VII. *capite*

pite primo: Intentio ſimplex. Occidit Saturninum Rabirius. coniuncta. lege de ſicarijs commiſit L. Varenus. Nam L. Varenum &c.

Tum C.Varenus.] *Quintilianus lib.* IIII, *cap.* I: *Iudices & in narratione nonnunquam, & in argumentis, ut attendant, & ut faueant, rogamus, quale eſt Ciceronis pro L. Vareno: Qui à familia Anchariana occiſus eſt. hoc quæſo iudices diligenter attendite. & lib.* IX, *cap.* II, *Breuior illa, ut ait Cicero, à re digreſſio fit multis modis. ſed hæc exempli cauſſa ſufficient: Tum C. Varenus, is, qui à familia Anchariana occiſus eſt. hoc quæſo iudices diligẽter attẽdite.*

L. ille Septimius.] *Significat L. Septimium L. Craſſi, Erucium M. Antonij, nobiliſſimorum quondam oratorum, fuiſſe ſimiles. Erucium autem fortaſſe intellexit eum, cui ipſe reſpondit pro Sex. Roſcio Amerino.*

Ea cædes.] *Hoc dictum eſt conuenienter ei ſententiæ, quam pro Sex. Roſcio, & pro T. Milone uſurpauit: Cui bono.*

Optio uobis datur.] *Quinctilianus libro* V, *cap.* X: *Fit ex duobus, quorum neceſſaria eſt alterutrum eligendi aduerſario poteſtas: efficiturq., ut, utrum elegerit, noceat. Facit hoc Cicero pro Vareno: Optio uobis datur, utrum uelitis &c. deinde utraque facit accuſatori contraria.*

In

In orationem pro P. Oppio.

P. OPPIVM *M. Cottæ fuiſſe quæſtorem eius, qui cum L. Lucullo conſul Propontidem, & Bithyniam prouinciam ſortitus bellum aduerſus Mithridatem Ponti regem parum feliciter eſt molitus, eumq́. Cottam ob inſidiarum ſuſpicioné à ſe remouiſſe tradit Dio lib.* XLVI. *Defendiſſe autem hunc uidetur de maieſtate, cum crimini daretur, quòd de cibarijs militum detraxiſſet: idq́. crimen M. ipſius Cottæ teſtimonio premeretur. Hæc autem ex uerbis maxime Quinctiliani colliguntur, qui libro* V, *cap.* XIII *ita ſcribit: Obijcitur Oppio, quòd de militum cibarijs detraxit. aſperum crimen. ſed contrarium oſtendit Cicero, quia ijdem accuſatores obiecerunt Oppio, quòd is uoluerit largiendo corrumpere exercitum. & Fortunatianus: Proparaſceue eſt, qua iudicem nobis præparamus, cum aut quædam nobis obſunt, & illis prius occurrendum eſt, ut fecit Cicero pro Oppio contra M. Cottæ auctoritatem. Item Quinctilianus libro* XI, *cap. primo: Cicero quanquam erat in Cottam grauiſſime dicturus, neque aliter agi P. Oppij cauſſa poterat, longa tamen præfatione excuſauit officij ſui neceſſitatem. et lib.* V, *cap.* XIII *: Fortiſſime inuaſeris, quod eſt iudicibus ipſis periculoſum, ut pro Oppio monet plu*

ribus

ribus, ne illud actionis genus in equestrem ordinem admittant.

Vtrum cum Cottam.] *Quinctilianus lib.* x, *cap.* x: *Fit etiam ex duobus, quorum necessaria est alterutrum eligendi aduersario potestas, efficiturq. ut utrum elegerit, noceat. Facit hoc Cicero pro Oppio: Vtrum cum Cottam appetisset &c. Hæc autem ad purgandas insidias, quas Oppius Cottæ fecisse insimulabatur, pertinent. Quo pertinere arbitror uerba illa ex* III *libro historiarum Sallustij prolata à Nonio: Oppius postquam orans nihil proficiebat, timide ueste tectum pugionem expedire conatus, à Cotta, Vulscioq. impeditur.*

Quos educere inuitos.] *Quinctilianus eodem in loco: Non dubito hæc quoque uocare consequentia, quamuis ex prioribus dent argumentum ad ea, quæ consequuntur, quorum quidã duas species esse uoluerunt. Actionis, ut pro Oppio: Quos educere inuitos &c. Hæc uero eò spectant, ut Oppium non à Cotta dimissum, sed inuito Cotta profectum ostendat.*

At enim non uerisimile est.] *Idem lib.* XI, *cap.* I: *Cicero quanquam erat in Cottam grauissime dicturus, neque aliter agi P. Oppij caussa poterat, longa tamen præfatione excusauit officij sui necessitatem. & lib.* V, *cap.* XIII: *Communem, qui prior dicit, contrarium facit.*

Est

Est enim contrarius, quo aduersarius bene uti potest: At enim non uerisimile est, tantum scelus M. Cottam esse commentum. quid? hoc uerisimile est, tantum scelus Oppium esse conatũ? & lib. VI, *cap.* VI: *Infinitum est, enumerare, ut Cottæ detraxerit auctoritatem. & lib.* V, *cap.* XIII: *Superba, ut in Oppium ex epistola Cottæ reum factum. Addit Seuerianus misericordiam nos mouere, si ab ijs nos impugnari dicimus, quorum auxilio tuti esse deberemus, ut Cicero pro Oppio. quod contra Cottam dictum uidetur.*

In orationem pro M. Fonteio.

ORATIO *pro M. Fonteio extat illa quidem, sed imperfecta. itaque inter cetera illud desideratur, quod scriptum est apud Marcellinum de moribus Gallorum lib.* XIIII: *Auidum genus, affectans ad uini similitudinem uarios potus, & inter eos humiles quidam obtusis ebrietate continua sensibus, quam furoris uoluntariam speciem esse Catoniana sententia definiuit. raptantur discursibus uagis, ut uerum illud uideatur, quod ait defendens Fonteium Tullius, Gallos posthac dilutius esse poturos, quod illi uenenum esse arbitrabantur. neque uero hoc solum excidit Marcellini, sed illud etiam, de quo Quinctilianus lib.* VI, *cap.* IIII: *Cicero in Plæto-*

Plætorium Fonteij accusatorem, cuius matrem dixit, dum uixisset, ludum, postquam mortua esset, magistros habuisse. reliquum citatur ab Aquila rhetore.

In orationem pro M. Fundanio.

ORATIONIS *pro M. Fundanio, quanquá tenuis, tamen certa memoria est. primum enim Quinctilianus lib.* I, *cap.* VI *ita ait: Cicero pro Fundanio testem, qui primam eius litteram dicere non posset, irridet, deinde Seruius in* II *Georg. ita: Arcades se proselenos esse asserere, id est ante lunam natos esse, Cicero in Fundania na commemorat. Quin etiam Priscianus libro* VI, *ex Ciceronis oratione pro Fundanio uerba, quæ attuli, profert. et Boetius in libro de definitionibus ait, hanc descriptionem Ciceronem pro Fundanio adhibuisse, quia hunc metuebat nominare. M. denique Fundanij à Cicerone defensi meminit Q. frater in libello de petitione consulatus.*

In orationem pro Q. Gallio.

Q. GALLIVM *de ambitu postulatum scribit Asconius in commentario orationis in toga, à Cicerone uero fuisse defensum, in Verrinarum. Ambitus autem obiectus est, quòd cum præturam peteret, quia in ædilitate, quam ante annum*

num gesserat, bestias non habuerat, dedit gladiatorium sub titulo, patri se id dare. Huius autem defensionis præclara fit mentio in libro de petitione consulatus à Q. fratre, his uerbis: Nam hoc biennio quattuor sodalitates ciuium ad ambitionem gratiosissimarum tibi obligasti, M. Fundanij, Q. Gallij, C. Cornelij, L. Coruini, & horum in caussis ad te deferendis, quid nam eorum sodales receperint, & confirmarint, scio. defendit autem, M. Calidio accusante. orationis quidem D. Hieronymus meminit in libro de uita Clericorum: Nihil tam facile, inquit, quàm uilem plebeculam, & indoctam concionem linguæ uolubilitate decipere: quæ quicquid non intelligit, plus miratur. M. Tullius, in quem illud pulcherrimum elogium est: Demosthenes tibi præripuit, ne esses primus orator; tu illi, ne solus. in oratione pro Q. Gallio, quid de furore uulgi, & de imperitis concionatoribus loquatur, attende, ne his fraudibus ludaris. Loquor enim quæ sum ipse expertus unus. Quidam poeta nominatus, homo perlitteratus, cuius sunt illa colloquia poetarum, ac philosophorum, cum facit Euripidem, & Menandrum inter se, & in alio loco Socratem, atque Epicurum differentes, quorum ætates nó annis, sed sæculis scimus esse disiunctas, quantos is plausus, & clamores mouet. multos enim cô disci-

discipulos habet in theatro, qui simul litteras non didicerant.

Videbar.] *Hic locus aptissimus est ad eam uirtutem oratoriam indicandam, quæ dicitur* ὑποτύπωσις: *cuius rei caussa à Quinctiliano, & ab Aquila commemoratur.*

Tu istuc M. Calidi.] *M. Calidius Gallium, ut dixi, accusauit, quòd patrem suum Q. Calidium de repetundis postulasset. De hoc autem loco sic Cicero in Bruto, ubi de M. Calidio loquitur: Aberat, inquit, & tertia illa laus, qua permoueret, atque incitaret animos; quam plurimum pollere diximus; nec erat ulla uis, atque contentio, siue consilio, quòd eos, quorum altior oratio, actioq. esset ardentior, furere, & bacchari arbitraretur; siue quòd natura non esset ita factus; siue quòd non cõsuesset; siue quòd non posset. hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit, si opus erat, defuit. Quin etiam memini, cum accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum uenenum parauisse, idq. à se esse deprehensum; seseq. chirographa, testificationes, indicia, quæstiones, manifestam rẽ deferre diceret; deq. eo crimine accurate, & exquisite disputauisset; me tum respondendo, cũ essem argumentatus, quantum res ferebat, hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quòd ille, cum pestem capitis sui, cum indicia mortis se*

com-

comperisse manifesto, & manu tenere diceret, tam solute egisset, tam leniter, tam oscitanter: Tu istuc M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres? etc. Horum autem etiam uerborum, uel huius potius artificij meminit Quinctilianus libro XI, *capite* XIII, *& Valerius Maximus libro* IIII, *cap.* X: *M. Cicero, inquit, quantum in pronuntiatione, & apto motu corporis momenti sit, oratione, quam pro Gallio habuit, significauit, M. Calidio accusatori exprobrando, quòd præparatum sibi ab reo uenenum testibus, chirographis, quæstionibus probaturum affirmans, remisso uultu, & languida uoce, & soluto genere orationis usus esset. pariterq. & oratoris uitium detexit, & caussæ periclitantis argumenta adiecit, totum hunc locum ita claudendo: Tu istuc M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres? Huius etiam orationis extat apud Seuerianum testimonium. cũ ait: Similiter pro Gallio, ubi accusator pecunias obiecit. ibi enim dum singula inter se comparat, alterum altero Tullius diluit.*

Asconii Pediani in orationem pro C. Cornelio commentatio.

ARGVMENTVM.

HANC *orationem dixit, L. Cotta, L. Torquato cos. post annum quàm superiores. Cornelius homo*

homo non improbus uita habitus eſt. fuerat quæſtor Cn. Pompeij, dein tribunus pl. C. Piſone conſule, biennio ante, quàm hæc dicta ſunt. in eo magiſtratu ita ſe geſſit, ut iuſto pertinacior uideretur. alienatus autem à ſenatu ex hac cauſſa. Rettulerat ad ſenatum, ut, quoniam exterarum nationum legatis pecunia magna daretur uſura, turpiaq́. & famoſa ex eo lucra fierent, ne quis legatis exterarum nationum pecuniá expenſam ferret. cuius relationem repudiauit ſenatus, & decreuit ſatisfactum uideri eo S. C. *quod ante annos aliquot L. Domitio, C. Cœlio cos. factum erat, cum ſenatus ante paucu los annos illo* S. C. *decreuiſſet, ne quis Cretenſibus pecuniam mutuam daret. Cornelius ea re offenſus ſenatui, queſtus eſt de ea re in concione: exhauriri prouincias uſuris: prouidendum, ut haberent legati, unde in præſentia pecuniá creditoribus darent. promulgauitq́. legem, qua auctoritatem ſenatus minuebat, ne quis, niſi per populum, legibus ſolueretur. quod antiquo quoque iure erat cautum. itaque in omnibus* S. C. *quibus tum aliquem legibus ſolui placebat, adijci erat ſolitum, ut de ea re ad populum ferretur: ſed paulatim ferri erat deſitum; reſq́. iá in eam conſuetudinem uenerat, ut poſtremo ne adijceretur quidem in ſenatus conſulto de rogatione ad populum ferenda; eaq́. ipſa ſenatus con*

ſulta per pauculos admodum fiebant. Indigne eam Cornelij rogationem tulerant potentiſſimi quique ex ſenatu, quorum gratia magnopere minuebatur. Itaque P. Seruilius Globulus tribunus pl. inuentus erat, qui C. Cornelio obſiſteret. is, ubi legis ferundæ dies uenit, & præco, ſubijciente ſcriba, uerba legis recitare populo cœpit; & ſcribam ſubijcere, & præconem pronuntiare paſſus non eſt. tum Cornelius ipſe codicem recitauit. quod cum improbe fieri C. Piſo conſul uehementer quereretur, tribuniciam interceſſionem tolli diceret, graui conuicio à populo exceptus eſt. & cum ille eos, qui ſibi intentabant manus, prendi à lictore iuſſiſſet; fracti eius faſces cuncti, lapidesq́. etiam ex ultima concione in conſulem iacti. quo tumultu Cornelius perturbatus concilium dimiſit. Actum deinde eadem de re in ſenatu eſt, magnis contentionibus. tum Cornelius ita ferre rurſus cœpit, ne quis in ſenatu legibus ſolueretur, niſi ducenti affuiſſent, ne ue quis, cum ſolutus eſſet, intercederet, cum de ea re ad populum ferretur. hæc ſine tumultu res acta eſt. nemo enim negare poterat, pro auctoritate ſenatus eſſe eam legem: ſed tamen eam tulit inuitis optimatibus, qui uel pauci gratificari ſolebant. Aliam deinde legem Cornelius, & ſi nemo repugnare auſus eſt, multis tamen inuitis tulit, ut prætores ex edictis

ctis suis perpetuis ius dicerent. quæ res tum gratiam ambitiosis prætoribus, qui uarie ius dicere solebant, sustulit. alias quoque complures leges Cornelius promulgauit; quibus plerique collegæ intercesserunt. per quas contentiones totus tribunatus eius peractus est. Sequenti deinde anno M. Lepido, L. Volcatio cos. quo anno prætor Cicero fuit, reum Cornelium duo fratres Cominij lege Cornelia de maiestate fecerunt. detulit nomen Publius, subscripsit Caius. & cum L. Cassius prætor decimo die, ut mos est, adesse iussisset; eoq. die ipse non affuisset, seu auocatus propter publici frumenti curam, seu gratificans reo; circumuenti sunt ante tribunal eius accusatores à notis operarum ducibus, ita ut mors intentaretur, si mox non desisterent. quam perniciem uix effugerunt interuentu consulum, qui aduocati reo descenderant. et cum in scalas quasdam Cominij fugissent, clausi, in noctem ibi se occultauerunt, deinde per tecta uicinarum ædium profugerunt ex urbe. postero die, cum L. Cassius assedisset, & citati accusatores non adessent, exemptum nomen est de reis Cornelij. Cominij autem magna infamia flagrauerunt, uendidisse silentium magna pecunia. Sequente deinde anno L. Cotta, L. Torquato cos. quo hæc oratio à Cicerone prætorio dicta est, cum primum apparuisset C. Mani-

 lius,

lius, qui iudicium per operarum duces turbauerat, deinde, quòd ex S. C. ærario consules præsidebant, & iudicio non respondisset, atque esset damnatus, recreauisset iam accepta pecunia, tollere ait Cornelium lege maiestatis. Res acta est magna expectatione. paucos autem ergo Cornelius, perterritus Manilij exitu, in iudicium adhibuit, ut ne clamor quidem ullus ab aduocatis eius oriretur. Dixerunt in eum infesti testimonia principes ciuitatis, qui plurimum in senatu poterant, Q. Hortensius, Q. Catulus, Q. Metellus Pius, M. Lucullus, MV. Lepidus. dixerunt autem hoc, uidisse se, cum Cornelius in tribunatu codicem pro rostris ipse recitaret. quòd ante Cornelium nemo fecisse existimaretur, uolebant uideri, se iudicare, eam ré magnopere ad crimen imminutæ maiestatis tribuniciæ pertinere. etenim prope tollebatur intercessio, si id tribunis permitteretur. Cicero, quia non poterat negare, id factum esse, eò confugit, ut diceret, non ideo, quòd lectus sit codex à tribuno, imminutam esse tribuniciam potestatem. Qua uero arte, & scientia orationis, ita ut & dignitatem clarissimorum ciuium, contra quos dicebat, non uiolaret, et tamen auctoritate eorum lædi reum non pateretur, quantaq. moderatione rem tam difficilem alijs tractauerit, lectio ipsa declarabit. adiumentum autem ha-

habuit, quòd, ſicut diximus, Cornelius, præter diſtrictum propoſitum aduerſus principum uoluntatem, cetera uita nihil fecerat, quod magnopere improbaretur. Præterea & ipſe Globulus, qui interceſſerat, aderat Cornelio, quod ipſum quoque diximus, quòd Cornelius Pompeij Magni quæſtor fuerat apud duas præfecturas equitum R. & tribunorum, & ex tertia quoque parte apud pleroſque; exceptis ijs, familiaris principum ciuitatis. Res acta eſt magno conuentu, magnaq́. expectatione, quis euentus iudicij futurus eſſet. A ſummis uiris dici teſtimonium, & id, quod ij dicerent, confiteri reum animaduertebant. Extat oratio hominis accuſatoris: quam ſumere in manus, eſt aliquod operæpretium, non ſolum propter Ciceronis orationes, quas pro Cornelio habemus, ſed etiam propter ſemet ipſam. Cicero ipſe ſignificat, quatriduo Cornelium defendiſſe. quas actiones contuliſſe eum in duas orationes, apparet. iudicium id exercuit Q. Gallius prætor.

INITIVM EXPOSITIONIS.

Verſu à primo circiter CLXI. Poſtulatur apud me prætorem primum de pecuniis repetundis. Proſpectat uidelicet Cominius, quid agatur. uidelicet homines fœneos in medium ad tentandum peri-

culum proiectos.] *Simulacra, effigiesq. hominum ex fœno fieri solebant, quibus obiectis ad spectaculum præbendum tauri irritarentur.* Quid Metellus, summa nobilitate, ac uirtute, cum bis iurasset, semel priuatim, iterum publice lege, deiectus est ratione, an ui, an uero. suspicionem animi tollit C. Curionis uirtus, ac dignitas, & Q. Metelli adolescentia, ad summam laudem omnibus rebus ornata.] *Hoc exemplum affert hoc loco, quòd uult probare, desistere eum debere ab accusatione, quáquam neque accusauerit, neque fecerit pactionem. nam Metellus & postulauerat Curionem, & destiterat. Confugit autem orator ad Metelli nobilitatem, & ad C. Curionis industriam, ut legeret id, quod illi utilius, quàm honestius, fecerant. Res autem tota se sic habet: in qua quidem illud primum explicandum est, de quo Metello hoc dicit. fuerunt enim tunc plures Q. Metelli: ex quibus duo consulares, Pius, et Creticus, de quibus apparet eum nõ dicere; duo autem adolescentes, Nepos, & Celer, ex quibus nunc Nepotem significat. eius enim patrẽ Q. Metellum Nepotem, Balearici filium, Macedonici nepotem, qui consul fuit cum T. Didio, Curio is, de quo loquitur, accusauit; isq. Metellus moriens petijt ab hoc filio suo Metello, ut Curionem*

rionem accusatorem suum accusaret; & id factuturum esse, iureiurando adegit. Metellus fecit reum Curionem. cumq. interim quendam ciuem idem Metellus, seruum esse contendens, ui arripuisset, ac uerberibus affecisset; Curio assertorem ei comparauit. dein, cum appareret eum exitum iudicij illius futurum, ut liber is iudicaretur, quem Metellus uerberibus affectum esse negare non poterat: inter Metellum & Curionem facta pactio est, ut neque arbitrium de libertate urgeret in Metellum Curio, neque Metellus perstaret in accusatione Curionis. eaq. pactio ab utroque firmata est. Huc ergo illud pertinet, cũ iurasse dixit, semel priuatim, & iterum lege, tum scilicet cum in Curionem calumniam iurauit. Cum hoc autem Metello postea Cicero simultates gessit: euasit enim Metellus malus, atque improbus ciuis.

Legem, inquit, de libertinorum suffragiis Cornelius C. Manilio dedit. quid est hoc? dedit, an tulit, an rogauit, an hortatus est? nam dedisse ridiculum est, quasi legem aliquam aut ad scribendum difficilem, aut ad excogitandum reconditam, quæ lex paucis his annis non modo scripta, sed etiam lata esset.]

P. Sulpicium in tribunatu hanc eandem legem tulisse, significauimus. tulit autem L. Sylla, qui

postea Felix appellatus, Q. Pompeio cos, ante XXIII *annos, quàm hæc dicta sunt, cum per uim rempublicam possedisset, ab initijs bonarũ actionum ad perditas progressus. quod & initium bellorum ciuilium fuit, & propter quod ipse Sulpicius consulis armis iure oppressus esse uisus est.* In quo cum multa reprehensa sunt, tum in primis celeritas actionis.] *Celeritatem actionis significat, quia Manilius, sicut iam ostendimus, post pauculos statim dies, quàm inierat tribunatum, legem eandem compitalibus pertulit.* Petiuit tamen à me prætore maxima contestatione, ut caussam Manilii defenderem.] *C. Cornelium significat, sicut iam ante dictum est. Versu à primo* DCCCCL. *dicit de eodem Manilij tribunatu.* Nam cum is tribunus pl. duas leges tulisset in eo magistratu, unam perniciosam, alteram egregiam, quod summa republica non hæsit, id ab illo ipso tribuno abiectũ est, bonum autem, quod summa rep. manet, id extra ordinem fuit.] *Supra de his legibus: quarum una de libertinorum suffragijs; quæ cum S. C. damnata esset, ab ipso quoque Manilio abiecta est: altera de bello Mithridatico Cn. Pompeio extra ordinem mãdando; ex qua lege tum Magnus Pompeius bellum gerebat.*

Dicit

Dicit de disturbato iudicio Maniliano.
Aliis ille in illum furorē magnis hominibus auctoribus īpulsus est, qui aliquod institui exemplum disturbandorum iudiciorum, perniciosissimum, temporibus suis accommodatissimum, meis alienissimum rationibus, cupierunt.] *L. Catilinam, & Cn. Pisonem uidetur significare. Fuit autem Catilina patricius, & eodem illo tempore erat reus repetundarum, cum prouinciam Africam obtinuisset, & Consulatus candidatum se ostendisset. accusator erat eius P. Clodius adolescens, ipse quoque perditus, qui postea cum Cicerone inimicitias gessit. Cn. quoque Piso, adolescens potens, & turbulentus, familiaris erat Catilinæ, omniumq. cōsiliorum eius particeps, & turbarum auctor.*
Versu circiter ∞ x i. Possum dicere, hominem summa prudētia clarum C. Cottam de suis legibus abrogandis ipsum ad senatum rettulisse.] *Hic est Cotta, de quo iam sæpe diximus, magnus orator habitus, & compar in ea gloria P. Sulpicio, & C. Cæsari. Videntur autem in rebus paruis fuisse leges illæ, quas cum tulisset, rettulit de ijs abrogandis ad senatum. nam neque apud Sallustium, neque apud Liuium, neque apud Fenestellam ullius alterius latæ ab eo legis mentio, præter eá,*
quam

quam in concione tulit inuita nobilitate, magno populi studio, ut iis, qui tribuni pl. fuissent, alios quoque magistratus capere liceret: quod lex à dictatore L. Sylla paucis ante annis lata prohibebat. neque eam Cottæ legem abrogatam esse significat. Sequitur: Possum & eiusdem Cottæ legem de iudiciis priuatis anno post, quàm lata sit, à fratre eius.] *M. Cottam significat. fuerunt autem tres, duo hi, C. & M. tertius L. Cotta, qui lege sua iudicia inter tres ordines communicauit, senatum, equites, tribunos ærarios: adeptiq. sunt omnes consulatum. Statim:* Legem Liciniam, & Muciam de ciuibus regundis, uideo constare inter omnes, quam duo consules omnium, quos uidimus, sapientissimi tulissent, nō modo inutilem, sed perniciosam reip. fuisse.] *L. Licinium Crassum oratorem, & Q. Mucium Scæuolam pont. max. eundemq. & oratorem, & iurisconsultum, significat. hi enim legem eam, de qua loquitur, de regendis in sua ciuitate socijs, in suo consulatu tulerunt. cum enim summa cupiditate ciuitatis Romanæ Italici populi tenerentur, & ob id magna pars eorum pro ciuibus Romanis se gereret; necessaria lex uisa est, ut in suæ quisque ciuitatis ius redigeretur. uerum ea lege ita alienati animi sunt principum Italicorum popu-*

populorum, ut ea uel maxima caussa belli Italici, quod post triennium excitatum est, fuerit. Quattuor omnino genera sunt iudices, in quibus per senatum more maiorum statuatur aliquid de legibus. unum est eiusmodi, placere legem abrogari, ut Q. Cæcilio, M. Iunio cos: quæ leges rẽ militarem impedirent, ut abrogarentur.] *Q. Cæcilius Metellus Numidicus, M. Iunius Silanus, de quibus facit mentionem, consules fuerunt bello Cimbrico, quod diu praue simul & infeliciter gestum est. atque ipse quoque hic Iunius male rem aduersus Cimbros gessit, ac plures leges, quæ per eos annos, quibus hæc gerebantur, populo latæ erant, quibus militiæ stipendia minuebantur, abrogauit.* Alterum, quæ lex lata esse dicatur, ea non uideri populum teneri, ut L. Marcio, Sex. Iulio cos. de legibus Liuiis.] *Puto uos reminisci, has esse leges Liuias, quas illis consulibus M. Liuius Drusus tribunus pl. tulerit: qui cum senatus partes tuendas suscepisset, & leges pro optimatibus tulisset, postea eò licentiæ est progressus, ut nullum in ijs morem seruaret. itaque Philippus consul, qui ei inimicus erat, obtinuit à senatu, ut leges eius omnes uno S. C. tollerentur. decretum est enim, contra auspicia esse latas, neque ijs teneri populum.*

lum. Tertium eſt de legum derogationibus, quo de genere perſæpe S. C. fiunt, ut nuper de ipſa lege Calpurnia, quæ derogaretur.] *Lex hæc Calpurnia de ambitu erat. tulerat eam ante biennium C. Calpurnius Piſo conſul, in qua præter alias pœnas pecuniaria quoque pœna erat adiecta.* P. Africanus ille ſuperior, ut dicitur, non ſolum à ſapientiſsimis hominibus, qui tum erant, uerum etiam à ſe ipſo ſæpe accuſatus eſt, quòd, cum conſul eſſet cum Ti. Longo, paſſus eſſet tum primũ à populari conſeſſu ſenatoria ſubſellia ſeparari.] *Hoc factum eſt ſecundo Conſulatu Scipionis, poſt ſeptimum annum, quàm Carthaginienſibus bello ſecundo data eſt pax. factum id eſſe autem Antias tradidit ludis Romanis, quos fecerunt ædiles curules C. Atilius, L. Scribonius Libo. id eos feciſſe iuſſu Cenſorum Sex Aelij Pæti, C. Cornelij Cethegi. & uidetur in hac oratione, hunc quidem auctorem ſecutus, Cicero dixiſſe, paſſum eſſe Scipionem, ſecerni à cetero conſeſſu ſpectacula ſenatorum. in ea autem, quam poſt aliquot annos habuit de aruſpicum reſponſo, non paſſum eſſe Scipionem, ſed ipſum auctorem fuiſſe dandi eum locum ſenatoribus, uidetur ſignificare. uerba eius hæc ſunt.*

ſunt. Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio noſtri maiores ante templum matris Magnæ fieri celebrariq. uoluerunt: quibus primum ludis ante populi conſeſſum ſenatui locum P. Africanus II. cos. ille maior dedit. * *Hoc tributum eſſe ſenatui ſcribit, ſed ſine mentione Magaleſium: Aediles enim eos ludos facere ſoliti erant. uotiuis ludis factum tradit, quos Scipio & Longus cos. ſecerint. Non præterire autem uos uolo, eſſe oratoriæ calliditatis, ut, cum opus ſit, eiſdem rebus ab utraque parte, uel à contrarijs utantur. nam cum ſecundum Ciceronis opinionem, auctore Scipione conſule, ædiles ſecretum ante omnes locum ſpectandi ſenatoribus dederint; eodem illo facto Scipionis in hac quidem oratione, quia cauſſa popularis erat, premebaturq. ſenatus auctoritate, atque, ob id dignitatem eius ordinis quàm poſſit maxime eleuari, cauſæ expediebat; pænituiſſe ait Scipionem, quòd paſſus eſſet id fieri. in ea de aruſpicum reſponſo, quia in ſenatu habebatur, cuius auribus erat blandiendum, & magnopere illum laudat, & non auctorem fuiſſe dandi, (nam id erat leuius) ſed ipſum etiam dediſſe dicit. Circa medium, quo loco numerat, cum lex* * *feratur, quot loca interceſſionis ſunt, iubeat diſcedere.* Eſt utique ius uetandi, cum * ea feratur, quandiu ferundi transferuntur

tur, dum priuati dicunt, dum sitella defertur, dum æquantur sortes, dum sortitio fit, & si qua sunt huius generis alia.] *His peractis, cum id solum superest, ut populus sententiam ferat, iubet unumquenque is, qui fert legem, discedere. quod uerbum non hoc significat, quod in communi consuetudine est, de eo loco, ubi lex fertur, sed in suam quisque tribum discedat, in qua est suffragium laturus. populus enim confusus, ut semper alias, ita & in concione. Paulo post:* Vnum tamen, quod hoc ipso tribuno pl. factum est, prætermittendum non uidetur. neque enim maius est, legere codicem, cũ intercedatur, quàm sitellam ipsam cum ipso ĩtercessore deferre; nec grauius, incipere ferre, quàm perferre; nec uehemẽtius, ostẽdere, se laturum inuito collega, quàm ipsi collegæ magistratum abrogare; nec criminosius, tribus ad legẽ accipiendam, quàm ad collegam reddendum priuatum introuocare, quæ uir fortis, huius collega, A. Gabinius in re optima fecit omnia: neque, cum salutem populo R. atque omnibus gentibus finem diuturnæ captiuitatis, turpitudinis, & seruitutis afferret, passus est plus unius collegæ sui, quàm uniuersæ ciuitatis

tatis

tatis uocem ualere, & uoluntatem.] *Manifestum est, de ea lege Ciceronem nunc dicere, qua Cn. Pompeio bellum aduersus piratas datum est. L. autem Trebellius tribunus pl. quem non nominat: quo perseuerante intercedere, (nam senatui promiserat, moriturum se ante, quàm illa lex perferretur) introuocare tribus Gabinius cœpit, ut Trebellio magistratum abrogaret, sicut quondam Ti. Gracchus tribunus M. Octauio, collegæ suo, magistratum abrogauit. & aliquandiu Trebellius, ea re non perterritus aderat, perstabatq. in intercessione, quòd omnia magis, quàm perseueraturum esse Gabinium, arbitrabatur. sed postquam* X *&* VII *tribus rogationem acceperunt; & una mens esset populi, ut iussum conficeret: remisit intercessionem Trebellius: atque ita legem Gabinius de piratis persequendis pertulit.* At enim de corrigenda lege retulerunt.] *Diximus iam in principio, Cornelium primo legem promulgasse, ne quis per senatum lege solueretur; deinde tulisse, ut tum denique de ea re S.C. fieret, cum adessent in senatu non minus* CC. *hæc est illa, quam appellat, correctio.*

Idem, nisi hæc ipsa lex, quam C. Cornelius tulit, obstirisset, decreuissem id, quod palam iam isti defensores iudiciorum pugnauerunt, senatui non placere

id

id iudicium de Syllæ bonis fieri. quam ego caussam longe aliter prætor in concione defendi, cum id dicerem, quod idem iudices postea statuerunt, iudicium æquiore tempore fieri oportere.] *Quia defuerat superioribus temporibus in ærario pecunia publica, multa, & sæpe eius rei remedia erant quæsita, in quibus hoc quoque, ut pecuniæ publicæ, quæ residuæ apud quenque essent, exigerentur. id autem maxime pertinebat ad Cornelium Faustum, dictatoris filium, quia Sylla per multos annos, quibus exercitibus præfuerat, & remp. tenuerat, sumpserat pecunias ex uectigalibus, & ex ærario populi Romani: eaq́. res sæpe erat agitata, sæpe omissa, partim propter Syllanarum partium potentiam, partim quòd iniquum uidebatur, post tot annos, quam quis pecuniam acceperat, eius reddere rationem. Statim:* Antea uero quàm multarum rerum iudicia sublata sint, & quia scitis, prætereo, & ne quem in iudicium oratio mea reuocare uideatur.] *Bello Italico, quod fuit adolescentibus illis, qui tum in rep. uigebant, cum multi Varia lege inique damnarentur, quasi id bellum illis auctoribus conflatum esset, crebræq́. defectiones Italicorum nuntiarentur, tunc ob eius tristitiæ occasionem senatus decreuit, ne iudi-*

cia,

dicia, dum tumultus Italicus eſſet, exercerentur. quod decretum eorum in concionibus populi ſæpe agitatum erat. ſupererant autem ex ijs, qui illa iudicia metuerunt, uigentes multi, maxime C. Curio, Curionis adoleſcentis pater, eius qui bello ciuili Cæſaris fuit partium. Paulo poſt: Non Cn. Dolabella C. Volcatium, honeſtiſsimum uirum, communi & quotidiano iure priuaſſet.] *Duo fuerunt eo tempore Dolabellæ, quorum alterum C. Cæſar accuſauit, alterum M. Scaurus.* Non denique homo illorum & uita & prudentia longe diſsimilis, ſed tamen nimis in gratificando iure liber, L. Siſenna bonorū Cn. Cornelii poſſeſsionē ex edicto ſuo P. Scipioni, adoleſcenti ſumma nobilitate, eximia uirtute prædito, dediſſet.] *Hoc ſolum hic annotandum eſt, hunc eſſe L. Siſennam, qui res Romanas ſcripſit.* Quare cum ambitum populus Romanus uideret, & cum à tribunis pl. doceretur, niſi pæna acceſsiſſet in diuiſores, extingui nullo modo poſſe, legem hanc Cornelii flagitabat, illam, quæ ex S. C. ferebatur, repudiabat.] *Idq. uir, is doctiſſimus duorum conſulum deſignatorum calamitate. Et eadem de re paulo poſt.* Vt ſpectaculum illud duorum deſignatorum conſulum ca

 lami-

lamitate, re, & tempore ſalubre, ac neceſſarium, genere, & exemplo miſerum, ac funeſtum, uideremus.] *P. Syllam & P. Autronium ſignificat: quorum alterum L. Cotta, alterum L. Torquatus, qui, cum hæc Cicero dicebat, conſules erant, ambitus damnarant, & in eorum locum creati erant.*

Quid ego nunc tibi argumentis reſpondeam, poſſe fieri, ut alius aliquis Cor* nelius ſit, qui habeat Philerotem, res uulgare nomen eſſe Philerotis, Cornelios uero ita multos, ut iam etiam collegium conſtitutum ſit?] *Frequenter tú etiam cœtus factioſorum hominum ſine publica auctoritate malo publico fiebant: propter quod poſtea collegia S.C. & pluribus legibus ſunt ſublata, præter pauca, atque certa, quæ utilitas ciuitatis deſideraſſet, ut fabrorum, fictorumq. ..*

Atenim extremi, ac difficilimi tēporis uocem illam C. Corneli conſulem mittere coegiſti, qui rempublicam ſaluam eſſe uellent, ut ad legem accipiendam adeſſent.] *C. Piſo, qui conſul eodem anno fuit, quo Cornelius tribunus pl. erat, cum legem de ambitu ex S.C. grauiorem, quàm fuerat antea, ferret; & propter multitudinem diuiſorum, qui per uim aduerſabantur, è foro eiectus eſſet, edixerat id, quod Cicero ſignificat, & maiore*

iore manu stipatus ad legem perferendam descen derat. Plebé ex Maniliana offensione uictam * *& domitam esse dicit.* Ante uestros annos propter illius tribuni pl. temeritatem posse adduci, ut omnino ne illius potestate abalienemur: qui restituerũt eam potestatem, alterum nihil unum posse contra multos, alterum longe abesse.] *Manifestum puto esse uobis, M. Crassum & Cn. Pompeium significari: è quibus Crassus iudex tum sedebat in Cornelium, Pompeius in Asia bellum Mithridaticum gerebat.* Tanta igitur in illis uirtus fuit, ut anno XVI post reges exactos propter nimiam dominationem potentium secederent, leges sacratas ipsi sibi restituerent, duos tribunos crearent, montem illum trans Anienem, qui hodie mons Sacer nominatur, in quo armati consederant, æternæ memoriæ caussa consecrarent. itaque auspicato postero anno X tribuni pl. comitiis curiatis creati sunt.] *Inducor, magis librariorum hoc loco esse mendam, quàm ut Ciceronem parum proprio uerbo usum esse credam. illo enim tempore, de quo loquitur, quod fuit post* XVI *annos quàm reges exacti sunt, plebs sibi leges sacratas non restituit, (nunquam enim tribunos pl. habuerat.) sed*

tum primum eas constituit. Numerum quidem annorum post reges exactos, quo id factum est, diligenter posuit, qui fuit A. Virginio Tricosto, L. Veturio Cicurino cos. Ceterum quidam non duos tribunos pl. ut Cicero dicit, sed quinque tradunt creatos tum esse, singulos ex singulis classibus. sunt tamen, qui eundem illum duorum numerum, quem Cicero, ponant: inter quos Tuditanus, & Pomponius Atticus, Liuiusq́. noster. idem hic & Tuditanus adijciunt, tres præterea ab illis duobus collegas creatos esse. nomina duorum sunt hæc, qui primi creati traduntur C. Sicinius L. F. Bellutus, L. Albinius C. F. Paterculus. Reliqua pars huius loci quæ pertinet ad secundam constitutionem tribunorum, & decemuirorum finitum imperium, & breuiter & aperte ab ipso dicitur. nomina sola non adijcit, quis ille ex x uiris fuerit, qui contra libertatem uindicias dederit, quis ille pater, contra cuius filiam id decreuit: quòd scilicet notissimum est, Decemuirum illum Ap. Claudium fuisse, patrem autem uirginis L. Virginium. unum hoc tantummodo explicandum, quo loco primum de secunda secessione plebis, deinde de concordia facta, sic dicit. Tum, interposita fide per tres legatos amplissimos uiros, Romam armati reuertuntur: in Auentino consederunt: inde armati in Capi-

Capitolium uenerunt: decem tribunos pl. per pontificē, quòd magiſtratus nullus erat, creauerunt.] *Legati tres, quorum nomina non ponit, hi fuerunt, Sp. Tarpeius, C. Iulius, P. Sulpicius, omnes conſulares: pontifex maximus fuit M. Papirius.* Etiā hæc recentiora prætereo: ponam principium iuſtiſsimæ libertatis, Caſsiam, qua lege ſuffragiorum ius, poteſtasq́. conualuit, alteram Caſsiam, quæ populi iudicia firmauit.] *Quæ ſit iſta lex Caſſia, qua ſuffragiorum poteſtas conualuit, manifeſtum eſt. nam ipſe quoque paulo ante dixit, legem Caſſium tuliſſe, ut populus per tabellam ſuffragium ferret. altera Caſſia lex, quæ populi iudicia firmauit, quæ ſit, poteſt quæri. eſt autem hæc. C. Caſſius L. F. Longinus tribunus pl. C. Mario, C. Flauio coſ. plures leges ad minuendam nobilitatis potentiam tulit, in quibus hanc etiam, ut, quem populus damnaſſet, cuiue imperium abrogaſſet, in ſenatu non eſſet. tulerat autem eam maxime propter ſimultates cū Q. Seruilio, qui ante biennium conſul fuerat; et cui populus, quia male aduerſus Cimbros rem geſſerat, imperiū abrogauit. Dicit de nobilibus.* Qui non modo cum Sylla, uerum etiam, illo mortuo, ſemper hoc per ſe ſummis opibus retinendum putauerunt; inimi-

 ciſsimi

ciſsimi C. Cottæ fuerunt, quòd is conſul paulum ttibunis pl. non poteſtatis, ſed dignitatis addidit.] *Hic Cotta, ut puto, legem tulit, ut tribun s pl. liceret poſtea alios magiſtratus capere: quod lege Syllæ ijs erat ademptum.* Quàm diu quidem hoc animo erga uos illa plebs erit, quo ſe oſtēdit eſſe, cum legem Aureliam, cum Roſciam non modo accepit, ſed etiam efflagitauit.] *Aurelia lege communicata iudicia inter ſenatores, & equeſtrem ordinem, & tribunos ærarios. Roſcia eſt, qua L. Roſcius Otho biennio ante confirmauit, ut in theatro equitibus Romanis* XIIII *ordines ſpectandi gratia darentur.* Memoria teneo, cum primum ſenatores cum equitibus Romanis lege Plotia iudicarēt, hominem diis ac nobilitati perinuiſum, Cn. Pompeium cauſſam lege Varia de maieſtate dixiſſe.] *M. Plautius Siluanus tribunus pl. Cn. Pópeio Strabone, L. Porcio Catone cos. ſecundo anno belli Italici, cũ equeſter ordo in iudicijs dominaretur, legẽ tulit adiuuãtibus nobilibus, quæ lex uim eam habuit, quam Cicero ſignificat: nã ex ea lege tribus ſingulæ ex eo numero quinos denos ſuffragio creabant, qui eo anno iudicarēt: ex eo factum eſt, ut ſenatores quoque in eo numero eſſent, & quidam etiam ex ipſa plebe.*

etiam

Pro Cornelio II.

NVM in eo, qui ſint hi teſtes, hæſitatis? ego uobis edam duos. reliqui ſunt de conſularibus, inimici tribuniciæ poteſtatis: pauci præterea aſſentatores eorum, atque aſſeclæ ſubſequuntur.] *M. Lucullum & M'. Lepidum ſignificat. quinque enim conſu lares, ut iam diximus, in Cornelium teſtimonium dixerunt, Q. Catulus, Q. Hortenſius, Q. Metellus Pius pont. max. quos hac ſecunda oratione tractat; & duo, qui non dixerunt, quos nunc ſignificat, Lucullus & Lepidus.*
Quid? auunculus tuus, clariſsimus uir, clariſsimo patre, auo, maioribus, cre do, ſilentio, fauente nobilitate, nullo interceſſore comparato, populo R. de dit, & potentiſsimorum hominum col legiis eripuit cooptandorum ſacerdotum poteſtatem?] *Hoc egere enarratione, quia hoc loco non ponit, quis fecerit, ei demum uideri poteſt, qui oblitus ſit, minus ante* XX *uerſus hæc de eo ipſo Ciceronem dixiſſe.* Sed ſi familiariter ex Q. Catulo, ſapientiſſimo uiro, atque humaniſsimo, uelim quærere, utrius tandem tibi tribunatus minus probari poteſt, C. Cornelii, an, non dicam P. Sulpicii, non L. Saturnini, non C. Gracchi, non Tiberii; neminẽ,

quem isti seditiosum existimant, nominabo; sed auunculi tui Q. Catuli, clarissimi patriæq. amantissimi uiri: quid mihi tandem responsurum putatis? *Sequitur:* Quid? idem Domitius M. Silanum, consularem hominem, quemadmodum tribunus pl. uexauit?] *M. Silanus quinquennio ante consul fuerat, quàm Domitius tribunus pl. atque ipse quoque aduersus Cimbros rem male gesserat. quam ob caussam Domitius eum apud populum accusabat: criminabatur, bellum cum Cimbris iniussu populi gessisse, idq. principium fuisse calamitatum, quas eo bello populus accepisset: ac de eo tabellam quoque dedit: sed plenissime Silanus absolutus est: nam duæ solæ tribus eum, Sergia, & Quirina, damnauerunt.* Hæc est controuersia eiusmodi, ut mihi trib. pl. Cn.
* Domitius, Catulo, M. Terpolius contemptissimum nomen eiectum esse ex iis, qui trib. pl. fuerunt.] *Post infractam tribuniciam potestatem à Sylla, ante restitutá à Cn. Pompeio, apparet. fuit antem is tribunus pl. ante* XII *annos, D. Bruto, & M. Lepido cos. Cn. Domitius tribunus fuerat ante* II *de* XL *annos, C. Mario* II *C. Fimbria cos. Magno numero sententiarum Cornelius absolutus est.*

In

In primam orationem pro C. Cornelio Sigonii ſcholia.

NOBILISSIMA *in primis hæc cauſſa putatur, quam pro C. Cornelio dixit de maieſtate. quod cum ex Aſconij elegantiſſimo commentario intelligi poteſt, tum uero etiam ex aliorum multorum, quorum uerba non pigebit afferre. Ac primum quidem, quod extat apud Lactantium lib.* VI, *cap.* II, *Ciceronis ipſius iudicium debet eſſe grauiſſimum: apud quem Catulus in Hortenſio philoſophiam rebus omnibus præferens, malle ſe dicit uel unum paruum de officio libellum, quàm longam orationem pro ſeditioſo homine Cornelio. quaſi uero hæc Corneliana defenſio longe inter omnes alias maximis eloquentiæ laudibus abundaret. & eiuſdem in Oratore, qui in exemplum earum defenſionum, quæ uarietatem haberent, hanc ipſam attulit. Adde huc teſtimonium Cornelij Nepotis, qui, ut ſcripſit D. Hieronymus aduerſus errores Ioannis Hieroſolymitani, memoriæ prodidit, ſe præſente iiſdem pene uerbis, quibus edita eſt, eam pro Cornelio, ſeditioſo tribuno, defenſioné peroratam. Quid de Tacito dicam? qui in dialogo de oratoribus ſcripſit ita: Satis conſtat C. Cornelium, & M. Scaurum, & T. Milonem, & L. Beſtiam, P. Vatinium concurſu totius ciuitatis,*

tatis, & accusatos, & defensos. Possum etiam commemorare, ut huius caussæ sæpe meminerit Quinctilianus, atque exempla artificiosæ eloquentiæ inde sæpe petierit. quod non, nisi cognita, & testata eius nobilitate, fecisset. Hinc enim illa sunt: Nec fortibus modo, sed etiam fulgentibus armis prœliatus est in caussa Cornelij Cicero. qui non assecutus esset docendo iudicem tantum, & utiliter demum, ac Latine, perspicueq́. dicendo, ut populus admirationem suam non acclamatione tantum, sed etiam plausu confiteretur. Præterea lib. VI, cap. VI ita ait: Infinitum est, enumerare, ut Cornelium ipsa confessionis fiducia eripuerit. et lib. V, cap. XIII: Testes in Cornelium accusator lecti à tribuno codicis pollieetur. facit hoc Cicero superuacuum, quia ipse fateatur. Item: Quod autem posui referre, quo quicque accusator modo dixerit, huc pertinet, ut, si est minus efficaciter locutus, ipsa eius uerba ponantur; si acri, & uehementi usus fuerit oratione, eandem rem nostris uerbis mitioribus proferamus: ut Cicero de Cornelio, Codicem attigit. & lib. IIII, cap. III; Pro Cornelio, inquit, popularis illa uirtutum Cn. Pompeij commemoratio, in quam ille diu immoratur orator, uelut nomine ipso ducis cursus dicendi teneretur, abrupto, quem inchoauerat, sermone diuertit. Hoc autem, credo,

do, fecit, quòd C. Cornelius Pompeij quæstor fuerat. De quæstione porro huius caussæ idem lib. VII, *cap.* IIII: *Est interim certa finitio. De qua inter utranque partem conuenit, ut Cicero dicit: Maiestas est in imperio, atque in omni populi R. dignitate. quæritur tamen an maiestas minuta sit: ut in caussa Cornelij quæsitum est. Hanc autem caussam in duas partes fuisse diuisam, præter Asconium, Cicero etiam ipse, & Priscianus significant. Cicero enim in oratore se ipsum in secunda Corneliana citat. Priscianus Ciceronis exempla profert in hunc modum: Cicero pro Cornelio in primo, & in secundo. Iam uero caussam quatriduo peroratam ostendit etiam Plinius libro primo epistolarum, cum scribit: Cicero pro Cluentio ait, se totam caussam uetere instituto solum perorasse, & pro Cornelio quatriduo egisse. ne dubitare possimus, quæ per plures dies, ut necesse erat, latius dixerit, postea recisa, ac purgata in unum librum grandem quidem, unum tamen, coarctasse. at aliud est actio bona, aliud oratio: Ex his autem intelligi potest, cum longam orationem pro Cornelio in Hortensio dixit, priorem intellexisse. Quin etiam huius orationis meminit Boetius libro de differentijs Topicis. Cicero, inquit, pro Cornelio, quid sit maiestatem minuere, tractat, quòd malam legem tulit, quòd*

legendo codicem intercessionem sustulit, quòd seditionem fecit. Postremo de accusatore etiam Cornelij P. Cominio sic ipse scriptum reliquit in Bruto: Itaque ne hos quidem equites Romanos amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletinum, quo accusante defendi Cornelium, in quo & compositum dicendi genus, & acre, & expeditum fuit. Quod autem in argumento Asconius Cotta, & Torquato cos. hác habitam scribit, post annum, quàm superiores, intelligit eas, quas pro Q. Gallio, M. Fundanio & A. Cluentio dixit: ut supra ex libro de petitione consulatus significauimus. Quod uero in eodem argumento uulgo legitur: Eam tulit inuitis optimatibus, qui uel paucos gratificari solebant, satis certum est, legendum, qui uel pauci. nam & sensus hoc postulat, & loquendi antiqua ratio. sensus ex prioribus uerbis exprimitur: Eaq. ipsa senatus consulta per pauculos admodum fiebant. Locutionem comprobat Liuius lib. x: Quod populi ius sit, iubeat potius, quàm patres gratificentur. Quod scriptum est praeterea: Sequente deinde anno L. Cotta, L. Torquato cos. quo haec oratio à Cicerone praetore dicta est, satis apparet, cum anno ante Cicero praeturam gesserit, praetorio non praetore esse legendum. Quod etiam post scriptū est: Ex S. C. anno cos. praesidebant, & iudicio,

cio. malim ita legere: ex S. C. *consules ærario præsidebant, etiudicio. hoc enim post etiam factum est à Pompeio consule in iudicio Milonis.*

Vt ab Ioue optimo maximo.] *Priscianus lib.* VII: *Deabus: Cicero pro Cornelio in primo: Vt ab Ioue optimo maximo, ceterisq. dijs, deabusq. omnibus opem, & auxiliũ petamus. Hæc ego uerba Ciceronem in exordiendo usurpasse existimo: in his autem Demosthenem esse æmulatum, qui in oratione de corona ita exorsus est:* πρῶτον μὲν ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι, καὶ πάσαις. *Quin etiam maiores nullam orationem, nisi inuocatis numinibus, inchoasse, ut in omnibus Catonis, & Gracchi, auctor est Seruius in* XI *Aeneidos. unde Cicero per irrisionem in diuinatione dixerit: Si quid ex uetere aliqua oratione: Iouem ego optimum maximum: & Demosthenes in oratione contra Aeschinem. Quò cum spectaret etiam Valerius in proœmio, dixit: Nam si prisci oratores ab Ioue optimo maximo bene orsi sunt. et is, qui Rhetorica scripsit ad Herennium: Cum Gracchus deos inciperet precari, tum isti impetum faciunt. Liuius autem lib.* XXIX *hoc etiam magistratuum ad populum agentium fuisse institutum ostendit, cum ait: Cum solemne carmen precationis, quod præfari prius, quàm populum alloquantur, magistratus solent, peregisset*

ſet . tale autem eſt illud etiam pro Rabirio: Primum ab Ioue optimo maximo, ceteriſq. dijs, deabuſq. immortalibus pacem, ac ueniam peto, precorq. ab ijs &c.

Ex promulgatione.] *Hoc narrationem cauſſæ uidetur redolere.*

Poſtulatur apud me prætorem primum de pecuniis repetundis.] *Satis conſtat, Ciceronem priore anno prætorem quæſiſſe de pecunijs repetundis. auctor ipſe in Cluentiana.*

Quid Metellus.] *De eodem Curione Metelli accuſatore, ceteriſq., quorum adoleſcentia accuſatione aliqua nobili commendata eſt, egregie Appuleius apologia prima: Neque autem gloriæ cauſſa me accuſat, ut M. Antonius C. Carbonem, C. Mucius A. Albutium, P. Sulpicius C. Norbanum, L. Furius M'. Aquillium, C. Curio Q. Metellum. quippe homines erudituſſimi, iuuenes laudis gratia primum hoc rudimentum forenſis operæ ſubibant, ut aliquo inſigni iudicio ciuibus ſuis noſcerentur. qui mos incipientibus adoleſcentibus ad illuſtrandum ingenij florem, apud antiquos conceſſus diu exoleuit. Eundem autem locum tractauerat ante Cicero in II de Officijs: Idem fecit, inquit, adoleſcens M. Antonius. etiam P. Sulpicij eloquentiam accuſatio illuſtrauit, cum ſeditioſum, & inutilem ciuem C. Norbanum in iudicium uocauit.*

uit. Sed hoc quidem non est sæpe faciendum, nec unquam nisi aut reip. caussa, ut duo Luculli, aut patrocinij, ut nos pro Siculis, pro Sardis uero M. Albutium Iulius Cæsar. In accusando etiam Manlio L. Fusii cognita industria est. Ex quorum collatione locorum satis intelligi potest, apud Appuleium legi oportere pro C. Mucius, C. Iulius. apud Ciceronem pro Manlio Manio. de C. Iulio Cæsare pro Sardis contra Albutiũ agente idem locutus est in diuinatione: Itaque Cn. Pompeio nominis deferendi potestas non est data in T. Albutium. atque ille Cn. Pompeius ita cum C. Iulio contendit, ut tu mecum. quæstor enim Albutij fuerat, ut tu Verris. Iulius hoc secum auctoritatis ad accusandum afferebat, quòd ut hoc tempore nos ab Siculis, sic tum ille ab Sardis rogatus ad caussam accesserat. Manium autem legendum esse, nominis ipsius ratio declarat. fuit enim Manius Aquillij prænomen, ut alias demonstratum est: Manlius autem gentis patriciæ nomen. Quam quidẽ emendandi industriam qui aut ut leuem, aut ut putidam, aut certe ut non admodum necessariam, eleuant, atque damnant, ij se ueritatem historiæ contemnere, ac rerum lucem odisse, ueteris memoriæ deprauationem amplecti, tenebras adamare ostendunt. mihi quidem ut ceteris in rebus, in quibus harum artium laus aliqua

est collocata, sic in hac potissimum restituenda studium summum ab ijs, qui id præstare non ingenio, uel doctrina possunt, uidetur esse ponendum. Quod ego & in alijs libris feci, cum res tulit, & faciam, cum postulabit. Itaque ad hæc locum etiam Dionysii nunc adijciam, de quo, cum hæc scriberem, me consuluit uir non eleganti solum ingenio, sed eximia etiam doctrina, & maxima probitate ornatus, Vincentius Gilianus, familiaris meus, qui in uulgatis libris asterisco notatus menda se affectum fœdissima indicat, cum tamen, cognita re, & nomine, de quo loquitur, integerrimus sit. In methodo ἐπιταφίων hæc uerba sunt: παραδείγματα αὐτῶν ἐςί που καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τοῦ μὲν κοινοῦ, καὶ πολιτικοῦ παράγε τῷ τοῦ λόγου, καὶ παρὰ τῷ τȣ̃ ἀρίςωνος. quid est enim τῷ τȣ̃ λόγȣ; nihil profecto. cur igitur aut leue studium, aut putidum, aut parum necessarium eius esse existimari debet, qui emendatione adhibita locum sanet, ac sententiam demonstret? Lege igitur παρὰ τῷ τȣ̃ ὀλόρου id est apud Olori filiū. iam nihil est hoc loco illustrius. significat enim communis, & ciuilis orationis exempla multa reperiri apud Olori filium, & Aristonis, id est apud Thucydidem, & Platonem. quos à patribus suis appellauit more Græcorum. Iam uero apud Strabonem quàm multa sunt in nominibus urbium, & lo-

corum

corum, fluminum contracta errata, quibus turpissime historia, & ipsius rei ueritas deprauatur? afferam ex Italia, quæ nunc in manibus est, aliquot, & quidem omnia ex una fere pagina, quæ non uidit interpres. ita enim legitur uulgo, ubi agitur de Latio: πρὸ δὲ ταύτης ἐςὶ πρίβερνον, καὶ κόρα καὶ σύες σατραποντιόντε καὶ οὐελίτραι. *quæ ita uertit interpres: Ante hanc Priuernum est, & Cora, & Syes, & pusilla quædam præfectura, Velitræq. Quæ, malum, est ista pusilla præfectura, quod hoc Syes? lege autem* καὶ κόρα καὶ συέσσα τῶν ποντίων, *nihil portenti dixeris. significat enim Suessam, quæ Pometia dicta est, cum altera in Campania Suessa Aurunca diceretur. quam ipse Suessam Pomptinorum appellat. Paulo post:* ἥ τε τῶν ἑρνίκων πολίχνη καὶ πίτουλον, καὶ ἀνάγνια κερεαταί. *ita exprimit interpres: Hernicorum oppidulum, & Pitulum, & Anagnia, & Cerate. cū fuerit uertendum Capitulum, & Anagnia, & Cernetum, ut scribit Plinius. mendose enim est* καὶ πίτουλον *pro* καπίτουλον *uno uerbo. & post* τεγεάτην τῶν μαῤῥουκινῶν μητρόπολιν *uertit Tegeatem Marrucinorum metropolim, cum sit scribendum Teate, testibus ceteris. & alio loco:* διαῤῥεῖ δὲ ἔρις ποταμός. λεῖρις *scribendum est, quanquam interpres uertit Eris. & cum addit loquens de uinis* ὁ φάλερνος, ὁ ἀλβανὸς καὶ ὁ σαγανός,

νὸς, ubi interpres uertit Falernum, Albanum, Sataganum, ſcribi oportet pro ϛαγανὸς σιγνινὸς, & Signinum uinum conuertendum, cuius poſt ipſe etiam ſine menda meminit, itemq́. Martialis. Quin etiam illud, ut opinor, mendoſe eſt eodem in loco: ἡ δὲ σινουέσσα ἐν σιτάνοις κόλπῳ ἵδρυται, ἀφ' οὗ καὶ τοὔνομα. σίνος γὰρ ὁ κόλπος. quem locum uertit imprudenter interpres. Sinueſſa in Setano ſita eſt ſinu. non enim uidit σιτανοὶς uitio ſe legi pro σίνοις, uocem enim latinam ſinum, unde Sinueſſa dicta eſt, expreſſit. Quid præterea notius eſt illa prima epiſtola ad Atticum, in qua de petitione ſua diſſerit Cicero hoc modo? De ijs, qui nunc petunt, Cæſar certus putatur. Thermus cum Silano contendere exiſtimatur. noſtris rationibus maxime conducere uidetur Thermum fieri cum Cæſare. nemo eſt enim ex ijs, qui nunc petunt, qui, ſi in noſtrum annum reciderit, firmior candidatus fore uideatur, propterea quòd curator eſt uiæ Flaminiæ: quæ cum erit abſoluta, ſane facile eum libenter nunc ceteri conſuli acciderim. Locus eſt autem aſteriſco ad inſignem, quæ inſideat, maculam indicancandam notatus. quæ exigua nominis emendatione deletur. Fac enim ex ceteri, Cæſari, ex conſuli conſulem, ex acciderim addiderim, ſententiam aperuiſti obſcuriſſimam, & locum correxiſti pulcherrimum. Cæſar, inquit, certus

tus consul putatur. Thermus cum eo contendit, idem est curator uiæ Flaminiæ: quæ cum erit absoluta, sane facile eum nunc Cæsari consulem addiderim. Iam neminem puto futurum, qui de huius loci sanitate dubitet. est enim litterarum paucarum leuissima mutatio facta. locutio in eiusmodi re Liuio familiarissima indicata. nam addere, & adiungere consuli collegam consulem sæpissime eum dixisse, notius est, quàm ut exemplis sit confirmandum, & sententia loco aptissima est patefacta: quippe cum Ciceronis coniecturam euentus ipse comitiorum postea comprobarit. Hanc autem industriæ laudem si quis leuem existimet, quid in hoc studiorum genere graue ducat, secum ipse postea uiderit. Sed hæc præter caussam, quanquam non sine caussa. nunc reliqua persequar. si illud etiam de hoc loco addidero, me uocem illam, Libenter, uacare, eamq. illius uocis, Sane, glossema esse, atque ex albo libri in uerba epistolæ temere irrepsisse, iudicare. redeo ad locum Ciceronis, qui ita uulgo legitur: Quid Metellus, summa nobilitate? cum bis iurasset, semel priuatim priuatum parte publice legis deiectus est ratione, an ui, an uero: mendose sine dubio, sed quæ menda ex commentatione Asconij fortasse tolli possit, hoc modo: semel priuatim, iterum publice lege, deiectus est. sic enim ait Asconius: Huc

igitur illud pertinet, cum iuraſſe dixit, ſemel priuatim, & iterum lege, tum ſcilicet, cum in Curionem calumniam iurauit. ſic enim hic locus ſine dubio legendus eſt, non, ut uulgo, Et iterum legatum ſcilicet. quod ſine ullo loci ſenſu fiebat.

Legem, inquit, de libertinorum ſuffragiis Cornelius cum Manilio dedit.] *Legendum ex ipſa loci ſententia: Cornelius C. Manilio dedit. & poſt cum ait. nam tuliſſe ridiculum eſt, pro tuliſſe dediſſe. id quod Paullus Manutius, uir acutiſſimo ingenio præditus, uidit.*

Quod ſumma rep. manet, in ueſtri ordini * fuit.] *Malim ita legi, id extra ordinem fuit. me in hanc lectionem prope manu duxerunt uerba Aſconij ita interpretantis: Altera de bello Mithridatico Cn. Pompeio extra ordinem mandando.*

Eſt utique ius uetandi, cum ea feratur, quã diu ferundi transferũtur id eſt lex.] *Suſtuli duas uoces, id eſt lex. quæ uidentur in albo libri poſita fuiſſe eis uocibus declarandis: cum ea feratur: & locum hunc per ſe ſatis mendoſum, mendoſioré reddunt. illa autem: quandiu ferundi transferuntur, hoc ſignificant, quandiu ferundi ſuffragij cauſſa in tribus ſuas transferuntur. Quod ita eſſe declarat Aſconius hoc loco, cum ait: His peractis, cum id ſolum ſupereſt,*

ſupereſt, ut populus ſententiam ferat, iubet unumquenque is, qui fert legem, diſcedere, id eſt in ſuam quenque tribum diſcedere, in qua eſt ſuffragium laturus. Verba autem Aſconij, quæ ita leguntur: Circa medium, quo loco numerat, cum lex feratur, quot loca interceſſionis ſunt, iubeat dicere, manca eſſe, & corrupta puto: legenda autem ita eſſe. Quo loco numerat, cum lex feratur, quot loca interceſſionis ſunt, antequam, qui legem fert, populum iubeat diſcedere. Quod ex uerbis, quæ ſequuntur, declaratur.

Res uulgare nomen Philerotis.] *Vox, Res, habet ſine dubio mēdam. quid ſi pro ea, Romæ, reponas. audax fortaſſe emendatio ſit, ſed tamen ab oratoris ſententia non aliena.*

Tanta igitur in illis.] *Hæc etiam ex primo pro Cornelio. Hoc oſtendit Priſcianus lib.* VI; *qui ait: Cicero pro Cornelio in primo; Trans Anienem.*

Ponam principium iuſtiſsimæ libertatis, Caſsiam, qua lege ſuffragiorum ius, poteſtasq. conualuit.] *Lex hæc Caſſia fuit tabellaria de populi iudicio, ut alio loco Cicero docuit. Quocirca ueteres aliquot adhuc extant argentei nummi. quorum in alijs eſt in aduerſa parte templum Veſtæ cum ciſta, & tabellis* A. C. *abſolutionis nimirum, & condemnationis*

in aduerſa hæ litteræ Q. CASSIVS VEST. *cum imagine Veſtæ. in alijs eadem omnia, præterquam quòd à tergo ſunt hæ litteræ* LONGINVS IIIVIR, *cum unius uiri imagine, qui tabellam in ciſtam conijcit. Quos nummos ſe Romæ ſæpe uidiſſe, Fuluius Vrſinus, iuuenis omnium litterarum laude præditus, ad me ſcripſit.*

Inimiciſsimi C. Cottæ fuerunt, quòd is conſul paulum tribunis pl. non poteſtatis, ſed dignitatis reliquit.] *Ad ea, quæ ſcribit in hunc locum Aſconius, addo, hoc ſenſiſſe etiam Macrum tribunum pl. apud Salluſtium in* III *hiſtoriarum, cum ait: Niſi forte C. Cotta ex factione media cóſul aliter, quàm metu iura quædam tribunis reſtituit.*

Refertum tribuniciis.] *De ærario loquitur, in quo leges ſeruabantur.*

In orationem ſecundam pro C. Cornelio.

PVGNEM aperte contra nobiliſsimorum.] *In orationem ſecundam, quam breuiſſimam puto fuiſſe, ut primam longiſſimam, omnem illam argumétationem reieciſſe Ciceronem arbitror, qua nobiliſſimorum uirorum teſtimonia refutauit.*

O callidos homines.] *Hæc uerba profert in Oratore Cicero ex ſecunda Corneliana. quæ & ipſa*

ipsa ad quæstionem de testibus pertinent.

Num in eo.] *Apud Asconium his uerbis illa præfixa sunt:* PRO CORNELIO. *recte illud quidem, sed præcise. est enim scribendum.* PRO CORNELIO II. *Quod indicat etiam ipse Asconius, qui in expositione ait: Quos hac secunda oratione tractat. Et hic locus est de testibus, ut inquit idem.*

Sed si familiariter ex Q. Catulo.] *cum Q. Catulo qui testimonium dixerat, agit.*

Quid auunculus tuus.] *Cum eodem Q. Catulo loquitur.*

Hæc est controuersia eiusmodi, ut mihi tribunus pl. Cn. Domitius, Catulo M. * Terpolius contemptissimum nomē eiectum esse ex iis, qui tribuni pl. fuerunt.] *In hæc uerba ita Asconius: Post infractam tribuniciam potestatem à Sylla, ante restitutam à Cn. Pompeio, apparet. fuit autem is tribunus pl. ante XII annos D. Bruto, & M. Lepido cos. Ex quibus uerbis difficile intelligi potest, quid aut Cicero uelit, aut Asconius. Ego autem suspicor, Q. Catulum consulem cum M. Terpolio, uel potius Trebellio tribuno pl. acerrime contendisse, eumq. uexasse, quòd tum potestas tribunicia fracta à Sylla esset. scriptum est enim in concione Macri apud Sallustium ita: Sylla mortuo, qui scelestum imposuerat seruitium, fi-*

nem mali credebatis, ortus est longe sæuior Catulus. tumultus intercessit Bruto, & Aemilio Mamerco cos. Neque enim impedit, quo minus Catulus consul uexare Trebellium potuerit, qui Bruto, & Mamerco Lepido cos. tribunatum gessit. nam tribuni mense Decembri inibant, consules k. Ianuarijs. quare Catulus consul extremo consulatu suo Trebellium, postquam inijt, potuit insectari. significat autem Cicero, ut Catulus Trebellium tribunum non probauit, sic se Domitium Catuli auunculum non probare. aut aliquid tale. Apud Asconium autem uidetur legendum, Mam. Lepido, non M. Lepido, ex fragmentis Capitolinis. reliqua sententia uix sine scriptorũ librorũ auctoritate sanari potest.

Neque me diuitiæ mouent.] *Hæc in Oratore Cicero se ait in secunda Corneliana usurpasse. ostendit autem se testium diuitias contemnere. nam ut nobilissimi, sic ditissimi homines in Cornelium testimonia dixerant, Q. Catulus, Q. Hortensius, Q. Metellus Pius, M. Lucullus, & M. Lepidus.*

Si uos huius fortunas paucorum odio adiudicaueritis.] *Extrema oratione calamitatem Cornelij exposuisse Ciceronem puto. cuius partis hæc sint. Quod confirmat etiam Seuerianus, cum ait: Misericordiam mouemus, cum alicuius calamitates commemoramus, cum magnitu-*

gnitudinem periculi ostendimus, sicuti pro Cornelio Cicero.

Asconii Pediani commentatio in M. Ciceronis orationem in toga candida contra C. Antonium, & L. Catilinam competitores, in senatu.

ARGVMENTVM.

HAEC *oratio dicta est L. Cæsare, C. Figulo cos. post annum quàm pro Cornelio dixerat. Sex competitores in consulatus petitione Cicero habuit, duos patricios, P. Sulpicium Galbam, L. Sergium Catilinam, quattuor plebeios, ex quibus duo nobiles, C. Antonium, M. Antonij oratoris filium, L. Cassium Longinum, duos, qui tantum non primi ex familijs suis magistratum adepti erant, Q. Cornificium, & C. Licinium Sacerdotem. solus Cicero ex competitoribus equestri erat loco natus, atque in petitione patrem amisit. ceteri eius competitores modeste se gessere: uisiq. sunt Cornificius, & Galba sobrij ac sancti uiri. Sacerdos nulla improbitate notus. Cassium, qui iners ac stolidus tum magis quàm improbus uideretur, post paucos menses in coniuratione Catilinæ esse apparuit, ac cruentissimarum sententiarum fuisse auctorem. itaque hi quattuor pro re iacebant. Catili*

na

na autem & Antonius, quanquam omnibus maxime infamis eorum uita esset, tamen multum poterant. coierant enim ambo, ut Ciceronem consulatu deijcerent, adiutoribus usi firmissimis, M. Crasso, & C. Cæsare. itaque hæc oratio cõtra solos Catilinam & Antonium est. Caussa orationis huiusmodi in senatu habendæ Ciceroni fuit, quòd, cum in dies licentia ambitus augeretur propter præcipuam Catilinæ & Antonij audaciam, censuerat senatus, ut lex ambitus aucta etiam cum pœna ferretur. eiq. rei Q. Mucius Orestinus tribunus pl. intercesserat. tum Cicero, grauiter senatu intercessionem ferente, surrexit, atque in coitionem Catilinæ & Antonij inuectus est ante dies comitiorum paucos.

INITIVM EXPOSITIONIS.

Dico P. C. superiore nocte cuiusdam hominis nobilis, & ualde in hoc largitionis quæstu noti, & cogniti, domum Catilinam & Antonium cum sequestribus suis conuenisse.] *Aut C. Cæsaris, aut M. Crassi domum significat. etenim acerrimi, ac potentissimi fuerunt Ciceronis refragatores, cũ petijt consulatum, quòd eius in dies ciuilem crescere dignitatem animaduertebant. & hoc ipse Cicero in expositione suorum consiliorum signifi-*

gnificat. eius quoque coniurationis, quæ Cotta & Torquato cos. ante annum, quàm hæc dicerentur, facta est à Catilina, & Pisone, arguit M. Crassum auctorem fuisse. Quem enim aut amicum habere poteſt is, qui tot ciues trucidauit; aut clientem, qui in ſua ciuitate cum peregrino negauit, ſe iudicio æquo certare poſſe?] *Catilinam, cum in Syllanis partibus fuisset, crudeliter fecisse, nominatim etiam postea Cicero dicit, quòd occiderit Q. Cæcilium, M. Volumnium, L. Tantasium: M. etiam Marij Gratidiani, summe popularis hominis, qui ob id bis prætor fuit, caput abscissum per urbem sua manu Catilina tulerat: quod crimen sæpius ei tota oratione obijcit. fuerat uero hic Gratidianus arcta necessitudine Ciceroni coniunctus. Clientem autem negat habere posse C. Antonium. nam is multos in Achaia spoliauerat, nactus de exercitu Syllano equitum turmas. deinde Græci, quos spoliauerat, eduxerant Antonium in ius ad M. Lucullum prætorem, qui ius inter peregrinos dicebat. egit pro Græcis etiam tum adolescentulus C. Cæsar, de quo paulo ante mentionem fecimus. & cum Lucullus id, quod Græci postulabant, decreuisset, appellauit tribunos Antonius, iurauitq́. se ideo appellare, quòd æquo iure uti non posset. hunc Antonium Gellius,*

lius, & Lentulus censores sexennio, quo hæc dicerentur, senatu mouerunt, caussasq. subscripserunt, quòd socios diripuerit, quòd iudicium recusarit, quòd propter æris alieni magnitudinem prædia manciparit, bonaq. sua in potestate non haberet. Ne se iam tum respexit, cum grauissimis uestris decretis absens notatus est.] *Catilina ex pretura Africam prouinciam obtinuit. quam cum grauiter uexasset, legati Afri in senatu iam tum, absente illo, questi sunt, multæq. graues sententiæ in senatu de eo dictæ sunt.* In iudiciis quanta uis esset, didicit, cum est absolutus; si aut illud iudicium, aut illa absolutio nominanda est.] *Ante annum, quàm hæc dicerentur, Catilina cum redisset ex Africa, Torquato & Cotta cos. accusatus est repetundarum à P. Clodio adolescente, qui postea inimicus Ciceronis fuit. defensus est Catilina, ut Fenestella tradit, à M. Cicerone. quod ego ut addubitem, hæc ipsa Ciceronis oratio facit, maxime, quòd is nullam mentionem rei habet, cũ potuerit inuidiam facere competitori tam turpiter aduersus se coeunti; præsertim cum alterum competitorem suum Antonium in eadem hac oratione sua admoneat, suo beneficio eum ex ultimo loco præturæ cãdidatum ad tertium peruenisse. Nescis, me Prætorem primum esse factum,*

ctum, te concessione competitorum, & collatione centuriarum, & meo maxime beneficio è postremo in tertium locum esse subiectum? qui igitur Antonio suffragationem suam imputandam putat, is, si defendisset Catilinam, caput eius protectum à se non ei imputaret? quòd ita esse, manifestum est ex eo, quod statim dicit. Q. enim Mucius tribunus pl. intercedebat, ne lex de ambitu ferretur. quòd facere pro Catilina uidebatur. hunc Mucium in hac oratione appellans Cicero sic ait. Te tamen Q. Muci tam male de rep. existimare, moleste fero, qui hesterno die me esse dignum consulatu negabas. quid? populus Romanus minus diligenter scit sibi constituere defensorem, quàm tu tibi? qui, cum te furti L. Calenus ageret, me potissimum fortunarum tuarum patronum esse uoluisti. & cuius tu consilium in tua turpissima caussa delegisti, hunc honestissimarum rerum defensorem populus Romanus auctore te repudiare potest? nisi forte hoc dicturus es, quo tempore à L. Caleno furti delatus sis, eo tempore in me tibi parum auxilij esse uidisse. Verum, ut egerit Mucij caussam Cicero, sicut Catilinæ egisse eum uideri uult Fenestella, cur, cum, quamuis male existimet de caussa Mucij, tamen ei exprobret patrocinium suum, non idem in Catilina faciat, si modo pro eo dixit? & cur ipsum illud iudiciũ

sæpius

ſæpius in infamiam uocat? quod protinus uideretur non fuiſſe facturus, ſi in eo iudicio fuiſſet patronus. Atque ut alia omittam, hoc certe uix uidetur dicturus fuiſſe, ſi illo patrono Catilina repetundarum abſolutus eſſet. Stupris ſe omnibus, ac ſtagitijs contaminauit; cæde nefaria cruentauit: diripuit ſocios: leges, quæſtiones, iudicia uiolauit. & poſtea. Quid ego, ut uiolaueris prouinciam, prædicem? nam, ut te illic geſſeris, non audeo dicere, quoniam abſolutus es: mentitos eſſe equites Romanos, falſas fuiſſe tabellas honeſtiſſimæ ciuitatis exiſtimo; mentitum Q. Metellum Pium, mẽtitam Africam. uidiſſe puto neſcio quid illos iudices, qui te innocentem iudicarunt. O miſer, qui non ſentias, illo iudicio te non abſolutum, uerum ad aliquod ſeuerius iudicium ac maius ſupplicium reſeruatum. Veri ne ergo ſimile eſt, hæc eum Catilinæ obijcere, ſi illo defendente abſolutus eſt? Præterea mouet me, quòd, cum ſint commentarij Ciceronis ſuarum etiam defenſionum, commentarium tamen huius defenſionis, aut principium nullum inueniam. Itaque puto non defendiſſe, ſed tantum de defendendo cogitaſſe. quòd per hæc ipſa negari non poteſt. Hoc autem iudicio abſolutus eſt Catilina infamia iudicum. ut & Clodius infamis fuerit, quippe qui præuaricatus eſt. Nam & reiectio iudicum ad arbitrium

trium rei uidebatur esse facta. Populum uero, cum, inspectante populo, collum secuit hominis maxime popularis, quãti faceret, ostendit.] *Diximus & paulo ante, Marij caput Catilinam per urbem tulisse.* Me, qua amentia inductus est, ut contẽneret, constituere non possum. utrum æquo animo laturum putauit? an in suo familiarissimo non uiderat, me ne aliorum quidem iniurias mediocriter posse ferre?] *Manifestum est C. Verrem significari.* Alter, pecore omni uendito, & saltibus prope addictis, pastores retinet, ex quibus ait se, cum uelit, subito fugitiuorum bellum excitaturum.] *C. Antonium significat.* Alter induxit eum, quem potuit, ut repente gladiatores populo nõ debitos polliceretur, quos ipse consularis cãdidatus perspexit & legit, & emit, præsente populo Romano factum est.] *Q. Gallium, quem postea reum ambitus defendit, significare uidetur. hic enim cum esset præturæ candidatus, quòd in ædilitate, quàm ante annum gesserat, bestias non habuerat, dedit gladiatorium, sub titulo, patri se id dare.*

56. Quamobrem augere etiam mercedes si
* uultis, Q. Mucium peruerti legem impediri, ut cœpit senten. cos. sed ego ea lege

lege contentus ſum, qua duos conſules deſignatos uno tempore damnari uidimus.] *Legem Calpurniam ſignificat, quam C. Calpurnius Piſo ante triennium de ambitu tulerat. Quod autem dicit damnatos eſſe deſignatos conſules, P. Syllam, & P. Autronium, de quibus iam diximus, uult intelligi. Cognomen autem Q. Mucio tribuno, quem nominat, fuit Oreſtinus.* Atque ut iſtum omittam, in exercitu Syllano prædonem, in introitu gladiatorem, in uictoria quadrigariũ.] *De Antonio dici manifeſtum eſt. ſed dicit eum in exercitu Syllæ prædonem propter equitum turmas, quibus Achaiam ab eo uexatam eſſe ſignificauimus. In introitu gladiatorem, pertinet ad inuidiam proſcriptionis, quæ tum facta eſt. In uictoria quadrigarium, quòd, cum Sylla poſt uictoriam circenſes faceret, ita ut honeſti homines quadrigas agitarent, fuit inter eos C. Antonius.* Te uero Catilina conſulatum ſperare, aut cogitare, non prodigium, atque portentum eſt? à quibus enim petis? à principibus ciuitatis? qui tibi, cum L. Volcatius conſul in conſilio fuiſſet, ne petendi quidem poteſtatem eſſe uoluerunt?] *Paulo ante diximus, Catilinam, cum de prouincia Africa decederet petiturus conſulatum, & legati Afri queſti de*

eo

eo in senatu grauiter præuenissent, professus deinde est Catilina petere se consulatum. L. Volcatius Tullus consul consilium publicum habuit, an rationem Catilinæ habere deberet, si peteret consulatum. nam quærebatur repetundarum. Catilina ob eam caussam destitit à petitione.
A senatoribus? qui te auctoritate sua, spoliatum ornamentis omnibus, uinctũ pæne Africanis oratoribus tradiderũt.] *Diximus modo de hoc. nam iudicium quoque secutum repetundarum, à quo ipse per infamiam liberatus est Catilina, sed ita, ut senatorum urna damnaret, equitum & tribunorum absoluret.* Ab equestri ordine, quem trucidasti?] *Equester ordo pro Cinnanis partibus contra Syllam steterat, multasq́. pecunias abstulerant: ex quo saccularij erant appellati: atque ob eius rei inuidiam post Syllanam uictoriã erant interfecti.* A plebe? cui spectaculum eiusmodi tua crudelitas præbuit, ut nemo sine luctu aspicere, sine gemitu recordari posset.] *Eiusdem illius Marij Gratidiani, quòd caput gestarit, obijcit. quo loco dicit Catilinam caput M. Marij gestasse, quòd caput etiam tum plenum animæ, & spiritus ad Syllam usque ab Ianiculo ad ædem Apollinis manibus ipse suis detulit. Omnia sunt manifesta. ne tamen erretis, quòd his temporibus æ-*

des Apollinis in Palatio sit nobilissima; admonendi estis, non hanc à Cicerone significari, ut puto, quam post mortem etiam Ciceronis multis annis Imp. Cæsar, quem nunc diuum Augustum dicimus, post Actiacam uictoriam fecerit; sed illam demonstrari, quæ est extra portam Carmentalem, inter forum Olitorium, & circum Flaminium. ea enim sola tum demum Romæ Apollinis ædes. Quid tu potes in defensione tua dicere, quod illi ne dixerunt? quæ tibi dicere non licebit.] *& paulo post.* Denique illi negare potuerunt, & negauerunt: tu tibi ne inficiandi quidem impudētiæ locum reliquisti. quare præclara dicentur iudicia tulisse, si, qui inficiantem Luscium condemnarunt, Catilinam absoluerint confitentem.] *Hic, quem nominat, L. Luscius notus centurio Syllanus, diuesq. è uictoria factus, (nam amplius centies possederat) damnatus erat non multo ante, quàm Cicero dixit. obiectæ sunt ei tres cædes proscriptorum circa eosdem dies. L. quoque Bellienus damnatus est: quem Cicero ait auunculum esse Catilinæ. hic autem Lucretium Ofellam, consulatum contra uoluptatem Syllæ ad turbandum statum ciuitatis petentem, occiderat iussu Syllæ tunc dictatoris.* Is ergo negat ignarum esse; cum

cum etiam illi, imperitos ſe homines eſſe, & , ſi quem etiam interfeciſſent, imperatori ac dictatori paruiſſe dicerent: ac negare quoque poſſe; Catilinam uero inficiari non poſſe.] *Huius autem criminis periculum, quod obijcit Cicero, paucos poſt menſes Catilina ſubijt. poſt effecta enim comitia conſularia, & Catilinæ repulſam, fecit eum reum inter ſicarios L. Lucullus, paratus eruditusq., qui poſtea conſulatum quoque petijt.*

Hanc tu habes dignitatem, qua fretus me contemnis & deſpicis; an eã, quam reliqua uita es conſecutus? cum ita uixiſti, ut non eſſet locus tã ſanctus, quò non aduentus tuus, etiam cum culpa nulla ſubeſſet, crimen afferret.] *Fabia uirgo Veſtalis cauſſam inceſti dixerat, cum ei Catilina obijceretur, eratq. abſoluta hæc Fabia, quia ſoror erat Terentiæ Ciceronis. ideo ſic dicit, etiam ſi culpa nulla ſubeſſet. ita & ſuis pepercit, & nihilo leuius inimico ſummi opprobrij turpitudinem obiecit.* Cum deprehendebare in adulteriis; cum deprehendebas adulteros ipſe; cum ex eodem ſtupro tibi & uxorem, & filiam inueniſti.] *Dicitur, Catilinam adulterium commiſiſſe cum ea, quæ ei poſteà ſocrus fuit; & ex eo ſtupro duxiſſe uxorem, cum filia eius eſſet. hæc Lucceius*

quoque Catilinæ obijcit, in orationibus, quas in eum ſcripſit, nomina harum mulierum nõdum inueni. Quid ego, ut uiolaueris prouinciam, prædicem, cuncto populo Romano clamante, ac reſiſtente? nam, ut te illic geſſeris, non audeo dicere: quoniam abſolutus es.] *Dictum eſt iam ſæpius, Catilinam ex prætura Africam obtinuiſſe, &, accuſante eum repetundarum P. Clodio, abſolutum eſſe.* Prætereo illum nefarium conatum tuum,& pæne acerbum & luctuoſum populo Romano diem, cum, Cn. Piſone ſocio, neque alio nemine, cædem optimatum facere uoluiſti.] *Quos nominat, intelligitis. fuit enim opinio, Catilinam, & Cn. Piſonem, adoleſcentem perditum, coniuraſſe ad cædem ſenatus faciendam ante annum, quàm hæc dicta ſunt, Cotta & Torquato cos. eamq. cædem ideo non eſſe factam, quòd prius, quàm parati eſſent, coniuratis ſignum dediſſet Catilina. Piſo autem, cum hæc dicerentur, perierat in Hiſpania, miſſus à ſenatu* * *per honorem legationis, ut auus ſuus ablegaretur: ibiq., dum iniurias prouincialibus facit, occiſus erat, ut quidam credebant, à Cn. Pompeij clientibus, Pompeio non inuito.* An oblitus es, te ex me, cum præturam peteremus, petiſſe, ut tibi primum locum con-

concederem? quod cum ſæpius ageres, & impudentius à me contenderes; meminiſti, me tibi reſpondere, impudenter te facere, qui id à me peteres, quod à te Boculus nunquam impetraſſet?] *Diximus iam ſupra, Syllæ ludis, quos hic propter uictoriam fecerit, quadrigas C. Antonium & alios quoſdam nobiles homines agitaſſe. præterea Antonius redemptas habebat ab ærario uectigales quadrigas: quam redemptionem ſenatori habere licet per legem. fuit autem notiſſimus in circo quadrigarum agitator Boculus. Dicit de malis ciuibus.* Qui poſteaquam illo, ut conati erant, Hiſpanienſi pugiunculo neruos incidere ciuium Romanorum non potuerunt, duas uno tempore conantur in rep. ſicas diſtringere.] *Hiſpanienſem pugiunculum Cn. Piſonem appellat: quem in Hiſpania occiſum eſſe dixi. Duas ſicas, Catilinam & Antonium appellari manifeſtum eſt.* Hunc uos ſcitote Licinium gladiatorem iam immiſiſſe, cupidum Catilinæ iudices, Quintumq. Curium, hominem quæſtorium.] *Curius hic notiſſimus fuit aleator, damnatusq. poſtea eſt. in hunc eſt endecaſyllabus Calui elegans: Et talis Curius pereruditus. Huic orationi Ciceronis & Catilina, & Antonius contumelioſe reſponderunt;*

runt; quod ſolum poterant, inuecti in nouitatem eius. feruntur quoque orationes nomine illorum editæ, non ab ipſis ſcriptæ, ſed ab Ciceronis obtrectatoribus; quas neſcio an ſatius ſit ignorare. ceterum Cicero conſul omnium conſenſu factus eſt: Antonius pauculis centurijs Catilinam ſuperauit, cum ei propter patris nomen paulo ſpecioſior manus ſuffragata eſſet, quàm Catilinæ.

In eandem Sigonii ſcholia

AD *ea, quæ Aſconius in hanc orationem ſcripſit quæ addamus, nihil habemus. neque enim eius memoriam apud alium quenquam reperimus, niſi apud Quinctilianum, qui lib.* III, *cap.* IX *ſcribit, editum in competitores librum uituperationem continere, & tamen in ſenatu eſſe habitum loco ſententiæ. ad huius autem orationis intelligentiam plurimum liber etiam Quincti fratris, de petitione conſulatus, ualebit, in quo eadem fere de L. Catilina, & C. Antonio competitoribus repetuntur. De indice huius orationis ſcriptum eſt apud Iſidorum lib.* IX: *Toga cãdida, eademq. cretata, in qua candidati, i. magiſtratum petentes ambiebant, addita creta, quo candidior, inſigniorq. eſſet. Cicero orationem, quam habuit contra competitores, in toga candida inſcripſit.*

Quamob-

152 Quãobrem augere mercedes si uultis, Q. Mucium peruerti legem impediri, ut cœpit senten. cos.] *Satis constat Q. Mucium Orestinum legi, quæ ferebatur de ambitu, intercessisse, idq́. grauiter senatum tulisse. uidetur ergo senatores hortari ut S. C. præuertant Mucium legem impedientem. Quare hic locus ita uidetur legendus, Q. Mucium præuertite legem impedire, ut cœpit, senatus cõsulto.*

155. Quod auunculus non impetrasset.] *Antonius Augustinus episcopus Allifanus, uir singulari scientia, & diuino prope ingenio praeditus, pro auunculus, reponit, à te Boculus. qua lectione nihil cogitari potest melius. est autem Boculus nomen agitatoris, cuius meminit in commentario Asconius.*

In orationem de lege Agraria K. Ian.

CICERO *in consulatu multas habuit, quas post etiam scripsit, orationes. Hoc cum alij, tum ipsemet testatur in II libro epistolarum ad Atticum, cum inquit: Fuit mihi commodum curare, ut meæ essent orationes, quæ consulares nominarentur, quarum una est in senatu K. Ianuar. altera ad populum de lege agraria, tertia de Othone, quarta pro Rabirio, quinta de proscriptorum filijs, sexta, cnm prouinciam in con*

cione deposui; septima, cum Catilinam emisi; octaua, quam habui ad populum postridie, quàm Catilina profugit; nona in concione, quo die Allobroges inuocarunt; decima in senatu nonis Dec. sunt præterea duæ breues, quasi ἀποσπασμάτια legis agrariæ. hoc totum σῶμα, curabo, ut habeas. Idem autem dixit, cum in Pisonem inueheretur in senatu, his uerbis: Ego K. Ian. senatum, & omnes bonos legis agrariæ, maximarumq. largitionum metu liberaui. ego in C. Rabirio perduellionis reo XL annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra inuidiam, atque defendi. ego adolescentes bonos, & fortes, sed usos ea conditione fortunæ, ut, si essent magistratus adepti, reip. statum conuulsuri uiderentur, meis inimicitiis, nulla senatus mala gratia, comitiorum ratione priuaui. ego Antonium collegam, cupidum prouinciæ, multa in rep. molientem, patientia, atque obsequio meo mitigaui. ego prouinciam Galliam, senatus auctoritate, exercitu, & pecunia instructam, & ornatam, quam cum Antonio communicaui, in concione deposui, reclamante populo R. ego L. Catilinam, cædem senatus, interitũ urbis nõ obscure, sed palam molientem, egredi ex urbe iussi. ego tela extremo mense cõsulatus mei, intenta iugulis ciuitatis, de coniuratorum nefariis

manibus

manibus extorsi. ego faces iam accensas ad huius urbis incendium comprehendi, protuli, extinxi. Ex his autem orationibus tres tantum agrarias habemus, &, quæ in Catilinam dictæ sunt, quattuor, & Rabirianæ partem. quin etiam quæ de lege agraria k. Ian. dicta est, ea principio caret. ex qua parte Gellius hæc uerba lib. XIII, *cap.* XIIII*: Prædam, manubias, sectionem, castra denique Cn. Pompeij* X*uiri uendent. & infra: Ex præda, ex manubijs, ex auro coronario. Carisius etiam cum ait, libro primo, Ciceronem oratione kal. Ian. de lege agraria dixisse, Imberba iuuentute, in ea parte, quæ desideratur, intelligit. Reliqua uero citantur ab Aquila rhetore.*

In orationem de proscriptorum filiis.

L. SYLLA *dictator non solum inimicos suos proscripsit, sed eorum etiam filios in perpetuum petendorum honorum potestate lege lata priuauit. unde illa sunt M. Lepidi consulis in L. Sullam, apud Sallustium: Quin solus omnium post memoriam hominum supplicia in post futuros composuit. queis prius iniuria, quàm uita, certa esset. Contra hos igitur Cicero consul cum, ut ad honores admitterentur, contenderent, egit in oratione, quam inscripsit de proscriptorum filijs.*

filijs. cuius meminit Quinctilianus lib. XI*, cap.* I *ita : Mollienda est in plerisque alio colore asperitas orationis, ut Cicero de proscriptorum liberis fecit : Quid enim crudelius, quàm homines honestis parentibus, ac maioribus natos à republica submoueri? cuius orationis uim indicauit Plinius lib.* VII*, cum dixit : Te orante Cicero, proscriptorum liberos honores petere puduit. His tamen postea Cæsar dictator omnia concessit.*

In orationem pro Othone.

HIC EST *L. Roscius Otho, qui in tribunatu quadriennio ante Ciceronis consulatum legem, qua equitibus* XIIII *primos theatri gradus cõstituit, reliquos superiores plebi. Qua de caussa in theatrum ueniens consule Cicerone à plebe conuicio, & clamore exceptus est. Hunc autem ut plebi reconciliaret, Cicero hanc orationem habuit. unde dixit Plinius lib.* VII*, de Cicerone : Roscio theatrali auctori legis tribus ignouerunt, notatasq́. se discrimine sedis, æquo animo tulerunt. Cicero in epistolis ad Atticum hanc orationem de Othone appellauit.*

In orationem contra concionem Q. Metelli.

Q. METELLVS *Nepos tribunus pl. cum in*

in M. Ciceronem apud populum, Silano, & Murena cos. esset inuectus, eum, ut sibi oratione responderet, compulit. quam orationem cum post scripsisset, contra concionem Q. Metelli uocauit. De hac contentione tum credo locutus est, cum ad Q. Metellum Celerem Nepotis fratrem ita scripsit: Ad III non. Ian. cum agere cœpisset, tertio quoque uerbo me appellabat, mihi minabatur. huius ego temeritati si uirtute, atque animo non restitissem, quis esset, qui me in consulatu, non casu potius existimaret, quàm consilio fortem fuisse? De oratione autem ipsa sic scribit lib. I ad Atticum: In illam orationem Metellinam addidi quædã. liber tibi mittetur. et lib. III: Quæ est spes ista eodem tribuno pl. & inimico cos. designato? percussisti autem me etiam de oratione prolata. cui uulneri, ut scribis, medere, si potes. scripsi equidem olim ei iratus, quòd ille prior scripserat, sed ita compresseram, ut nunquam emanaturam putarem. quomodo exciderit, nescio. sed quia nunquam accidit, ut cum eo uerbo uno concertarem, & quia mihi scripta uidetur negligentius, quàm ceteræ, puto posse probari, non esse meam. Hinc factum est, ut Gellius lib. XVIII, cap. VII ita scripserit: Concio significat orationem, quæ ad populum habetur, sicut M. Tullius in oratione, quæ inscripta est,

contra

contra Concionem Q. Metelli. Ascendi, inquit, in concionem: concursus populi factus est. & post: Concionem esse dictam pro uerbis, & oratione docuit titulus Tulliani libri, qui à M. Cicerone inscriptus est, contra Concionem Q. Metelli. Meminerunt autem huius orationis D. Augustinus, & Fortunatianus iu Rhetoricis suis, ita: Vtemur principijs in bonæ opinionis controuersiis, sed breuioribus & erectioribus paulo, & confidentibus, & plenis dignitatis, sine iactantia duntaxat, ne res pariat inuidiam: ut est illud apud Tullium contra Concionem Metelli: Sic enim, ut opinor, insequar fugientem, quoniam congredi non licet cum resistente. Quod nunquam profecto tam magnifice dicere in exordio statim orsus fuisset, nisi & ipsius auctoris esset honesta persona, & res, de qua locuturus esset, non improba. meminit etiá huius Priscianus.

Asconii commentatio in Ciceronis orationem pro M. Scauro.

ARGVMENTVM.

HANC *quoque orationem eisdem consulibus dixit, quibus pro Vatinio, L. Domitio Ahenobarbo, & Ap. Claudio Pulchro cos. summus iudicij dies fuit ad* IIII. *non. Septembris. Marcus enim Scaurus, M. Scauri filius, qui*

princeps

princeps ſenatus fuit, uitricum habuit Syllam: quo uictore, & munifico in ſocios uictoriæ, ita abſtinens fuit, ut nihil neque donari ſibi uoluerit, neque ab haſta emerit. Aedilitatem ſumma magnificentia geſſit, adeo ut in eius impenſas opes ſuas abſumpſerit, magnumq. æs alienũ contraxerit. Ex prætura prouinciam Sardiniam obtinuit: in qua neque ſatis abſtinenter ſe geſſiſſe exiſtimatus eſt, & ualde arroganter. quod genus morum in eo paternum uidebatur, cum cetera induſtria nequaquam eſſet par. orauerat tamen aliquando inter patronos cauſſarũ: ſed poſtquam ex prouincia redierat, dixerat pro C. Catone, isq́. erat abſolutus ad III. *nonas Quinct. ipſe, cum ad conſulatus petitionem ad* III. *kal. Quinct. Romam rediſſet, querentibus de eo Sardis, à P. Valerio Triario, adoleſcente parato ad dicendum, et notæ induſtriæ, filio eius, qui in Sardinia contra M. Lepidum arma tulerat, & poſt in Aſia Pontoq́. legatus L. Luculli fuerat, cum is bellum contra Mithridatem gereret, poſtulatus apud M. Catonem prætorem repetundarum, ut in actis ſcriptum eſt, poſtridie non. Quinct. poſt diem tertium, quàm Cato erat abſolutus. ſubſcripſerunt Triario in Scaurum L. Marius L. F. M. & Q. Pacuuij fratres, cognomine Claudi, qui inquiſitionem in Sardiniam, itemq. in Corſicam inſulas*

dies

dies tricenos acceperunt, neque profecti sunt ad inquirendum. cuius rei hanc caussam reddebant, quòd interea comitia consularia futura erant: timere ergo se, ne Scaurus ea pecunia, quam ab socijs abstulisset, emeret consulatum, & , sicut pater eius fecisset, ante, quàm de eo iudicari posset, magistratum iniret, ac rursus ante alias prouincias spoliaret, quàm rationem prioris administrationis redderet. Scaurus summam fiduciam in paterni nominis dignitate, magnam in Cn. Pompeij Magni reponebat. habebat enim filium liberorum Cn. Pompeij fratrem: nam Tertiam, Scæuolæ filiam, dimissam à Pompeio, in matrimonium duxerat. M. Catonem autem, qui id iudicium, ut diximus, exercebat, metuebat admodum propter amicitiam, quæ erat illi cum Triario. nam Flaminia Triarij mater, & ipse Triarius sororem Catonis Seruiliam, quæ mater M. Bruti fuit, familiariter diligebat. ea porro apud Catonem maternam obtinebat auctoritatem. sed in eo iudicio neque Pompeius propensum adiutorium præbuit: (uidebatur enim apud animum eius eius non minus offensionis contraxisse, quòd iudicium eius in Muciam, crimine impudicitiæ ab eo dimissam, leuius fecisse existimaretur, cum eam ipse probasset, quàm gratiæ acquisisse necessitudinis iure, quòd ex eadem uterque liberos habe-

*haberet) neque Cato ab æquitate ea, quæ & ui tam eius, & magistratum illum decebat, quoquam deflexit. Post diem autem quartum, quá postulatus erat Scaurus, Faustus Sylla tum quæstor, filius Syllæ Felicis, frater ex eadem matre Scauri, * seruus eius uulneratus, pro-*
** siluit ex lecticis, & questus est pro interempto esse competitoribus Scaurũ, & ambulare cum trecentis armatis, seq́., si necesse esset, uim ui repulsurum. Defenderunt Scauri sex patroni; cum ad id tempus raro quisquam pluribus quá quattuor uteretur: ac post bella ciuilia ante legem Iuliam ad duodenos patronos est peruentum. fuerunt autem hi, P. Clodius Pulcher, M. Marcellus, M. Calidius, M. Cicero, M. Messalla Niger, Q. Hortensius. ipse quoque Scaurus dixit pro se, ac magnopere iudices mouit & squalore, & lacrymis, & ædilitatis effusa memoria, ac fauore populari, ac præcipue paternæ auctoritatis recordatione.*

INITIVM EXPOSITIONIS.

CIRCA *uersu à primo* XL. *cum enumeraret iudicia, quæ pater Scauri expertus est.*

Subit etiam populi iudicium inquirente Cn. Domitio tribuno pl.] *Cn. Domitius, qui consul fuit cum C. Cassio, cum esset tribunus pl. iratus Scauro, quòd eum in augurum*

gurum collegium non cooptauerat, diem ei dixit ad populum, & multam irrogauit, quòd eius opera ſacra multa populi R. diminuta eſſe diceret. crimini dabat, ſacra publica populi Romani Deum penatium, quæ Lauinij fierent, opera eius minus recte, caſteq. fieri. quo crimine abſolutus eſt Scaurus quidem, ſed ita, ut à tribus tribubus damnaretur, à XXXII abſolueretur, & in eis pauca puncta inter damnationem & abſolutionem intereſſent. Ibidem.
Reus eſt factus à Q. Seruilio Cæpione lege Seruilia, cum iudicia penes equeſtrem ordinem eſſent, &, P. Rutilio damnato, nemo tam innocens uideretur, ut non timeret illa.] *Q. Seruilius Cæpio Scaurum, ob legationis Aſiaticæ inuidiam, & aduerſus leges pecuniarum captarum, reum fecit repetundarum, lege, quam tulit Seruilius Glaucia. Scaurus tanta fuit conſtantia, & animi magnitudine, ut Cæpionem contra reum detulerit, &, breuiore die inquiſitionis accepta, effecerit, ut ille prior cauſſam diceret; M. quoque Druſum tribunum pl. cohortatus ſit, ut iudicia commutaret. Ibidem.* Ab eodem etiam lege Varia cuſtos ille reip. proditionis eſt in crimen uocatus: uexatus à Q. Vario tribuno pl. eſt non multo ante.] *Italico bello exorto, cum ob ſocijs negatam*

tam ciuitatem nobilitas in inuidia eſſet, Q. Varius tribunus pl. legem tulit, ut quæreretur de ijs, quorum opera conſilio ue ſocij contra populum Romanum arma ſumpſiſſent. tum Q. Cæpio, uetus inimicus Scauri, ſperans inueniſſe ſe occaſionem opprimendi eius, egit ut Q. Varius tribunus pl. belli concitati crimine adeſſe apud ſe Scaurum iuberet anno LXXII. *ille per uiatorem accerſitus, cum iam ex morbo male ſolueretur, diſſuadentibus amicis, ne ſe in illa ualetudine & ætate inuidiæ populi obijceret, innixus nobiliſſimis iuuenibus, proceſſit in forũ: deinde, accepto reſpondendi loco, dixit: Q. Varius Hiſpanus M. Scaurum principem ſenatus ſocios in arma ait concitaſſe: M. Scaurus princeps ſenatus negat: teſtis nemo eſt: utri uos Quirites conuenit credere? qua uoce ita omnium cõmutauit animos, ut ab ipſo etiam tribuno dimitteretur. Dicit iterum de patre M. Scauri.*
Non enim tantum admiratus ſum ego illum uirum, ſicut omnes, ſed etiam præcipue dilexi. primus enim me, flagrantem ſtudio laudis, in ſpem impulit, poſſe uirtutem ſine præſidio fortunæ, quò contendiſſet, labore & conſtantia peruenire.] *Poſſit aliquis quærere, cur hoc dixerit Cicero, cum Scaurus patricius fuerit, quæ generis claritas etiam incertes homines ad*

summos honores prouexit. uerum Scaurus ita fuit patricius, ut tribus supra eum ætatibus iacuerit domus eius fortuna. nam neque pater, neque auus, neque etiam proauus, ut puto, propter tenues opes, & nullam uitæ industriam, honores adepti sunt: itaque Scauro æque ac nouo homini laborandum fuit. Si mehercule iudices pro L. Tubulo dicerem, quem unum ex omni memoria sceleratissimum & audacissimum fuisse accepimus; tamen non timerem, uenenum hospiti, aut conuiuæ si diceretur cœnanti ab illo datum, cui neque heres, neque iratus fuisset.] *L. hic Tubulus prætorius fuit ætate patrum Ciceronis. is propter multa flagitia, cum de exilio accersitus esset, ne in carcere necaretur, uenenum bibit. Circa tertiam partem à primo.* Illa audiuimus, hoc uero meminimus, ac pene uidimus, eiusdem stirpis & nominis P. Crassum, ne in manus incideret inimicorum, se ipsum interemisse.] *Hic Crassus fuit pater Crassi eius, qui æmulus potentiæ Cn. Pompeij fuit. perijt autem in dominatione L. Cinnæ, cum ille & alios principes optimatũ, & collegam suum Cn. Octauium occidit. Statim:* Ac neque illius Crassi factum superioris, iisdem honoribus usus, qui for-

fortiſsimus in bellis fuiſſet M'. Aquillius potuit imitari.] *Hæc uerba, quibus Cicero nunc utitur,* AC NEQVE, *eam uidentur habere naturam, ut ſemel poni non ſoleant: quia* NEQVE *eſt coniunctio diſiunctiua, & ſemper poſtulat, ut rurſus inferatur, ut cum dicimus, neque hoc, neque illud. quo autem caſu acciderit, qua ue ratione, ut hoc loco Cicero hoc uerbo ita uſus ſit, præſertim cum adiecerit illam appoſitionem, & nomen intulerit poſtea alterum, neque perſpicere potui, & attendendum eſſe ualde puto. moueor enim merito uiri auctoritate: neque ignoro aliquando hoc uerbum, neque, uel ſemel poni, ut in eadem hac oratione ante ipſe Cicero poſuit: Sic inquam ſe iudices res habet, neque hoc à me nouũ diſputatur, ſed quæſitum ab alijs eſt. ſed hoc loco & ſine præpoſitione illius uerbi uidemus eſſe poſitum, & tamen poſt ſecundum aliquid inferri. nam cum dixit: Neque hoc à me nouum diſputatur, infert, Sed quæſitum ab aliis eſt.*

Paulo poſt: Quid uero alterũ Craſſum temporibus eiſdem num aut clariſsimi uiri Iulii, aut ſummo ingenio præditus M. Antonius potuit imitari?] *Hic alter Craſſus idem eſt, de quo ſupra diximus. alterum autem eum appellat, quia ante mentionem fecit P. Craſſi, qui fuit pontifex Maximus, &*

bello Aristonici in Asia dedit operam, ut occideretur. Iulios autem cum dicit, duos Cæsares fratres, Caium, et Lucium, significat; ex quibus Lucius & prætor & consul fuit; Caius ædilicius quidem occisus est, sed tantum in ciuitate potuit, ut caussa belli ciuilis contentio eius cum Sulpicio tribuno fuerit. nam & sperabat, & id agebat Cæsar, ut omissa prætura consul fieret. cui cum primis temporibus iure Sulpicius resisteret, postea nimia contentione ad ferrum & ad arma processit. idem inter primos temporis sui oratores, & tragicus poeta bonus admodum habitus est. huius sunt enim tragœdiæ, quæ inscribuntur, Iulij. & hi autem Iulij, & Antonius ab satellitibus Marij sunt occisi, cum Crassus, ut supra diximus, eundem casum sua manu præuenisset. Circa medium:

Neque uero hæc ipsa quotidiana res Appium Claudium, illa humanitate & sapientia præditum, per se ipsa mouisset, nisi hunc Claudii fratris sui competitorem fore putasset: qui siue patricius, siue plebeius esset, (nondum enim certum constitutum erat) cum illo sibi contentionem fore putabat.]

Fuerunt enim duæ familiæ Claudiæ. earum quæ Marcellorum appellata est, plebeia; quæ Pulchrorum, patricia. sed hoc loco urbane Cicero lusit

lusit in Claudium, cum quo in gratiam non redierat. nam quia is P. Clodij erat frater, qui ex patricia in plebeiam familiam transierat, per summam infamiam; se quoque dubitare adhuc dixit. Post duas partes orationis. Dicit de Scauro, quem defendit. Nam, cum ex multis unus ei restaret Dolabella paternus inimicus, qui cum Q. Cæpione, propinquo suo, contra Scaurum, patrem suum, obsignauerat stateras, eas sibi inimicitias non susceptas, sed relatas, &c.] *Ne forte erretis, & eundem hunc Cn. Dolabellam putetis esse, in quem C. Cæsaris orationes legitis; scire uos oportet, duos eodem tempore fuisse, et prænomine, & nomine, & cognomine, Dolabellas. horum igitur alterum Cæsar accusauit, nec damnauit; alterum M. Scaurus & accusauit, & damnauit.*

Post tres partes. quo loco defendit, quòd tam magnificam domũ Scaurus haberet. Præsertim cum propinquitas, & celebritas loci, suspicionem desidiæ tollat, aut cupiditatis.] *Demonstrasse uobis memini me, hanc domum in ea parte Palatij esse, quæ, cum ab sacra uia descenderis, & per proximum uicum, qui est ab sinistra parte, prodieris, posita est. possidet eam nunc Longus Cæcina, qui con-*

ſul fuit cum Claudio. in huius domus atrio fuerunt quattuor columnæ marmoreæ inſigni magnitudine, quæ nunc eſſe in regia theatri Marcelli dicuntur. uſus erat is ædilis, ut ipſe quoque ſignificat, in ornatu theatri, quod ad tẽpus perquam ampla magnitudine magnum fecerat.
Hæc cum tu effugere non potuiſſes, contendes tamen, & poſtulabis, ut M. Aemilius cum ſua dignitate omni, cum patris memoria, cum aui gloria, ſordidiſſimæ, leuiſsimæ, uaniſsimæ genti, ac prope dicam, pellitis teſtibus condonetur.] *Auum nunc Scauri maternum ſignificat L. Metellum pontificem max. quem poſtea quoque nominat. nã paternus auus proauusq́. Scauri humiles atque obſcuri fuerunt.* Sig. 167.
Verſu à nouiſſimo CLX. Vndique mihi ſuppeditat, quod pro M. Scauro dicam, quocunque non modo mens, uerum etiam occuli inciderint. curia illa de grauiſsimo principatu patris, fortiſsimoq́. teſtatur. L. ipſe Metellus, auus huius ſanctiſsimos deos illo conſtituiſſe in templo uidetur in ueſtro conſpectu iudices, ut ſalutem à uobis nepotis ſui deprecarentur.] *Caſtoris, & Pollucis templum Metellus, quem nominat, refecit. Laudauerunt Scaurum conſulares nouem, L. Piſo*

L. Vol-

L. Volcatius, Q. Metellus Nepos, M. Perperna, L. Philippus, M. Cicero, Q. Hortensius, P. Seruilius Isauricus pater, Cn. Pompeius Magnus. horum magna pars per tabellas laudauerunt, quia aberant, inter quos Pompeius quoque: nam quòd erat pro consule, extra urbem morabatur. unus præterea adolescens laudauit frater eius Faustus Cornelius, Syllæ filius. is in laudatione multa humiliter & cum lacrymis locutus non minus audientes permouit, quàm Scaurus ipse permouerat. ad genua iudicum, cum sententiæ ferrentur, bifariam se diuiserũt qui pro eo rogabant; ab uno latere Scaurus ipse, & L. Glabrio sororis filius, & Paullus, & P. Lentulus, Lentuli Nigri flaminis filius, & L. Aemilius Bucca filius, & C. Memmius Fausta natus supplicauerunt; ex altera parte Sylla Faustus frater Scauri, & C. Apronius Limo, cui Fausta ante paucos menses nupserat dimissa à Memmio, & T. Peduceus, & C. Cotta & M. Olenas Curtianus. Sententias tulerunt senatores duo & XX*, equites tres &* XX*, tribuni ærarij* XXV*. ex quibus damnauerunt senatores* IIII*, equites* II*, tribuni* II*. Cato prætor, cum uellet de accusatoribus in consilium mittere, multiq. è populo manus in accusatores intenderent, cessit imperitæ multitudini, ac postero die in consilium de*

 ca-

calumnia accusatorum misit. C. Triarius nullam grauem sententiam habuit; subscriptores eius M. & Q. Pacuuij fratres denas, & L. Marius tres graues habuerunt. Cato prætor iudicium, quia æstate agebatur, sine tunica exercuit, campestri sub toga cinctus. in forum quoque sic descenderat, iusq. dicebat, idq. reperrerat ex uetere consuetudine, secũdum quam et Romuli ætatis statuæ in Capitolio, & in Rostris Camilli fuerunt, togatæ sine tunicis. sig. 167.

Sigonii scholia in orationem pro M. Scauro.

M. *Scaurum uirum prætorium Cicero defendit, cũ à Sardis, et Corsis, quos prætor rexerat, de repetundis esset postulatus, oratione nobili in primis atque ornata, quam post etiam edidit. cuius orationis argumentum ne pluribus persequar, fecit Asconius, qui eam ornatissimo commentario interpretatus est, unde huc pleraque translata fragmenta sunt. Quod autem feci in Corneliana, ut quibus rebus eam ornare orationem possem, labori ulli ne parcerem, idem quoque in hac Scauriana mihi tuendum esse existimo. extant enim insignia aliquot Quinctiliani, & aliorum ad hanc declarandam loca, quæ in eiusmodi scriptionis argumento præterire nefas esse duco. Quod autem ait Asconius, Scaurum in*

prouincia

prouincia parum abstinenter, & ualde arrogan ter se gessisse, illud confirmat, quòd Scauro à socijs non furta solum, sed etiam cædes, & adulteria sunt obiecta. de quibus ijsdem Siculi ante Verrem prætorem, accusante Cicerone, postulauerant. quod quemadmodum factum sit, singulis expendendis fragmentis doceamus.

Maxime fuit optandum.] *Principium hoc est orationis, quemadmodum D. Augustinus, & Fortunatianus in sua uterque Rhetorica tradũt, ubi agunt de ratione exordiendi in genere caussæ amphidoxo. Vt hoc, inquiunt, clarius percipiatur, dabo exemplum, quod habuit M. Tullius, cum pro Scauro loqueretur. erat enim controuersia amphidoxos, quippe quæ niteretur dignitate personæ M. Scauri, premeretur turpitudine criminis de repetundis. Vtrunque in principijs statim ita confudit orator, ut turpitudinem criminis dignitate personæ contegeret, neque tamen largiter nimium, neque exultanter, sed ut exprimat non nullam etiam metus suspicionem: Maxime fuit optandum &c.*

Nihil Sardos Appio.] *Loci huius sẽtẽtiæ multi esse possunt, sed uidetur maxime è proœmio excidisse, cum in odium adducere Sardos uellet, qui Appio consuli, Scauri inimico, gratificandi caussa, de fama Scauri detraherent. caussam autem inimicitiarum post exponit.*

Subit

Subit etiam populi iudicium.] *Hæc non longe à principio abfuerunt, teste Asconio. ad principium autem uidentur pertinere, cum iudicia enumerarit, quæ pater Scauri rei subierit, inimicorum offensione, atque odio, quod ne filius quidem eius euitare potuerit. sic enim cœperat: Maxime fuisse optandum Scauro, ut, nullo cuiusquam sucepto odio, sine offensione, ac molestia degeret.*

Et quoniam.] *Seuerianus rhetor Latinus, ubi agit de disponendis criminibus, ita scribit: Cicero pro Scauro reprehendit aduersarij confusam criminationem. ait enim: Et quoniam congesta fuit accusatio &c.*

Si me Hercule.] *Vt dixi supra, cædes etiam obiectæ sunt Scauro, ut cædes Bostaris, de qua Quinctilianus lib.* IIII *cap.* II*: Pro Scauro Cicero circa Bostaris mortem in matrem crimen auertit. & lib.* V*, cap.* XIII*: In contradictionibus interim totum crimen exponitur, ut Cicero pro Scauro circa Bostarem facit, uelut orationem diuersæ partis imitatus. Hoc autem loco refellere uidetur Cicero Bostarem Scauri opera esse interfectum, quòd neque ex eius morte commodum Scaurus speraret, neque ei infensus esset. quibus duabus caussis potissimum homines ad eiusmodi facinora solent impelli. Quod ergo non timerem de Tubulo, homine sceleratissimo,*

inquit,

inquit, si pro eo dicerem, multo minus de Scauro, uiro optimo, timendum uidetur. Marcianus Capella libro v *significat hac oratione Scaurum defensum de Bostaris nece, de Arinis uxore, de decimis tribus. Multiplex, inquit, ex pluribus quæstionibus caussa consistit, ut repetundarum omnes Verrinæ, & pro Scauro de Bostaris nece, de Arinis uxore, & decimis tribus exquiritur.*

Illa audiuimus, hoc uero meminimus.] *Hæc exempla sunt eorum, qui sibi in bello manus attulerunt, ut P. Crassi, qui in bello Aristonici in Asia captus, cum barbarum, à quo captus erat, ut se interficeret, prouocauit, ut alterius P. Crassi, qui in dominatione L. Cinnæ ne in manus inimicorum incideret, sibi mortem consciuit. Quos tamen neque* M'. *Aquillius, neque Iulij duo, neque M. Antonius potuerant imitari. Hoc est autem, quod scribit Quinctilianus lib.* IIII, *cap.* I. *Ciceronem pro Scauro repetundarum reo usum esse exemplis.*

Cum dare nollet Aris.] *Loquitur de Arinis uxore, quam à Scauro corruptam fuisse obijciebant eius inimici. Sensus est; cum Aris nollet uxorem Scauro dare, coactus est clam ex Sardinia fugere. Est enim uerisimile, post cædes adulteria obiecta eum purgasse.*

Neque uero hæc ipsa quotidiana res Ap. Claudium.] *Significat Ap. Claudium Pulchrum*

chrum tum, cum loquebatur, consulem, P. Clodij fratrem, de quo dubitat, patricius ne, an plebeius sit. quia cum esset patricius in plebeiam familiam Fonteiam se adoptauerat. innuit autem Ap. Claudium egisse, ut Scaurus accusaretur, ne cum Clodio fratre contenderet.

Quem purpura regalis non commouit, eũ Sardorum mastrucca tentauit.] *Hæc ad quæstionem de furto pertinent. scribit enim Asconius, Sylla, Scauri uitrico, uictore, & in socios uictoriæ munifico, Scaurum ita abstinentẽ fuisse, ut nihil neque donari sibi uoluerit, neque ab hasta emerit. ex quo effici uult Cicero, ne uilibus quidem Sardorum uestibus eum potuisse corrumpi. Hinc est, quòd Quinctilianus lib. I, cap. IX ait: Mastruccam, quod Sardum est, illudens Cicero de industria dixit. & Cicero de prouincijs consularibus: Res in Sardinia cum mastruccatis latrunculis gesta.*

Præsertim cum propinquitas.] *His uerbis Asconius ait defendi, quòd Scaurus tam magnificam domum haberet: in huius autem domus atrio fuisse quattuor columnas marmoreas insigni magnitudine.*

Ego porro, qui Albanas habeo columnas.] *Quinctilian. lib. V, cap. XIII: Non nunquam eleuandæ inuidiæ gratia, quæ asperius dicta sunt, eluduntur, ut à Cicerone Triarius.*

Nam

Nam cum Scauri columnas per urbem uectas esse dixit, ego porro, inquit, qui Albanas habeo columnas, clitellis eas apportaui.

Domus tibi deerat, at habebas. pecunia ſuperabat, at egebas.

Incurriſti amens in columnas: in alienos inſanus inſaniſti: depreſſam, cæcam, iacẽtem domum pluris, quàm te, & quàm fortunas tuas, æſtimaſti.] *Hæc ex oratione ſua citat Cicero in Oratore. uidẽtur autem ſumpta eſſe ex hac parte orationis pro Scauro, qua Triario reſpondit, qui columnas, & domum Scauri exagitauerat. Simile illud pro Q. Roſcio: Egebat? immo locuples erat. debebat? immo in ſuis nummis uerſabatur.*

Redimunt ſe ea parte corporis.] *De Caſtoribus loquitur, de quibus in hunc modum Plinius lib.* VIII, *cap.* XXX: *Eaſdem partes ſibi ipſi Pontici amputant fibri, periculo urgente, ob hoc ſe peti gnari. caſtoreum id uocant medici.*

Hæc cum tu effugere non potuiſſes.] *Significat Triarum in ſuſpicionem criminis delapſum tam uehementer Scaurũ accuſare non debuiſſe. domũ autẽ Triario uidetur Cicero inter alia obiciſſe; cũ dixit: Domus tibi deerat, at habebas.*

Vndique mihi ſuppeditat.] *Hæc ex peroratione, aut certe ex ultima argumentatione ſumpta ſunt.*

Aſconii

Asconii commentatio in Ciceronis orationem contra L. Pisonem.

ARGVMENTVM.

HAEC *oratio dicta est Cn. Pompeio Magno* II. *M. Crasso* II *cos. ante paucos dies quàm Cn. Pompeius ludos faceret, quibus theatrum à se factum dedicauit. hoc intelligi ex ipsis Ciceronis uerbis potest, quæ in hac oratione posuit: dixit enim sic: Instant post hominum memoriam apparatissimi, magnificentissimiq. ludi. Fenestella quidem posuit hanc inter eas orationes, quas dixit Cicero L. Domitio, Appio Claudio cos. ultimam. sed, ut ego ab eo dissentiam, facit primum, quòd Piso reuersus est ex prouincia Pompeio, & Crasso cos. Gabinius Domitio, & Appio: hanc autem orationem dictam ante Gabinij reditum, ex ipsa manifestum est: deinde, quòd magis naturale est, ut in ipso recenti reditu inuectus sit in Ciceronem, responderit insectationi eius, qua reuocatus erat ex prouincia, quàm post anni interuallum. apparet autem Ciceronem respondisse Pisoni. in summa, cum dicat in ipsa oratione Cicero, instare magnificentissimos apparatissimosq. ludos, non uideo quo modo hoc magis Domitio & Appio cos. dictum sit, quibus consulibus nulli notabiliores*

liores

liores ludi fuerunt, quàm Pompeio, & Crasso: quo anno Pompeius exquisitissimis magnificentissimisq. omnis generis ludis theatrum dedicauit. Argumentum huius orationis breue admodum est. nam cum reuocati essent ex prouinciis Piso & Gabinius sententia Ciceronis, quam dixerat de prouinciis consularibus Lentulo & Philippo cos. reuersus in ciuitatem Piso de insectatione Ciceronis in senatu conquestus est, & in eum inuectus, fiducia maxime Cæsaris generi, qui tum Gallias obtinebat. Pisoni Cicero respondit hac oratione. sig. 169..

INITIVM EXPOSITIONIS.

CIRCA *uersu à primo* *. Quòd minimum specimen in te ingenii, ingenii autem? immo ingenui hominis, ac liberi, qui colore ipso patriam asperna- ris, oratione genus, moribus nomen.] *Tametsi hæc oratio inscribitur in L. Pisonem: tamen non puto uos ignorare, hunc Pisonem ex ea familia esse, quæ Frugi appellata sit: & ideo dicit, aspernari eum moribus nomen.*

Circa uersu à primo LXXX. Hoc non ad contẽnendam Placentiã pertinet, unde se is ortum gloriari solet, neque enim hæc mea natura fert: nec municipii præsertim de me optime meriti, dignitas patitur.]

titur.] *Magnopere me hæſitare confiteor, quid ſit, quare Cicero Placentiam municipium eſſe dicat. uideo enim in annalibus eorum, qui Punicum bellum ſecundum ſcripſerunt, tradi, Placentiam coloniam deductam pridie kal. Ian. primo anno eius belli, P. Cornelio Scipione patre Africani, Ti. Sempronio Longo cos. Neque illud dici poteſt, ſic eam coloniam eſſe deductam, quemadmodum poſt plures ætates Cn. Pompeius Strabo, pater Cn. Pompeij Magni, tranſpadanas colonias deduxerit. Pompeius enim non nouis colonis eas conſtituit, ſed ueteribus incolis manentibus ius dedit Latij, ut poſſent habere ius, quod ceteræ Latinæ coloniæ, id eſt, ut petendi magiſtratus gratia ciuitatem Romanam adipiſcerentur. Placentiam autem ſex millia hominum noui coloni deducti ſunt: in quibus equites deducendi fuit cauſſa, ut opponerentur Gallis, qui eam partem Italiæ tenebant. deduxerunt* III *uiri P. Cornelius Aſina, C. Papirius Maſo, Cn. Pompeius, ſiue Cn. Cornelius Scipio. eamq́. coloniam* LIII *deductam eſſe inuenimus. deducta eſt autem Latina. duo porro genera earum coloniarum, quæ à populo Romano deductæ ſunt, fuerunt, ita ut aliæ Latinæ eſſent, aliæ ciuium Romanorum. De ſe autem optime meritos Placentinos ait, quòd illi quoque honoratiſſima decreta erga Ciceronem fecerant,*

fecerant, certauerantq́. in ea re cum tota Italia, cum de reditu eius actum est. Paulo post:
ig. 170. *De auo Pisonis materno.* Hic cum ad Padum Placentiæ forte consedisset, paucis post annis in eam ciuitatem (nam tum erat ciuitas) ascendit. prius enim Gallus, dein Gallicanus, extremo Semiplacentinus haberi cœptus est.] *Hic quoque dicit ciuitatem fuisse. ab eadem persuasione ponit Placentiam municipium fuisse. Auum autem Pisonis primo Gallum fuisse ideo ait, quòd uenisse eum in Italiam dicit trans alpes; Gallicanum, quòd in Italia consederit; Semiplacentinum, postquam ascitus sit à Placentinis: quod multo post ea tempora fuit, in quibus Placentia colonia deducta est. Circa uersu à primo* *. Lautiorem pater tuus socerũ * quàm C. Piso in illo luctu non ei filiam meam collocaui, quem ego, potestas cum omnium fuisset, unum potissimũ delegissem.] *Quis fuerit socer Pisonis patris, supra dixit his uerbis: Insuber quidam fuit, id est mercator, & præco. is cum Romam cum filia uenisset, adolescentem nobilem Cæsoninum, hominis fortissimi filium, ausus est appellare, filiam collocauit. Caluentium aiunt eum appellatum, patris Pisonis, contra quem hæc oratio est, socerum. Rutilium Atilium Nudum Fenestel*

la tradit, Cicero filiam post mortem Pisonis generi P. Lentulo collocauit, apud quem illa ex partu decessit.

Sigonii in orationem in L. Pisonem scholia.

ORATIONEM *in Pisonem habuit Cicero ab eo lacessitus in senatu. unde Quinctilian. lib.* III, *cap.* IX *dixit, editum in L. Pisonem librum uituperationem continere, & tamen in senatu habitum esse loco sententiæ. Hac de oratione, ne plura dicam, impedit cum Asconius, tum ipsa oratio, quæ extat, mutilato tamen, atque amputato principio. unde hæc nos tanquam ex aliquo naufragio recuperauimus.*

Pro dii immortales.] *Quinctilianus, itemq. Diomedes eum his uerbis esse exorsum referunt, Quinctilianus lib.* IX *ita: Versus fere excidũt, ut in principio statim orationis in L. Pisonem pro dij immortales, quis hic illuxit dies. Diomedes lib.* II, *à trimetro eum cœpisse ait.*

Quæ te bellua.] *De matre eius loquitur, ut inquit Seruius.*

Cum tibi tota cognatio in Sarraco.] *Quinctilianus lib.* VIII, *cap.* III. *An cum dicit in Pisonem Cicero: Cum tibi tota cognatio in Sarraco aduehatur, incidisse uidetur in sordidum nomen, non eo contemptum hominis, quem destructum*

structum uolebat, auxisse? Atque hoc ipsum est, quod etiam significauit Fortunatianus, cũ dixit: Vulgaria uerba, quibus utitur uulgus, ut M. Tullius & sarracum, & ferem dicere non dubitauit. Hoc autem uerbo usus est etiam Sisenna libro IIII *historiarum, teste Nonio: Impedimenta, inquit, collocant omnia, construunt carros, et sarraca crebra disponunt.*

Hoc non ad contemnendam Placentiam pertinet.] *Asconius hæc uerba interpretans ea scribit, quæ propter difficultatem expositione egere uideantur. itaque quoniam occasio data est loci etiam doctissimis hominibus obscurissimi illustrandi, an eas tenebras expellere nostra explanatione possimus, experiamur. Verba Asconij sunt: Neque illud dici potest, sic eã coloniam esse deductam, quemadmodum post plures ætates Cn. Pompeius Strabo, pater Cn. Pompeij Magni, transpadanas colonias deduxerit. Pompeius enim non nouis colonis eas constituit, sed ueteribus incolis manentibus ius dedit Latij, ut possent habere ius, quod ceteræ Latinæ coloniæ, idest ut petendi magistratus gratia ciuitatem Romanam adipiscerentur. Affert ergo dubitationem, quod nam sit ius Latij, quod declarans Asconius dixit, id est, ut petendi magistratus caussa ciuitatem Rom. adipiscerentur. Id autem quanquam longiorem explicationem*

 desiderat,

deſiderat, qua ego in libro de antiquo iure Italiæ uſus ſum, tamen paucis uerbis, quod ad hūc locum attinet, exponi uidetur poſſe, ut qui domi ſuæ magiſtratum uel petiſſet, uel potius geſſiſſet, is ciuis Romanus eſſet. oſtendit enim hoc Appianus aperte lib. II ciuilium, ubi loquens de Marcello cos. colonum quendam Comenſem in Cæſaris contumeliam cædente, qui quòd magiſtratum Comi geſſerat, ciuis Rom. eſſet, inquit: πόλιν δὲ νεόκωμον ὁ καίσαρ ἐς λατίου δίκαιον ᾠκίκει, ὧν ὅσοι κατ᾽ ἔτος ἦρχον, ἐγίγνοντο ῥωμαίων πολίται. τόδε γὰρ ἰσχύει τὸ λάτιον. *id eſt, Nouocomum autem Cæſar Latij iure donauerat, quorum qui annuum magiſtratum geſſerant, ciues Romani fiebant. hanc enim uim habuit Latinitas. Idem uero intellexit etiam Cicero in* V *epiſtolarum ad Atticum, cum ſcripſit: Marcellus ſedendi comes, & ſi ille magiſtratum non geſſerit, erit tamen tranſpadanus, ita mihi uidetur non minus ſtomachi noſtro Cæſari feciſſe. ſed hoc ipſe uiderit. Sunt autem deprauata hæc uerba ita, ut alia omnia potius, quàm id, quod uoluit Cicero, ſignificare uideantur. itaque, ne pluribus hanc emendationem ornem, dico uideri legendum eſſe: Marcellus fœde in Comenſi. non, ſedendi comes. Senſus autem eſt talis. Marcellus fœde ſe geſſit in Comenſi cædendo, qui ſe, quòd Comi magiſtratum geſſiſſet,*

ſiſſet, Romæ pro ciue R. gerebat, ut inquit Appianus. cur fœde? quia & ſi magiſtratum non geſſerit Comi, tamen, quia tranſpadanus erat, quibus à Cn. Pompeio Strabone, Magni patre, lege cautum erat, non erat ea contumelia afficiendus. Hoc autem facto non minus ſtomachi fecit Cæſari, inimico ſuo, cum in eius contumeliam Comẽſem iure Latij à Cæſare donatum uerberauit, quàm Cæſari noſtro, id eſt Pompeio, cuius pater lege tranſpadanos ornauerat, atque ijs aditum ad ciuitatem Romanam aperuerat, inter quos tranſpadanos erant etiam Comenſes. Sed hæc, ut dixi, multo latius, & pluribus auctoritatibus in libro de Italiæ iure à me differuntur.

In orationem in Clodium, & Curionem.

ORATIONIS *in Clodium, & Curionem non mediocris memoria extat, cum de ea inſigne illud ſuum Quinctilianus reliquerit iudicium; editum in Clodium, & Curionem librũ uituperationem continere illum quidem, ſed tamen in ſenatu ſententiæ loco eſſe habitum. ex fragmentis autem eius collectis ſatis apparet, Ciceronem in eo uehementiſſime luxuriem, ac muliebrem mollitiem Clodij eſſe inſectatum, cum ei pſaltriam, ſtrophium, calanticam obijciat,*

cum ſacra ab eo conſtuprata arguat, cum anteactam eius uitam, ut ſolet, reprehendat.

Credo, poſtquam tibi ſpeculum allatum eſt, longe te à pulchris abeſſe ſenſiſti.] *In Clodij formam iocatur, et in cognomen familiæ Pulchrorum.*

Ac uide an facile tu fieri potueris, cum is factus non ſit, cui tu conceſsiſti.] *Loquitur credo de Clodio præturæ candidato, qui annum ſuum reliquit, ut ſcriptum eſt in Miloniana. Significat autem, futurum fuiſſe, ut anno ſuo, quem præterierat, prætor non fieret, quia is, cui ille conceſſerat, factus non ſit.*

Quibus iſte, qui omnia ſacrificia noſſet.] *Sacra Bonæ deæ à Clodio uiolata intelligit.*

In orationem de rege Ptolemæo.

ORATIONIS *de rege Ptolemæo mentionem apud Aquilam, & Fortunatianum Latinos rhetores ſolum inuenio. Fortunatianus autem eandem etiam de rege Alexandrino uocauit, cum dixit: Communis partitio, ut Cicero de rege Alexandrino. item: Hypophoræ copioſæ ponuntur, ſi diſcrepans aliquid oſtendatur, ut Cicero de rege Alexandrino. Eam uero de reſtituendo Ptolemæo Aulete fuiſſe crediderim, cum eam reductionem P. Lentulo Ciliciæ proconſule ſua ſententia decerneret; ut ipſe ſcri-*

bit

bit in epistolis.

In orationem pro A. Gabinio. Ex commentariis caussarum.

QVONIAM *de orationibus diximus, quas scriptas edidit, sequitur, ut de ijs etiam dicamus aliquid, quas in commentarijs reliquit. Hic enim omnium defensionum, siue caussarum quas acturus esset, memoriæ caussa commentarios scribere solitus fuit. quas autem se maxime expolire uidebat posse, eas, posteaquam egisset, diligentius scriptas edere, quas non probaret, in commentarijs relinquere consueuit. quod idem de se inquit Cato apud eum in libro de Senectute: Caussarum illustrium quascunque defendi, nunc quammaxime conficio orationes. De quibus commentarijs sic uideo scripsisse Asconium in commentario orationis in toga candida. Præterea mouet me, quòd, cum sint commentarij Ciceronis suarum etiam defensionum, commentarium tamen huius defensionis, aut principium nullum inueniam. apud Quinctilianum autem lib. x. cap. extremo ita: Plerunque autem multa agentibus accidit, ut maxime necessaria, & utique initia scribant, cetera, quæ domo afferant, cogitatione complectantur, subitis ex tempore occurrant. Quod fecisse M. Tullium, ex commentarijs ipsius apparet. sed fe*

runtur aliorum quoque, & inuenti forte, ut eos dicturus quisque composuerat, & in libros digesti, ut caussarum, quæ sunt actæ à Seruio Sulpicio, cuius tres orationes extant. Sed hi, de quibus loquor, commentarij ita sunt exacti, ut ab ipso mihi in memoriam posteritatis uideantur compositi. Nam Ciceronis ad præsens modo tempus aptatos libertus Tiro contraxit, quos non ideo excuso, quia non probem, sed ut sint magis admirabiles. & lib. IIII, cap. I, hoc modo: Cicero pro Scauro ambitus reo, quæ caussa est in commentarijs, (nam bis eum defendit) prosopopæia loquentis pro reo utitur, pro eodem reo repetuudarum etiam exemplis. Vt autem Scauri caussa de ambitu extitit in commentarijs, sic etiam A. Gabinij. Proditum hoc est litteris à D. Hieronymo in apologia aduersus Rufinum his uerbis: Vnde & Tullius in commentarijs caussarum pro A. Gabinio, Ego, inquit, cum omnes inimicitias tuendas semper putaui &c. Fuerat autem Gabinio inimicissimus, quippe quo consule ciuitate fuerat pulsus. Post autem cum eo reuersum in gratiam eundem in iudicio defendisse ipse testatur in or. pro Rabirio Postumo, his uerbis: Tu Gabinium, ut regem reduceret, impulisti. Non patitur mea etiam fides de Gabinio grauius agere. quem enim ex tantis inimicitijs receptum in gratiam summo

summo studio defenderim, hunc afflictum uiolare non debeo. quocum stante si me Cn. Pompeij auctoritas in gratiam non reduxisset, nunc iam ipsius fortuna reduceret. & Valerius lib. IIII, *cap.* II: *Cicero A. Gabinium repetundarum reum summo studio defendit, qui eum in consulatu suo urbe expulerat. Eosdem uero etiam commentarios à Diomede intelligi arbitror, cum ait: Cicero caussarum* XIII: *Re uendita, iterum empta.*

In fragmenta epistolarum.

QVAM *multa nobis epistolarum uolumina reliquerit M. Cicero, præter ea, quæ habemus, facile uel ex his epistolarum fragmentis intelligi potest, quas ad Titinium, ad Nepotem, ad Cæsarem, ad Hirtium, ad Pansam, ad Cæsarem iuniorem, ad Caluum, ad filium, ad Axium, ad Brutum scriptas uidemus. Nam quæ ad Pompeium, aut ad Cassium à Nonio scriptæ citãtur, prorsus ab hoc numero remouendæ sunt. nam illæ inter eas, quæ ad Atticum, hæ inter eas, quæ ad familiares missæ sunt, reperiũtur. Nos autem, aliquot ex his fragmentis expositis, demus operam, ut, quam his epistolis amittendis iacturam fecimus, nostra, quoad possimus, industria sarciamus.*

Equidem memoria.] *Hæc uerba citat Suetonius*

nius in libro de claris rhetoribus. De L. Plotio Gallo, inquit, Cicero in epistola ad M. Titinium sic refert: Equidem memoria teneo. &c. Hic autem Plotius rhetor Sullanis temporibus floruit, ut in Chronico notauit Eusebius. Eiusdem autem rei, & hominis meminit etiam Quinctilianus lib. II.

Itaque nostri cum omnia.] *Hoc inueni apud Macrobium lib.* II *Saturn. Iocos, inquit, hoc genus ueteres dicteria dicebant. testis idem Cicero, qui in libro epistolarum ad Cornelium Nepotem secundo sic ait: Itaque nostri &c. Ciceronis item in quadam ad Cornelium Nepotem epistola testimoniũ citat Marcellinus lib.* XXVI. *Hic est autem Cornelius Nepos æqualis Ciceronis, & Attici, à quo Attici ipsius uita elegãtissime scripta extat. quem item auctorem profitetur in libris ad Ciceronem Lactantius lib.* III, *cap.* XV. *hoc modo: Nepos Cornelius ad Ciceronem ita scribit: Tantum abest, ut ego magistram esse putem uitæ philosophiam, beatæq. uitæ perfectricem, ut nullis magis existimem opus esse magistros uiuendi, quàm plerisque, qui in ea disputanda uersantur. uideo enim magnam partem eorum, qui in schola de pudore, & continentia præcipiant argutissime, eosdem in omnium libidinum cupiditatibus uiuere.*

Hoc

Hoc restiterat.] *Priscianus lib.* VIII *ait, hoc in loco Aggredi in patiendi significatione esse usurpatum.*

Balbum quanti faciam.] *Exempla omnia ex tribus libris epistolarum ad C. Cæsarem ex Nonij commentarijs sumpta sunt. Quanquam autem difficile est, ex tam paucis uerbis sententiá ullam certam haurire, tamen has epistolas post partam fere Pharsalico prœlio uictoriam scriptas esse ad Cæsarem dictatorem crediderim, Cæsare ipso adhuc extra* Italiam *bellis ciuilibus implicato. Quàm autem Cæsari carus Balbus fuerit, aliæ epistolæ indicant. itaque merito se Cicero ei dicasse ait, ut qui plurimum gratia apud Cæsarem ualeret. unde illa sunt ad Pætum: Non tu homo ridiculus es, qui, cum Balbus noster apud te fuerit, ex me quæras, quid de istis municipijs, & agris futurum putem? quasi aut ego quidquam sciam, quod iste nesciat, aut si quid aliquando scio, non ex isto soleam scire?*

De Antiocho fecisti.] *Epistolarum ad C. Pansam libros tres in ipso belli Antoniani apparatu, & ardore scriptos esse existimo. quod idem de ijs, quos scripsit ad A. Hirtium, iudico. Cú enim id bellum ab ijs consulibus auctoritate, & consilio Ciceronis gestum sit, uidetur uerisimile, Ciceronem litteris, & cohortatione uirtutem eorum acuisse, cósilio imprudentiam adiuuisse.*

Sunt

Sunt autem omnia ex Nonio.

Nos Ventidianis rumoribus.] *Ventidium Bassum, aduersæ factionis ducem, bellum in Syria molientem, intelligit.*

Cum enim nobilitas.] *Hoc ad incitãdum Hirtium, nouum hominem, & nulla maiorũ commendatione notum, unde nobilitas Romæ parabatur, dictum est.*

Prid. Non. Feb.] *Eodem etiam tempore epistolæ ad Cæsarem iuniorem, id est, ad C. Cæsarem Octauianum scriptæ sunt. cum ille Apollonia, Cæsare patre per coniuratos interfecto, reuersus, insigni accepta à M. Antonio cos. iniuria, Cicerone in primis auctore, arma aduersus eundem, Antonium pro rep. suscepisset, atque eundem Mutinam coloniam, & D. Brutum cos. des. obsidentem, una cum Hirtio, & Pansa consulibus cum imperio extraordinario premeret. De sagis autem bello Mutinensi à populo R. sumendis sæpe censuisse Ciceronem, ex* VI, *& alijs in Antonium orationibus intelligi potest. narrat autem nunc Cæsari, quid ijs de rebus Romæ actum sit.*

Et aut ad consules.] *Hanc sententiam dixit Cicero Philippica* VIII, *his uerbis: Quas ob res ita censeo, eorum, qui cum M. Antonio sunt, qui ab armis discesserint, & aut ad Pansam, aut ad Hirtium consules, aut ad D. Brutum*

Imp.

Imp. cos.des. aut ad C. Cæſarem propræt. ante Idus Martias primas adierint, eis fraudi ne ſit, quòd cum M. Antonio fuerint.

Sed hæc uiderimus, cum legati reſponſa retulerint.] *Legatos de pace miſſos ad M. Antonium, dum Mutinam oppugnaret, ſatis conſtat, L. Philippum, L. Piſonem, Ser. Sulpicium, quos hic intelligit.*

Quod mihi, & Philippo uacationem das.] *Vacationem uel militiæ, uel legationis, uel alicuius alterius laboris pro rep. ſuſcipiendi ſignificat.*

Erat bona opinio de Planco.] *L. Plancum, & M. Lepidum intelligit, qui poſt à rep. aperte deſciuerant, cum M. Antonium, exercitu ſpoliatum, fugientem recepiſſent.*

Cum conſtet Cæſarem Lupercis.] *Hoc eſt, id de quo ſcriptum eſt in* VII *in Antonium: De Lupercis tribunus pl. refert. Vnde in epiſtola ad Antonium, & Panſam Antonius ſcripſit: Vectigalia Iuliana Lupercis ademiſtis.*

Bellum, ut opinio.] *Hanc ſententiam etiam in eadem re ſæpe repetijt in Philippicis, & in epiſtolis.*

Scriptum erat equeſtre prœlium.] *De prælio ad Mutinam cum M. Antonio à Cæſare, & à conſulibus facto puto intelligi: de quo Galba ad Ciceronem, item alij.*

Quem

Quem periſſe ita de rep. merentem conſulem.] *Hoc aut de Hirtio, aut de Panſa conſulibus, prœlio ad Mutinam facto interfectis, dictum exiſtimo.*

QVARE EFFICE.] *Libros epiſtolarum ad M. filium tum maxime ſcriptos eſſe arbitror, cum Athenis Cratippo philoſopho operam dedit, & poſt cum Bruti contubernalis in Macedonia fuit. Huius enim & Brutus, & Cicero in epiſtolis ultro, citroq. miſſis meminerunt. Plenæ autem certe fuerunt cohortationis ad uirtutem, & ad Bruti ipſius imitationem. in his etiam epiſtolis patrem Latinam emendaſſe filij orationem conſtat. ſi quidem ita ſcribit Quinctilian. lib.* I, *cap.* III: *M. Tullius, ut ex epiſtolis apparet, In filio recte loquendi uſquequaque aſper quoque exactor fuit. & Seruius in* VIII *Aeneid. Cicero, inquit, per epiſtolam culpat filium, dicens, male eum dixiſſe, Direxi litteras duas, cum litteræ, quoties epiſtolam ſignificent, numeri tantum pluralis ſint.*

AD M. Bibulum.] *Verba ſunt ex epiſtolis ad Axium, citata à Frontone, ut quæ ſequuntur, à Suetonio, quanquam mendoſe uulgo legatur, ad Atticum. Q. autem Axium Ciceronis fuiſſe familiarem notat Gellius lib.* VII, *cap.* III.

CICERO BRVTO S. Cum hæc ſcribebam.]

bebam.] *Placuit etiam hoc loco quattuor epiſtolas Ciceronis ad M. Brutum, & unam Bruti ad Ciceronem intexere, quæ à Germanis in manuſcripto libro inuentæ feruntur: quoniã & à multis, ut falſæ, reijciuntur, nec in omnibus epiſtolarum impreſſis uoluminibus reperiũtur, & in quibus ſunt, in ijs confuſæ admodũ, ac ſine ullo fere honore leguntur. Sunt autem ſcriptæ poſt celebrem illam ad Brutum, cuius initium eſt: Sex. Clodius. quam ſcriptam eſſe M. Antonio conſule liquet. ſi quidem hæ Hirtio, & Panſa cos. aliquot poſt illam menſium interuallo datæ ſunt. Eſſe autem has reliquis uulgatis ad Brutum epiſtolis præponendas, ſed tamen cum ijs connectendas, & rerum, & temporum ipſorum ratio indicat. Quæ omnia ego paucis notatis locis oſtendam.*

Cum hæc ſcribebam, res exiſtimabatur in extremum adducta diſcrimen. triſtes enim de Bruto noſtro litteræ, nuntiiq. afferebantur.] *De D. Bruto Mutinæ ab Antonio obſeſſo loquitur. Sic enim etiam ad C. Caſſium ſcribit: Cum hæc ſcribebam, res erat in extremum adducta diſcrimen. Brutus enim Mutinæ uix iam ſuſtinebat.*

Fidem enim conſulum non condemnabam.] *Sic in tertia ad eundem, ex ijs, quæ uulgatæ ſunt: Conſules duos bonos quidem, ſed dun-*

duntaxat bonos, amisimus. In consulibus enim his animum, & uoluntaté defendendæ reip. laudat, inertiam, atque imprudentiam arguit.

CICERO BRVTO S. Planci animũ.] *Hæc epistola manca est, ab extrema parte, ut iam quisque per se intelligere potest: ante uero confusa erat cum parte epistolæ Bruti, quo nihil fœdius, ita: Magnum illud monstrum in rep. est. Sed quo nos amisisse, quem sic uexari à Dolabella audio. In hac autem etiam epistola repetit eandem de D. Bruto sententiam: Nos expectatio solicitat, quæ est omnis iam in extremum adducta discrimen. est enim spes omnis in Bruto expediendo, de quo uehementer timebamus.*

Ego hic cum homine furioso satis habeo negotii Seruilio &c. *Item:* In Planci caussa exarsit incredibili dolore, mecumq́. per biduum ita contendit, & ita à me fractus est, ut eum in perpetuum modestiorem sperem fore. atque in hac contentione ipsa cum maxime res ageretur ad v. Id. April. litteræ mihi in senatu.] *Eandem rem scribit etiam ad Plancum epistola data* III *id. April. hoc modo:* VII. *id. Apr. acceptis Planci litteris in senatum se uenisse, eo die propter religionem oblatam nihil actum. insequenti die magna fuit,*

inquit,

inquit, pro tua dignitate contentio cum Seruilio, qui cum gratia effecisset, ut sua sententia prima pronuntiaretur, frequens eum senatus reliquit, & in alia omnia discessit. meaéq. sententiæ, quæ secunda pronuntiata erat, cum frequens assentiretur senatus, rogatu Seruilij P. Titius intercessit. res in posterum dilata. uenit paratus Seruilius Ioui ipsi iniquus, cuius in templo res agebatur. hunc quemadmodum fregerim, quanta contentione Titium intercessorem abiecerim, ex aliorum te litteris malo cognoscere.

Sed acerbissime tulit Seruilius, assensum mihi esse de Planco.] *Ad Plancum eodem loco ita: Senatus grauior, constantior, amicior tuis laudibus esse non potuit, quàm tum fuit.*

BRVTVS CICERONIS. Litteras tuas ualde expecto.] *Data est epistola k. Apr. Dyrracchio. si ita, ut ego coniunxi, legas. nam pars ultima huius epistolæ superiori Ciceronis epistolæ agglutinata erat. in uulgato autem libro legitur, Caracchio, mendose pro Dyrrhacchio.*

Hoc magis doleo Asiam, at in Asiam censeo persequendum.] *Hoc in loco labes est. nam prima uerba sunt Bruti, altera Ciceronis. Brutinis uero uerbis agglutinari debent ea, quæ supra ex Ciceroniana epistola dempsimus, ita:*

Hoc magis doleo, Aſiam nos amiſiſſe, quam ſic uexari à Dolabella audio.

CICERO BRVTO S. Datis mane ad VI. id. Apr.] *Hæc epiſtola data eſt id. Apr. Quare quod ſcriptum eſt: datis mane ad VI. id. legendum eſt ad III. quod ex epiſtola ipſa aperte patet. Ad omnes ſuperioris Bruti epiſtolæ partes diligentiſſime reſpondet. præterea ſe, repugnante Panſa, ſententiam dixiſſe ait, ut Dolabellam Caſſius bello perſequeretur, quam dixit in XI Philipp. Ad ea uerba Bruti luxata: Hoc magis doleo Aſiam ſic uexari à Dolabella, ita reſcribit: Ex ijs litteris, quas mihi miſiſti, Dolabella Aſiam uexare uidetur.*

Qui ſi ad Rhodum acceſsit, uidetur mihi Aſiam reliquiſse. Id ſi ita eſt, iſtic tibi cenſeo commorandum, ſin eam ſemel cepit, mihi crede non erit. id. April.] *Hoc etiam loco deeſt aliquid. quod autem deeſt, ex epiſtolæ Brutinæ fine petendum eſt, itaq́. ad hæc addendum: At in Aſiam cenſeo perſequendum. Nihil mihi uideris hoc tempore melius acturus. Huius autem etiam conſilij meminit in quinta epiſtola: cum ait: Atque hoc mihi iam ante placuiſſe potes ex ſuperioribus meis litteris recordari.*

Quod egere te duabus rebus.] *In uulgatis præfixa eſt his uerbis ſalutatio: Cicero Bruto S. quaſi*

S. quasi uero hoc nouæ epistolæ principium sit, quam ego sustuli. non enim noua est epistola, sed pars extrema superioris responsionis. rescribit enim ad id, quod de pecunia, & supplemento petierat, & ad reliquas eius epistolæ partes, ut de Tertia, & de filio suo.

Cicero Bruto S. Quæ litteræ tuo nomine.] *De litteris ipsius Bruti, & C. Antonij in senatu Id. Apr. & postridie recitatis nunciat, clementiam eius in C. Antonium captiuum incusat, quod etiam in ijs facit, quæ pro certo Tullianæ habentur. Quod autem scriptum est in extremo: Data* XIII *K. Mai. eum numerum deprauatum esse opinor. mouet autem me sequens proxima epistola, quæ* XIII *K. Maij est data. Vereor autem, ut corrigendum sit,* XVI. *facili lapsu numerorum ex* XVI *in* XIII. *uidetur enim uerisimile, cum* XVIII *k. Mai actum sit de litteris, Ciceronem biduo post rem tantam ad Brutum scripsisse, non autem in quintum post diem rettulisse.*

Nam quid intereſt inter Dolabellam, & quemuis Antoniorum trium.] *In eandem sententiam scripsit in alijs epistolis ad eundem: Ego sic sentio, trium fratrum unam, et eandem esse caussam. Huic porro epistolæ annectendam illam esse puto, cuius initium est: Scripta, & obsignata iam epistola. quæ* XIIII *k.*

Maij data est. apparet autem eam huic consequentem esse, quòd in ea nihil de re gesta ad Mutinam cum M. Antonio agit, in hac agit. res autem gesta est, ut scribit Galba ad Ciceronem, XVII k. Maij. Ex quo intelligere possumus, XVI K. Maij uictoriam illam Romæ nondum esse nunciatam. Nunciatam autem opinor XV K. Vnde scriptum est in epistola ad Brutum, cuius principium est: Nostræ res meliori loco: Ciuitas recreata ad XV K. Maij te huc uenire, quàm se ad te ire malebat. sic enim potius legendum, quàm ut uulgo legitur XII. alioquin tantæ uictoriæ nuncius non nisi post sextum diem Mutina Romam esset perlatus, cum tamen Cicero de fuga Antonij scripserit Roma XIIII k.

Et quòd te tantum amat.] *Filij amorem erga Brutum affirmat. Is autem iam cum patre erat, Bruto relicto. quod ex epistolis alijs apertius intelligitur.*

Veritus fortasse.] *Loquitur de Cæsare, & de laude Catonis Vticensis, quam scripsit, Cæsare id inique ferente.*

Nam eloquentiam.] *Quinctilianus, ubi loquitur de ornatu, hunc locum adducit, his uerbis: Recteq. Cicero his ipsis ad Brutum uerbis quadam in epistola scribit: Nam eloquentiam, quæ admirationem non habet, nullam iudico.*

Et

Et eum amorem.] *Hoc exẽplo, eodem in loco, docet Quinctilianus fauoris uocabulum primũ à Cicerone esse usurpatum.*

Ego cum in gratiam redierim cum Ap. Claudio.] *Ap. Claudium Pulchrum, uirum consularem, ac censorium intelligit, qui sibi Clodij fratris caussa fuerat infensus. Cn. autem Pompeius socer erat filiæ Appij, ut scriptum est in epistolis ad Appium. Et hoc etiam ex Quinctiliano.*

F I N I S.

pagina 5. a. uersu 19.

Non modo integra eximi, et illud, quod sequitur, delendum. neque enim est Ciceronis.

144. *b.* 2.

non ingenio. lege uel ingenio.

REGISTUM

ABCDEFGH

omnes sunt quaterniones praeter
duernionem

REGISTRVM.

A B C D E F G H I K L M N O P
Q R S T V X Y Z.

Omnes sunt quaterniones, præter Z
duernionem.


INTER OMNES

N HH

enat92

A - Y[8] 2[4]

C&P

AF